36891

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
COĞRAFYA ANABİLİM DALI

Aydın KILIÇASLAN

TRABZON - DEĞİRMENDERE HAVZASI'NIN BEŞERÎ VE İKTİSADÎ COĞRAFYA ÖZELLİKLERİ

DOKTORA TEZİ

Bu tez ../.../199... tarihinde aşağıdaki juri tarafından ...(.....) not takdir edilerek Oybiliği/Oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Hayati Doğanay (Danışman)	.....	.....

ÖZET

DOKTORA TEZİ

TRABZON-DEĞİRMENDERE HAVZASI'NIN BEŞERİ VE İKTİSADİ COĞRAFYA ÖZELLİKLERİ

Aydın Kılıçaslan

Danışman: Prof.Dr. Hayati DOĞANAY
1994, SAYFA: 345

Jüri : Prof.Dr. Hayati DOĞANAY
.....
.....

Doğu Karadeniz Coğrafî Bölümü'nde yer alan Değirmendere Havzası'nın beşerî ve ekonomik coğrafya özellikleri, araştırmamıza konu olmuştur. Yaklaşık 1103 km² yüzölçüme sahip olan havza, Zigana Dağları'nın Karadeniz'i gören yamaçlarında kurulu olup, ılıman bir iklim karakterine sahiptir.

Akarsularla son derece parçalanmış topografyada, iklimin de etkisiyle, kıyıdan itibaren yükseklik ile birlikte değişen çok zengin bir bitki örtüsü, 2000 m. yükseltilerine kadar çıkar. Bu seviyelerden itibaren başlayan plato şeklindeki alpin kat, geniş otlak alanlarıyla, hayvancılık faaliyetlerine elverişli bir ortam sunar.

Araştırma sahasında, 1990 yılı itibariyle yaşayan 66706 nüfusun %54'ü kadın, %46'sı ise erkekti. Kadın oranının fazla olması, özellikle erkek nüfusun saha dışına göç etmesi ile ilgilidir. Nüfus, genellikle ekip-dikmeye nispeten uygun olan, havzanın aşağı çığırında yoğunlaşmıştır. Ancak, ne tarım ne de hayvancılık, insanların geçimine yeterli olabilmektedir.

Saha nüfusunun %88'inin yaşadığı köy yerleşmeleri, 3-15 da.'lık ve birbirinden uzak bahçeler üzerinde kurulan konutların oluşturduğu, dağınık bir dokuya sahiptir. Böyle bir yerleşme sisteminde ise toplu hizmetleri insanlara ulaştırmak güçleşmektedir.

Havzanın sahip olduğu geniş otlaklar, ormanlar, yetersiz de olsa tarım alanları ve ticarî potansiyeli, bölgenin jeo-stratejik önemi de dikkate alınarak rasyonel bir şekilde değerlendirildiğinde, nüfusun mevcut beşerî ve ekonomik problemleri kalmayacaktır.

ABSTRACT

Doctorate Thesis

THE HUMAN AND ECONOMIC GEOGRAPHICAL PROPERTIES OF DEGIRMENDERE REGION IN TRABZON

Aydın Kılıçaslan

Supervisor: Prof.Dr. Hayati DOGANAY
1994, Page: 345

Jury : Prof.Dr. Hayati DOGANAY
.....
.....

Thesis, examines the human and economic geography of the Degirmendere Region of Trabzon in Turkey. This area is approximately 1103 km² and located at the northern slopes of the Zigana Mauntains overlooking the Black Sea. For this reason, the area shows mild climate character.

The topographic conditions of the area are created by so many rivers which parted the area into sharp valleys. Due to these conditions and with the effect of mild climate, from the seaside until 2000m.,the area has a rich flora which varies according to the height. The high plateaus of the region, which have rich meadows, are very suitable for animal husbandary.

According to 1990's census the total population of the area is 66706 out of which 53.5% is woman and 46.5% is man. The high percentage of women is closely related to the immigration of male population to other regions for economic reasons. The majority of the population lives intensively at the lower part of the area which is suitable for agriculture. However, neither the agriculture nor the animal husbandary are sufficient enough for the livelihood of the people.

The settlements of the area usually have the widht of 3-15 acres and this pattern has a character in which the hauses are established far from each other within small gardens. This settlement pattern also makes it difficult to distribute public services to the villages. However, if the potential resources of the region are rationally explaited, the problems relating to human and economic conditions of the region can be overcome.

ÖNSÖZ VE TEŞEKKÜR

Coğrafya araştırmalarının en önemli amaçlarından birisi, coğrafî çevre üzerinde yaşamakta olan insanların beşerî ve ekonomik faaliyetlerini ortaya koyarak, çevrenin sunduğu yaşama ortamından çağdaş ölçülerde yararlanılabilecek potansiyeli tespit edip, geçmişi de dikkate alarak günümüzden gelecege köprü kuracak projeleri oluşturup, pratiğe dayalı önerileri sunmaktır.

Bilindiği gibi, ülkemizin sahip olduğu zengin ekonomik kaynakları ortaya çıkarıp, insanlarımızın hizmetine sunmayı kendine konu edinmiş pek çok kamu ve özel araştırıcı-yapımcı kurum bulunmaktadır. Bunların her biri çoğunlukla bağımsız ve kendine has yöntemlerle faaliyet sürdürmektedir. Farklı konularda yapılan tespit ve uygulamalar kollektif olarak insan odak noktasında birleştirilemediğinden, sonuçta, insanlar, çevrenin uygun avantajlarından yeterli olarak faydalanamamakta ve çoğu zaman da ağır sorunlarla karşılaşabilmektedirler.

Ülkenin kalkınması ve dolayısıyla insanların refah bir hayat sürdürebilmeleri için, yapılacak çalışmaların isabetli ve rasyonel olabilmesinin yolu, yaşanan çevrenin sahip olduğu özelliklerinin çok iyi bilinmesinden geçmektedir. Halbuki, yurdumuzda farklı coğrafî konumlarda dağılış gösteren yerleşmelerin %90'ı henüz bilimsel metodlarla incelenmemiştir. Bu sebeple, ülkenin kalkınmasını sağlayacağı iddia edilen kalkınma plân ve programları, genellikle makro ölçülerde yapılmaktadır. Yakın mesafelerde dahi farklı, morfolojik, sosyo-ekonomik ve kültürel özellik taşıyan mikro alanlar, bu plânların uygulamalarından yeterli ölçülerde faydalanamamakta ve millî ekonomimizde önemli zarar ve açıklar ortaya çıkmaktadır.

Coğrafya araştırmalarında insanların yerleşme ve ilgi alanları kendine has metodlarla gözlenip incelenmekle birlikte, kamu ve özel kurumların aynı alanlarda yaptıkları farklı amaçlı çalışmalardan, insanları ilgilendirdiği ölçülerde yararlanmak da önemli bir ilke olarak kabul edilmiştir. Dolayısıyla, bu tür araştırmalar, makro ölçülerde yapılacak kalkınma plânlarında temel dayanak oluşturabilmekte ve zaman, kaynak israfı önlenebilmektedir.

Araştırma alanı olarak seçilen Değirmendere Havzasın'da coğrafî çevre-insan ilişkisi, daha pek çok benzer alanda olduğu gibi, henüz dengeli bir yapıya kavuşturulamadığından, bazan coğrafî çevre şartları mücadeleden üstün çıkıp insanları göçe zorlamakta, bazan da insan, hayatiyetini sürdürebilmesi için doğaya karşı acımasız davranıp, onu tahrip etmeye mecbur kalmaktadır.

Çalışmamızın amacı, "araştırma alanında coğrafî çevre-insan ilişkisi nasıl sağlıklı kılınabilir, insan, yaşadığı çevreyi de kazanarak çağdaş ekonomik ve sosyo-kültürel değerleri nasıl yakalayabilir" sorularına objektif cevaplar bulmak ve bu konuda öncü rol oynayıp, benzer problemlere sahip, yakın çevre için de örnek çözüm önerilerini ortaya koyabilmektir.

Sadece bu çalışmada değil, lise öğrenciliğim yıllarından

itibaren, insanları, doğayı ve ülkemi, dolayısıyla, coğrafyayı sevmemde sonsuz yardımları olan tez danışmanım, hocam Prof. Dr. Hayati DOĞANAY'a, çalışmalarımda her an yanımda hissettiğim ve arazi incelemelerimde bana katılan hocam Prof. Dr. Alaettin TANDOĞAN'a, teşekkürlerimi görev bilirim. Ayrıca önemli desteklerini gördüğüm Yrd. Doç. Dr. Abdullah SAYDAM, Yrd.Doç.Dr. A.Ahmet DOĞAN, Yrd. Doç. Dr. Kemal ÇIÇEK'e sonsuz teşekkür ederim.

İÇINDEKILER

Sayfa No

ÖZET.....I
ABSTRACT.....II
ÖNSÖZ ve TEŞEKKÜR.....III
İÇINDEKILER.....V
ŞEKILLER DIZINI.....VIII
TABLOLAR DiZiNi.....XI

GIRIŞ.....1
1. Araştırma Kahasının Konumu, Sınırları ve Başlıca Özellikleri.....1
2. Araştırmanın Amacı ve Metodu.....3
1. BÖLÜM: FIZIKÎ COGRAFYA ÖZELLIKLERI.....5
1.1. Jeomorfolojik Özellikler.....5
1.1.1. Yapısal özellikler.....5
1.1.2. Yeryüzü şekilleri.....7
1.1.2.1. Dağlık alanlar.....7
1.1.2.2. Tepelik sahalar.....11
1.1.2.3. Vadiler ve yamaçlar.....12
1.1.2.4. Değirmendere deltası.....15
1.1.2.5. Kütle hareketleri.....16
1.2. İklim Özellikleri.....22
1.2.1. Giriş.....22
1.2.2. İklim elemanları.....24
1.2.2.1. Sıcaklık.....24
1.2.2.2. Basınç ve rüzgarlar.....32
1.2.2.3. Nem ve bulutluluk.....36
1.2.2.4. Yağış.....43
1.3. Hidrografya Özellikleri.....53
1.4. Toprak Özellikleri.....58
1.5. Bitki Örtüsü Özellikleri.....61
1.5.1. Psoudomaki formasyonu.....62
1.5.2. Etek ormanları şeridi.....64
1.5.3. Geniş yapraklıların hâkim olduğu karışık ormanlar.....65
1.5.4. Geniş yapraklı ormanlar kuşağı(koniferler)...66
1.5.5. Antropojen çalıve otsu formasyon.....67
1.5.6. Alpin çayırlar kuşağı.....68
1.5.7. Akarsuboyu vejetasyonu 68

2. BÖLÜM: BEŞERİ COĞRAFYA ÖZELLİKLERİ.....70
2.1. Nüfus.....70
2.1.1. Genel bakış.....70
2.1.2. Nüfus artışı.....73
2.1.3. Nüfus hareketleri.....81
2.1.3.1. Doğumlar ve ölümler.....81
2.1.3.2. Göçler.....84
2.1.4. Nüfusun cins ve yaş yapısı.....94
2.1.5. Nüfusun eğitim ve kültürel durumu.....106
2.1.6. Nüfusun sağlık durumu.....112
2.1.7. Aile büyüklüğü.....115
2.1.8. Diğer sosyal özellikler.....120
2.1.9. Nüfusun dağılışı ve nüfus yoğunlukları.....121
2.2. Yerleşme.....134
2.2.1. Genel bakış 134
2.2.2. Yerleşme şekilleri.....136
2.2.2.1. Devamlı kır yerleşmeleri(köyler)...137
2.2.2.2. Geçici kır yerleşmeleri.....158
2.2.2.3. Şehir yerleşmeleri.....174
2.2.3. Konutlar ve eklentileri.....185
2.2.3.1. Köy konutları ve eklentileri.....186
2.2.3.2. Oba-yayla konutları ve eklentileri.187
2.2.3.3. Mezraa konutları ve eklentileri....205
3. BÖLÜM: EKONOMİK COĞRAFYA ÖZELLİKLERİ.....208
3.1. Tarım.....208
3.1.1. Genel bakış.....208
3.1.2. Parsel büyüklüğü ve mülkiyet durumu.....213
3.1.3. Tarım ürünleri ekiliş alanları ve üretimi...216
3.1.3.1. Tahıllar.....220
3.1.3.2. Fındık.....223
3.1.3.3. Tütün.....228
3.1.3.4. Bahçe tarımı.....231
3.1.4. Bölge tarımının temel sorunları.....236
3.2. Hayvancılık.....238
3.2.1. Genel bakış.....238
3.2.2. Hayvan türleri ve coğrafi dağılımı.....246
3.2.2.1. Küçükbaş hayvancılık.....247
3.2.2.2. Büyükbaş hayvancılık.....249
3.2.2.3. Yük ve çeki hayvanları.....252
3.2.2.4. Kümes hayvancılığı.....254
3.2.2.5. Arıcılık.....255
3.2.3.Bölge hayvancılığının özellikleri ve temel sorunları.....256

3.3. Ormancılık.....258
3.4. Madencilik.....263
3.5. Sanayi.....265
3.6. Ulaşım.....268
3.7. Ticaret.....277
3.8. Turizm.....281
3.8.1. Tarihî turizm kaynakları.....281
3.8.2. Yayla, sağlık, dağ ve kış sporları turizmi..283
3.8.3. Zengin flora, fauna ve tabiat şartlarına bağlı turizm.....287
SONUÇ.....289
KAYNAKLAR.....299
FOTOĞRAFLAR.....306
ÖZGEÇMİŞ.....345

ŞEKİLLER DİZİNİ

Sayfa No

1.1. Değirmendere Havzası'nın lokasyon haritası.....2
1.2. Değirmendere Havzası'nın topografya haritası.....4
1.3. Değirmendere Havzası'nın jeoloji haritası.....6
1.4. Değirmendere Havzası'nın jeomorfoloji haritası.....7
1.5. Değirmendere Deltası'nın şematik oluşumu.....15
1.6. Çatak Heyelanı'nın B-D doğrultusundaki kesiti.....18
1.7. Sındıran Heyelanı'nın krokisi.....19
1.8. Trabzon, Maçka ve Meryemana'nın ortalama sıcaklık diyagramı.....25
1.9a. Trabzon, Maçka ve Meryemana'da ortalama yüksek sıcaklıkların yıl içindeki gidişi.....28
1.9b. Trabzon, Maçka ve Meryemana'da ortalama düşük sıcaklıkların yıl içindeki gidişi.....28
1.10. Trabzon, Maçka ve Meryemana'da aylık ortalama donlu günler sayısı.....31
1.11. Trabzon'da ortalama ve ekstrem basınç değerlerinin yıllık gidişi.....33
1.12. Trabzon, Maçka ve Meryemana'ya ait rüzgar gülleri....35
1.13. Ortalama nisbî nem değerlerinin yıl içindeki gidişi.....37
1.14. Trabzon, Maçka ve Meryemana'da bulutluluğun yıl içindeki gidişi.....39
1.15. Trabzon, Maçka ve Meryemana'da açık, bulutlu ve kapalı günlerin yıllık ortalamaları.....41
1.15a. Trabzon, Maçka ve Meryemana'da açık günlerin dağılımı.....41
1.15b. Trabzon, Maçka ve Meryemana'da bulutlu günlerin dağılımı.....42
1.15c. Trabzon, Maçka ve Meryemana'da kapalı günlerin dağılımı.....42
1.16. Trabzon ve Maçka'da sisli gün sayılarının yıl içindeki gidişi.....44
1.17. Trabzon, Maçka ve Meryemana'da ortalama yağışın yıl içindeki dağılışı.....46
1.18. Trabzon, Maçka ve Meryemana'da yağışın mevsimlere göre dağılışı.....48
1.19. Maçka'nın 1988 yılı yağış rejimi.....49
1.20. Trabzon'un su blânçosu diyagramı.....51
1.21. Maçka'nın su blânçosu diyagramı.....52
1.22. Meryemana'nın su blânçosu diyagramı.....53
1.23. Değirmendere'nin boyuna profili(Akyol, 1942).....54
1.24. Değirmendere'nin akım rejim diyagramı.....55
1.25. Değirmendere Havzası'nın hidrografya haritası.....56
1.26. Değirmendere Havzası'nın toprak haritası.....61

1.27. Karadeniz-Zigana Dagları arasındaki bitki örtüsünün dikey dagılışı.....67
2.1. Degirmendere Havzası'nda nüfusun sayım yıllarına göre genel durumu.....74
2.2. Maçka'nın sayım yıllarına göre nüfus artışı.....76
2.3. Degirmendere Havzası'nda dışarıya yönelik göçlerin dagılım haritası(1970-1990).....89
2.4. Degirmendere Havzası'nda nüfusun sayım yıllarına göre cins durumu.....95
2.5. Degirmendere Havzası nüfusunun cins ve yaş pramidi...97
2.6. Maçka Ilçe Merkezi nüfusunun cins ve yaş pramidi.....98
2.7. Subaşı Köyü nüfusunun cins ve yaş pramidi.....99
2.8. Çatak Köyü nüfusunun cins ve yaş pramidi.....100
2.9. Hamsiköy nüfusunun cins ve yaş pramidi.....101
2.10. Degirmendere Havzası'nda çocuk, yetişkin ve yaşlı nüfusun dagılımı.....104
2.11. Degirmendere Havzası'nda nüfusun geniş aralıklı yaş gruplarına göre cins durumu.....105
2.12. Degirmendere Havzası'nda ögrenci nüfusun cinslere göre dagılımı.....109
2.13. Degirmendere Havzası'nda ögrenim çagındaki nüfusun cinslere göre dagılımı.....109
2.14. Maçka Ilçe Merkezi nüfusunun egitim durumu 110
2.15. Yerleşmelerin ortalama aile büyüklüklerine göre dagılımı.....119
2.16. Köy yerleşmelerinin nüfus büyüklüklerine göre dagılımı.....121
2.17. Degirmendere Havzası'nda nüfus dagılış haritası.....123
2.18. Köylerin yükselti basamaklarına göre dagılımı.....125
2.19. Degirmendere Havzası'nın yükselti basamaklarına göre matematiksel nüfus yogunluğu dagılış haritası..127
2.20. Yerleşmelerin matematiksel nüfus yogunluklarına göre dagılımı.....128
2.21. Degırmendere Havzası'nın matematiksel nüfus yogunluğu dagılım haritası 130
2.22. Yerleşmelerin tarımsal nüfus yogunluklarına göre dagılımı.....132
2.23. Akoluk Köyü'nde Yerleşmenin dagılış haritası.....147
2.24. Üçgedik Köyü'nde yerleşmenin dagılış haritası.....148
2.25. Mahalle yerleşmelerinin kuruluş yerlerine göre dagılımı.....149
2.26. Köylerin yüzölçümü büyüklüklerine göre dagılımı.....154
2.27. Köylerin ekonomik faaliyetlerine göre dagılımı.....156
2.28. Karadeniz-Alasdagı Tepesi arasında alınan kesitte daimî ve geçici yerleşmelerin dagılışı.....162
2.29. Çatak Köyü'nden yaylalara çıkış yolları ve çıkılan yaylalar.....162

2.30. Oba-yayla yerleşmelerinin yükselti basamaklarına göre dağılımı.....163
2.31. Değirmendere Havzası'nda geçici yerleşmelerin yükselti basamaklarına göre dağılışı.....164
2.32. Mezraa yerleşmelerinin yükselti basamaklarına göre dağılımı.....170
2.33. Sayım yıllarına göre Maçka'nın şehir nüfusu artışı..179
2.34. Maçka'nın şehiriçi arazi kullanılışı ve fonksiyon bölgeleri.....181
2.35. Maçka'da çalışan nüfusun fonksiyonlarına göre dağılımı.....183
2.36. Gürgenağaç Köyü'nde eski bir konutun iç planı.....187
2.37. Günümüz konutlarının dış görünümleri ve iç planları.191
2.38. Modern tarzda yapılmış bir yayla evi planı.....198
2.39. Yerlice Yaylası'nda tek katlı modern yayla evi planı199
2.40. Tek katlıbir yayla evi planı.....200
2.41. Bodamış Yaylası'nda bir taş kelif ile eklentisinin planı.....201
2.42. Mizit Yaylası'nda bir komun planı.....203
2.43. Hamsiköy Mezraası'ndaki bir bir mesken planı.....206
3.1. Arazinin verimlilik sınıflarına göre dağılımı.....209
3.2. Değirmendere Havzası'nın arazi kullanılışı haritası.210
3.3. Arazinin kullanılış durumu.....210
3.4. Subaşı ve Çatak köylerinde arazilerin parsel büyüklükleri.....215
3.5. Ekili-dikili alanların ürünlere göre dağılımı.....217
3.6. Değirmendere Havzası'nda yıllara göre mısır üretimi.221
3.7. Değirmendere Havzası'nda yıllara göre fındık üretimi225
3.8. Değirmendere Havzası'nda yıllara göre tütün üretimi.229
3.9. Değirmendere Havzası'nda meyva ağaçlarının türlere göre dağılımı.....234
3.10. Hayvan varlığının türlere göre dağılımı.....240
3.11. Değirmendere Havzası'nda hayvan varlığının türlere göre dağılışı 242
3.12. Hayvan varlığının yükselti basamaklarına göre dağılımı.....244
3.13. Ormanların ekonomik işletme şekillerine göre dağılımı.....259
3.14. Orman sahalarında gerçekleştirilen yapacak odun üretimi.....261
3.15. Değirmendere Havzası'nın karayolları haritası.....270
3.16. Değirmendere Havzası'nın turizm kaynaklarının dağılış haritası.....285

TABLOLAR DiZiNi

Sayfa No

1.1. Trabzon, Maçka ve Meryemana istasyonlarının aylık ve yıllık ortalama sıcaklıkları.....24
1.2. Trabzon, Maçka ve Meryemana'da ortalama yüksek sıcaklıkların yıl içindeki gidişi.....27
1.3. Trabzon, Maçka ve Meryemana'da ortalama düşük sıcaklıkların yıl içindeki gidişi.....27
1.4. Trabzon, Maçka ve Meryemana'da ölçülmüş en yüksek ve en düşük sıcaklıklar.....29
1.5. Trabzon, Maçka ve Meryemana'da aylık ort. donlu gün sayıları.....30
1.6. Trabzon, Maçka ve Meryemana'da aylara göre ort. ve ekstrem basınç degerleri.....33
1.7. Trabzon, Maçka ve Meryemana'nın rüzgar yönleri, esme sayıları ve frekansları(1929-70, 41 yıllık).....34
1.8. Trabzon, Maçka ve Meryemana'da ortalama nisbî nem oranları(%).....37
1.9. Trabzon, Maçka ve Meryemana'da bulutluluğun yıllık dagılımı(0-10).....39
1.10. Trabzon, Maçka ve Meryemana'da açık, bulutlu ve kapalı gün sayılarının dagılımı.....40
1.11. Trabzon ve Maçka'da sisli gün sayılarının yıllık dagılımı.....43
1.12. Trabzon, Maçka ve Meryemana'da ortalama yagışın yıllık dagılımı.....45
1.13. Trabzon, Maçka ve Meryemana'da yagışın mevsimlere göre dagılışı.....47
1.14. Maçka'da 1980 yılına ait yagış miktarının aylara göre dagılımı.....49
1.15. Trabzon, Maçka ve Meryemana'da karla örtülü gün sayılarının yıllık gidişi.....50
1.16. Degirmendere'nin yıllık akım miktarının aylara dagılımı.....55
1.17. Trabzon-Zigana dagları arasında alınan bitki örtüsü kesiti.....62
1.18. Degirmendere Havzası'nda dogal bitki örtüsünün yükseklik kademelerine göre dagılımı.....64
2.1. Degirmendere Havzası'nda sayım yıllarına göre nüfus artışı.....74
2.2. Maçka'nın sayım yıllarına göre nüfus artışı(1914-1990).....75
2.3. Degirmendere Havzası'ndaki yerleşmelerin nüfus artışları(1960-1990).....78

2.4. Değirmendere Havzası'nda bazı köy yerleşmelerinde göç eden aile sayıları ile hane sayılarında meydana gelen azalmalar(1970-1990).....86
2.5. Değirmendere Havzası'ndan dışarı yönelik göçlerin dağılımı(1970-1990).....89
2.6. Değirmendere Havzası'nda nüfusun sayım yıllarına göre cins durumu ve cinsellik oranları(%).....95
2.7. Değirmendere Havzası'nda nüfusun cins ve yaş bileşimi(1991).....97
2.8. Maçka İlçe Merkezi nüfusunun cins ve yaş bileşimi (1991).....98
2.9. Subaşı Köyü nüfusunun cins ve yaş bileşimi(1991).....99
2.10. Çatak Köyü nüfusunun cins ve yaş bileşimi(1991).....100
2.11. Hamsiköy nüfusunun cins ve yaş bileşimi(1991).....101
2.12. Değirmendere Havzası'nda nüfusun geniş aralıklı yaş gruplarına göre cins durumu(1991).....104
2.13. Değirmendere Havzası'nda ilköğretimin genel durumu(1992-1993).....107
2.14. Değirmendere Havzası'nda orta öğretimin genel durumu(1992-1993).....108
2.15. Maçka İlçe Merkezi'nde 6 yaş üzerindeki nüfusun eğitim durumu(1985).....110
2.16. Değimendere Havzası'nda sağlık kurumlarındaki personel dağılımı(1991).....113
2.17. Değirmendere Havzası'nda yerleşmelere göre aile büyüklüğü(1991).....116
2.18. Değirmendere Havzası'nda sayım yıllarına göre matematiksel nüfus yoğunlukları(1960-1990).....122
2.19. Değirmendere Havzası'ndaki köy yerleşmelerinin nüfus büyüklüklerine göre dağılımı(1990).....123
2.20. Değirmendere Havzası'ndaki nüfusun yükselti basamaklarına göre dağılışı(1990).....125
2.21. Değirmendere Havzası'nda yerleşmelerin matematiksel nüfus yoğunluklarına göre dağılımı(1990, kişi/km²).....128
2.22. Değirmendere Havzası'ndaki bazı yerleşmelerinin matematiksel nüfus yoğunlukları(1990).....129
2.23. Değirmendere Havzası'nda bazı köy yerleşmelerinin matematiksel ve tarımsal nüfus yoğunluklarının karşılaştırılması(1990, kişi/km²).....131
2.24. Değirmendere Havzası'ndaki yerleşmelerin tarınsal nüfus yoğunluklarının dağılımı(1990, kişi/km²).....131
2.25. Değirmendere Havzası'nda bazı köy yerleşmelerinin tarımsal nüfus yoğunlukları(1990, kişi/km²).....132
2.26. Değirmendere Havzası'ndaki köylerin yüzölçümü büyüklüklerine göre dağılışı(1992).....154
2.27. Değirmendere Havzası'ndaki köylerin ekonomik faaliyetlerine göre dağılışı(1992).....156

2.28. Değirmendere Havzası'nda oba-yayla yerleşmelerinin yükselti basamaklarına göre dağılışı(1992).....164
2.29. Değirmendere Havzası'ndaki mezraa yerleşmelerinin yükselti basamaklarına göre dağılışı(1992).....170
2.30. Sayım yıllarına göre Maçka'da şehir nüfusu artışı (1927-1990).....179
2.31. Maçka'da çalışan nüfusun fonksiyonlarına göre dağılımı(1992).....182
3.1. Değirmendere Havzası arazisinin verimlilik sınıflarına göre dağılımı.....209
3.2. Değirmendere Havzası arazisinin kullanılış durumu (1992).....210
3.3. Subaşı Köyü tarım arazilerinin parsel büyüklüklerine göre dağılımı(1992).....214
3.4. Çatak Köyü tarım arazilerinin parsel büyüklüklerine göre dağılımı(1992).....214
3.5. Değirmendere Havzası'nda ekili-dikili alanların ürünlere göre dağılımı(1992).....217
3.6. Değirmendere Havzası'nda bazı köy yerleşmelerinde tarım alanlarının ürünlere göre dağılımı(1992).....219
3.7. Değirmendere Havzası'nda mısır üretimi ve verimliliğin yıllara göre durumu(1985-1991).....221
3.8. Değirmendere Havzası'nda fındık üretimi ve verimliliğin yıllara göre durumu(1985-1991).....225
3.9. Değirmendere Havzası'nda tütün üretimi ve verimliliğin yıllara göre durumu(1985-1991).....229
3.10. Değirmendere Havzası'nda bazı sebze türlerinin yıllara göre üretimleri(1985-1991).....232
3.11. Değirmendere Havzası'nda meyva türlerine göre ağaç sayısı ve üretim(1985-1991).....234
3.12. Değirmendere Havzası'nda hayvan varlığının türlere göre dağılımı(1992).....240
3.13. Değirmendere Havzası'nda hayvan varlığının yerleşmelere göre dağılışı(1992).....241
3.14. Değirmendere Havzası'nda hayvan varlığının yükseklik basamaklarına göre dağılımı(1992).....244
3.15. Değirmendere Havzası'nda orman serilerinin işletme şekillerine göre dağılımı(1992).....259
3.16. Değirmendere Havzası'ndaki orman serilerinde yapacak odun üretimi(1992).....261
3.17. Değirmendere Havzası'ndaki başlıca sanayi kuruluşu varlığı(1992).....266
3.18. Trabzon-İran Transit Karayolu (E-390)'nun yıllık ortalama günlük trafik yoğunluğu(YOGT).....272

GIRIŞ

1. Araştırma Sahasının Konumu,Sınırları ve Başlıca Özellikleri

Araştırmamızın konusunu teşkil eden Değirmendere Havzası, Karadeniz Bölgesi'nin Doğu Karadeniz Bölümü'nde ve Trabzon ile Gümüşhane illerinin idarî sınırları içerisinde yer almaktadır.

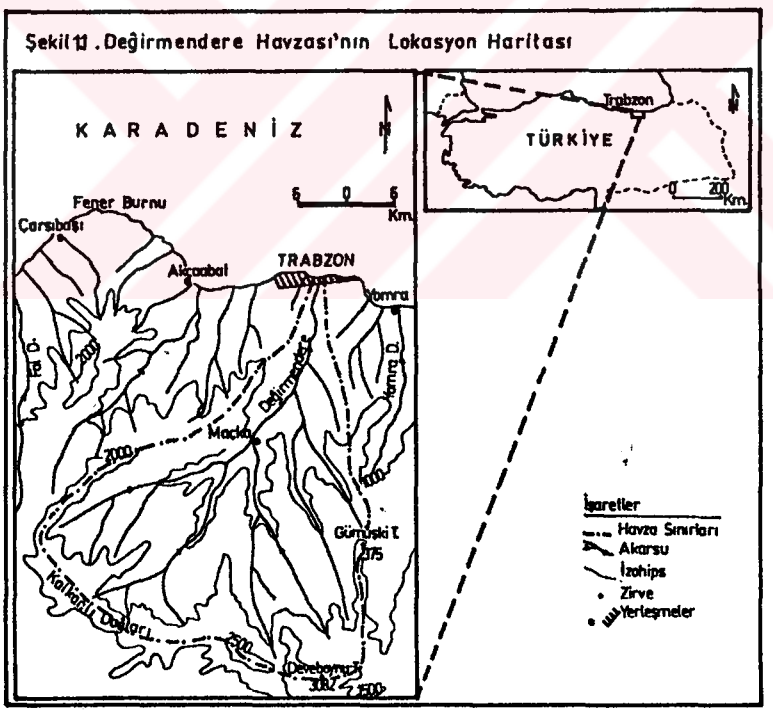
Havza, bir bütün olarak Karadeniz Dağları antiklinalinin kuzeye bakan yamaçları üzerinde kurulmuş olup, 1103 km² izdüşüm alanına sahiptir. Değirmendere akarsuyu güneyden topladığı kollarıyla birlikte kuzeye doğru giderek daralan bir şekilde Trabzon şehri içerisinde taban seviyesi olan Karadeniz'e kavuşur. Güney sınırını Zigana Dağları'nın subölümü çizgisi oluştururken, doğudan Yomra Deresi Havzası, batıdan ise Kalenima Deresi Havzası ile komşudur. Havzanın bu doğal sınırlar içerisindeki alanının 1013 km²'si Trabzon, 90 km²'si ise Gümüşhane illerine aittir. Gümüşhane'ye ait alanlar güneydeki subölümü çizgisinin Karadeniz'e bakan yamaçlarında yer aldığından daimî yerleşme ünitelerine sahip değildir. Buna karşılık, Trabzon ili yönetimindeki havza sınırlarında 1 ilçe, 2 belde ile 66 adet köy yerleşmesi bulunmaktadır.Havza alanınının tümünde geçici olarak yerleşilen 223 yayla, 126 mezraa, 11 adet de güzle dağılış göstermektedir.

Ortalama 2400 m. olan subölümü çizgisi yükseltisinin başlıca dağlık kütleleri, Taşoluk (2420 m.) , Fırın (2706 m.) Kones (2410 m.) ve Madeninbaşı (2542 m.) tepeleridir.

Akarsu kolları ile son derece engebelendirile topografik yapı üzerinde, genellikle vadiler boyunca, yamaçların etek kısımlarında yer alan yerleşmelerde 1990 Genel Nüfus Sayımı'na göre 66706 nüfus yaşamaktaydı. Bu nüfusun yakalaşık %12'si şehirde, %88'i de köylerde dağılış göstermekteydi.

Bölge halkı geçimini önemli ölçüde, tarıma uygun olmayan havza arazisinin nispeten düşük eğimli yamaçlarında, küçük parseller halinde ve çoğunlukla birbirinden uzakta oluşturdukları tarım alanlarındaki ziraat faaliyetlerinden

temin ederler. Ayrıca, orman sınırları üzerinde geniş alanlar oluşturan yaylalarda, yazın, hayvancılık amaçlı faydalanmak suretiyle ve kısmen de Trabzon-Erzurum Transit Karayolu'nun ortaya koydugu elverişli ekonomik potansiyelden yararlanıp, ticaret yaparak hayatî faaliyetlerini sürdürürler. Gerek tarım, gerek hayvancılık ve gerekse diger mevcut ekenomik kaynaklar rasyonel olarak degerlendirilemediginden, elde edilen gelirler nüfusa yeterli olamamakta ve halkın bölge dışına göçü önemli bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır. Bu sebepledir ki, 1960-1990 yılları arasında şehir merkezinde nüfus artışı gözlenirken, köy yerleşmelerinin %73'inde nüfus azalması meydana gelmiştir. Azalış daha ziyade orta ve yüksek kademe köylerinde görülmekte, artış ise aşagı yükselti kademesindeki köy yerleşmelerindedir. Dolayısıyla, özellikle 0-500 m. seviyelerinin oluşturdugu %6'lık alanda bölge nüfusunun %60'ı yaşmaktadır.

Şekil 1. Değirmendere Havzası'nın Lokasyon Haritası

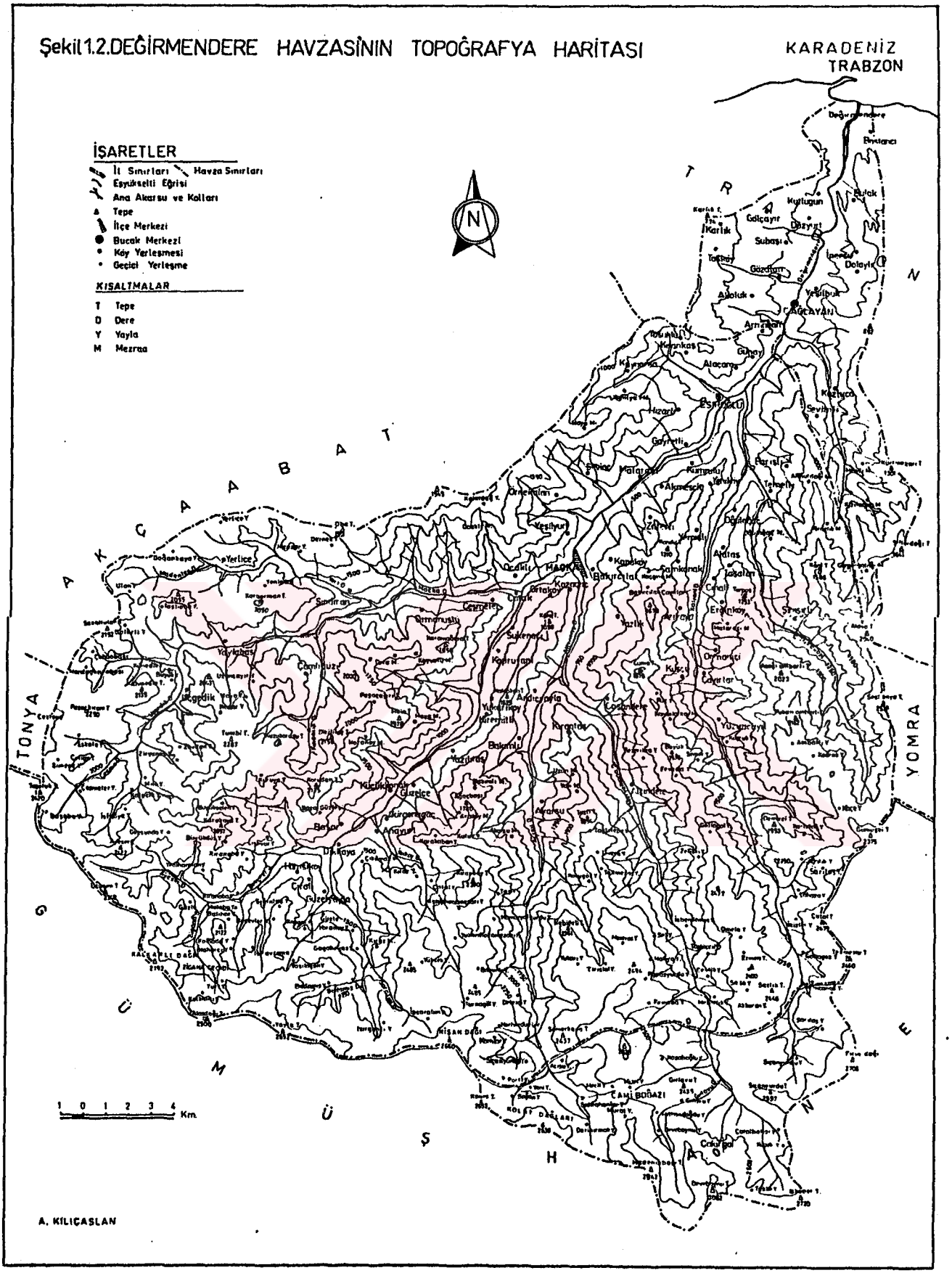
Değirmendere Havzasındaki tarıma dayalı ekonomik faaliyetler sahanın genel alanının sadece %16'sında gerçekleştirilmektedir. hayvancılık ise Alp tipinde ve çoğunlukla orta ve yüksek kademe köylerinin hâkim ekonomik faaliyet türüdür. Yörede tarım alanı darlığına karşılık yüksek dağlık alanların zengin ot potansiyeli hayvancılığı cazip hale getirmiştir. üstelik, mevsimlere bağlı yaylacılık faaliyetleri ve göçler, yöre insanının sosyo-kültürel ve ekonomik yapısı üzerinde derin izler bırakmıştır. Bölgenin kısa mesafelerde artan yüksekliğe sahip topografik yapısı ve değişen iklim şartları, birbirine yakın alanlarda çok farklı türdeki ağaçlardan oluşan orman alanlarını meydana getirmiş ve bu alanlar sahanın %36'sını teşkil etmiştir. Böylece, özel bir topografik yapı üzerinde mevcut iklimin de tesiriyle bölge insanlarının hayatî faaliyetleri önemli ölçüde etkilenip, incelemeye değer bir özellik arzetmiştir. Bu araştırmamızda farklı başlıklar altında insan- çevre ilişkisi ortaya konulmaya çalışılacaktır.

2. Araştırmanın Amacı ve Metodu

Araştırmamızda, Değirmendere Havzası, **Beşeri ve İktisadî Coğrafya** metodu ile incelenmeye çalışılmıştır. Bölgede daha önce bir havzayı bütün coğrafî nitelikleri ile ele alan araştırma yapılmamıştır. Mevcut çalışmalar ise sadece daha dar alanlı ve coğrafya özelliklerinin birisi üzerinde yoğunlaştırılmıştır. Halbuki, bir sahanın sahip olduğu coğrafî özelliklerin tamamı, birarada **insan** odak noktasında birleştirilerek incelenmedikçe, elde edilen sonuçların amaca yeterli olabileğini söylemek bir hayli güçtür.

İnsanların beşerî ve iktisadî faaliyetlerini, yaşadıkları çevrenin doğal özelliklerinden ayrı düşünmek mümkün değildir. Çünkü, doğal çevre şartları insan faaliyetleri üzerinde baskıcı rol oynarlar. Bu nedenle, araştırmamızın her bir safhasında, sahanın doğal çevre özellikleri gözden uzak tutulmamıştır.

Şekil 1.2. DEĞİRMENDERE HAVZASININ TOPOĞRAFYA HARİTASI

Yöre insanlarının sosyal ve ekonomik düzeylerinin çagdaş hale getirilmesi, bu tür topyekün araştırmalarla ortaya konulan, plânlamaya yönelik bilimsel önerilerle mümkündür. Problemlerin cografî metodlara dayanan analitik ve sentetik yollarla da temele inilip sunulması, makro plânların uygulamadaki başrısını artıracaktır. Böylece, jeo-stratejik bakımdan pek çok sakıncalar doguran dışarıya göç hadisesi, yaşayan nüfus için kader olmaktan çıkarılıp, mevcut ekonomik potansiyelin hizmetlerine sunulup, rasyonel degerlendirilmesi saglanacaktır.

Araştırmada, ilgili çok sayıda yerli ve yabancı yazılı kaynaklar esas alınmakla birlikte,**yerinde gözlem**, uygulamadaki başlıca metod olmuştur. Bu sebeple, analitik ve sentetik sonuçlar önemli ölçüde gözlemlere, mülâkat ve anketlere dayandırılmıştır. Sonuçların cografî dagılışlarında H.G.K.'nın 1:25000 ve 1:100000 ölçekli topografya haritaları ilgili paftaları esas alınmış, D.İ.E. ve bölgedeki kamu kurumlarının verilerinden yararlanılmıştır.

Cografyanın temel düşünce ilkeleri olan **dagılış, baglantı, sebep-sonuç** dikkate alınarak, problemler daha iyi anlaşılacak tarzda mümkün oldugunca şekil ve tablolarla sunulmaya çalışılmıştır.

1. BIRINCI BOLUM: FIZIKI COGRAFYA OZELLIKLERI

1.1. Jeomorfolojik Ozellikler

1.1.1. Yapısal özellikler

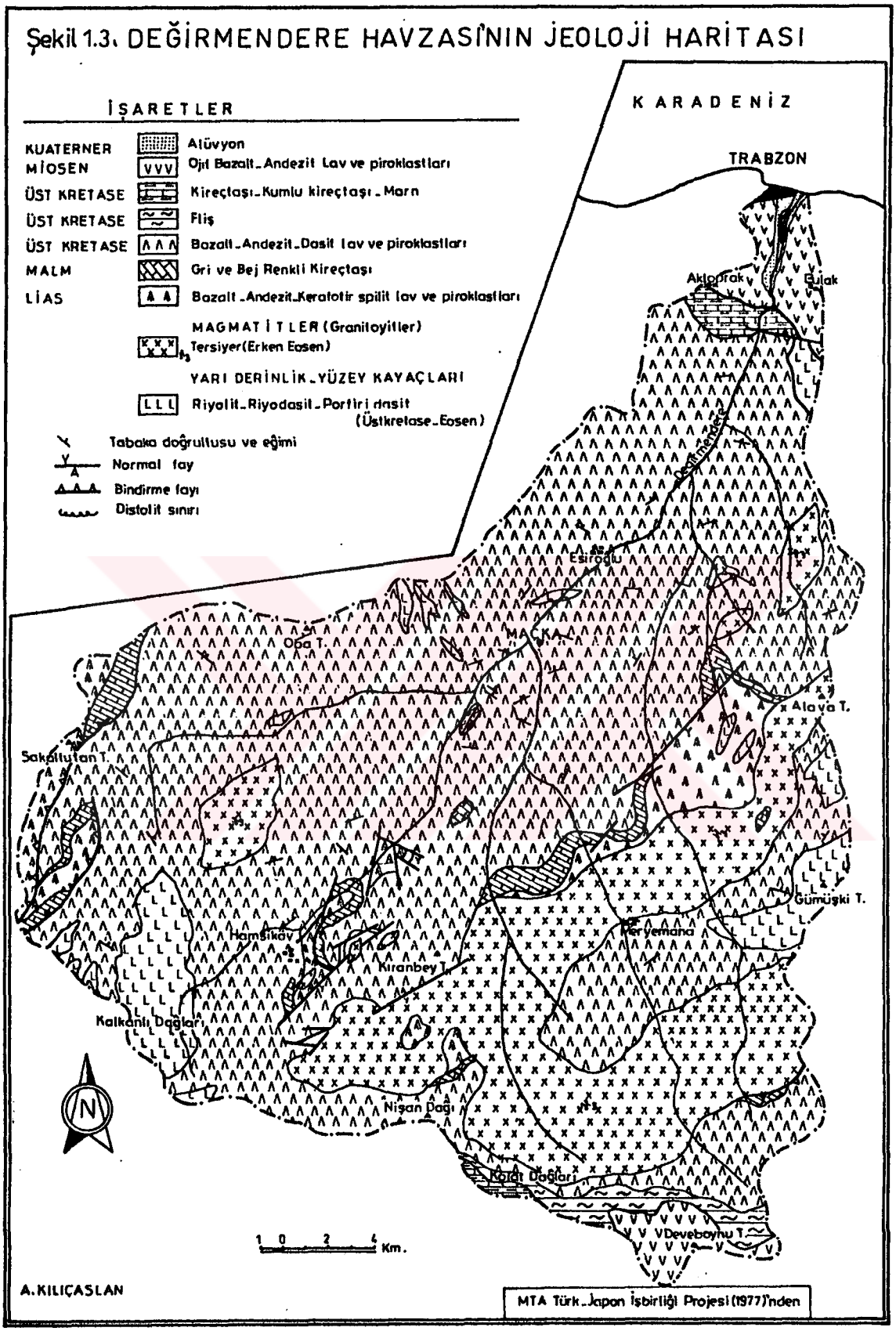
Araştırma bölgesi, Doğu Karadeniz Dağları'nın kuzeye bakan yamaçları üzerinde yer alır. Stratigrafi bakımından alttan üste doğru, Üst Kretase yaşlı, tortul ara katgılı volkanik seriler, konglomera, kumtaşı, marn, kil ve kireç taşlı denizsel Üst Miosen serileri, çakıllı, kumlu, siltli, killi, Kuaterner yaşlı taraça dolguları ile çakıllı, kumlu, siltli, killi akarsu ve kıyı alüvyonları görülmektedir (Erguvanlı, 1952, s:2).

Volkanik faaliyetlerin, dağların doğrultusuna paralel olan bir hat şeklinde, denizaltı püskürmesi halinde olduğu tahmin edilmekte, bugün aflormanları görülen fliş ve kalkerlerde bulunan fosiller, püskürmenin Üst Kretase-Senonien başında olduğunu göstermektedir (Erguvanlı, 1988, s:13). Volkanizma, bazaltik lavlarla başlamakta, ve dasit, andezit, trakit veya bunlara ait tüflerden oluşmaktadır.

Maçka çevresinde son büyük volkanizmalar, Eosen boyunca devam etmekte, bu formasyonlarda oluşan granit intrüzyonları da aynı zamana rastlamaktadır. Ayrıca, sahilden 15-25 km.'ye kadar uzanan alanda, dasit tüfleriyle bazatların egemenligi görülmektedir (Anşin, 1980, s:17).

Çatak Köyü yakın çevresinde temel, spilitik bazaltlarla, dasitik tüflerden oluşmuştur. Bunların üzerine kremsi esmer ve gri renkli kireç taşları yerleşmiştir. Daha üst seviyelerde ise çört bandları gözlenmektedir. Dasit, andezit ve bazatlar genellikle beşgen sütunlar halindedir. Denizaltı volkanitlerinin karakteristik kayaçlarından olan yastık lav (pillov)lara da rastlanmaktadır(Byn. ve Iskân Bak., 1988, s:3)

Meryemana vadisinin çogu kesimleri ile Sümelâ Manastırı'nın yer aldığı kayaçlar, bazalt ve traki-andezitlerden meydana gelmektedir. Bu yapı içerisinde, kalker, marn ve grelerden oluşan ara katgılar bulunmaktadır. Aynı

Şekil 1.3. DEĞİRMENDERE HAVZASI'NIN JEOLOJİ HARİTASI
İŞARETLER
KUATERNER
Alüvyon
MİOSEN
Ojit Bazalt-Andezit Lav ve piroklastları
ÜST KRETASE
Kireçtaşı-Kumlu kireçtaşı-Marn
ÜST KRETASE
Fliş
ÜST KRETASE
Bazalt-Andezit-Dasit lav ve piroklastları
MALM
Gri ve Bej Renkli Kireçtaşı
LİAS
Bazalt-Andezit-Keratofir spilit lav ve piroklastları
MAGMATİTLER (Granitoyitler)
Tersiyer(Erken Eosen)
YARI DERİNLİK-YÜZEY KAYAÇLARI
Riyolit-Riyodasit-Portfiri dasit
(Üstkretase-Eosen)
Tabaka doğrultusu ve eğimi
Normal fay
Bindirme fayı
Distolit sınırı
KARADENİZ
TRABZON
Akçaabat
Sürmene
Değirmendere
Esiroğlu
MAÇKA
Oba T.
Alaca T.
Sakallutan T.
Gümüşki T.
Hamsiköy
Yeryemana
Kıranbey T.
Kalkanlı Dağları
Nişan Dağı
Karaot Dağları
Deveboynu T.
N
1 0 2 4 Km.
A.KILIÇASLAN
MTA Türk-Japon İşbirliği Projesi (1977)'nden

yaştaki(Üst Kretase-Eosen) yarı derinlik ve yüzey volkanik kayaçlarından olan riyolit, riyodasit ve porfiridasitler de yapı içerisinde aflorman verirler.

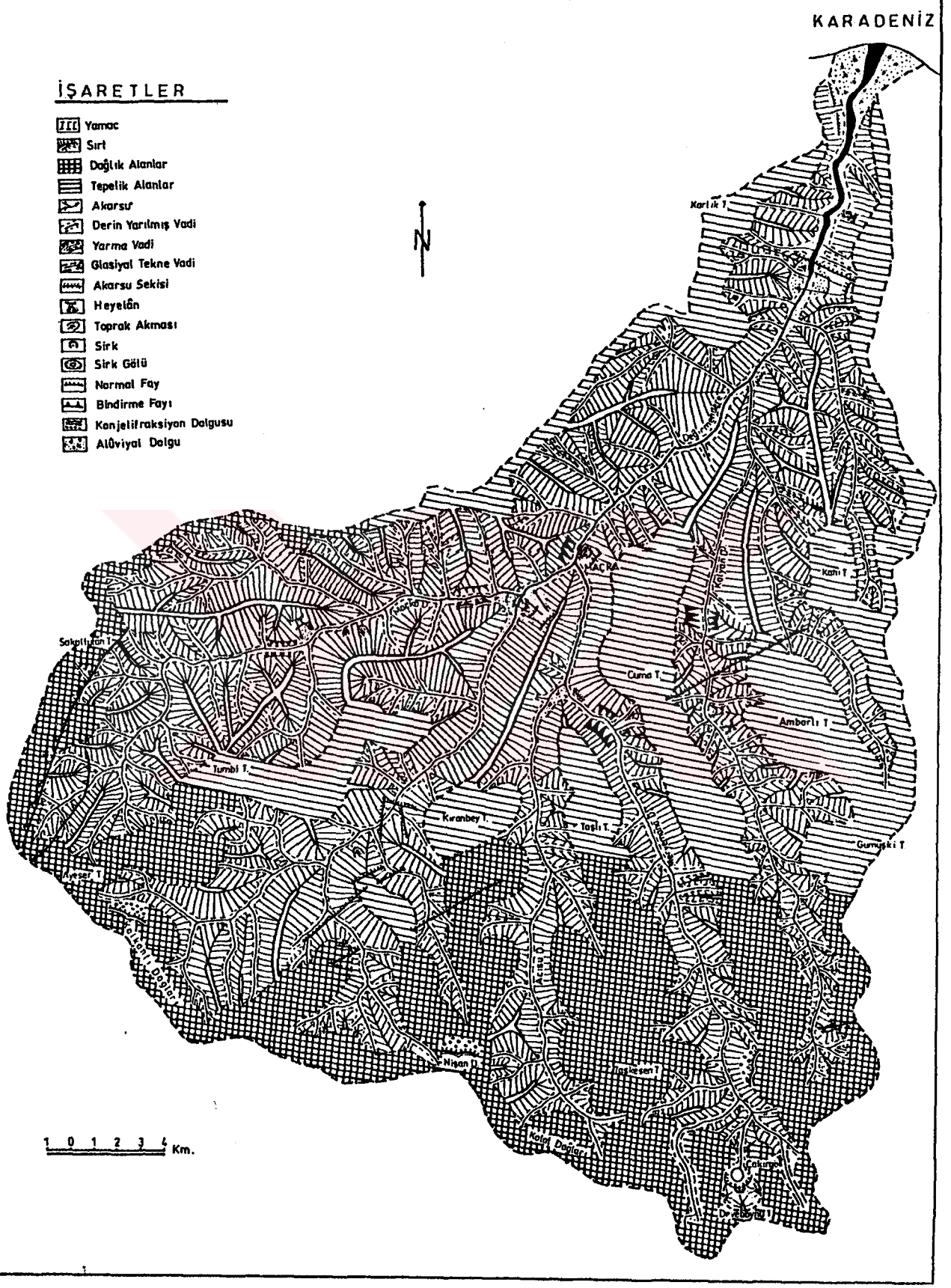
Hamsiköy çevresinde spilitleşmiş bazalt, diyabaz ve proklastik ürünlerin egemen olduğu kum taşı, killi kireç taşı, konglomera ve kömürlü tüfit seviyeleri içeren bir istifin dağılışı görülür. Yer yer kireç taşlarını keserler ve onları üzerleyen spilitleşmiş bazalt ve diyabazlar, açık-koyu yeşil arasanda değişen renklere sahiptirler. Tamamen karbonatlı fasiyesteki kayaçların oluşturduğu şelf, Alt Kretase sonrası kabuk hareketleri ve buna bağlı olarak gelişen volkanik faaliyetlerin hüküm sürdüğü bir ortama dönüşmüştür (Taşlı, 1984, s:74).

Trabzon-Gümüşhane Karayolu'ndan Güzelyayla Köyü'ne ayrılan yolun batı yamaçlarında ve Hamsiköy Deresi'nin her iki yamacında Lias yaşlı, çok ayrışmış, morumsu gri renkteki görünümleri ile Güzelyayla Spiliti ayırdedilir. Bunların kalınlıkları 100 m. olarak ölçülmüştür. İnce dasitik tüf ara seviyesi içeren spilit ve spilitleşmiş bazatlardan oluşurlar. Hamsiköy civarında Dikkaya Köyü doğusundaki yayla yolu boyunca Berdiga Formasyonu'nu keserek metamorfizmaya uğratmış dasit sokumları sık sık görülür. Bunların Üst Kretase yaşlı Hamsiköy Formasyonu'na ait aglomeraları(Yaylacık Dere) ve bazik tüfleri (Dikkaya Güzlesi) kestikleri de görülmüştür. Ayrıca, inceleme alanında Horanoy Deresi vadisinde, Karahava Deresi tabanı ve yamaçlarında aktüel travertenler yer almakta olup(Foto 1), açık renkli, bol gözenekli ve yumuşak olan kalker tüfleri yanısıra, inorganik yolla oluşmuş ve bandlı yapı gösteren karbonat oluşuklarını da içerirler (Taşlı, 1984, s:35).

Araştırma bölgemizdeki bazalt, andezit, kratotir spilit, lav ve proklastlarına Lias yaşı verilebilir. Üst Kretase yaşlı kireç taşı, kum taşı ve marndan oluşan tabakalı yapılarda çatlaklara rastlanmaktadır. Volkanik fliş serisi de Eosen yaşlı olup, Deveboynu Tepesi'nin kuzey eteklerinde, doğu-batı uzantısında geniş bir alanda dağılış gösterirler (Şekil 1.3).

Malm yaşındaki gri ve bej renkil kireç taşları, Akarsu

Şekil 1.4. Değirmendere Havzası'nın Jeomorfoloji Haritası

Köyü'nden başlayarak GD-KD yönünden 100.Yıl Köyü'ne kadar uzanmakta ve yer yer faylarla kesilmektedir. Ayrıca, bu seriye Şimşirli Köyü, Hamsiköy ile Yerlice Köyü ve yaylasında da rastlanmaktadır. Trabzon dolaylarında, Esiroglu civarında çok güzel mostralar veren bordo renkli, marnlı kalkerlerin ince kesitlerinde, Üst Kretase(Senonien)'yi simgeleyen fosiller bulunmuştur(Foto 2). Tabakalanma, çogunlukla volkanosedimanter kayaçlarda, lav-tüf-aglomeralarda, gri ve bordo renkli kireç taşlarında, marn ve siltli killerde iyi görülür. Bu durum, bölgenen degişik zamanlarda ve degişik şekillerde kıvrıldıgının, kırılıp-faylandıgının işaretidir (Erguvanlı-Tarhan, 1982, s:142).

Degirmendere Havzası'nda Kuaterner yaşlı birimlere, deniz taraçalarında, kıyının yaklaşık 100 m. kadar gerilerindeki Degirmendere vadisi yamaçlarında rastlanmıştır(Şekil 1.3).

1.1.2. Yeryüzü şekilleri

Araştırma bölgesindeki başlıca yeryüzü şekilleri; güneyde, su bölümü çizgisi boyunca dogu-batı dogrultusunda uzanan daglık alanlar ile bunların ana akarsuyun kolları arasına, kuzeye dogru sokulan ve giderek alçalan uzantıları olan tepelik sahalar ile araştırma bölgesindeki mevcut morfolojik şekillenmeyli saglayan önemli bir dış etmen olan Degirmendere ve kollarının oluşturduğu vadilerdir. Havza, 1103 km. yaklaşık izdüşüm alanına sahip olup, doguda Yomra Deresi ve batıda Kalenima Deresi havzaları ile komşudur. Bu genişligi ile de Dogu Karadeniz Cografî Bölümü'nün en büyük havzalarından birini teşkil etmektedir.

1.1.2.1. Daglık alanlar

Araştırma alanımız, temelde Dogu Karadeniz Dagları kütlesinin orta bölümünde yer almaktadır. Bir antiklinal şeklinde, D-B dogrultusunda kıyıyı gören bir yay gibi uzanan, kenarlardan başlayarak iç kısımlara dogru yükselti seviyesi

değişen bir yapı arzetmektedir. Doğudan itibaren Horos Dağları (Taşoluk Tepesi-2420 m., Ayeser Tepesi-2423 m.) yayın batı kanadını, Kalkanlı Dağları (2193 m.), Nişan Dağı (3082 m.) orta kısmını ve Fırın Dağı (2706 m.) ile Karakaban dağlık kütlesi (2550 m.) de dağlık alanların doğu kanadını meydana getirirler. Bu yaya bütünü ile **Kalkanlı Dağları** adı da verilmektedir.

Bölgenin yüksek dağ karakteri, Permiyen sonundan itibaren oluşan ve Üst Kretase sonuna kadar süren kara rejiminde ve Üst Pliosen'deki vertikal hareketler sonucunda teşekkül etmiş, Pleistosen'de de son şeklini almıştır(Gattinger, 1962, s:133).

Sahamızın en batısında yer alan Sakaltutan dağlık kütlesi (2152 m.), spilitik lav ve proklastlarından meydana gelmiştir. Bu birim, G-K yönünde uzanan bir bindirme fayı hattı boyunca, andezitik lav ve proklastlarınca üzerlenmiştir (Şekil 1.3). Daha güneydeki Soğanlı dağlık kütlesi de yine böyle bir bindirme fayından itibaren, aralarına Üst Kretase-Eosen yaşlı riyolit ve porfiridasitlerin sokulduğu, dasitik lavlardan meydana gelmiştir.

KB-GD yönünde uzanan Horos Dağları, 10°-15°'lik eğime sahiptir. Bu kütle üzerinde, Taşoluk Tepesi, Ayeser Tepesi ve Uçurum Tepesi(2349 m.) başlıca yükseltileri oluştururlar. Değirmendere ana akarsuyuna güneybatıdan karışan Maçka Deresi, Çeşmeler Deresi adı ile kaynağını Taşoluk Tepesi'nin kuzey eteklerinden alırken, Ayeser Deresi, Horos Dağları'nın su bölümü hattından doğarak, kuzeydoğuya doğru derin olmayan "V" şeklindeki bir vadi ile Uçurum ve Ayeser tepelerini birbirinden ayırır. Bu dağlık kütlenin tamamı 2000 m.'nin üzerindedir. Zirvelere yakın kısımlardan itibaren etkili olan akarsuların mekanik aşındırmaları dışında, özellikle 2400 m. nin üzerinde yer yer konjelifraksiyon hâkimiyeti vardır. Fiziksel parçalanmanın etkin olduğu Uçurum Tepesi'nin kuzey yamaçlarında, eğimin yükselmesi dolayısıyla akarsuların mekanik tesirleri de artmış, arazi, diğer dağlık alanlara göre oldukça engebeli bir yapıya sahip olmuştur.

Uçurum Tepesi'nden itibaren, su bölümü çizgisi boyunca

doguya doğru 20 km. kadar devam eden, ortalama 2100 m. yükseltisindeki ve yakın çevreye göre alçak bir dağlık alan özelliği gösteren Kalkanlı dağlık kütlesi, bu yapısı ile kuzey yamaçlardan güney yamaçlara doğru en kolay geçişi de sağlar. **Zigana Geçidi** adı verilen bu geçiş bölgesi (boğaz), morfolojik yapının ortaya çıkardığı önemli bir jeo-stratejik mevkiyi de meydana getirir (Foto 3).

Zigana Geçidi'nden doguya doğru gidikdikçe Üst Kretase volkanitleri serisi devam eder. Kalkanlı dağlık yayının orta kısmını oluşturan bu kütle de, geniş alanlarda düşük eğimle uzanış gösterirken, su bölümü çizgisi boyunca daha yüksek eğimli dağ zirveleri, uzun mesafelerde sıralanmışlardır (Nişan Dağı, Kones Tepesi). Bu alanda, 2400 m.'den itibaren görülen granitik yapı üzerinde, şiddetli bir konjelifraksiyon hâkim duruma geçer (Erinç, 1971, s:302). Çünkü, günlük ve mevsimlik sıcaklık farklılıklarının bir hayli fazla olduğu bu seviyeler, ağaçsız ortamda yılın büyük bölümünde (mayıs-kasım) atmosferle temas halindedir (Kurter, 1979, s:28). Bu bakımdan, özellikle Nişan Dağı ve Kones Tepesi, fiziksel parçalanmaya dair örnekler vermekte olup, kopan malzemeler irili-ufaklı taş parçaları halinde yamaçlara yayılmışlardır. Geçici meskenler olan keliflerin yapı gereçleri buralardan sağlanmaktadır (Foto 5). Değirmendere'ye güney doğudan karışan Saralım ve Acısu dereleri de kaynaklarını aynı dağların su bölümü çizgisinden itibaren, kuzey yamaçlarından aldıkları için, aşındırma işleminin başlangıcını teşkil eden oyuntu erozyonuna da sıkça rastlanmaktadır.

Dağlık sahalar, kuzeye doğru Değirmendere ile Acısu dereleri arasına doğru sokularak daralırlar. Bu alanlar, eğimin pek fazla olmadığı ve ortalama 2000 m. yüksekliğindeki, yer yer talî akarsu kolları tarafından hafif yarılmış plato görünümünde olup, yaylacılık faaliyetleri için de ideal bölgelerdir. Aynı durum, Acısu Deresi ile Meryemana Deresi arasındaki saha için de söz konusudur. Bu yükselti seviyelerinde, akarsu kolları gerekli su yüküne sahip olamadıklarından, mekanik işlevleri pek azdır. Daha üst

seviyelere doğru flüviyal aşındırma iyice azalır ve 2500 m.den sonra glasiyal izlere rastlanır. Nitekim, araştırma bölgesinin damı sayılabilecek güneydoğu bölümünde, Madeninbaşı Tepesi (2542 m.) ile Deveboynu Tepesi arasında geniş bir U profilli glasiyal tekne vadi tespit edilmiştir (Şekil 1.4). Gırlavu Deresi'nin kuruldugu vadinin yamaçlarında morenlere, doğu ve batı yamaçları boyunca da buzul çentiklerine rastlanmıştır (Foto 6). Ancak, bu alanda daimî kar sınırı 2900 m.'lerden itibaren başlamakta ve diğer buzul aşındırma örnekleri de görülmektedir. Bölgede yer alan üç yüksek tepe, tek bir dağlık kütleyi meydana getirmektedir (Çakırgöl Dağları). Üçünün de (kuzeyde Çakırgöl, güneyde Deveboynu ve batıda da Madeninbaşı tepeleri) yükseltisi 3000-3100 m. arasındadır (Şekil 1.2). Kütlenin temelini Üst Kretase flişleri teşkil ederken, üzerindeki volkanik örtüyü de andezitler oluşturur (Beret, 1956, s:120).

Çakırgöl, adını aldığı Çakırgöl Dağı (3034 m.)'nın kuzeye bakan yamaçlarında, yaklaşık 2533 m. yüksekliginde yer alan bir buzul çanağına kurulmuş sirk gölüdür. Aynı yüzeyde ve Çakırgöl'ün güneyinde 400 m. genişliginde, 450 m. uzunluk ve 300 m. derinliginde, küçük bir sirk yer almaktadır (Foto 7). Bu sirkin kuzeyinde, 80 m. genişliginde ve 200 m. uzunlugunda eski bir moren setti vardır. Sirk, evvelce bir göl tarafından işgal edilimişken, sonraları bir sel yarıntısı ile boşaltılmış, bugün de eriyen kar ve yağmur sularının açtığı yarıntı kanalıyla, sularını aşağıdaki büyük sirke (Çakırgöl) ulaştırmıştır (Beret, 1956, s:121). Yukarıdaki küçük sirkten aşağıda 150 m. genişliginde, 200 m. uzunlugunda, 6-8 m.yüksekliginde ve 2680 m. seviyelerinde yer alan geniş bir sahanlıktan sonra, Çakırgöl çanağının cephesi başlamakta ve göl seviyesine geçilmektedir (Foto 8).

Bir insan midesini andıran Çakırgöl'ün çevresi 1162 m. civarında olup, tahminen 250 m. uzunlugunda, 200 m. genişliginedir. Güneyinde yüksek kıyılar bulunmasına rağmen, diğer kıyıları oldukça alçaktır. Eriyen kar sularının yanında, batısından karışan İncedere ve güneydeki 15-20 m.

yüksekliğindeki falezin 40-50 m. gerisinden gözeler halinde çıkan 7-8 adet pınarın suyu, şelâleler halinde Çakırgöl'e dökülmektedir. Derinliği yer yer 20 m.'ye ulaşmakta, ancak büyük bir kısmı sığdır (Foto 8). Önünde (kuzeyinde) yaklaşık 500 m. genişliğinde ve göle oranla 5-8 m. yükseklikte, büyük bir moren seddi yer almaktadır. Bu seddi yaran küçük bir derecik, gölün fazla sularını boşaltmaktadır. Aşağıya doğru giderek genişleyen bu derecik daha aşağı seviyelerde başka kollarla da birleşerek, **Meryemana Deresi** adını alır (Beret, 1956, s:123-124).

Çakırgöl dağlık kütlesinin araştırma bölgesi sınırları içerisindeki 2500 m.'yi aşan kısımlarının, buzul devresindeki glasiyal aşındırmalara maruz kaldığı (Diluviyal safha), sahadaki verilerden anlaşılmaktadır (Foto 7). Yine bu devreyi temsil eden buzul karakterli vadilere, daha doğuda Değirmendere'ye ayrı bir kaynak teşkil eden İskoper Tepesi (2720 m.) kuzey yamaçlarındaki geniş kuru vadi örnek verilebilir. Ancak, şu bir gerçek ki, bölgedeki bir çok aslî glasiyal izler, son dönemdeki flüviyal aşındırmalar nedeniyle silinmişler ve kuzeye doğru kazdıkları vadilerde, akışa geçen akarsularca aşağılara taşınmışlardır. Donma-çözülmenin süratli olduğu günümüz iklim şartları da bunda ikinci dereceden etkili olmuştur.

İskoper Tepesi'nin kuzeyine doğru su bölümünün çizgisinin genel yükselti seviyesinin düştüğü ve dağlık sahanın alçalarak devam ettiği görülmektedir. Bu bölgedeki Sıçanyurdu Tepesi (2597 m.), Fırın Dağı (2706 m.) ve Karakaban Dağı (2550 m.) başlıca yükseltileri oluştururlar.

1.1.2.2. Tepelik sahalar

Araştırma bölgesinde, dağlık kütlenin kuzeye doğru devam eden vadiler arası bölümleri giderek daralmış ve yan derelerle önemli ölçüde parçalanmışlardır. Bu nedenle, yükseltileri güneyden kuzeye doğru giderek alçalan, çok sayıda tepe ortaya çıkmıştır (Şekil 1.4).

Tepelik sahalar, araştırma bölgesinin kıyıya yakın kesimlerinin doğu ve batısında, güneyden kuzeye doğru komşu havzalarla olan su bölümü çizgisini takip ederler. Doğuda yer alan başlıca tepeler; Gümüşki (2375 m.), Seselikaya (2117 m.), Alava (2040 m.), Sifterdağı (1641 m.) ve Kürtmezarı (1301 m.) olup, Üst Kretase - Eosen yaşlı riyolit-riyodasit-porfiridasit ve Erken Eosen yaşlı granitoyit yereylerden meydana gelirler. Batıda yer alan Oba Tepesi (1951 m.), Güzelyayla Tepesi (1945 m.), Yankaya Tepesi (1410 m.) ve Karlık Tepesi (774 m.) de Üst Kretase'ye ait bazalt-andezit-dasit lav ve proklastlarından oluşmuşlardır.

Havzanın iç kısımlarında, akarsuların kolları aralarına doğru sokulmuş tepeler de dağılış göstermektedir. Örnegin, Değirmendere ana kolunun doğusunda, İkiköy Deresi ile Acısu Deresi arasında Kıranbey Tepesi (2380 m.), Acısu Deresi ile Meryemana Deresi arasında Taşlı Tepe (1854 m.), Meryemana Deresi ile Kalyan Deresi arasında Büyük Tepe (1938 m.), Cuma Tepesi (1818 m.), Pilav Tepesi (1678 m.), Kalyan Deresi ile Manastır Dereleri arasında, güneyden kuzeye doğru sokulmuş Yukarı Ambarlı Tepesi (2162 m.) ile Aşagı Ambarlı Tepesi (2023 m.) uzanmaktadır. Batıdaki akarsu kollarının az oluşu, bu alanın daha az parçalanmasına sebep olmuştur. Güneydeki dağlık kütleden kuzeye doğru, Maçka Deresi ile Değirmendere arasında uzanan Tumbi Tepesi (2287 m.) ile Dikilitaş Tepesi (2156 m.), başlıca önemli yükseltileri meydana getirmektedirler (Şekil 1.4).

1.1.2.3. Vadiler ve yamaçlar

Bölgemizdeki akarsuların oluşturdukları vadiler, özellikle ikinci dereceden kolların ve onlara karışan yan derelerin bulundukları kısımlarda, oldukça dardırlar. Bu özellik, havzanın büyük kısmında hâkimdir. Yörenin nemli iklim karakteri, havzanın hızlı akışlı olması ve fazla yük taşımaları, derine aşındırmada başlıca rolü oynamışlardır. Aşınmaya karşı dayanaksız olan tüf, aglomera ve kalkerli

yapılarda, derine aşındırma hızlanarak, bir taraftan konsekant kollar gelişirken dik V şekilli vadiler oluşmuş, diger taraftan bu vadilerin yamaçlarında meydana gelen talî kollar, artırdıkları aşındırma faaliyetleri ile yamaçları iyice parçalamışlardır (Foto 9). Böylece, sahada bugün görülen dantritik drenaj ağının oturduğu, muntazaman denize doğru alçalan vadi sistemi meydana gelmiştir (Erinç, 1968, s:135). Dar bir alana sahip olsa bile, erozyonla taşınan molozların, vadi tabanına yakın alçak yamaçlarda birikmesiyle, düşük eğimli kısmî düzlükler oluşmuştur. Bu tür alanlar, tarıma elverişli, uygun eğimdeki arazinin pek az olduğu bölgemizde özellikle tarım açısından önem arzetmektedirler.

Akarsu aşındırmasının oldukça zor olduğu ve sert kayaçların yer aldığı yereylerde derin yarma vadiler meydana gelmiştir. Kuaterner esnasında taban seviyesinin birkaç defa alçalması, akarsuların kazıma faaliyetlerini artırmış, yükselmesi esnasında ise biriktirme faaliyetleri birbirini izlemiştir (Gattinger, 1962, s:135). Bu olayları ispatlar mahiyetteki akarsu sekilerine, Değirmendere vadisi boyunca, özellikle Mataracı'dan kıyıya kadar olan doğu ve batı yamaçlarda rastlanır. Örneğin, deniz seviyesinden 12-15 m. yükseklikteki Sülüklü mevkiinde Değirmendere'nin bıraktığı alüvyonlar, lavların üzerinde yer almaktadır. Aynı şekildeki taraçalar, Esiroğlu civarında, Değirmendere'nin doğu yamacında 50-60 m. yüksekliğindeki ana kayalar üzerinde görülmektedir. Yamaçların yüksek eğimi dolayısıyla, zaten çok dar bir alanda tutunabilen diğer sekilerin çoğu, yol genişletme çalışmaları ile ortadan kaldırılmıştır.

Araştırmamıza konu olan Değirmendere Havzası'nın en gelişmiş vadisi, Değirmendere ana akarsuyunun kurulu olduğu SW-NE doğrultusunda uzanan, enine profilli V şeklindeki vadidir. Güneyde 1900 m. yükseltisindeki Horos ve Kalkanlı dağlarının su bölümü çizgisine yakın, kuzeye bakan yamaçlarından başlayan bu vadi, giderek derinleşmek suretiyle Maçka'ya kadar uzanır (Foto 9). Burada vadi tabanı yaklaşık 270 m.'ye kurulmuştur. Böylece, yaklaşık 30 km. mesafede, 1630

m. yükselti farkını kat'eden yüksek egimi ortaya çıkmaktadır. Hatta, Maçka'da en yakın tepe (Kale Tepesi-1098 m.) ile yükselti farkı 828 m.'dir. Vadinin orta çıgırının başlangıcı da bu mevkiye rastlar. Özellikle Maçka'da vadi aniden daralır. Akarsu, batı yamaçta yaklaşık 90° egimli bazalt sütunlarının oluşturdugu, dogu yamaca göre son derece dik bir kornişten geçer (Şekil 1.4). Buradan kuzeye dogru hem yana, hem de derine genişlemek imkânına sahip olan vadi tabanı, Esiroglu yakınlarında ortadan kalkar ve aşagı çıgıra geçilir. Akarsu biriktirmesi işlevi hâkim duruma geldigi için, vadinin tabanı bu kısımlardan başlayarak deniz seviyesine kadar yer yer 100-250 m. genişlige sahip olur. Bu düzlükler, ekonomik faaliyetler açısından ve nüfusu toplama bakımından son derece önemlidirler.

Diger önemli vadiler, Degirmendere'ye Çatak Köyü yakınlarında kavuşan ve kaynagını 2420 m. yükseltisindeki Taşoluk Tepesi'nden alan Maçka Deresi vadisi, aynı dereye Maçka yakınlarında kavuşan ve kaynagını yaklaşık 2700 m. yükseltisindeki Çakırgöl civarından alan Meryemana Deresi vadisi ile, yine kaynagını yaklaşık 2600 m. yükseltilerindeki Kolat Dagları'ndan alan Acısu Deresi vadisidir. Ayrıca, güneydoguda yaklaşık 2500 m. yükseltisindeki Sıçanyurdu Tepesi yamaçlarından dogan Kalyan Deresi vadisi de başlıcalarındandır. Bunlar Degirmendere vadisine göre daha genç olup, 35°-70° egimli yamaçlardan sayısız talî kollar alırlar (Foto 11). Dolayısıyla, yüksek egimin yanında, yamaçların kısa mesafelerde boyuna parçalanmaları suretiyle, engebe büsbütün artmıştır.

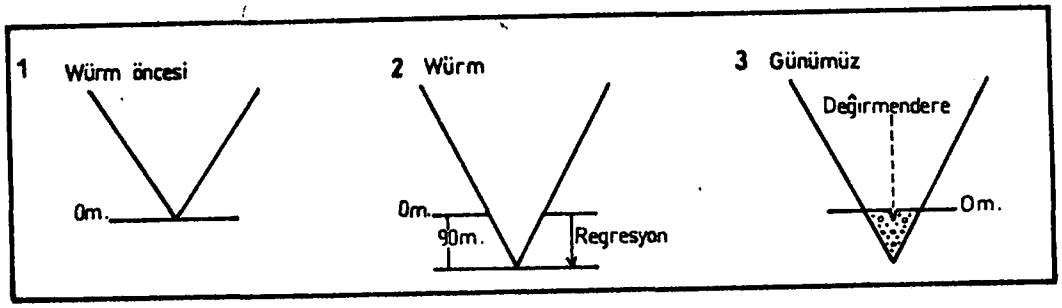
Neotektonik hareketlerle yükselen sahamızda kurulu olan akarsular, geçtikleri anakayayı (bazalt ve andezit) daha dik ve derin yarmışlar ve bu mevkilerde epijenik yarma vadiler meydana getirmişlerdir. Araştırma bölgemizde, Meryemana Deresi'nin Coşandere Köyü yakınlarında, Maçka Deresi'nin Sındıran Köyü yakınlarında ve Kalyan Deresi'nin geçtigi Cinali Köyü güneyindeki vadilerde de benzer şekillere rastlanmaktadır (Foto 12).

Vadi yamaçlarının farklı nitelikteki kayaçlardan meydana gelmiş olması da engebeyi kuvvetlendiren diger bir faktördür. Tortul ve volkanik sediman karakteri taşıyan yereyler kolay aşınırken, aşınmaya dayanıklı olan volkanik kayaçlar, yamaç oyunca yer yer ortaya çıkarak normal yamaç seviyesinden yüksek satıhları oluşturup, yamaç aşındırmasına da tanıklık ederler (Foto 13).

1.1.2.4. Degirmendere deltası

Karadeniz'e dökülen akarsular, Pleistosen esnasında deniz seviyesinin alçalıp-yükseklemesi dolayısıyla, kıyılardaki aşındırma ve biriktirme faaliyetlerini de şekillendirmiştir. Bu akarsulardan birisi olan Degirmendere, son buzul döneminde (Würm), digerleri gibi, yatagını yaklaşık -90 m. kadar yarmıştır. Ancak, son Postglasyal dönemde deniz seviyesinin yükselmesi, aktıgı vadinin bogulmasına sebep olmuş ve deniz, vadi agızlarında karaya dogru girinti yapmıştır. Daha sonra, akarsuların getirdigi alüvyonlar bu koyların içerisinde birikerek, kenarları dik, tabanı geniş ve alüvyonlarla dolu bir vadi şeklinin gelişmesine neden olmuştur (Şekil 1.5). Vadi yamaçlarındaki akarsu sekilerinin varlıgı ve en az 60 m. yükseklikte oluşları, taban seviyesindeki alçalıp-yükselmelerin en belirgin kanıtlarıdır. Deltanın günümüzdeki kıyı uzunlugu yaklaşık 4 km., vadi içerisine dogru uzantısı

Şekil 1.5. Degirmendere Deltası'nın şematik oluşumu

ise 3.5 km. kadar olup alanı 7 km. civarındadır. Egimi çok düşük oldugundan (3°-5°) yagışın fazla alındıgı dönemlerde Degirmendere'nin suları altında kalır. Buna ragmen, Trabzon İli'nin en önemli ekonomik kuruluşlarından olan Çimento Fabrikası, sanayi fabrika ve atölyeleri ile diger pek çok ticari kuruluş delta üzerinde yer almaktadır.

1.1.2.5. Kütle hareketleri

Araştırma sahamızın önemli jeomorfolojik unsurlarından birisi de kütle hareketleridir. Bunlar, büyüklüklerine göre, heyelanlar, toprak akması ve soliflüksiyon olmak üzere üç grupta toplanabilirler.

Bölgemizin şekillenmesinde son derece önem taşıyan kütle hareketlerinin oluşmasının temel nedeni, potansiyel faktörlerdir. Bunların başında zeminin yapısı gelir. Hâkim materyaller olan lavlar ve tüfler, az çok su geçirme özelligine sahiptirler. Zira, lavlar sıvı halde satha çıktıkları vakit, soguma esnasında düzleşme, tabakalaşma veya sütun şeklinde hacim küçülmesinden ileri gelen, çekilme yarık ve çatlakları meydana gelir. Daha sonraki orojenez esnasındaki hareketlerle, tıpkı sahamızdaki kalker yapılardaki gibi, kırılmalara maruz kalmışlardır. Yine, yöremizde yaygın halde bulunan tüflerin büyük ölçüde gözenekler ihtiva ettikleri bilinmektedir (Akyol, 1948, s:23).

Bölgenin oldukça fazla yagış alması, sıcak ve nemli oluşu, kayaçların derinliklerine kadar ayrışmasına ve volkanitlerin degişik minerallerine dönüşmesine sebep olmaktadır. Kayaçların bu şekilde derin ayrışması ve kil minerallerinin oluşması, genel yamaç egimlerinin 25°-35°'nin üzerinde oluşu ve yıl içerisindeki belli aylarda (mayıs, haziran, ekim) yagış bakımından uç degerlere yakın miktarlara ulaşması, diger önemli potansiyel etkenlerdir (Erguvanlı-Tarhan, 1982, s:129).

Şüphesiz, kütle hareketlerinin meydana gelmesinde, yukarıda belirttilen temel potansiyel güçleri, hep birlikte

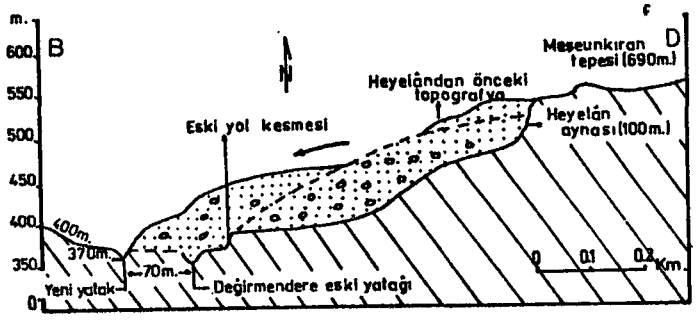
düşünmek gerekir. Tek başına anakayanın çatlak sistemine sahip olmsı veya tüf, aglomera gibi kolay ayrışabilir özellikler taşıması yeterli değildir. Bu faktörleri kütle hareketleri açısından tamamlayan, yağış fazlalığı ve eğimdir. Gerçekten de, değil sadece araştırma bölgemiz, bütün Doğu Karadeniz Bölümü, potansiyel olarak bu özelliklere sahiptir. Ancak, gerek heyelan olaylarının ve gerekse toprak akmalarının meydana gelmesinde etkili olan yardımcı beşerî unsurları da göz ardı etmemek gerekir. Örneğin, yüksek eğimli yamaçlardaki orman ya da bitki örtüsünün tahribi, bu alanların tarla olarak değerlendirilmeleri, yüksek eğimli yamaçlarda yol geçirilirken, yamaç eğimi-şev açısı arasındaki dengeye dikkat edilmemesi ve çeşitli amaçlarla yapılan dinamit atımları, bunlardan bazılarıdır.

Araştırma bölgemizin tamamına yakını, potansiyel olarak, heyelan, toprak akması ve soliflüksiyon riski ile karşı karşıyadır. Ayrıca, bu tip kütle hareketlerine benzer pek çok hadise, halen oluşum halindedir.

Coğrafya açısından en önemlisi, 23 Haziran 1988 günü Çatak Köyü'nde meydana gelen ve 63 kişinin ölümü ile sonuçlanan, ayrıca çevreye pek çok sosyo-ekonomik olumsuz etkileri olan Çatak Heyelanı'dır. Diğerleri, Sındıran Köyü'nde meydana gelen, daha büyük boyutlardaki heyelan, Kendirli Köyü'ndeki Akoluk Heyelanı, Maçka İlçesi'ndeki Cevizlik Heyelanı ve 100. Yıl Köyü'ndeki heyelanlardır. Bunlardan başka,muhtelif bölgelerdeki toprak akmaları ve soliflüksiyon olayları, yöremizin başlıca kütle hareketlerini meydana getirmektedirler.

Çatak Heyelanı: Trabzon-Erzurum Karayolu'nun 33.km.'sinde doğu yamaçta yer alan Meşeunkıran Tepesi (690 m.) ile Değirmendere vadi tabanı arasında meydana gelmiştir. Aslında bu heyelan, aynı sahada yer alan, tahminen 2km² alanlı ve 144 milyon m. hacimli bir heyelanın topuk kısmındaki talî bir harekettir (Kılıçaslan, 1990, s:11). Heyelan olayanın çamurlu-kum, çakıl ve irili-ufaklı taşların doldurduğu bir haznenin

Şekil 1.6. Çatak Heyelanı'nın B-D doğrultusundaki kesiti

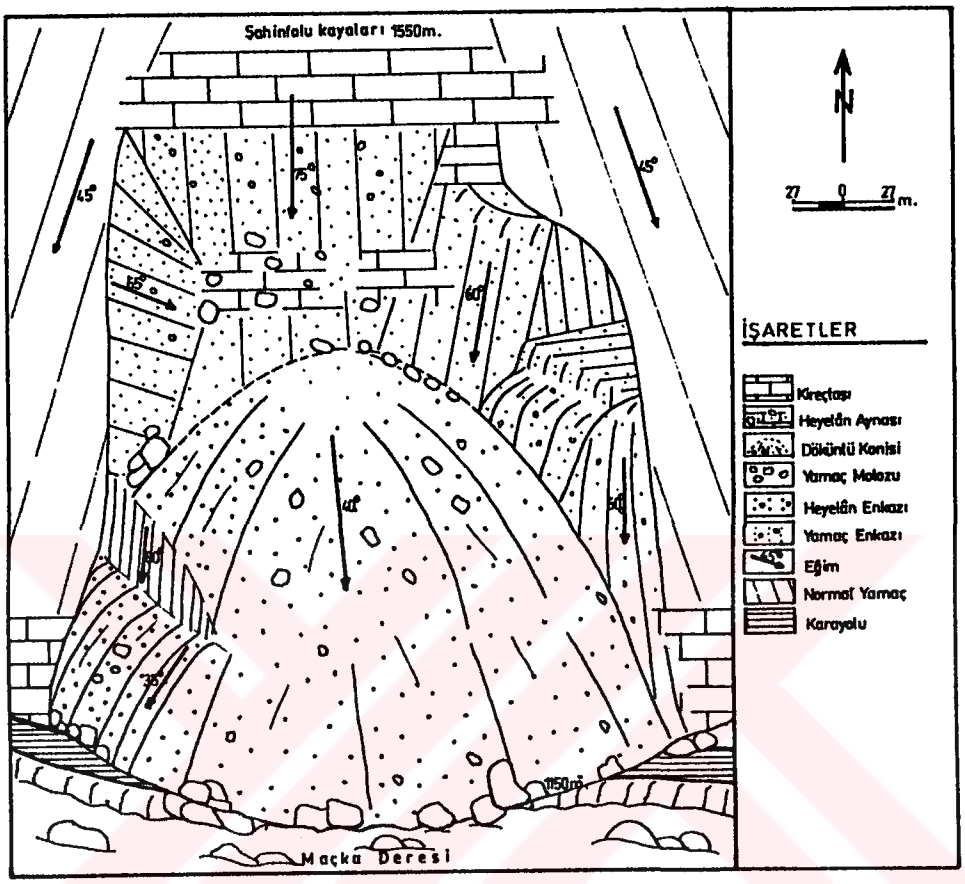

malzemeleri ile eski heyelanın yamaç örtüsünün, eğim doğrultusunda hareket etmesi ile oluşmuştur (Jones-Hearn-Lee, 1988, s:2).

Çatak Heyelanı'nın kopma hattı 620 m. yüksekliğine rastlamaktadır. Uzunluğu 250 m., genişliği 150 m. ve ortalama derinliği de 10 m. kadardır. Kayan malzemenin arasında magmatik ve sedimanter kökenli büyük bloklar da mevcuttur (2x2x2, 4x2x3 boyutlarında). Kopan malzeme, başlangıçta ince materyallerden oluşmuş ve bir koni şeklinde, ortalama 25° eğimle vadiye yığılmıştır. Vadisi kapanan Değirmendere, önce koni ardında bir göl oluşturmuş, daha sonra da 70 m. ötelenerek yeni akış yeri bulmuştur (Şekil 1.6).

Sındıran Heyelanı: Maçka Deresi'nin Çatak Köyü'nden itibaren 10.km.'sinde ve aynı derenin kuzey yamacında, Sındıran Köyü yakınındaki Yenimahalle mevkiinde meydana gelmiştir. Heyelanın kopma hattı 1550 m. koduna rastlar. Topuk hattını ise 1150 m. seviyesindeki vadi tabanı oluşturur. Temeli, kireç taşlarının oluşturduğu tabakalı yapı meydana getirir. Heyelan malzemesi ise kireç taşı haznesindeki tabanda yer alan tüf ve aglomera ile üstteki kalın orman toprağıdır (Şekil 1.7). Kireç taşlarındaki kırık-çatlak sistemine sokulan yağış sularının, tabakalar arasındaki bağlantıyı koparmasıyla, kütlesel hareket meydana gelmiş ve yaklaşık 2 200 000 m malzeme, kayarak Maçka Deresi'nin önünü kesmiştir. Heyelan

Şekil 1.7. Sındıran Heyelanı'nın krokisi

konisinin ardında oluşan göl suları, yaklaşık bir yıl sonra (20 Haziran 1990) alınan fazla miktardaki yağış meydana getirdiği sel sularına katılmasıyle meydana gelen sel felaketi yöreye yaptığı olumsuz etkilerini büsbütün arttırmıştır (Foto 14).

Heyelan aynası yaklaşık 200 m. kadardır. Kopan malzemenin oluşturduğu koni, vadiye doğru 40°'lik bir eğimle uzunmaktadır (Şekil 1.7). Heyelanın oluşmasındaki nedenler, Çatak Heyelanı ile büyük benzerlik göstermektedir. Bunların olay meydana

gelmeden önce, aynı yamacın vadi tabanına yakın kısmında açılan yol şevinin, yamaç şevinden dik olması ve son aylarda yagan fazla miktardaki yagıştır.

Diger heyelanlar: Araştırma bölgemizdeki diger önemli heyelanların başında Karakaş ve Kavak heyelanları gelmektedir. Karakaş Heyelanı, Degirmendere boyunca Trabzon-Erzurum Karayolu'nun 10.km.'sinde ve doğu yamaçta yer almaktadırlar. Kavak Heyelanı ise aynı hat boyunca ve 2 km. daha güneyde bulunmaktadır. Her iki heyelanın haznesini de Üst Kretase kireç taşları oluşturmakta ve bu hazne içerisindeki volkano-sedimanter unsurlar, bünyelerine su alınca şişmekte ve egim doğrultusunda sürekli, ancak yavaş bir hareketle akışa geçmektedirler. Trabzon Çimento Fabrikası'na gerekli materyal bu sahadan saglandıgı için, beşerî müdahalelerle dogal denge ve dranaj sistemi bozulmuş olup, aktivite halen devam etmektedir.

Maçka İlçe Merkezi'nin Trabzon'a doğru çıkışındaki Cevizlik mevkiinde yer alan, tüf ve aglomeralardan oluşan kütle de, Degirmendere tabanına doğru hareket etmektedir. Günümüzde Trabzon-Erzurum Karayolu ulaştırmasının verildigi bu kısımda, vadi çok dardır (korniş). Derenin doğu yamacında açılan yol yarması da yamaç şevini bozmuştur. Dengenin bozulmasını takiben, kütle, yaklaşık 500 m. seviyesinden itibaren 270 m. yükseltisindeki vadi tabanına doğru hareket halindedir. Sürekli olan heyelan riski nedeniyle, karayolu, karşı yamaçtaki 90° egimli bazalt sütunları içerisinden açılan tünelden geçirilmektedir (Foto 15). Ayrıca, 100. Yıl Köyü'nde, Kalyan Deresi'nin doğu yamacında yer alan ve 1050 m. seviyesindeki kopma hattına sahip yan yana bulunan iki heyelanlar vardır. Bunların topuk kısmı 850 m. seviyesindeki vadi tabanına rastlamaktadır. Heyelan bölgesinin temelini Tersiyer yaşlı granitoyitler oluşturmaktadır. Yamaçta yer yer dagılış gösteren sert hazneler içerisinde bulunan kireç taşı ve aglomera serilerinin, yamaç boyunca hareket etmesi ile meydana gelmişlerdir. Ebatları küçük olup, her ikisinde yaklaşık 500 000 m. kaya ve moloz hareket etmiştir.

Toprak akmaları: Bu tip kütle hareketleri, sahada oldukça yaygın bulunan, olagan hareketlerdir. Tarım yapılabilecek alanların az olduğu, genellikle eğimin 30°'nin üzerinde bulunduğu yamaçlarda kurulu köy ya da mezraa yerleşmelerinin yakın çevrelerinde gözlenmektedirler. Akmanın meydana geldiği litolojik yapı, sert volkanik kayaçlar üzerinde yer alan toprak tabakası veya eğim doğrultusunda uzanan kireç taşı tabakalarından oluşmaktadır. Bu tür yapılarda tarla açma ya da yakacak temini gibi nedenlerle orman örtüsünün tahribi, yağış sularının yüzeysel akışını hızlandırmıştır. Ayrıca, toprak altına sızan su, anakaya ile kalın toprak tabakasının anakaya ile olan bağlantısını kesmiş veya tabakalar arasına sızarak, çatlaklar arasındaki bağı iyice koparmıştır. Sonuçta, toprak katmanı veya tabakalı yapı, eğim doğrultusunda hareket ederek, mevzii ve genellikle küçük ebatlı toprak akmalarını meydana getirmiştir. Örneğin, yaklaşık 1600 m. yüksekliğindeki, Hamsiköy'ün kuzeybatı yamaçlarında, Bekçiler Deresi'ni gören doğu yamaçta, orman örtüsü tahribi nedeniyle, kalın bir toprak tabakası, koparabildiği anakaya parçalarıyla birlikte vadi tabanına doğru akışa geçmiştir. Hareket eden kütlenin hacmi, yaklaşık olarak 250 000 m. kadardır.

Maçka'nın kuzeybatısındaki Ormanüstü Köyü'nün Maçka Deresi'ne bakan yamaçlarının eteklerinde ve 2 km. kadar daha güneyde de muhtelif toprak akmaları tespit edilmiştir.

Yamaç Soliflüksiyonu: Araştırma sahamızda, kütle hareketlerinin yanında, eğimin kuvvetli olduğu kısımlarda, yamaç soliflüksiyonu görülmektedir (Erinç, 1971, s:218). Toprak örtüsü kalınlığının, üzerinde yapılan tarımsal faaliyetler sebebiyle giderek inceldiği yüksek eğimli vadi yamaçları, bu tip hareketlerin en yoğun olarak görüldüğü sahalardır. Havzanın doğuya bakan yamaçları, tarımsal faaliyetler bakımından uygun bakı şartlarına sahip olduklarından, soliflüksiyondan daha çok etkilenmişlerdir. Kullanım süresi çok uzun olduğundan, toprak katmanı her yıl aşağıya çekilmek suretiyle incelmiş, kalan kısım ise daha

ziyade saganak halinde yagan ve hemen yüzeysel akışa geçen yagmun suları ile egim dogrultusunda akışa geçmiştir.

Soliflüksiyon olayının görüldügü diger alanlar da yayla ve mezraalardır. Aşırı otlatma sebebiyle zayıflayan ot örtüsünün yer aldıgı yamaçlardaki toprak katı, yöremizde sıkça görülen saganak yagışlarıyla, aşagılara dogru hareket etmektedir.

1.2. İklim Özellikleri

1.2.1. Giriş

Cografî bir bölgenin iklim özelliklerinin açıklanmasında, meteorolojik rasat sonuçlarının büyük önemi bulunmaktadır. Yöremizde halen ciddî rasatlar yapan, biri Trabzon İl Merkezi'nde, digeri de Maçka İlçe Merkezi'nde olmak üzere iki adet meteoroloji istasyonu vardır. Meryemana'da da günümüzde faaliyeti durdurulmuş bir istasyon yer almaktaydı. Bu üç istasyonun sahamızdaki dagılışı, mikroklimatik detaylar dışında, önemli iklim özelliklerinin ve cografî sonuçlarının ortaya çıkarılabilmesinde etkili olmuştur. Trabzon'daki, deniz seviyesinden 30 m., Maçka'daki 250 m. ve Meryemana'daki istasyon ise 1100 m. yükseklige sahiptir. Hemen belirtmek gerekir ki, Trabzon istasyonu deniz tesiri ve sahayı etkileyen bütün önemli hava akımlarına açık iken, Maçka ve Meryemana istasyonları, dik ve derin yarılmış vadi tabanlarına yakın alanlarda kurulmuş olduklarından, bir çok genel atmosfer olayından korunmuşlardır. İklim özellikleri araştırmalarında, bu istasyonlara ait verilerden yararlanmaya çalışılarak, Trabzon Meteoroloji İstasyonu'un 51 yıllık (1929-1980), Maçka İstasyonu'un 18 yıllık (1952-1970) ve Meryemana İstasayonu'nun da 21 yıllık (1961-1982) rasat sonuçları, iklim degerlerinin sahadaki dagılışları açısından yorumlandı.

Araştırma bölgemizin iklim elemanlarını ayrı ayrı incelemeden önce, sahamızı genel olarak etkisi altında

bulunduran planeter ve coğrafî faktörler üzerinde durulması gerekmektedir.

Coğrafî konumu ve atmosfer dolaşım sisteminin etkileri sonucu yurdumuz, büyük kısmı ile **Subtropikal Kış Yağışları İklim Bölgesi (Akdeniz İklimi)** içerisinde yer almaktadır. Ancak, bu iklim özellikleri, fizikî coğrafya faktörlerinin etkisi ile (yüksek dağlık alan, bakı olayı...gibi) iç kısımlara doğru gidildikçe ve kuzeyde Karadeniz'in varlığı sebebiyle, önemli ölçüde değişikliklere uğramaktadır. Özellikle 40°N enleminin kuzeyindeki Karadeniz Bölgemiz, **Orta Enlemlerin Batı Rüzgarları Kuşağı** etki alanı içinde kalmakta; dinamik doğuşlu alçak ve yüksek basınç alanları, kısa süreli (3-5 gün kadar), kararsız hava devrelerine yer vermektedir. Orta enlemlerin siklonları ve onların meteorolojik cepheler şeklindeki fenâ hava şartları, zaman zaman fırtına şiddetindeki rüzgarları, kuvvetli bulutları ve sürekli yağışları ile etkili olmakta, böyle hava devrelerinin sıcaklık şartları da mevsimlere bağlı olarak kararsızlıklar göstermektedir.

Türkiye genelinde, kurak hava devrelerinin, uzun ve süreli yaz aylarında (nisan-eylül), Karadeniz Bölgesi'nin özellikle kıyı kesimindeki yöreleri, yüksek hava nemi ve bol yağışları ile farklı iklim özelliklerine sahip bulunmaktadır. Bu önemli özellik, etkisini diğer bütün fizikî ve beşerî-iktisadî coğrafya olay ve görünüşlerinde hissettirmektedir. Kıyı kesiminin nemli-ılıman iklim özelliklerine sahip oluşu; Türkiye'nin coğrafî konumu, kuzeyde Karadeniz'in ve kıyı boyunca uzanan sıra dağların bulunuşu kadar, atmosfer dolaşım sisteminin bilhassa yüksek seviyelerde gösterdiği özelliklerin bir sonucudur. Bu devrede, yeryüzüne yakın atmosfer bölümlerinde, **Azor Yüksek Basınç Alanı**'nın uzantıları ve **Basra Alçak Basınç Merkezi** arasında gelişen kuzey sektörlü hava akımları ile Karadeniz üzerinden taşınan nemli hava kütleleri, kıyı kesiminde orografik yağışlara yol açmakta, zaman zaman yine kuzeyden sokulan soğuk (bu mevsimde serin) hava baskınları ile soğuk cephe sağanak yağışları da sık

görülmekte, yüksek seviyelerin soguk hava damla durumlarında büyük kararsızlıklar ve önceden kestirilmeyen gelişmeleri ile bol yağışlar düşmektedir. Denizlerin geç ısınması ve alınan enerjiyi depo ederek geç sogumasının etkileri ile bölgenin kıyı kuşagında yıllık sıcaklık degişmeleri oldukça az olarak gerçekleşmektedir (Nişancı, 1988, s:225-226).

1.2.2. İklim elemanları

1.2.2.1. Sıcaklık

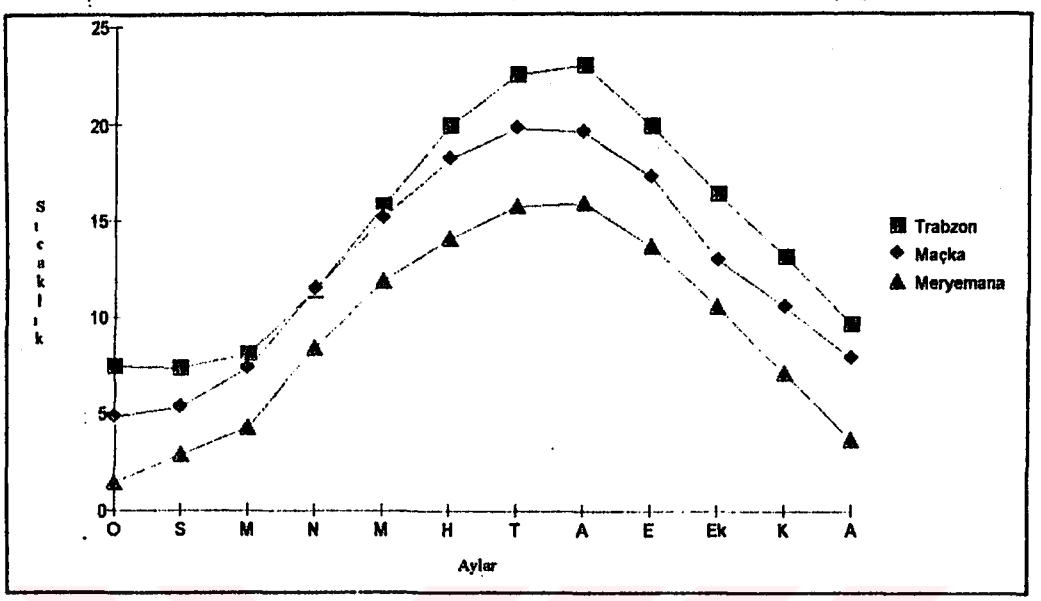
Araştırma bölgemizde, sıcaklık dagılışının beşerî ve ekonomik faaliyetler üzerinde önemli etkileri vardır. Rasat sonuçlarından yararlanılan istasyonların kuruluş yerleri, deniz seviyesinden itibaren, yamaçların güneye dogru artan yüksekligine baglı olarak dagılış göstermesi ve bu seviyelerin aynı zamanda beşerî faaliyetlerin yıl içinde kesintisiz olarak devam ettigi yüksekliklere rastlaması nedeniyle, yapılacak karşılaştırmalar, sıcaklık elemanının insan faaliyetleri üzerindeki etkilerini ortaya koyabilecektir.

Tablo 1.1. Trabzan, Maçka ve Meryemana istasyonlarının aylık ve yıllık ort. sıcaklıkları (C)

İstasyon	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Yıllık
Trabzon(1929-1980)	7.4	7.3	8.1	11.4	15.8	20.0	22.6	23.1	20.0	16.5	13.2	9.7	14.6
Maçka(1952-1970)	4.8	5.3	7.3	11.5	15.2	18.3	19.9	19.7	17.4	13.0	10.6	7.9	12.6
Meryemana(1961-1982)	1.4	2.9	4.3	8.4	11.9	14.1	15.8	16.0	13.7	10.6	7.1	3.7	9.1

Kaynak: D.M.İ Genel Müd. Ort. ve Eks. Kıymetler Bülteni, 1984, Meryemana Meteoroloji istasyonu verilerinden yararlanılmıştır.

Şekil 1.8. Trabzon, Maçka ve Meryemana'nın ortalama sıcaklık diyagramı

Trabzon Meteoroloji İstasyonu'un gözlem sonuçlarına göre, yıllık ortalama sıcaklık 14.6°C'dir. Maçka'da bu değer 12.6°C, Meryemana'da ise 9.1°C olup, istasyonların bulunduğu yükselti seviyeleri arttıkça muntazaman düşüşler görülmektedir (Tablo 1.1).

Sahamızın 40°30 ile 41°00 kuzey enlemleri arasında yer alması sebebiyle, kuzey yarım kürede 40° enleminin ortalama yıllık sıcaklığının 14.1°C olduğu düşünülürse (Ardel, 1973, s:99), sadece deniz seviyesine yakın bir konuma sahip olan Trabzon İstasyonu'un buna yakın bir değere sahip olduğunu görülür. Maçka'nın yıllık ortalama sıcaklığı ile deniz seviyesine indirgenmiş değeri arasındaki 1.3°C'lik sapma, Meryemana'da daha da artarak 5.5°C'ye erişmektedir.

Trabzon'da en düşük aylık ort. sıcaklığa 7.3°C ile şubat ayı sahip olurken, Maçka'da 4.8°C ve Meryemana'da ise 1.4°C ile bir ay erken erişilmektedir (Şekil 1.9b). Aynı istasyonların en yüksek aylık ortalama değerlerinin dağılışlarında da benzerlikler görülmektedir. Trabzon'da

agustos ayında 23.1°C ile en yüksek aylık ortalama değere ulaşılırken, Maçka (19.9°C) ve Meryemana (15.8°C)da yine bir ay erken ulaşılmaktadır (Şekil 1.9a).

Yıllık sıcaklık amplitüdü Trabzon için 15.8°C, Maçka için 15.1°C ve Meryemana için ise 15.4°C olup, karasıllık bakımından düşük değerler gösterirler. Elbette, tedrici fakat yüksek olmayan azalışların nedeni, dağlık sahaların kıyıdan itibaren aniden yükselmeye başlamalarının olumsuz tesirlerinin yanında, derin yarılmış vadilerin, deniz tesirlerinin yüksek kısımlara kadar sokulmalarına imkân tanımaları ve vadi tabanlarının bir çok atmosferik etkilerden korunmalarına bağlanabilir. Bu sebeple, kıyıya yakın yöreler yazın yüksek alanlara oranla daha fazla sıcaklığa sahipken, kışın meydana gelen sıcaklık farkı, yaza oranla istasyonlar arasında daha azdır. Dolayısıyla, sahamızda dağılış gösteren yerleşme ve ekonomik faaliyetler, sıcaklık elemanı bakımından birbirine yakın şartlara sahip ortam bulabilmişlerdir.

Aylık ortalama sıcaklık değerlerinin yıl içindeki gidişi de, tıpkı yıllık ortalama, en yüksek ve en düşük ortalama aylık değerlerdeki gibi paralellik gösterir. Yükseklik farklılıklarına rağmen, her üç istasyonun değerlerinin yıl içindeki gidişleri arasında da önemli farklılıklar yoktur (Şekil 1.8).

Elde edilen veriler ve arazi gözlemlerine göre, sıcaklık değerlerinin mevsimlerle olan ilgisi ortaya konulabilir. Buna göre, kış mevsiminin başlangıcı, kıyıya yakın kesimlerde (Trabzon ve Maçka yakın çevresi) kasım ayı olarak belirlenebilir. Çünkü, bu ayda Trabzon'un 13.2°C'lik, Maçka'nın da 10.6°C'lik değerleri, önceki aylara göre bariz bir düşüşü ifade etmektedir. Ayrıca, bu aydaki donlu gün sayılarında her iki istasyonda da belirgin artışlar olurken (Tablo 1.4, Şekil 1.10), ölçülmüş en düşük sıcaklık değerleri (Trabzon'da -1.6°C, Maçka'da -1°C) negatif sıçrama gösterirler (Tablo 1.4). Halbuki, en yüksekte ki istasyon olan

Meryemana'da, ekim ayının ortalarından itibaren Maçka ve Trabzon istasyonlarının sıcaklık değerlerinden daha düşük düzeye inildiği görülmekte ve Maçka'nın kasım ayı sıcaklık değerine, Meryemana'da ekim ayında erişilmektedir (Tablo 1.1). Ayrıca, Trabzon ve Maçka için kış mevsiminin son ayı marttır.

Tablo 1.2. Trabzon, Maçka ve Meryemana'da ort. yüksek sıcaklıkların yıl içindeki gidişi

Sıcaklık (C)	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Yıllık
Trabzon	10.7	10.8	11.7	15.0	19.0	22.8	25.7	26.2	23.3	19.9	16.7	13.2	17.9
Maçka	9.3	10.7	12.7	17.3	20.9	23.7	24.5	24.7	23.1	18.5	16.2	12.6	17.8
Meryemana	6.3	8.1	10.0	15.0	18.8	21.4	22.1	21.7	20.0	16.2	11.8	7.6	14.9

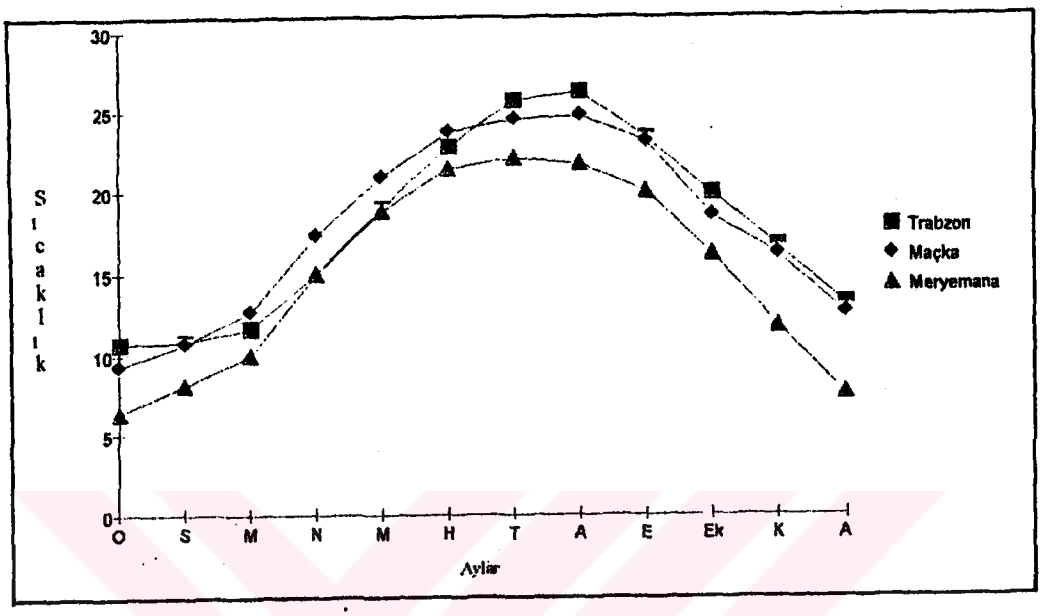
Kaynak: D.M.İ Genel Müd. Ort. ve Eks. Kıymetler Bülteni, 1984, Meryemana Meteoroloji İstasyonu verilerinden yararlanılmıştır.

Tablo 1.3. Trabzon, Maçka ve Meryemana'da ort. düşük sıcaklıkların yıl içindeki gidişi

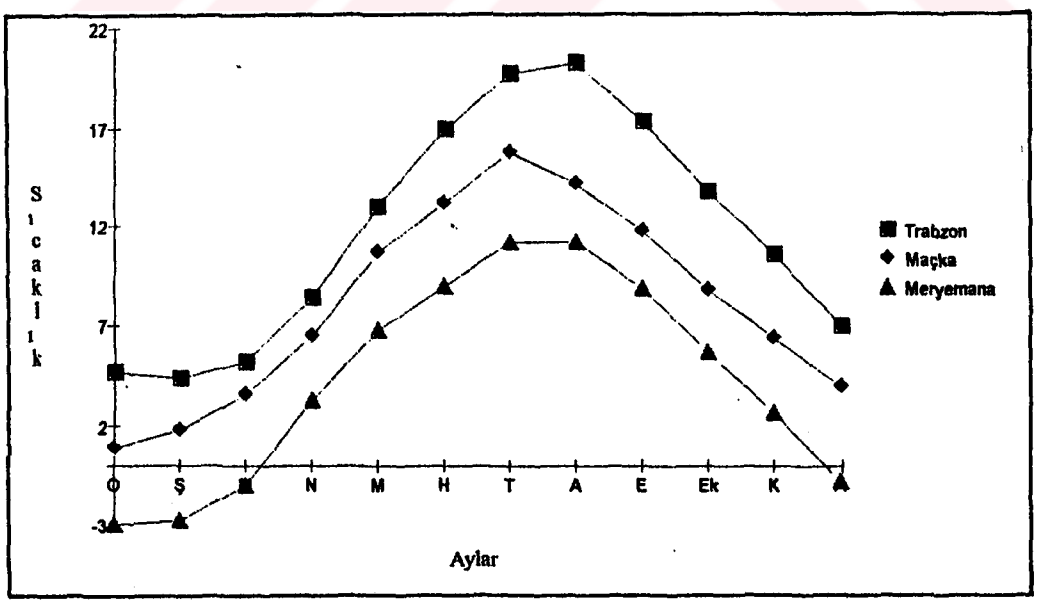
Sıcaklık (C)	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Yıllık
Trabzon	4.7	4.4	5.2	8.4	13.0	17.0	19.8	20.3	17.4	13.8	10.6	7.0	11.8
Maçka	0.9	1.8	3.6	6.5	10.7	13.2	15.8	14.2	11.8	8.8	6.4	4.0	8.3
Meryemana	-3.0	-2.8	-1.0	3.3	6.8	9.0	11.2	11.2	8.9	5.7	2.7	-0.8	4.3

Kaynak: D.M.İ Genel Müd. Ort. ve Eks. Kıymetler Bülteni, 1984, Meryemana Meteoroloji İstasyonu verilerinden yararlanılmıştır.

Şekil 1.9a. Trabzon, Maçka ve Meryemana'da ortalama yüksek sıcaklıkların yıl içindeki gidişi

Şekil 1.9b. Trabzon, Maçka ve Meryemana'da ortalama düşük sıcaklıkların yıl içindeki gidişi

Aralık, ocak, şubat ve mart aylarının ortalama sıcaklık değerlerinde kararlı bir gidiş varken, nisan ayında her iki istasyonda (Trabzon 15.0°C, Maçka 17.3°C) da önemli artışlar olur. Gözlemlerimize göre, mart ayının bazı yıllar çok soğuk geçmesi ve ardından sıcakların başlaması, ilkbaharın da müjdecisidir. Tandoğan(1972, s:233)da, sahamız yakınında yer alan Çayeli-Pazar yöresinde, mart ayının zaman zaman çok soğuk geçtiğini ifade etmektedir. Gerçekten de, bu ayda sıcaklığın Trabzon'da -5.8°C'ye, Maçka'da ise -6.0°C'ye kadar düşebilmesi, yukarıdaki düşünceleri doğrular (Tablo 1.3).

Meryemana ve çevresinde kış şartları nisan ayı ortalarına kadar devam eder. Aylık ortalama düşük sıcaklık değerlerinin mart ayı da dahil 0°C'nin altında seyretmesi, min. aylık sıcaklıkların oldukça fazla oluşu, dikkat çekicidir (Tablo 1.3). Bu yükseltiler aynı zamanda mezraa alanları olduğu için, yaylaya çıkışta ilk kademe olarak kullanılmakta ve göç, kış şartlarının zayıfladığı nisan ayı sonlarına doğru başlamaktadır.

Tablo 1.4. Trabzon, Maçka ve Meryemana'da ölçülmüş en yüksek ve en düşük sıcaklıklarB

Aktüel Basınç	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Yıllık
Ort. basınç	1013.6	1012.7	1012.2	1010.6	1010.0	1008.5	1007.5	1007.7	1011.4	1014.1	1014.7	1014.2	1011.4
En yük. basınç	20.5	22.5	27.0	35.0	35.0	38.5	39.5	36.5	38.0	30.5	27.0	23.5	39.5
En düş. basınç	21.4	18.5	21.9	28.6	30.3	35.3	38.9	34.5	33.6	28.6	25.1	19.6	38.9

Kaynak: D.M.i Genel Müd. Ort. ve Eks. Kıymetler Bülteni, 1984, Meryemana Meteoroloji İstasyonu verilerinden yararlanılmıştır.

Bölgemizde kış mevsimine ait sıcaklık değerlerinin, mevcut coğrafya şartlarına göre yüksek olan gidişi, yörenin fön karakterindeki rüzgarlarının mevcudiyetindendir. Fönlü hava tipleri, kasımdan nisan sonuna kadar olan soğuk devrede etkilidir (Erinç, 1969, s:310).

Kış mevsiminin Trabzon ve Maçka çevresinde beş ay, Meryemana çevresinde ise yaklaşık altı aylık ılık bir döneme sahip oluşu, özellikle doğal bitki örtüsü dağılışı üzerinde önemli rol oynamıştır. Geniş yapraklı ağaçların kıyıdan itibaren yaklaşık 1850 m. yükseltilere kadar çıkabilmesini sağlamış ve ayrıca Akdeniz İklimi bölgelerine has, yaprağını yaz-kış dökmeyen bazı bitkilere yetişebilme ortamı sağlamıştır.

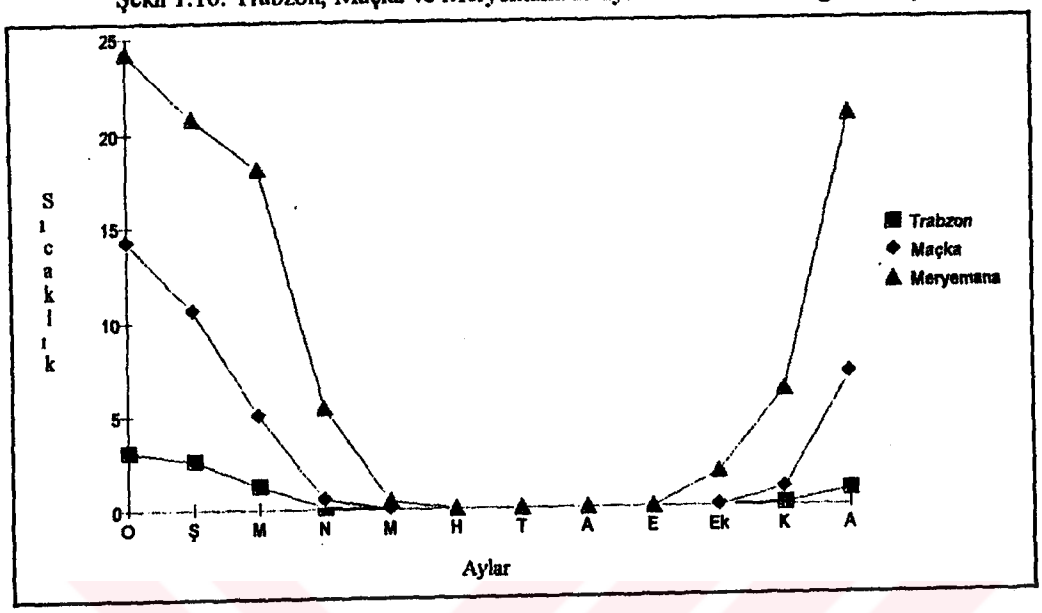
Bahar mevsimi yöremizde kendini mart ayından itibaren göstermeye başlar, nisan ve mayıs aylarını içine alır. Bu devrede aylık ortalama sıcaklıklar 15°C'nin üzerine çıkar (Tablo 1.2a). Karlar erimeye ve özellikle mezraalardan yaylalara doğru, karın terk ettiği sahalarda otlar yeşermeye başlar. Bu arada köylerden yaylaya çıkacak insanlarda sevinçle birlikte hummalı bir faaliyet görülür. Patates ve mısır

Tablo 1.5. Trabzon, Maçka ve Meryemana'da aylık ort. donlu gün sayıları (sıcaklık < 0)

İstasyon	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Yıllık
Trabzon(1929-70)	3.1	2.6	1.2	0.1	--	--	--	--	--	--	0.1	0.8	8.0
Maçka(1952-70)	14.2	10.6	5.0	0.5	--	--	--	--	--	--	0.9	7.0	38.2
Meryemana(1961-85)	24.2	20.8	18.1	5.4	0.4	--	--	--	--	1.8	6.2	20.8	97.8

Kaynak: Akkaş, 1990, s.22

Şekil 1.10. Trabzon, Maçka ve Meryemana'da aylık ortalama donlu günler sayısı

ekilir, fındık ağaçları yavaş yavaş yaprak ve karanfil açarlar. Nisan ve mayıs aylarında güneyden esen fönün de tesiri ile sıcaklık iyice yükselir (Şekil 1.9a), karlar erir. Bazan bu aylarda kıyıya yakın kesimlerde don olayı görülür. Halbuki, bu devredeki don olayları özellikle fındık ürününün bol olacağına işaret eden karanfil için oldukça tehlikelidir. Bu husus yükseltinin arttığı alanlar için daha da geçerlidir.

Yaz mevsimi genel olarak haziran ayında başlamakta ve ağustos sonuna kadar olan üç ayı içine almaktadır. Ancak, bu döneme bazı yıllar, eylül ayının da katıldığı görülmektedir. Karadenizin varlığı, bunda en çok etkisi olan faktördür. Yazın, gündüzün karaya doğru esen deniz meltemi, özellikle kıyılarda, oldukça nemli bir havanın hüküm sürmesine sebep olur (Tandoğan, 1972, s:234). Kuzeybatıdan sahamızı etkisi altına alan hava kütleleri, Karadeniz üzerinden yüklendikleri su buharını kenar dağların kuzey yamaçlarına ulaştırırlar. Bu nedenle, araştırma bölgemizde ortam sıcaklığı pek fazla yükselmez.

Trabzon'da haziran ayında 22.8°C olarak belirginleşmeye başlayan aylık ortalama sıcaklık artışı, temmuz ayında 25.7°C'ye, agustos ayında ise 26.2°C'ye çıkar. Bu mevsimde Maçka'daki sıcaklık degerleri ortalama 24°C civarında iken, yükseklik faktörüne bagli olarak Meryemana'da en sıcak ay temmuzdur (22.1°C).

Sonbahar mevsimi yöremizde yaklaşık üç aylık bir dönemi kapsar. Fakat belirtmek gerekir ki, eylül ayı kısmen yaz, kasım ayı da nispeten kış mevsimi özelliklerini andırırlar. Yani, sonbahar, uzun bir geçiş mevsimi özelligi taşımaktadır. Son ayda özellikle don aylarına rastlanmaktadır (Tablo 1.4, Şekil 1.10). Sonuç olarak, yöremizin sıcaklık şartları her mevsim deniz tesiri altında bulunmakta, aşırı sıcak ve soguk özellikler görülmemekte, asıl önemlisi baharların yaz ve kış mevsimi arasında oldukça yumuşak bir geçişi saglamakta ve ekonomik faaliyetler üzerinde olumlu etkiler yapmaktadır.

1.2.2.2. Basınç ve rüzgarlar

Atmosferi meydana getiren gazlar, agırlıkları sebebiyle temas ettikleri yüzeylere bir kuvvet uygularlar. Bu kuvvetlere **Atmosferik Basınç (Hava Basıncı)** denir. Başta hava sıcaklıgı olmak üzere, yer çekimi, yükseklik, mevsimler, cephe ve basınç sistemleri gibi çeşitli faktörlere bagli olarak degişirler.

Türkiye, kuzeydeki kutbî hava kütleleriyle, güneydeki tropikal hava kütlelerinin geçiş sahası üzerinde yer alır. Güneşin zahirî hareketlerine bagli olarak kışın kutbî, yazın tropikal menşeli hava kütleleri, yurdumuzu etkisi altına alır. **Tropikal Yüksek Basınç**'ın kışın güneye inmesiyle, konverjans sahası haline geçen Akdeniz ve Dogu Karadeniz, kuzeyden ve güneyden gelen hava kütlelerinin cazibe merkezi durumundadır. Farklı menşeye sahip hava kütlelerinin karşılaşması, özellikle kuzeydeki soguk kutbî hava kütlelerinin güneydeki sıcak tropikal hava kütleleri içerisine şırınga edilmeleri, sık sık cephe siklonlarının teşekkülüne ve dolayısıyla yagışlara sebep olur.

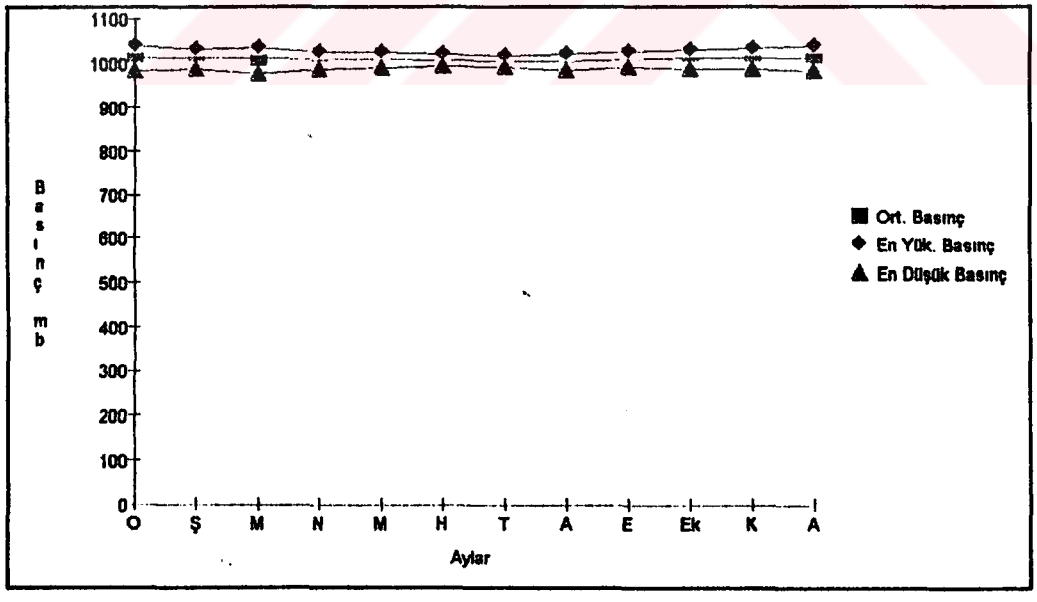
Bu mevsimde Doğu Karadeniz, alçak basınç merkezi etkisinde olmasına rağmen, anadolu yüksek kara parçası üzerine Sibirya Antisiklonu'nun bir kolu yerleşmiştir. Böylece, Doğu Karadeniz, kuzeyde Doğu Avrupa üzerindeki kutbî hava kütleleriyle, Anadolu üzerinde yerleşen kutbî hava kütleleri

Tablo 1.6. Trabzon, Kaçka ve Keryenana'da aylara göre ortalama ve ekstrem basınç değerleri

Aktüel Basınç	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Yıllık
Ortalama Basınç	1013.6	1012.7	1012.2	1010.6	1010.0	1008.9	1007.5	1007.7	1011.4	1014.1	1014.7	1014.2	1011.4
En Yüksek	1039.3	1032.6	1037.0	1029.0	1026.1	1022.5	1018.0	1022.7	1027.6	1032.0	1036.8	1042.2	1042.2
En Düşük	938.0	986.2	977.6	987.8	990.5	994.8	993.7	985.0	994.0	989.4	989.2	984.9	977.6

Kaynak: Akkaş, 1990, s.17

Şekil 1.11. Trabzon'da ortalama ve ekstrem basınç değerlerinin yıllık gidişi

arasında, bir konverjans sahası özelliği gösterir. Yazın ise Türkiye, tropikal hava kütlelerinin hâkimiyeti altındadır. Atlas Okyanusu'ndan güneydoğudaki **İntertropikal Konverjans Sahası**'na doğru ilerleyen tropikal hava kütleleri, Türkiye'nin ve yöremizin hava şartlarını düzenlerler (Tandoğan, 1972, s:236-237). Bu stabil hava kütleleri, bölgemizde de zaman zaman yaz kuraklığına neden olabilmektedirler.

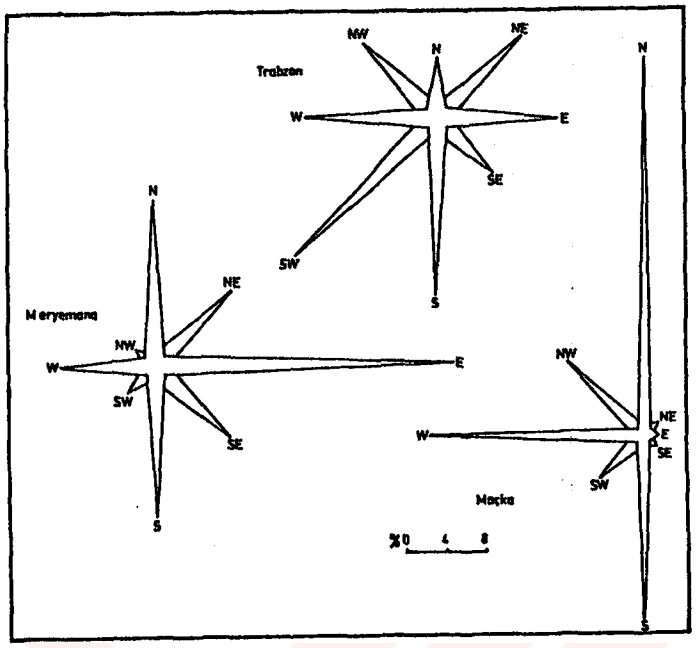
Aktüel basınç değerlerinin Trabzon için yıllık gidişine bakıldığında, toplam 1011.4 mb.'lık bir değerin olduğu görülür (Tablo 1.6). Yaz aylarındaki basıncın diğer aylara göre düşük oluşu, hava sıcaklığının yükselmesine ve doloyısıyla Tropikal Alçak Basınç Sistemi'nin etkili olmasına bağlıdır. Kış mevsiminde, basınç değerlerinin yıllık ort. basıncın üzerine çok az çıkması, bu mevsimde Karadeniz üzerinde yerleşen alçak basınç merkezinin yanısıra, Karadeniz üzerinden bölgeye sokulan orta enlem gezici siklonlarının belli aralıklarla sahayı etki altına almasının sonucudur(Nişancı, 1975,s:62-67).

Tablo 1.7. Trabzon da, Maçka ve Meryemana'nın rüzgar yönleri , esme sayıları ve frekansları (1929-70, 41 yıllık)

Esiş Yönü	N	NE	E	SE	S	SW	W	NW	Yıllık
Tarbzon Esme Sayısı	1068	2017	2117	1339	3035	3477	2269	1830	17152
1948-80 Frekans %	6.2	11.7	12.3	7.8	17.7	20.3	13.2	10.6	100
Maçka Esme Sayısı	3712	193	106	160	1820	616	2084	1056	9747
1968 -79 Frekans %	38.0	2.0	1.1	1.6	18.7	6.4	21.4	10.8	100
Meryemana Esme Sayısı	1686	1063	2997	1039	1532	390	957	252	9916
1964-76 Frekans %	17.0	10.7	30.3	10.4	15.5	3.9	9.6	2.6	100

Kaynak: Akkaş, 1990, s.48-49

Şekil 1.12. Trabzon,Maçka ve Meryemana'ya ait rüzgar gülleri

düşük basınç degerinin mart (977.6 mb.) ayında görülmesi, bu ay içerisindeki basınç içerisindeki hava durumlarının kararsız gidişi ile ilgili olduğu düşünülebilir. Yine aynı şekilde, en yüksek basınç degeri de kış aylarından aralık (1042.2 mb.) ta görülmesi, aynı sebepledir (Şekil 1.11).

Bölgemizdeki rüzgar yönü frekansları, sahada etkili olan basınç merkezlerinin yıl içindeki hareketleri, yer şekilleri özellikleri ile Karadeniz'in etkileri altındadır. Çünkü, rüzgar güllerine bakıldığında S, N ve E'dan esen rüzgarların hâkimiyeti görülmektedir. Özellikle Maçka İstasyonu'nun N-S doğrultusunda uzanan Değirmendere vadisinde tabana yakın bir mevkide kurulu olması nedeniyle, karadan ve denizden esen meltem rüzgarları, rüzgar gülü üzerinde, N, S yönlü rüzgarların hâkimiyetini iyice hissettirmektedir. Halbuki, Meryemana İstasyonu, benzer faktörün yanında, mevcut basınç sisteminin etkisini daha çok belli etmektedir. Dolayısıyla, burada E'dan esen rüzgarlar hâkimdir (Şekil 1.12). Deniz kıyısına yakın kesimlerde ise Trabzon İstasyonu'nun rüzgar gülünden de anlaşılacağı üzere, yıl içerisinde yurdumuzun doğusunda yerleşmiş basınç sistemlerinin etkisi altındaki, G

ve GB'dan esen rüzgarların etkileri görülmektedir.

Şunu özellikle belirtmek gerekir ki, yerel rüzgarlardan, kara ve deniz meltemleri ile fön rüzgarlarının yıl içindeki etkileri, sahamız için oldukça önemlidir. Fönlü hava tipleri genellikle kış mevsiminde görülür. Bu devrede ortalama fönlü gün sayısı 12 kadardır. Şubat, mart ve nisan, fönün en çok meydana geldiği aylardır. Ancak, yıldan yıla fönlü gün sayıları değişmekte ve bazan yılda 24 günü bulabilmektedir. Daha çok kıyı ve yakın sahalarda, kış mevsiminin ortasında dahi günlük sıcaklıklar 24°C-30°C gibi çok yüksek değerlere ulaşmakta, bu yüksek sıcaklıklar değerini gece ve gündüz esnasında da muhafaza etmektedirler. Bu durum, fönün özellikle sık olarak meydana geldiği yıllarda, kış mevsimine ait ortalama sıcaklık derecelerinin büyük ölçüde yükselmesine sebep olmakta ve kıyılarda son derece müsait iklim şartları oluşabilmektedir (Erinç, 1969, s:310).

1.2.2.3. Nem ve bulutluluk

Araştırma bölgemizin sıcaklık ve buharlaşmaya bağlı nisbî nem değerlerinde bütün yıl boyunca genellikle yüksek ve kararlı bir gidiş görülür. Ortalama nisbi nem kıyıya yakın olanlarda %72, 500 m. yükseltilerinde %74 ve 1000 m.'ye yakın yükseltilerde de %76'dır. Yıllık genel ortalama ise %76 kadardır. Tablo 1.7'den de görüleceği gibi, yükseltiye bağlı bir artış söz konusu ise de her istasyonun yıl içerisindeki nisbî neminin gidişindeki max. ve min. değerleri arasında önemli bir fark görülmemektedir. Ancak, sahamız bütününde, nisbî nem değerlerinin yaz döneminde yüksek, kış döneminde ise düşük oluşu dikkat çekicidir (Şekil 1.13). Bunun başlıca sebebi, yazın Karadeniz yüzeyinden olan buharlaşmanın, havanın sakin olduğu zamanlarda kıyıya yakın kesimleri etkisi altında bulundurması ve zamanla güneydeki yüksek alanlarda oluşan alçak basınç merkezine doğru yönelen meltem rüzgarları sayesinde, nemin doğrudan yüksek sahalara taşınmasıdır (Ardel, 1973, s:238). Gerçekten de, yayla alanlarındaki, çoğu zaman

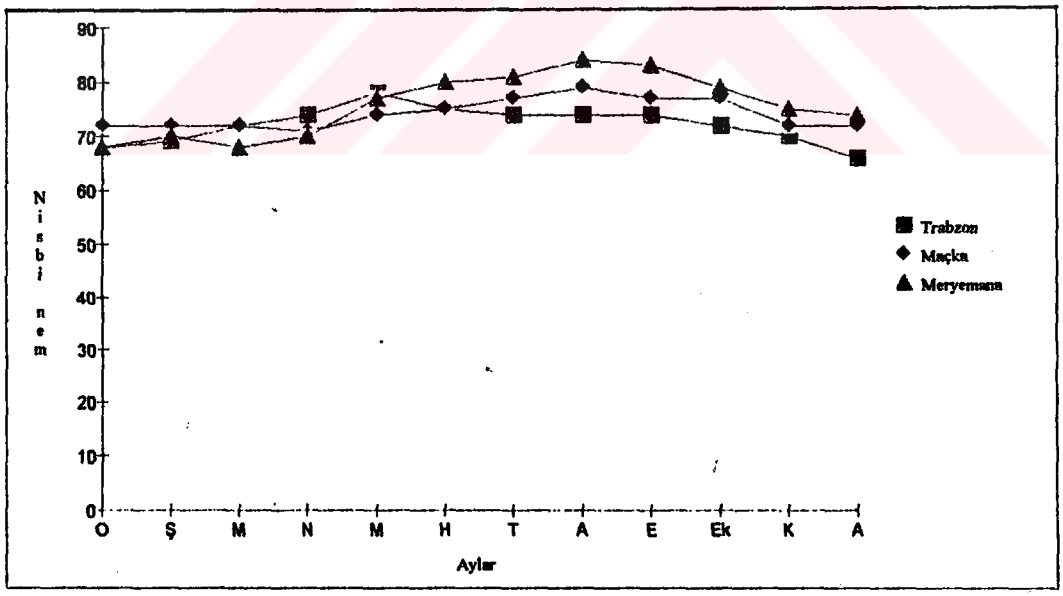
öğleye kadar devam eden açık-berrak bir hava halinin ardından, vadiler boyunca yükselen su baharı(bulut-yöresel adıyla duman), sahayı tamamen kaplamakta ve bazan günlerce çekilmemektedir (Foto 17). Yayla alanlarında otların uzun süre yeşil kalmasında ve çayırların büyümesinde bu sislerin çok olumlu etkileri vardır.

Tablo 1.8. Trabzan, Maçka ve Meryemana da ortalama nisbî nem oranları(%)

İstasyon	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Yıllık
Trabzon	68	69	72	74	78	75	74	74	74	72	70	66	72
Maçka	72	72	72	71	74	75	77	79	77	77	72	72	74
Meryemana	68	70	68	70	77	80	81	84	83	79	75	74	76

Kaynak: Akkaş, 1990, s. 25

Şekil 1.13. Ortalama nisbî nem değerlerinin yıl içindeki gidişi

Bütün bunlara karşılık, yüksek basınç menşei olan denize yakın kesimlerdeki nem, çoğu zaman kalıcı olmaz. Bu sebeple de fazla yüksek değerler göstermeyen bulutluluk, yüksek kesimlere oranla kıyılarda daha azdır (Şekil 1.13). Kış mevsiminde ise durum biraz daha farklıdır. Kara üzerinde yüksek olması gereken nisbî nem değerleri, olması gerekenin altında seyreder. Kış aylarındaki fön tesirlerinin bunda etkili olduğu kanaatindeyiz. Aynı dönemde bulutluluk, yüksek kesimlerde, örneğin, Meryemana'da, Trabzon istasyonu'na göre oldukça düşüktür. Bu farklılık ortalama yıllık toplam değerlerde de görülmektedir (Trabzon'da 6.2, Meryemana'da ise 5.8). Maçka istasyonu'nun bu iki ortalama değerin altında bir rakama sahip olması(5.5)'nın sebebi, etrafının yüksek tepelerle çevrili olmasındandır (Şekil 1.15b).

Kapalı gün sayılarının yıllık ortalamalarında ve bulutluluğun gidişinde paralellik izlenmektedir. Trabzon istasyonu kapalı günler bakımından da diğer iki istasyona oranla daha yüksek değerlere sahiptir (135.8). Buna karşılık Trabzon, açık günler sayısının toplamının enaz olduğu istasyondur (51.9). Onu, Maçka (82.1) ve Meryemana (82.4) istasyonları yaklaşık değerlerle takip ederler (Akkaşö 1990). Kapalı günlerin yıl içindeki gidişine bakıldığında, yine bulutluğun gidişine paralellik vardır. Araştırma bölgemizin kıyıya yakın kesimlerinde, ekim ayından sonra bütün kış ve ilkbahar mevsimi boyunca, kapalı günlerin giderek arttığı, açık gün sayılarının da mayıs ve haziran aylarında kısmen yükseldiği görülür(Tablo 1.9, Şekil 1.15c). Maçka ve yakın çevresinde açık günler, genellikle eylül ayından başlayarak şubat ayına kadar yüksek bir gidişe sahiptir. Sonraki aylarda ise birbirine yakın değerlerde iniş-çıkışlar devam eder. İlkbahar ve yaz mevsimlerindeki bulutlu günlerin gidişinde de inişli-çıkışlı fakat yüksek değerler görülür. Diğer aylarda ise istikrar vardır. Meryemana ve yakın çevresinde daha önce belirtildiği gibi, açık ve bulutlu günlerin yaz aylarında artış göstermesi, aynı mevsimlerdeki kararsız gidişi açıkça ifade etmektedir. Ancak, bulutluluğun hakimiyetini vurgulamak

gerekir. Bu yüksek seviyelerde kapalı günler sayısı ekim ayından itibaren giderek artmak suretiyle, mart ayına kadar devam eder(Tablo 10, Şekil 14,15).

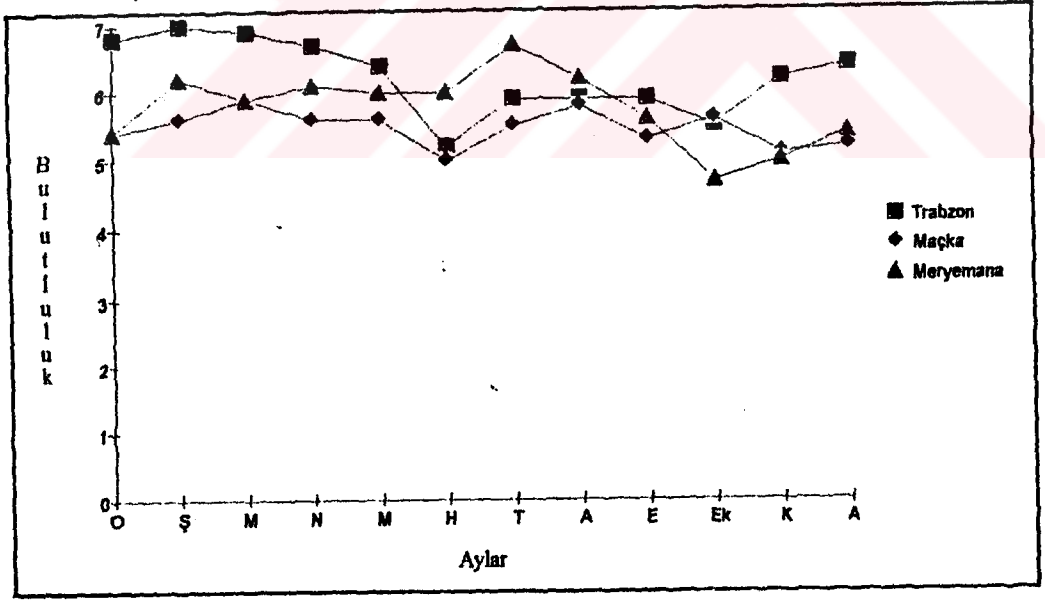
Trabzon ve Maçka istasyonlarının sahip oldukları sisli günlerin yıl içindeki gidişinde, sadece şubat ve haziran

Tablo 1.9. Trabzon, Maçka ve Meryemana da bulutluluğun yıllık dağılımı(0-10)

İstasyon	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Yıllık
Trabzon	6.8	7.0	6.9	6.7	6.4	5.2	5.9	5.9	5.9	5.5	6.2	6.4	6.2
Maçka	5.4	5.6	5.9	5.6	5.6	5.0	5.5	5.8	5.3	5.6	5.1	5.2	5.5
Meryemana	5.4	6.2	5.9	6.1	6.0	6.0	6.7	6.2	5.6	4.7	5.0	5.4	5.0

Kaynak: Akkaş, 1990, s. 26

Şekil 1.14. Trabzon, Maçka ve Meryemana'da bulutluluğun yıl içindeki gidişi

ayları arasındaki devrede, artış şeklindeki paralellikler görülür. Deniz seviyesinden olan buharlaşmanın sebep olduğu sis, bu devrede özellikle kıyı ile Maçka arasında vadi boyunca geniş bir yayılışa sahip olduğundan, Maçka'daki diğer ayların sisli gün sayıları, Trabzon'un gösterdiği değerlerin bir hayli üzerindedir (Tablo 10, Şekil 1.16).

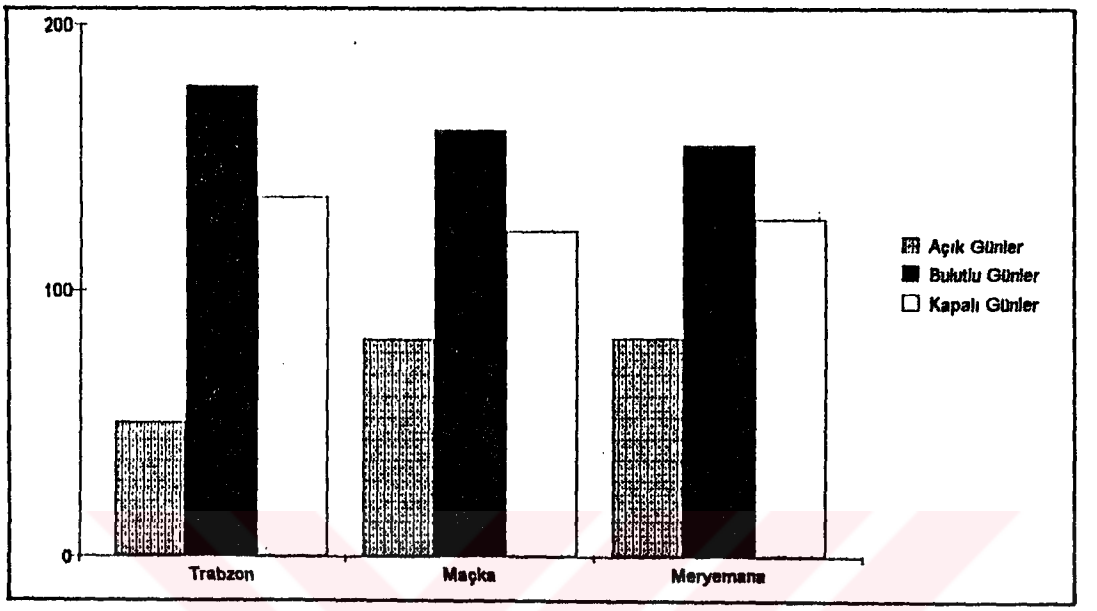
Bölgemizde, gerek yazın, gerekse kışın nisbî nem değerlerinin yüksek olması, insan hayatı üzerinde birçok olumsuz sonuçlar doğurur. Yaz mevsiminde sıcaklığın yanısıra, ağır nemli, kapalı ve bulutlu olan hava hali, insanları bunaltıp, hareketlerini ağırlaştırır. Bundan dolayı, yaz mevsimlerinde yöremiz halkı, kıyıya yakın alanların bu olumsuz şartlarından kurtulabilmek için yüksek sahalara, yaylalara çıkmayı bir hayat tarzı olarak kabul etmiştir. Kışın ise mevcut nemlilik iyice artar. Bu sebeple, sahamızın kıyıya yakın yörelerinde romatizmal ve akciğer hastalıkları da kolayca yaygınlaşır.

Tablo 1.10. Trabzon,Maçka ve Meryemana'da açık,bulutlu ve kapalı gün sayılarının dağılımı

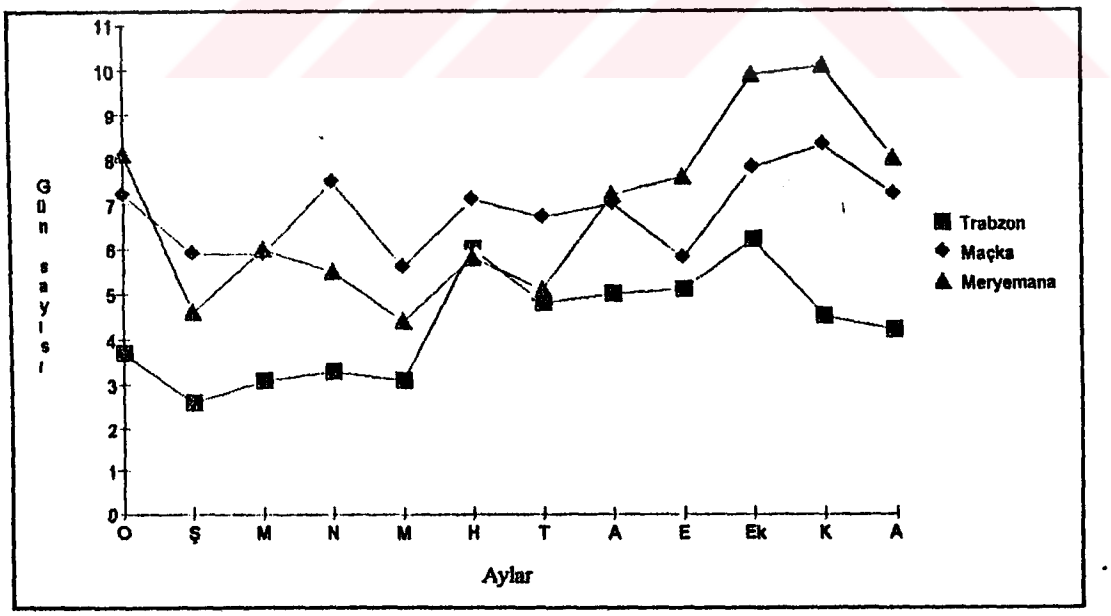
İstasyon	Gün sayısı	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Yıllık
Trabzon	Açık günler	3.7	2.6	3.1	3.3	3.1	6.0	4.8	5.0	5.1	6.2	4.5	4.2	51.9
	Bulutlu günler	13.9	12.0	13.1	13.5	16.5	16.9	15.8	16.2	15.0	15.4	14.7	14.3	177.4
	Kapalı günler	13.4	13.6	14.8	13.0	11.3	7.1	10.3	9.8	10.0	9.3	10.8	12.4	135.8
Maçka	Açık günler	7.2	5.9	5.9	7.5	5.6	7.1	6.7	7.0	5.8	7.8	8.3	7.2	82.1
	Bulutlu günler	12.9	12.3	13.4	11.3	14.3	15.0	13.9	12.4	16.0	12.3	12.7	14.0	160.7
	Kapalı günler	10.8	10.1	11.7	11.2	11.1	7.9	10.4	11.6	8.2	10.9	9.0	9.8	122.6
Meryemana	Açık günler	8.1	4.6	6.0	5.5	4.4	5.8	5.1	7.2	7.6	9.9	10.1	8.0	82.4
	Bulutlu günler	12.5	12.9	14.5	13.2	17.4	13.4	11.2	11.0	11.8	14.1	10.9	12.4	155.2
	Kapalı günler	10.4	10.6	10.5	11.2	9.2	10.9	14.6	12.6	10.6	7.0	9.0	10.6	127.4

Kaynak: Akkaş,1990, s.26

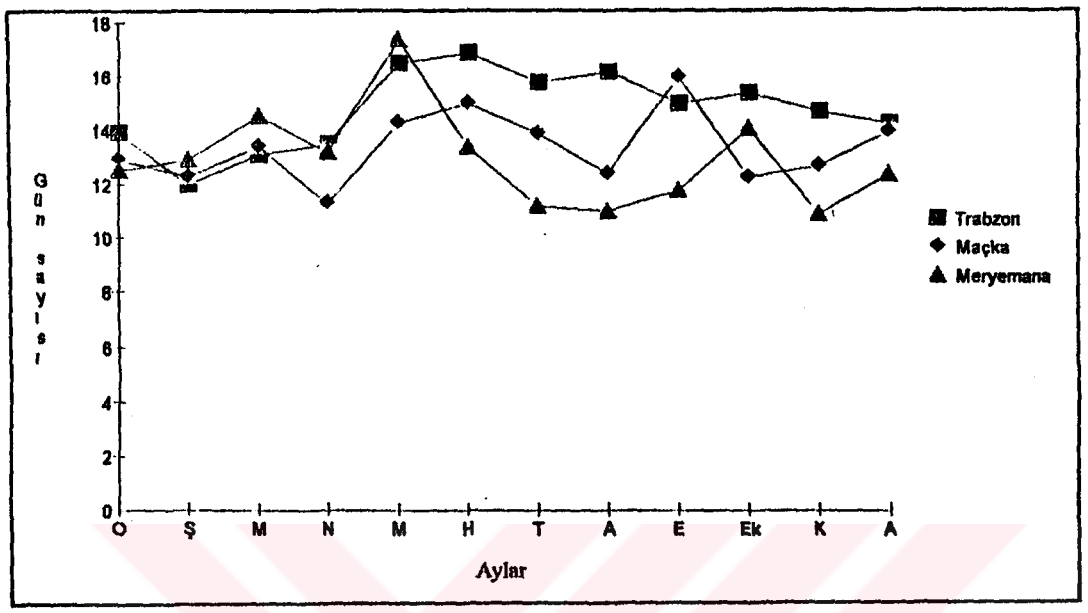
Şekil 1.15. Trabzon, Maçka ve Meryeman'da açık, kapalı ve bulutlu günlerin yıllık ortalamaları

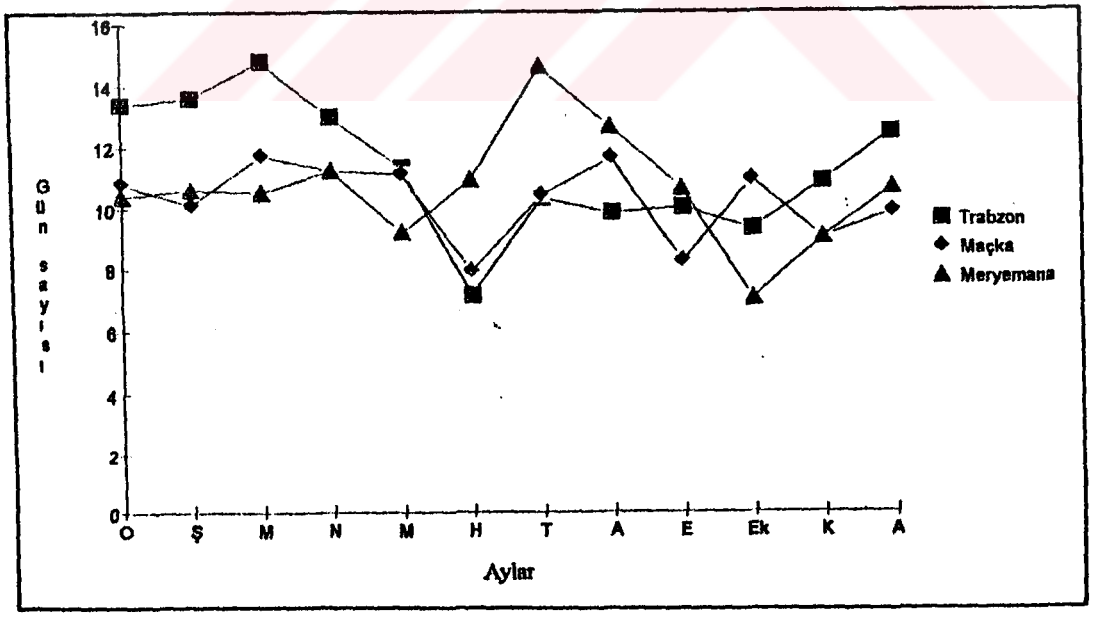
Şekil 1.15a. Trabzon, Maçka ve Meryemana'da açık günlerin dağılımı

Şekil 1.15b Trabzon, Maçka ve Meryemana'da bulutlu günlerin dağılımı

Şekil 1.15c. Trabzon, Maçka ve Meryemana'da kapalı günlerin dağılımı

1.2.2.4. Yağış

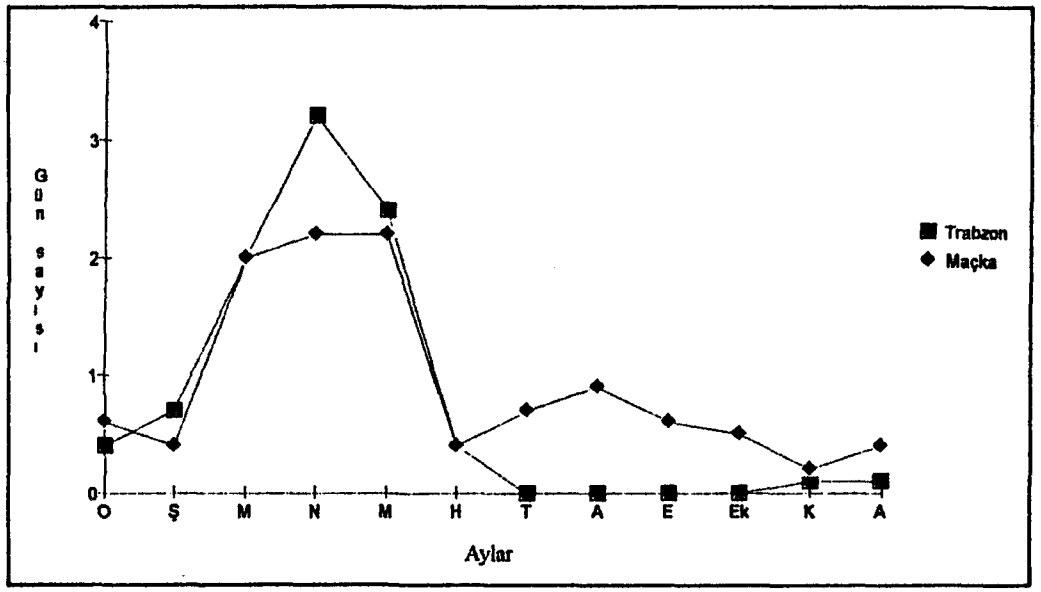
Araştırma bölgemizde yıllık yağış miktarı ve yıl içindeki gidişi, büyük ölçüde genel atmosfer dolaşım sistemi içerisinde etkili olan büyük hava kütlelerinin yanısıra, deniz tesiri, yükselti, relief ve bakı olayı gibi coğrafî faktörlerin etkilerine bağlıdır. Sahanın Karadeniz'e cephe olması sebebiyle, yağış şartlarının oluşumunda hemen kıyıdan itibaren artan bir eğimle yükselen kara sathı ile Karadeniz'in sıcaklığa bağlı ilişkisi, etkili temel faktördür. Buna ek olarak, vadilerin dar ve derin yarılmış bir yapı göstermesi, deniz tesirinin sahamızdaki farklı dağılışı ile az da olsa bu tesirleri maskeleyen dağ uzanışları, diğer önemli etmenlerdir. Topografik yapı ile ilgili yağış şartlarının kısa mesafelerde değişiklik göstermesi, yöremizin önemli bir özelliğidir. Çünkü, cephe hareketlerinin, yeryüzüne yakın seviyelerde ve genellikle K-G doğrultusunda uzanan vadilerde kanalize olması, talî vadiler ile onların kollarının, daha içerilere doğru değişen istikametlere erişmiş bulunmaları, bakı olayı ile de ilgili olarak yağışların türü ve miktarı, yöremizin, detayda birçok mikroklimatik özellik taşıyan alanlara sahip olmasına sebebiyet vermiştir. Bu bakımdan, mikroklimatik sahaların ayrı ayrı tespit edilip durumlarının incelenmesi yerine, bölgedeki genel yağış rejimi ve bunda etkili olan şartlar incelenip,

Tablo 1.11. Trabzon ve Maçka da sisli gün sayılarının yıllık dağılımı

İstasyon	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Yıllık
Trabzon	0.4	0.7	2.0	3.2	2.4	0.4	0.0	0.0	---	0.0	0.1	0.1	9.4
Maçka	0.6	0.4	2.0	2.2	2.0	0.4	0.7	0.9	0.6	0.5	0.2	0.4	10.7

Kaynak: D.M.İ. Gen. Müd. Ort. ve Ekst. Kıy. Bül., 1984.

Şekil 1.16. Trabzon ve Maçka'da sisli gün sayılarının yıl içindeki gidişi

insan faaliyetleri üzerindeki sonuçları ortaya çıkarılmaya çalışıldı.

Araştırma bölgemizde yıllık yağış miktarı, kıyıdan iç kısımlara doğru giderek artmaktadır. Trabzon istasyonu için bu değer 822.7 mm. iken, Maçka'da 731,7 mm., Meryemana'da ise 906.0 mm.'dir (Şekil 1.17). Trabzon'daki değerin düşüklüğü, Karadeniz üzerinden gelen nemli hava nedeniyle, yoğuşlaşma seviyesinin yeterli yükseklige sahip olabilmesine bağlanabilir. Maçka'daki yıllık yağış miktarının düşük oluşu ise bu istasyonun kuruluş yeri ile ilgili olsa gerektir. Çünkü, sahamızda hâkim olan orografik yağışların, bu merkezi Trabzon'a oranla daha fazla etkilemesi gerekir. Bu lokal saha, yüksek tepelerin koruyuculuğunda kalarak gerek kuzeyden, gerekse güneyden gelen yağışlı hava kütlelerinin etkilerinden kurtulurlar. Kısaca, vadi içlerindeki istasyonların klimatik faköerlerden etkilenmeleri açısından, dağların yüzeylerini tam anlamıyla temsil edemeyecekleri açıktır. Bunlara ilave olarak, yağışların (cephesel, orografik ve konveksiyonal) bir arada meydana gelmeleri nedeniyle, bölgemizde teorik olarak

Tablo 1.12. Trabzon, Maçka ve Meryemana'da ortalama yağışın yıllık dağılımı (mm)

İstasyon	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Yıllık
Trabzon	90.5	69.6	59.4	54.7	52.5	49.0	36.8	45.7	81.3	105.7	98.0	79.5	822.7
Maçka	65.7	62.1	65.6	73.9	89.1	74.6	35.2	34.7	58.9	61.3	59.6	51.0	731.7
Meryemana	43.8	45.2	51.9	112.8	126.5	121.4	76.1	67.7	73.0	76.5	54.9	56.2	906.0

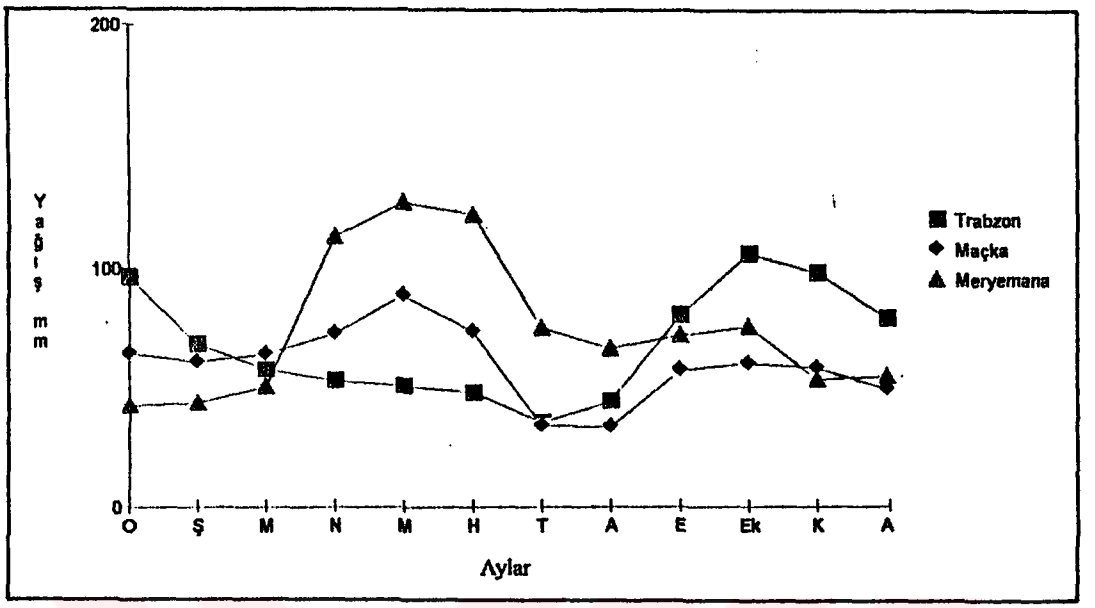
Kaynak: D.M.İ. Gen. Müd. Ort. ve Ekst. Kıy. Bül., 1984.

yapılacak hesaplamaların uygunlugunu tespit edebilmek de oldukça zorlaşmaktadır (Durukanoglu, 1991, s:21).

Yagışın yıl içindeki gidişi, her üç istasyonda da farklıdır. Trabzon istasyonu verilere göre, yıl içindeki max. degerlere temmuz ayından sonra, giderek artan bir şekilde ekim ayında (105.7 mm.) ulaşılırken, en düşük degerler temmuz ayına (35.2 mm.) rastlar. Önceki üç aylık devrede ise yüksek olmayan kararlı bir giriş sözkonusudur. Temmuz, agustos ayları, Maçka için de yagışın yıl içerisinde en az alındıgı aylar olmasına ragmen, Meryemana'da bu aylar ocak, şubat ve mart olarak görülmektedir (Tablo 1.12, Şekil 1.17). Aynı istasyonda, digerlerine göre yagışın daha fazla oldugu devre, mart ayı sonrası, temmuz ayına kadar olan dört aylık dönemdir. Yöre insanının ekonomik faaliyetleri üzerinde etkili olan bu devrede, sıgır ve koyun sürüleri otlatılmak üzere çıkarıldıkları yaylalarda, kıyıya yakın alanlarda sahip olamayacakları yeşillik ve bolluktaki taze otları, elverişli serin iklim şartlarını bulabilirler.Yagış miktarı temmuz ayından sonra nispeten düşmeye devam eder fakat ekim ayından sonra kış şartlarına geçilir.

Yıllık yagış miktarının mevsimlere göre dagılışlarına bakıldıgında; Trabzon ve kıyıya yakın alanlarda yaz (%34) ve kış (%30) mevsimlerin en büyük paya sahip oldugu

Şekil 1.17. Trabzon, Maçka ve Meryemana'da ortalama yağışın yıl içindeki dağılışı

görülmektedir (Şekil 1.18). Bunun sebebi, yazın Basra Alçak Basınç Merkezi'nin kuzeye doğru Karadeniz'e kadar yayıldığında, Kafkasya ve Hazar Denizi kuzeyine kadar Sibirya Yüksek Basıncı'nın etkili olması ve kuzey ile kuzeybatı yönlerinden, yükseklerden gelen soğuk hava kütlelerinin hep beraber şiddetli sağanak yağışları oluşturmasıdır. Kışın ise olağan yağışlar, yüksek alanlarda daha ziyade kar şeklinde görülmektedir. Özellikle yaz yağışları, aşağı yükselti kademesinde yer alan köylerde yetiştirilen tarım ürünlerinin çeşitliliğini sağladığı gibi, yetiştirilebilmeleri için son derece uygun bir ortamın oluşmasına katkıda bulunur. Fakat belirtmek gerekir ki, yaz mevsimi başlarında alınan fazla yağış, yüzeysel akışa geçtiğinde veya kış mevsiminde zaten su bakımından zengin olan toprak iyice doyunca, eğimin yüksek olduğu alanlarda litolojik yapının da etkisi ile heyelanlara ve toprak akmalarına sebep olmaktadır. Ayrıca, vadilerde kanalize olup akışa geçen yağmur suları, yüksek alanlarda eriyen kar suları ile birleşince, akarsuların su yükünü anormal ölçülerde artırmakta ve sel felaketlerine de yol

açabilmektedir. Aynı mevsimde alınan epizodik max. yağışlar, heyelan ve sel riskini iyice artırır. Örnegin, Çatak-Maçka Heyelanı, 1988 yılı mayıs ve haziran aylarında alınan epizodik max. yağışlarla ilgilidir (Tablo 1.13, Şekil 1.19).

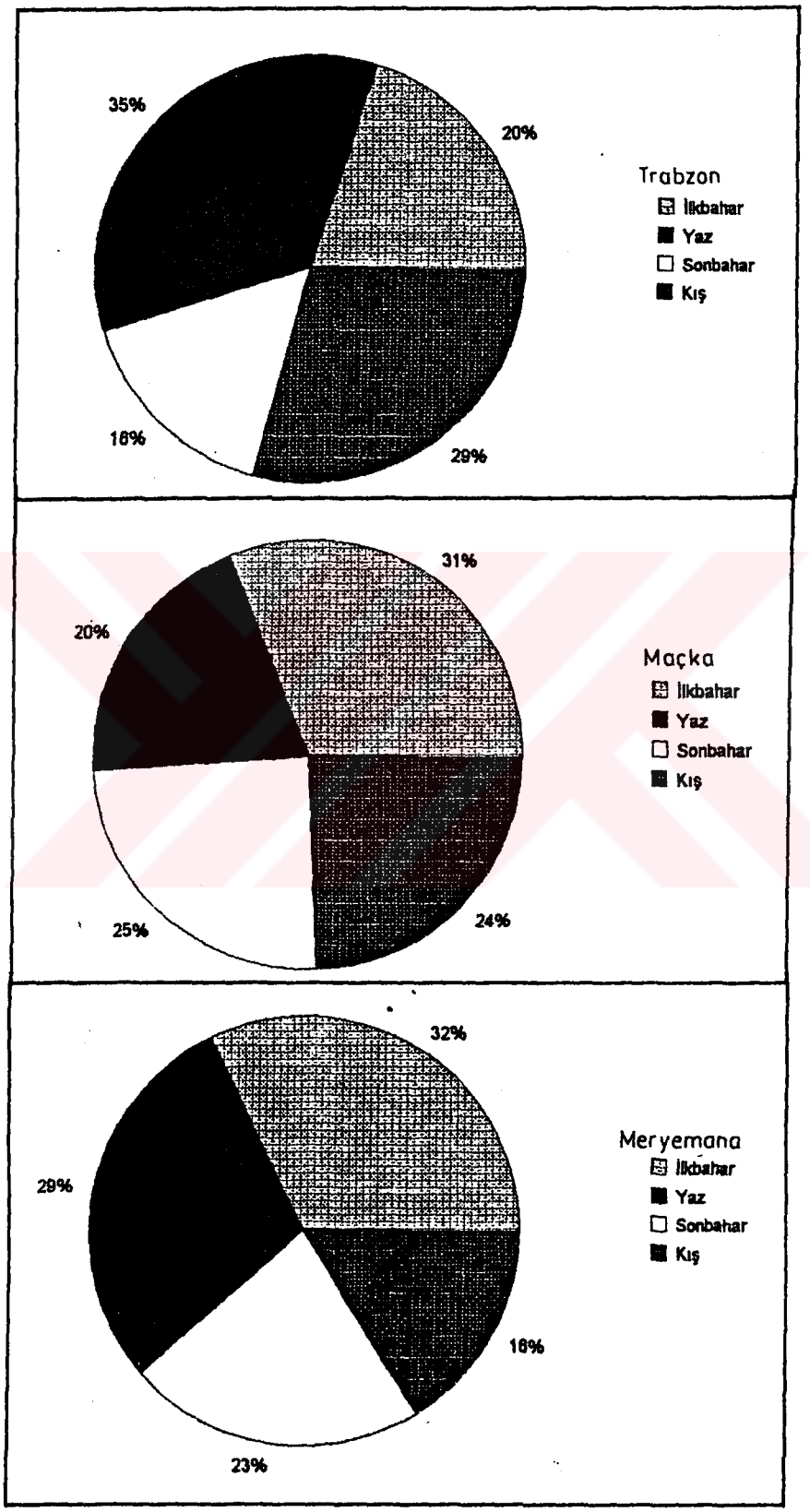
Maçka'da yagışın en fazla alındıgı mevsimler, ilkbahar (%31) ve kış (%24) tır. Meryemana istasyonu'nda en fazla toplam yagış degerleri ilkbahar (%58), yaz (%53) ve sonbahar (%40) mevsimlerinde görülmektedir. Meryemana ve eşdeger yükseltilerdeki alanlarda, artışın sıcak mevsimlerde gerçekleşmesinin sebebi, orografik yagışların oluşabilmesi için gerekli ortam sıcaklıklarının bulunuşudur. Meryemana'da en az yagış kış mevsiminde alınmakta olup, çogunlukla kar şeklindedir. Yıllık ortalama karla örtülü günler sayısı 83.2'dir. En erken kar (1968-1982 yıllarında) 17 Ekim 1977'de, en son kar ise 23 Nisan 1977'de yagmıştır (Atasoy-Tekin-Küçük, 1985, s:34). Bu tarihler, yaylacılık faaliyetlerinin de başlangıcı ve bitimi olması açısından bir hayli önem taşımaktadır.

Tablo 1.13. Trabzon, Maçka ve Meryemana'da yağışın mevsimlere göre dağılımı

Mevsimler		İlkbahar	Yaz	Sonbahar	Kış	Yıllık
Trabzon	Yağış mik. (mm)	166.6	285.0	131.5	239.6	822.7
	Mevsim (%)	20.0	34.0	16.0	30.0	100.0
Maçka	Yağış mik. (mm)	228.6	144.5	179.8	178.8	731.7
	Mevsim (%)	31.0	20.0	25.0	24.0	100.0
Meryemana	Yağış mik. (mm)	292.2	265.2	204.4	145.2	907.0
	Mevsim (%)	32.0	30.0	22.0	16.0	100.0

Kaynak: Trabzon, Maçka ve Meryemana meteoroloji istasyonları verileri.

Şekil 1.18. Trabzon,Maçka ve Meryemana'da yağışın mevsimlere göre dağılışı

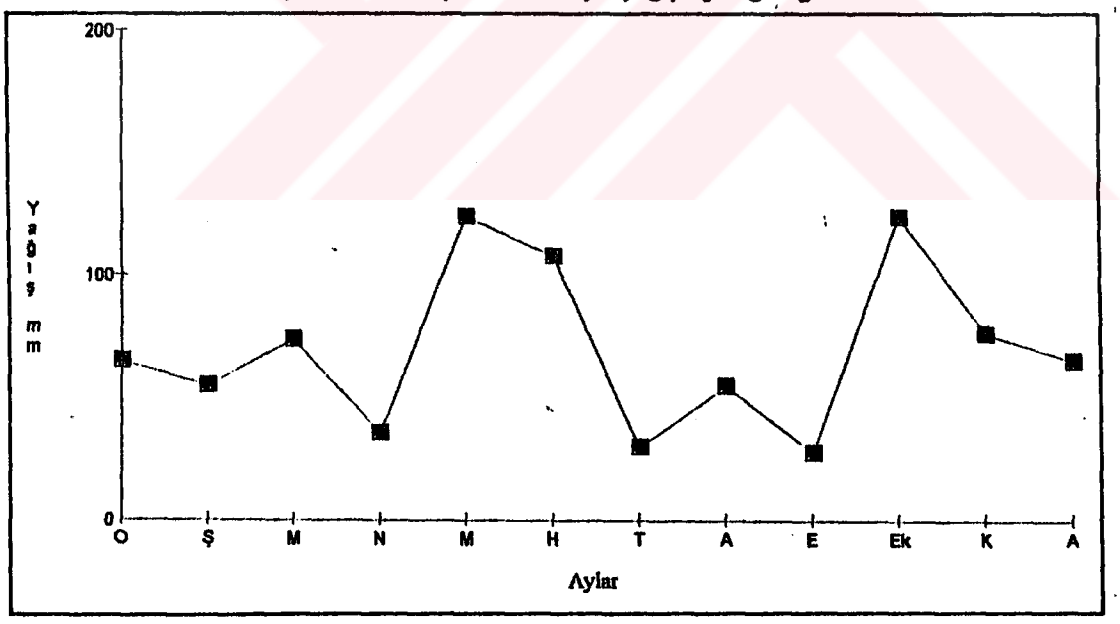
Trabzon'da yağışın en az alındığı mevsim sonbahar, Maçka'da ise yazındır. Ayrıca, Şekil 1.19'dan da görüleceği üzere, Maçka'da yağışın mevsimlere göre dağılışında, orografik ve cephesel yağışların dengeli oluşumlarının etkisiyle, bir uyum sözkonusudur. Bu istasyonda da Trabzon'da olduğu gibi karla örtülü günlerin yıllık toplam değerlerinde düşüklük görülür(Tablo 1.14).

Tablo 1.14. Maçka'da 1988 yılına ait yağış miktarının aylara göre dağılımı

Aylar	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Yıllık
Toplam yağış (mm)	65.1	55.3	73.7	35.8	124.5	107.9	30.1	55.4	28.0	124.5	76.3	65.3	70.2

Kaynak: Maçka Meteoroloji istasyonu verileri.

Şekil 1.19. Maçka'nın 1988 yılı yağış rejim grafiği

Yağışın cinsinin, tarımsal etkinlikler üzerinde önemli etkileri vardır. Bu bakımdan, Trabzon ve Maçka yakın çevrelerinde hâkim yağış tipinin yağmur olmasına rağmen, ilk karın kasım ayında, son karın ise nisan ayında (Tablo 1.14) düşmesi, özellikle bahar mevsimlerini tarımsal faaliyetler için elverişli kılar. Ancak, epizodik max. kar yağışları yöredeki fındık ağaçlarının devrilmelerine yol açabilmektedir. Nâdir olmakla birlikte, ilkbahar ve yazın yağabilen dolu, tütün bitkisinin yetişme zamanına rastladığı için, yaprakları tahrip edip, zararlara sebebiyet verebilmektedir.

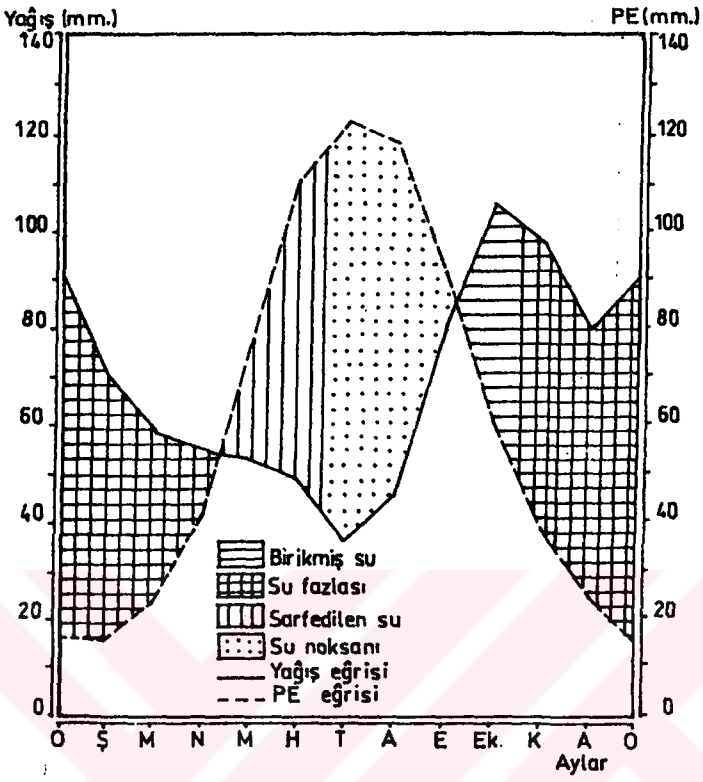
Yağış etkinliği: Thorntwaite formülü kullanılarak oluşturulan diyagramdan da anlaşılacağı gibi, Trabzon yakın çevresinin temmuz, agustos ve eylül aylarında su noksanı vardır (Şekil 1.20). Maçka'da bu aylara kısmen ekim ayı da ilave edilebilir (Şekil 1.21). Sebebi ise, her iki istasyonda da mayıstan itibaren toprak yüzeyinden olan potansiyel evapotransprasyonun, yağıştan fazla olmasıdır. Haziran sonuna kadar geçen iki aylık süre içinde toprakta biriken birikmiş olan su, mevcut açığı kapatabilmektedir. Temmuz, yılın en az yağış alan ayı olduğundan (36.8 mm.) toprakta depolanan su

Tablo 1.15 Trabzon, Maçka ve Meryemana'da karla örtülü gün sayılarının yıllık gidişi

İstasyon	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Yıllık
Trabzon	4.2	2.6	0.5	0.1	--	--	--	--	--	--	0.0	0.4	7.7
Maçka	3.6	2.9	0.9	0.4	--	--	--	--	--	--	0.4	1.4	9.3
Meryemana	20.0	21.0	15.0	4.0	--	--	--	--	--	0.6	4.0	15.0	79.6

Kaynak: Trabzon, Maçka ve Meryemana meteoroloji istasyonları verileri.

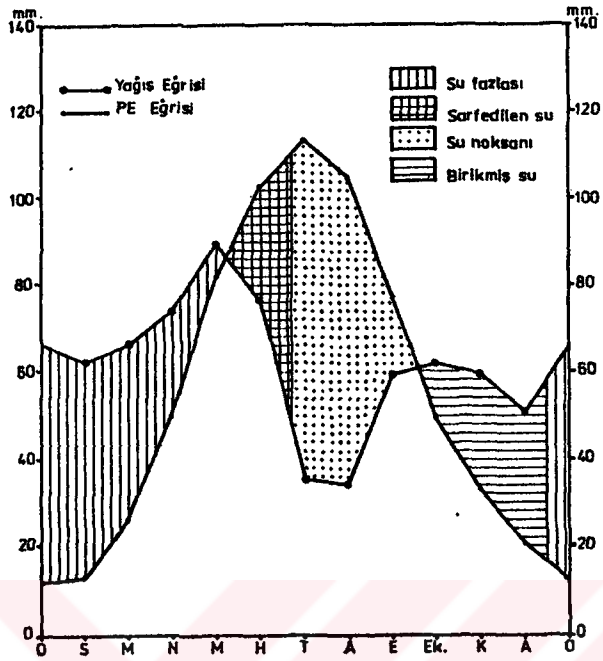
Şekil 1.20. Trabzon'un su blançosu diyagramı

tükenir ve kurak devre başlar (Tandoğan, 1979a, s:20). Meryemana'da, karların erime dönemi ilkbahar ortalarında sona erdiği için, bütün yaz dönemi boyunca toprakta su noksanı görülmez (Şekil 1.22). Bu sebeple, özellikle hayvancılık faaliyetlerinin gerçekleştirildiği mezraa ve yayla alanlarındaki otlar, yeşilliklerini muhafaza edebilecekleri suyu bulmakta güçlük çekmezler.

Trabzon'da, ekim ayında sıcaklık düşmekte fakat yağış miktarı yılın en yüksek değerine ulaşmaktadır (105.7 mm.). Neticede, yağış, evapotransprasyonun üzerine çıkarak su birikmesine sebep olmaktadır (Tandoğan, 1979a, s:19). Ancak, Maçka'da bu devre, ekim ayından itibaren üç aylık bir dönemdir. Çünkü, sonbahar mevsiminde Maçka ve yakın çevresi Trabzon'a oranla daha fazla yağış almaktadır (Şekil 1.17).

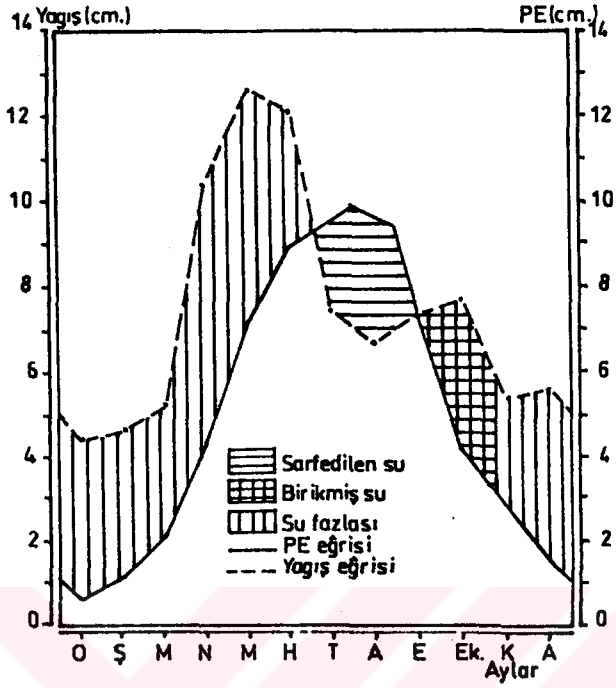
Şekil 1.21. Maçka'nın su blançosu diyagramı

Thorntwaite formülüne göre karşılaştırılıp açıklanmaya çalışılan üç istasyonun su bilançosu diyagramlarından (Şekil 1.20, 1.21, 1.22), kıyıya yakın olanlarının iklimi, C B sa harfleriyle ifade edilen, nemli iklimler ana grubu içerisinde yer alan, termik bakımdan orta derecede su noksanının bulunduğu, tam oseanik bir iklim tipine girmektedir (Tandoğan, 1979a, s:26). Maçka'da C B ra ile formüle edilen, yarı nemli, birinci derecede mezotermal, su noksanının az olduğu ve deniz tesiri altında bulunan iklim özellikleri görülürken, Meryemana İstayonu ve yakın çevresinde B B ıra ile gösterilen nemli, mezotermal ve su noksanı olmayan okyanusal iklim tipi hâkimdir (Atasoy-Tekin-Küçük, 1985, s:18).

Bu sonuçlara göre, her üç istasyon da deniz tesiri altında bulunmakta, Meryemana İstasyonu'nun yer aldığı 1200 m. yükseltilerinden, deniz seviyesine indikçe kısmen su

Şekil 1.22. Meryemana'nın su blançosu diyagramı

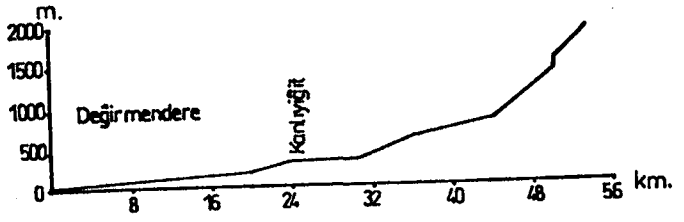

noksanının görüldüğü, buna karşılık uygun ortam sıcaklıkları ile bölge toprakları, yıl içerisinde su varlığı bakımından tarımsal ve hayvancılık faaliyetleri için son derece elverişli şartlar ortaya çıkarmakta ve bu sayede tarımsal faaliyetlerde sulama ihtiyacı da hissedilmemektedir.

1.3. Hidrografya Özellikleri

Araştırma bölgemiz, Doğu Karadeniz Sıradağları'nın kuzeye bakan yamaçı üzerinde kurulmuş, nispeten kısa boylu akarsulardan olan Değirmendere'nin su toplama havzasıdır. Dağların doruk çizgisi kıyıya oldukça yakın bulunduğundan (kuş uçuşu olarak ort. 60 km.), uzun boylu akarsular gelişememiştir. Dağlık sahalarda su bölümü çizgisi, ortalama 2650 m.'den geçmektedir. Bu özellik, akarsuların hızlı akışlı

Şekil 1.23. Degirmendere'nin boyuna profili (Akyol,1947)

olmasını saglarken, bölgenen nemli iklim şartları, su güçlerinin yüksek olmasına sebep olmuştur.

Sahamızda yer alan akarsular, hidrografik özellikleri bakımından, daha çok Degirmendere ana akarsuyuna bagli olarak gelişme göstermişler ve hep birlikte dantritik tipteki bir dranaj agını oluşturmuşlardır.

Degirmendere, kaynagını Horos ve Kalkanlı Daglari'nın kuzeye bakan yamaçlarından (1900 m.'ler) almaktadır. Ayeser ve Zigana dereleri, en fazla yükseltiye sahip olan kollarıdır. Güneyden kuzeye dogru akıp, denize ulaştıgı Trabzon dogusuna kadar, yaklaşık 53 km. kadar uzunlugu vardır (Şekil 1.23). Ayrıca, bu hat boyunca sahip oldugu egim degişiklikleri, onun halen taban kırıklıklarının da oldugunu göstermektedir. En belirgin egim kırıklıkları, Hamsiköy ve Esiroglu yakınlarındaki fay hatları boyuncadır (Şekil 1.4). Sahanın özellikle Pleistosen esnasındaki tektonik hareketlerle devamlı olarak yükselmesi, vadinin sürekli gençleşmesinde etkili olan temel faktördür (Ardos, 1979, s:80). Buna bagli olarak, akarsuyun ortalama egim degeri de %.10 civarında gerçekleşmiştir (Akyol, 1948, cetvel:3).

Degirmendere'nin akım şartlarını, bir taraftan alınan bol yagış, diger taraftan da gerideki yüksek dagların üzerindeki kar ve buzların erimesi belirlemektedir. Akım miktarlarının yıl içindeki gidişi ocak ayından itibaren artış göstermekte, karların da erimeye başlamasıyla mayıs ayında en yüksek seviyeye ulaştıgı görülmektedir. Bu aydan itibaren akım seviyesi hızla düşmekte ve agustos ayından sonra istikrarlı

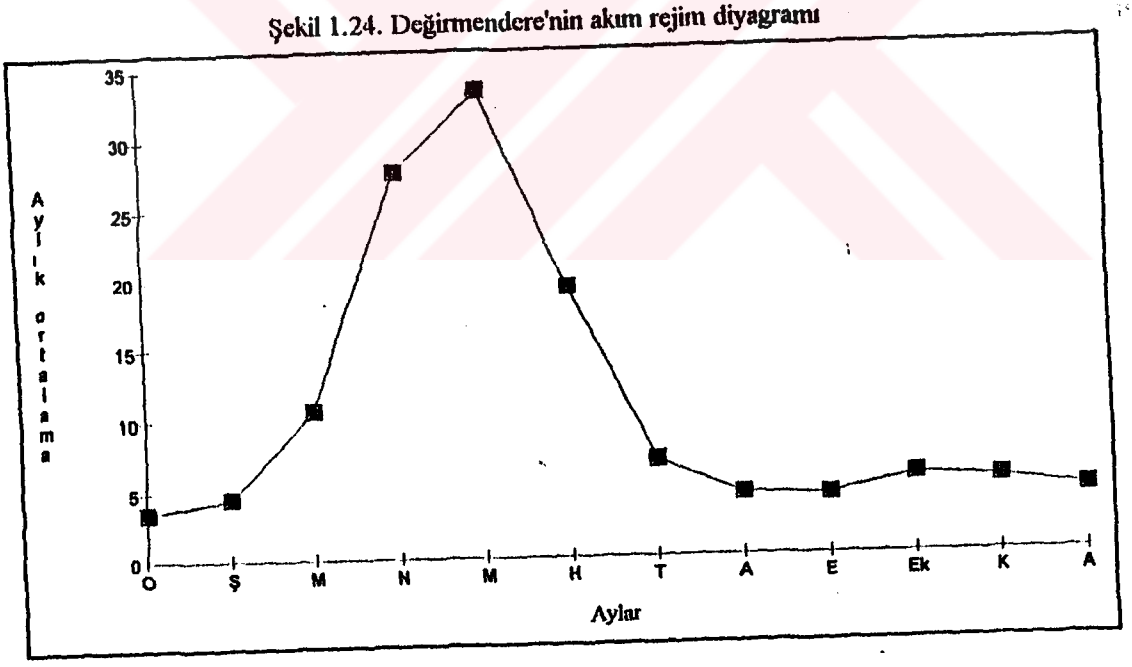
bir düşük akım gidişine ulaşmakta, eylül-ekim aylarında nisbî bir yükselme görülmekte ise de yüksek seviyelerde erken başlayan don şartları dolayısıyla, sonbahar azamisi etkisiz kalmaktadır (Şekil 1.24). Bölge akarsularının beslenme bakımından plüvionival özellik göstermesi, akım ve seviyelerinde meydana gelen değişimi çok bâriz bir hale

Tablo 1.16 Değirmendere'nin yıllık akım miktarının aylara göre dağılımı (1950-1980)

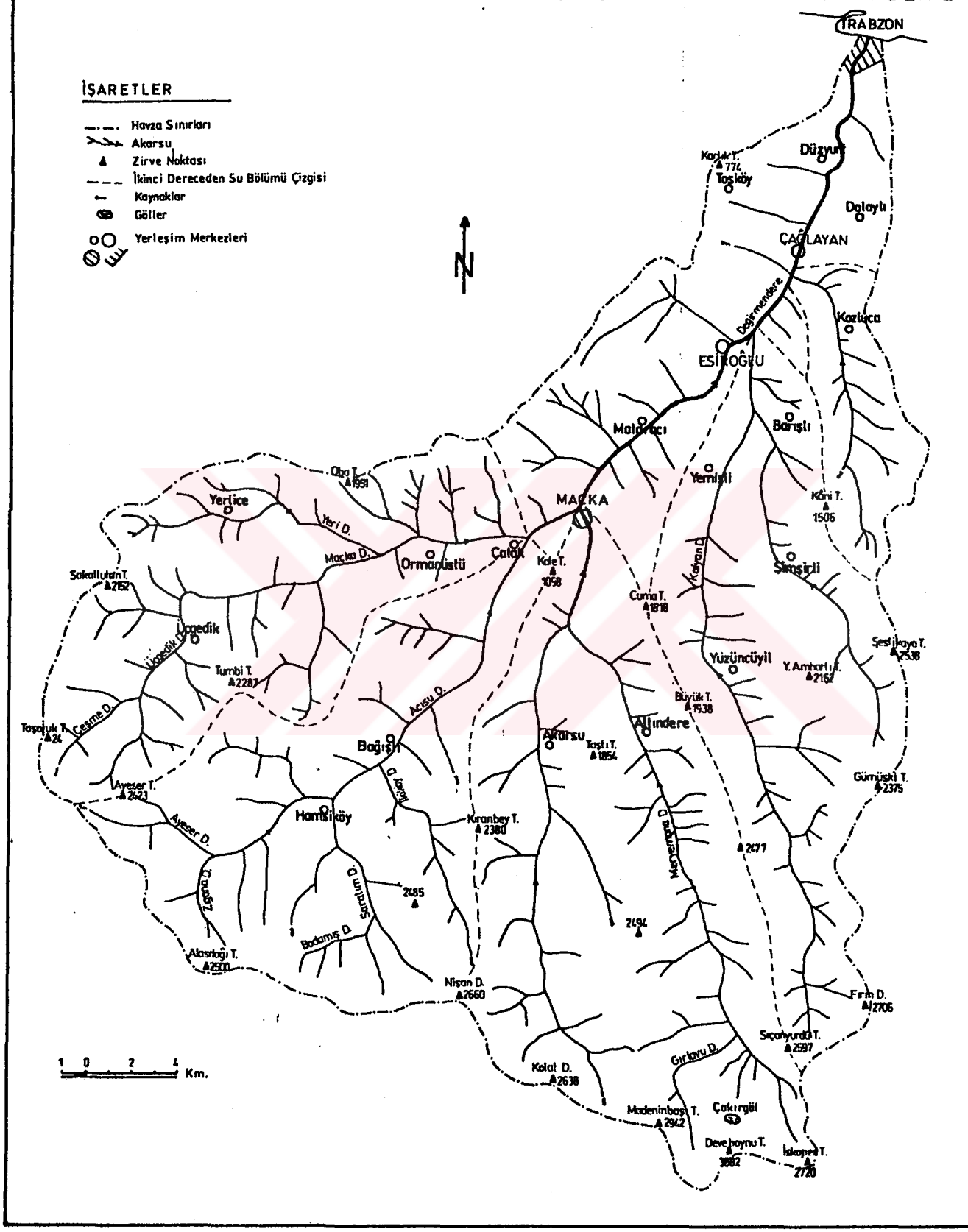
Aylar	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Yıllık
Aylık ortalama	3.505	4.541	10.701	27.618	33.363	19.225	6.917	4.415	4.346	5.671	5.340	4.537	10.848
Litre/Sn/Km²	4.754	6.159	14.516	37.464	45.256	26.078	9.383	5.990	5.895	7.693	7.243	6.154	14.715

Kaynak: E.i.E.i, 1983, Aylık ortalama akımlar bülteni.

Şekil 1.24. Değirmendere'nin akım rejim diyagramı

Şekil 1.25. Değirmendere Havzası'nın Hidrografya Haritası

getirir. Sebebi ise yagış rejiminin intizamsızlığı degil, akarsuların yüksek seviyelerden doğmaları ve eğimin çok fazla olması ile bu sahalarda düşük sıcaklıkların çok uzun bir süre hüküm sürmesidir. Yöremiz akarsularının rejimi üzerinde sıcaklığın büyük bir etkisi vardır ve bu etki, özellikle kışın ve baharlarda yağışın tesirinden daha kuvvetlidir. Akarsular, Karadeniz Bölgesi'ndeki diğer akarsularla hemen aynı özellikleri göstermesine ragmen, daha doğuda yer alanların beslenme kaynakları, daha fazla yüksekliklerdir. Kaynak alanlarındaki neve ve bazı küçük buzulların varlığı, onları sahamız akarsularından nispeten ayırır ve akımlarındaki plüvionival unsurlara glasiyal mahallî unsurlar da katılır (Erinç, 1957, s:104). Değirmendere Havzası'nın güneyindeki su bölümü çizgisi de batıdan doğuya doğru yükseldiğinden, en doğudaki Çakırgöl Dağları'nda az da olsa benzer glasiyal unsurlara rastlanır.

Değirmendere'ye bir çok talî kollar karışmaktadır. Bunların en önemlilerinden birisi, kaynağını güneybatıdaki Horos Dağları'ndan alarak kuzeydoğuya doğru akış gösterip, Çatak Köyü'nde Değirmendere'ye kavuşan Maçka Deresi'dir. Bu akarsu, Taşoluk Tepesi kuzey yamaçlarından doğduğu kısımlarda, Çeşme Deresi adını alır. Ancak daha aşağı seviyelerde, yan derelerle de birleşerek Üçgedik Deresi adı ile devam edip, Sındıran Köyü yakınlarında, batıdan 2000 m. yükseltilerden Madenler Deresi adı ile doğan Yeri Deresi'ne kavuşur (Şekil 1.25).

Güneydoğuya doğru sahanın genel yükselti seviyesi arttığı için, Değirmendere'nin en önemli kolunu oluşturan akarsu kaynaklarının bu alanda yerleştikleri görülmektedir. Örnegin, Kolat Dağları'nın kuzey eteklerinden doğarak kuzeye doğru akan Acısu Deresi ile kaynağını Çakırgöl Dağları'ndan alan Meryemana Deresi'nin, kuzeyde, 500 m. yükseltilerinde birleşerek oluşturdukları Altıntaş Deresi, Maçka İlçe Merkezi'nde Değirmendere'ye kavuşur (Foto 18).

En doğudaki Kalyan Deresi ise su bölümü hattının kuzeye doğru daralması ile daha düşük seviyelerden doğar, güneydoğuda

Esiroglu yakınlarında Degirmendere ile birleşir.

Sözü edilen akarsu kolları da ana akarsuyun akım rejimine uyum gösterirler. Ancak, beslenme havzaları tek başlarına daha dar alanda oldugu için, debileri biraz daha düşüktür. Yüksek debi ve hızlı akışa sahip bölgemiz akarsuları, uzun bir zaman süreci içerisinde yataklarını hızla aşındırarak topografik yapıyı parçalamışlar ve son derece yüksek egimli yamaçlar meydana getirmişlerdir. Bu dik yamaçlardan akan çok sayıdaki daha kısa boylu dereler, büyük kollarla birleşerek bölgenin hemen her yerine dagılan mevcut drenaj agını oluşturmuşlardır (Foto 11).

Yörenin zemininin faylı-flekstürlü bir yapıya sahip olması, alınan bol miktardaki yagış sularının tabakalar arasında kolayca akış imkanı bulmasına sebep olmuş, dolayısı ile oldukça fazla yamaç kaynagı (pınar, göze) meydana gelmiş olup, bunların bir kısmı madensuyu niteligindedir (Foto 19). Böylece, hem yerüstü, hem de yeraltı su kaynagının bol oldugu sahamızda, gerek tarımsal gerekse diger kullanım şekillerinde su bulma güçlügü ortadan kalkmıştır. Hâtta, iyi drene edilmeyen bu sular, sel karakterli olmaları sebebiyle birçok dogal olumsuzluklara neden olup, beşerî hayatı etkilerler. Örnegin, 20 Haziran 1990 tarihinde yörede meydana gelen sel olayı, havza alanında unutulmayacak maddî ve manevî zararlar meydana getirmiştir (Koç, 1991). Hemen bütün köprüler yıkılmış, menfezler tahrip olmuş, zaten kısıtlı ölçüdeki tarım alanalarının dere yatagı boyunca olanları süpürülerek, akış hattı çevresindeki diger beşerî yapılar yıkılarak can kaybı meydana gelmiştir. Ayrıca, yüksek egimli yamaçlardan yüzeysel akışa geçen sellenme suları, orman örtüsünün tahrip edildigi alanlarda toprak akmaları ve birçok mevzii heyelanlara sebebiyet vermektedir.

1.4. Toprak Özellikleri

Sahanın toprak özellikleri, üzerinde yapılan beşerî

faaliyetler bakımından büyük önem taşırlar. Ergene (1972, s:57), Çeşitli faktörlerin etkisi altında oluşan toprakların, horizonlarındaki farklılaşma dereceleri, derinlik, tekstür, strüktür ve organik madde gibi birçok profil karakteristikleri ile taban suyu bakımından değişiklikler gösterebildiklerini ve bunların, sadece kıt'adan kıt'aya veya bölgeden bölgeye değil, bir tarlanın bir kısmından diğer bir kısmana göre de olabileceğini ifade etmektedir. Buna göre, bölgemiz topraklarını başta zonal toprak grupları içerisinde yer alan gri-kahverengi, sarı-kırmızı podzolik topraklar ve intrazonal yüksek dağ-çayır toprakları olmak üzere, azonal topraklardan ve kullüviyal topraklardan oluşmaktadır (Şekil 1.25). Bölgenin geniş bir kısmında dağılış gösteren gri-kahverengi podzolik toprakların üst katı, genellikle koyu gri-kahverengindedir. Bünyeleri killi-tın ile kumlu-tın arasında değişmekte olup, kil gibi ince bünyelere pek rastlanmaz. A horizonunun kalınlığı 15-30 cm. arasında değişmekte ve yapıları genellikle granüler, köşeli bloktur. Serbest kireç ihtiva etmezler. PH dereceleri ise 5.5-6.5 arasında değişmektedir (Köyiş. ve Koop. Bak., 1981, s:29). Esiroglu çevresinden itibaren yaklaşık 1800 m. yükselti seviyesine kadar olan alanın hâkim toprak örtüsüdür. Yüksek eğim ve erozyon sebebiyle, mevcut humus katı olması gerekenden azdır. Birikme zonu olan B horizonunun rengi, üst kata göre daha açık olup, sarımsı kahve ve kahverengi arasında değişmektedir. Bunun sebebi, organik madde oluşumunun alt katta zayıflamasıdır. Kil oranı üst kata göre daha fazladır. Bu birikme zonundaki yapı şekilleri, köşeli ve yuvarlak köşeli bloktur. Her iki katın kıvamları genellikle kuru iken hafif sert, nemli iken dağılır, hafif yapışkan ve plastiktir. Toprağın suya doygun olduğu zamanlarda, eğime bağlı olarak kolayca hareket edebilirler. Üzerleri gür bir orman örtüsü ile kaplı olup, ormanlardan açılan alanlarda, üzerlerinde tarım yapılmaktadır. Sarı-kırmızı podzolik topraklar, Değirmendere deltası etrafından başlar, güneye doğru genişleyip Esiroglu'na kadar uzanır. Doğal bitki örtüsü,

esas olarak psoudomaki ve geniş yapraklılardan oluşan ağaçlardır. Yağışın bolluğu ve bitki gelişimine uygun sıcaklık şartlarının varlığı toprak yüzeyinin her zaman yeşil bitki örtüsü ile kaplı olmasını sağlamıştır. Topografya haşin ve dalgalı olduğu için topraklar çoğunlukla sığdır. Derin toprak profiline ancak eğimin azaldığı sahalarda rastlamak mümkündür. Üzerinde oluştukları anakaya, farklılıklar göstermesine rağmen, çoğunlukla Tersier'e ait Eosen kum, kil ve çakıllardan ibaret, tortul karakterdeki depolardır. Üzerlerinde ufak parseller halinde fındık, mısır, tütün ile bazı sebze ve meyvaların ziraati yapılmaktadır. Topografyanın çok engebeli ve meyilli olduğu alanlarda erozyon şiddetlenmiş ve zaten sığ olan toprak katı taşınmıştır (Foto 20). Renkleri kahverengi ile sarımsı-kahverengi arasındadır. Bünyeleri, meydana geldikleri anakayanın özelliklerine bağlı olmakla birlikte, çoğunlukla killi-tın veya tınlıdır. Islandığında şişen, kuruduğunda fazla çatlayan killere rastlanmaz. Nemli iken dağılır, kuru iken hafif sert kıvama sahiptirler (Köyiş. ve Koop. Bak., 1981). Bu bakımdan, muhafazaları oldukça zordur. A horizonundaki yıkanma sebebiyle, B horizonundaki kil oranı artmıştır. Tarımsal faaliyetlerde üründen iyi verim alabilmek için, A horizonunun kireçle takviye edilmesi ve yıkanıp aşağı katmanlara inen mineral maddelerin eksikliğini giderebilmek maksadıyla, gübrelemeye önem verilmesi gerekmektedir.

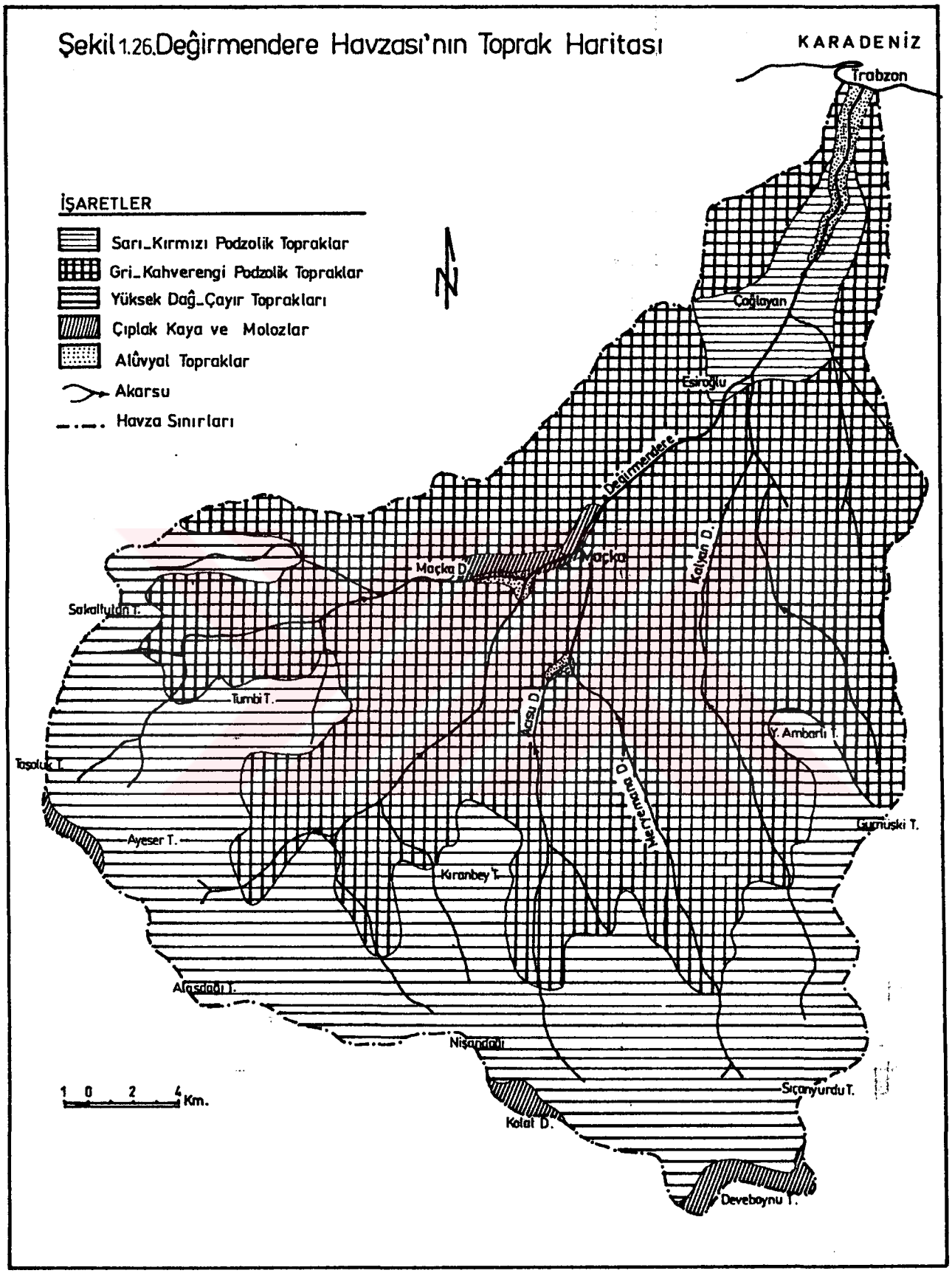
Araştırma bölgesinde, genellikle 1800 m. yüksekliklerinin üzerinde, orman kuşağının bittiği seviyelerden itibaren, intrazonal gruptan olan yüksek dağ-çayır toprakları başlamaktadır. Bulundukları yerde, yıllık yağış miktarı enaz 1000 mm. civarında olup, ortalama ısı bir hayli düşüktür. Gerek yükselti, gerekse ısı sebebiyle yağışların büyük bir bölümü kar şeklinde düşmekte ve uzun süre yerde kalmaktadır. Üzerinde bulunan doğal bitki örtüsü çayırlardır. Dolayısıyla, yöremizin Alp tipi hayvancılık faaliyetlerinin tatbik edildiği alanlardır. Anakayaları çeşitli volkanik ve tortul unsurlardır. Genellikle, asit karakterli granit, dasit ve

andezit kayaçlarının bulunması nedeniyle, topraklar asit karakterlidir. Granit ve dasit kayaçlarında bol miktarda kuvars bulunması, topraktaki kum oranını yükseltmiştir. **Meryemana Araştırma Ormanı** çevresi topraklarında olduğu gibi, besin maddesinin yeterince bulunduğu, organik madde ayrışmasının zayıf, sığ toprak ve podsolleşme nedenleriyle toprak aktivitesinin bozuk olduğu alanlar da vardır (Atasoy-Tekin-Küçük, 1985, s:33-34).

Değirmendere Havzası, genellikle yüksek eğimli yamaçlardan oluştuğu için, çeşitli etkilerle aşınan kayaçlar, taşınmak suretiyle önce dere tabanlarına birikmektedirler. Ancak, eriyen kar sularının da debilerini iyice arttırdığı sel karakterli akarsular, bu birikintileri âdeta kazıyarak ana taban seviyeleri olan Karadeniz'e taşırlar. Dolayısıyla, bölgemizde alüviyal birikim hemen hiç yoktur. Sadece Değirmendere'nin yatak eğiminin düştüğü ve biriktirme faaliyetlerinin hâkim duruma geçtiği Esiroğlu kuzeyinden başlayarak Karadeniz'e doğru giderek genişleyen, dar alanlı bir alüviyal düzlük vardır (Foto 21). İkinci dereceden kolların akarsuya karıştığı kısımlarda da kısmî birikintilere rastlanır. Bunların en önemlileri, Acısu ile Meryemana derelerinin birleştikleri kısımda meydana gelen düzlüktür (Şekil 1.4).

Haşin topografyanın yüksek eğimli yamaçlarında tarım yapılmasından dolayı, toprak kısa bir süre içerisinde erozyona tabi tutularak kaybedilir. Özellikle mısır üretiminin neden olduğu böyle şekilleri Değirmendere'nin doğuya bakan yamaçlarında sıkça görmek mümkündür (Foto 20). Mısır, kökleri vasıtasıyla toprağın derinliklerine kadar inerek bağlantısını zayıflatır. Hasattan sonra kökler çıkarıldığı için havalanan toprak, yağışlar ve ertesi yıl tekrarlanan kazıma faaliyeti sebebi ile aşağılara taşınırlar. Bu olay fındık gibi ağaçsı türlerin dağılış gösterdiği alanlarda tekrarlanmaz. Şüphesiz olarak toprak tahribatının durdurulması, ondan plânlı bir şekilde faydalanma şartına bağlıdır (Weniger, 1961, s:128).

Şekil 1.26. Değirmendere Havzası'nın Toprak Haritası

Gözlemlerimize göre, çalışma alanımızdaki yüksek eğimli yamaçların vadi tabanı ile birleştiği alçak eteklerinde, erozyonla taşınan toprak ve molozların oluşturduğu küçük kullüviyal depolar, tatlı eğimlerle akarsular boyunca uzanırlar. Kalınlıkları yer yer 3-5 m.'yi bulabilmekte olan bu depolarda, fındık, mısır ve bahçe bitkilerinin üretimi yapılmaktadır. Ancak, yamaçlardaki dereler genellikle çok yakın mesafelerde aktıklarından, birikintileri sık aralıklarla bölerler.

Erozyonla aşınan satıhlarda, anakayalar ortaya çıkarak, çıplak kayalık alanları meydana getirirler. Böyle alanlar genellikle süreklilik göstermeyen, kesintiler halindeki küçük morfolojik ünitelerdir.

1.5. Bitki Örtüsü Özellikleri

Araştırma bölgemiz, **Kuzey Anadolu Fitocografya Bölgesi**'nin Ordu'dan doğuya doğru uzanan **Kolşik Flora** bölümünde yer almaktadır. Kıyının hemen gerisinden başlayan dağ sıraları gür ormanlarla örtülüdür. Sıcaklık şartları, elverişli bir ortamda yıllık yağış miktarının yüksek oluşu ve bâriz bir kurak devrenin bulunmayışı, zengin bir orman örtüsü hazırlamıştır (İnandık, 1969, s:80). Kıyıdan itibaren yükseklğin artmasıyla sıcaklık, nisbî nem -subaharı oranı düşmekte, bunun yanında genel olarak yağış, buharlaşma ve radyasyon süresi kısalmaktadır. Böylece, dağ sıraları boyunca yükseklik ile değişen birden fazla vejetasyon formasyonu, dar manada çeşitli bitki toplulukları adeta üst üste sıralanmaktadır (Atalay, 1983, s:30). Kuşak şeklindeki dağılışı belli başlı türler belirler ve bir kuşaktan diğerine geçişler kesin çizgilerle olmaz. Geçiş hatlarını asıl kuşaklarda yer alan hâkim türlerin değişen oranlardaki karışımları meydana getirir. Bu bakımdan olsa gerek, yöremizde daha önce çalışmış olan araştırmacılar, bitki kuşaklarının yüksekliğe bağlı dağılışlarında farklı görüşler ortaya koymuşlardır (Tablo 1.17).

Tablo 1.17 Trabzon-Zigana Dağları arasında alınan bitki örtüsü kesitleri

İnandık, (1969)'a göre	Anşin, (1980)'e göre	Selçuk, (1961)'e göre
		0-140-200 m. Maki, pseudomaki, yapraklı ağaç, çalı
0-200-300 m. Ağaçık ve çalı şeridi	0-50-200 m. Pseudomaki	350-1600 m. Ladin ve kayın ormanı.
300-700 m. Geniş yap. etek ormanı.	300-800 m. Kızılağaç, Fındık kestane, görgen	1600-1700 m. Ladin ve sarıçam ormanı.
700-1200 m. Geniş yap.-iğne yap. ormanı.	800-1400 m. Kayın ağırlıklı karışık orman	1700-1850 m. Saf sarıçam ormanı.
1200-2100 m. Kayın-gökner-ladin şeridi	1600-1880 m. Ladin-sarıçam ormanı.	1880-2000 m. Rhododendron
2100 m. + Dağ çayırları	2000 m.+ Subalpin ve alpin vej.	2000 m.+ Subalpin ve alpin çayır

Yapılan araştırmalara göre, sahamızdaki bitki topluluklarının dağılışlarında, türlere bağlı kesin bir yükselti seviyesi belirtmek oldukça zordur. Çünkü, yer şekillerinin engebeli oluşu ve yakın alanlarda sürekli farklılaşması, yetişme yeri bakımından olduğu gibi, dar alanda da iklimi çeşitlendirip, bitkilerin coğrafi dağılışlarını da etkilemiştir. O halde, esas olan bütün coğrafya faktörleri ışığındaki bir dağılışı, vejetasyon türlerine ve yükseklige bağlı olarak tespit etmektir.

1.5.1. Psoudomaki formasyonu

Araştırma bölgemizde oldukça dar bir kuşak teşkil bu vejetasyon tipi, 0-300 m. yüksekliklerinde görülür. Ancak, özellikle Değirmendere ana akarsuyu ve kollarının oluşturduğu vadiler boyunca 500-600 m. seviyelerine kadar çıkabilmektedir (Şekil 1.27). Örnegin, psoudomaki elemanları Maçka çevresinde ve Coşandere Köyü civarında dağılış göstermektedirler (Anşin, 1980, s:17). **Psoudomaki** topluluğu, **euxine** elementlerinden oluşmuş türlere, Akdeniz bitki türlerinden bazılarının karışmasıyla meydana gelmiştir. Bu bakımdan topluluğu gerçek makiden ayırabilmek için psoudomaki adı verilmiştir. Aslında yağış şartları bakımından sahamız ile Akdeniz Bölgesi'nin hiçbir benzerliği yoktur. Dağılış üzerinde daha çok sıcaklık şartları ile edafik faktörlerin rolünün olduğu anlaşılmaktadır. Edafik faktörler, geçirimli kayaçların

(bilhassa kalkerlerin) kuru bir zemin meydana getirmesi suretiyle kendini göstermektedir. Maki formasyonunun karakteristik bir elementi olan Myrtus comunis, Akdeniz Bölgesi'ndekinin aksine burada daha ziyade kalker araziyi seçmiştir. Fakat yayılış üzerinde sıcaklık şartlarının rolünün daha etkili olduğu, adı geçen bitkinin aynı bölgede volkanik arazide yetişme imkânı bulduğundan anlaşılmaktadır. Ancak, araştırma bölgemize sokulabilen türler, gerçek maki türlerinin, sıcaklık istegi düşük olanları olduğundan, sayıca azdırlar.

Psoudomaki şeridi, genellikle çalılık ve ağaççıklardan oluşmuş gibi görülüyorsa da araya bazı orman elementleri de sokulmuştur. Gerek boylu, gerekse bodur bazı çalı ve ağaçların degişik türleri, kışın yapraklarını dökmezler. Başlıca elementleri, Trabzon Hurması, akaçaağaç, şimşir, karayemiş, dafne, prekanta, muşmula, çoban püskülü, adi kurt bağrı, katran ardıcı, kocayemiş, defne ve akçakesme ile bazı funda (Erica arborea, Erica verticillata) larla çeşitli sarmaşıklardır (Hedera helix, Hedera colchica, Similax excelsa, Clematis vitalba...gibi).

Bodur ve sık bir orman görünümündeki bu çalı ve ağaççık formasyonuna İnandık (1969), **Trabzon Makisi** adını vermiştir. Ancak, günümüzde özellikle araştırma bölgemiz ve yakın çevresinde sürekli olan bir dağılışına rastlanamıyor. Çünkü, adı geçen kuşak aynı zamanda yerleşmenin de süratle genişlediği ve yoğunluk kazandığı alanlara tekabül etmektedir. Değirmendere vadisi boyunca kıyıdan itibaren yerleşmeler şehirsel fonksiyonlar kazanırken, dağların bu akarsu ve kollarına kavuştuğu alçak yamaçlardaki psoudomaki formasyonu, yerini fındık, mısır ve tütün tarım alanlarına terketmiştir. Sadece tarıma uygun olmayan yüksek eğimli yamaçlarda varlıklarını sürdürebilmektedirler. Karayemiş, Trabzon Hurması gibi türler ise hem şehir hem de köylerin dağınık haldeki meskenlerinin çevresinde yetiştirilip korunmaktadır.

1.5.2. Etek ormanları şeridi

Psoudomaki formasyonunun üzerinde, 300 m.'den itibaren etek ormanları şeridi başlar. Fakat bu tam bir sınır halinde değildir. Bodur çalı ve ağaççıklar yer yer 500-600 m.'lere kadar tırmanabilir. Genel olarak bakıldığında bu kuşak, çoğunlukla geniş yapraklıların yer aldığı orman görünümünde olup, 750-800 m. yükseltilere çıkabilmektedir. İğne yapraklılar oldukça azdır ve üst seviyelerdedir. Akarsu yataklarından itibaren sekonder bir bitki olan fındık hâkim duruma geçmiş ve kestane-gürgen topluluklarının yer alması gerektiği doğal vejetasyon, beşerî etkenlerle büyük ölçüde tahrip edilmiştir. Yabanî fındık türleri (Corylus avellana, Corylus pontica, Corylus maxima) bu kattan itibaren başlayarak

Tablo 1.18. Değirmendere Havzası'nda doğal bitki örtüsünün yükseklik kademelerine göre dağılımı

Yükseklik	Bitki Türleri
0-300-500 m.	Psoudomaki (bodur çalı ve ağaççıklar)
300-750 m.	Geniş yapr. hâkimiyetindeki etek orm. şer.
750-1200 m.	Geniş yapr. hâkimiyetindeki geniş-iğne yapr. karışık orman şeridi
1200-1850 m.	İğne yapr. hâkimiyetindeki kayın-göknar-ladin-sarıçam şeridi
1850-2000 m.	Antropoje çalı ve otsu formasyon
2000- + m.	Alpin çayırlar

Kaynak: Yerinde yapılan gözlemlere göre.

yaklaşık 1200 m. yükseltilere kadar çıkabilmektedir (Meryemana Ormanı ve Yerlice ile 100.Yıl Köyleri civarında). Aslında bu yükseltiler fındık bitkisinin doğal yetişme isteklerine pek fazla uygunluk göstermemesine rağmen, yöremizin adı geçen bitkinin ana vatanı olduğu kanaatine sebebiyet vermektedir (Foto 22). Çünkü, aynı yükseltilerde yabanî fındık ağaçları ehlileştirilmekte ve fazla verimli olmasa da fındık üretimi yapılmaktadır.

Bu kuşağın tahrip edildiği, ancak tarıma uygun olmayan yüksek eğimli alanlarda, orman altı bitki türleri ile yer yer çayır alanları dağılış göstermektedir. Başlıca bitki türleri; kızılağaç, kestane, meşe türleri (saplı meşe, boylu meşe), sivri meyveli dışbudak, tüylü ihlamur, adi fındık, beyaz söğüt, titrek kavak, doğu çınarı gibi geniş yapraklı ağaçlar ile Trabzon Makisi elementleridir (İnandık, 1969, s:183). Ayrıca yabani elma, yabani kiraz ve kızılcık ile geniş yayılımlı orman gülleri gözlenmektedir (Tablo 1.18).

1.5.3. Geniş yapraklıların hâkim olduğu karışık ormanlar

Beşerî müdahalelerle büyük ölçüde ortadan kalkmış olan etek ormanlarının üzerinde, 750 m.'den itibaren oldukça korunmuş geniş yapraklıların hâkimiyetindeki karışık ormanlar başlar. Bu kuşak, nemli ormanların Türkiye'deki başlıca coğrafî dağılış sahasıdır. Aşağıdan yukarıya doğru, hâkim türlere göre, kestane katı ve kayın katı olmak üzere ikiye ayrılabilir. Kestane katı yer yer diğer geniş yapraklılarla birlikte toplumlar oluşturur. Tıpkı psoudomaki ve etek ormanları kuşağında olduğu gibi, antropojen etkiler bu kuşakta da etkili olmuştur. Sekonder fındık-kızılağaç toplumları, giderek hâkim duruma gelmektedir (Anşin, 1980, s:18). Asıl türleri ise başta Avrupa kestanesi olmak üzere adi kızılağaç, adi gürgen, adi fındık, doğu gürgeni, sapsız meşe, akçaağaç, yapraklı üvez, çitlenbik, osmantus, dafne, mor çiçekli ormangülü ile kayın ve pek az da koniferlerden ladin ve göknardır.

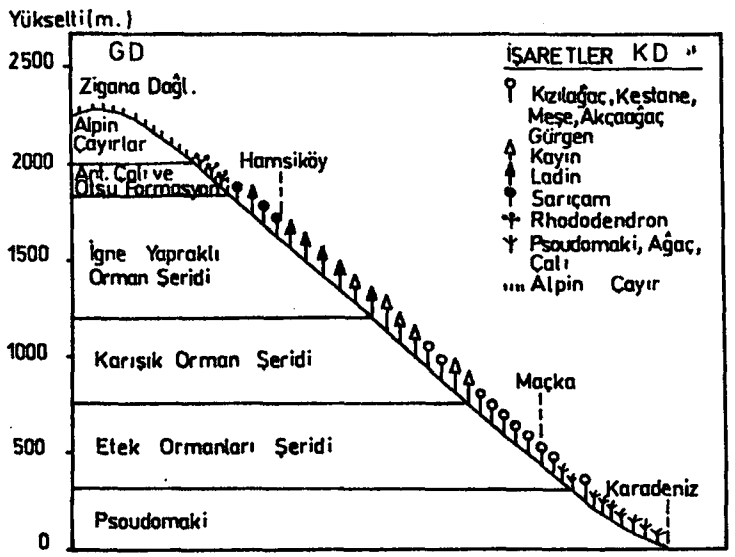
Bu alt kuşaktan başlayarak, düzgün gövdeli ve boylu, tıpkı tropik orman görünümündeki kayının dağılışı hâkimdir. (Anşin, 1980, s:19). Diger yapraklılarla yer yer birlikler yer alırken, fındık-kızılagaç varlığı sona erer. Kuşagın üst seviyelerine doğru koniferler sıklaşmaya başlar ve orman altı, zengin topluluklardan oluşmayla devam eder. Kayın ormanlarının başlıca türleri de doğu kaynı, adi gürgen, akçaagaç, doğu ladini, kafkas ıhlamuru, karaagaç, çoban püskülü, adî porsuk, ayı üzümü, herdemtaze, meşe türleri ile doğu ladini ve göknardır.

1.5.4. İğne yapraklı ormanlar kuşağı(Koniferler)

Yaklaşık 1200 m. yükseltilerinden itibaren, ladin hakimiyetindeki saf konifer orman kuşagı, araştırma sahamızı E-W doğrultusunda boydan boya kat'eder. Yer yer ladin-göknar, ladin-sarıçam toplumları, birlikler oluştururlar. Kayın, bu kuşakta yükseklere çıkıldıkca hâkimiyetini kaybeder ve 1500 m.'lerde ortadan kalkar. Ormanaltı türler giderek azalarak, mor çiçekli orman gülü, dapne ve bazı çalı türleri yaygınlaşır. Sarıçam formasyonu, 1700-1850 m. yükseltilerde geniş topluluklar meydana getirir (Selçuk, 1961). Bu topluluklar Hamsiköy ve Yerlice Köyü yükseklerinde sıkça görülmektedir. Çünkü, bu alanlar, sahip oldukları nispeten kuru ve soğuk iklim şartlarıyla, sarıçam agaçlarının yetişebilmesine uygun ortam hazırlamışlardır (Tablo 18).

Araştırma sahamızın dağınık olan yerleşme şekli, bu kuşakta orman kenarında veya orman içinde yer almakta olup, aşagı kuşaklardaki yerleşmelere göre ayrı mahalleler halinde fakat, evler biraz daha sık dokuludur. Bu bakımdan, hem yakacak odun temini, hem de konut yapımı ve tarla açma amacıyla, ormanlar tahrip edilmektedir. Ladin ve sarıçam meşcereleri, yerleşim üniteleri tarafından işgal edilmektedir. Ayrıca, iğne yapraklılar kuşagı, yaylalardan aşagı seviyelere doğru yine otlak ve yakacak temini amacıyla sürekli olarak daraltılmaktadır.

Şekil 1.27. Karadeniz-Zigana Dağları arasındaki bitki örtüsünün dikey dağılışı

Bu kattan başlayarak, orman üst sınırına kadar devam eden kalın gövdeli, uzun boylu ağaçların altında, orman gülü (Ruhododendron flavum) ve ayı üzümünden müteşekkil olan ağaççıklar, içine girmeyi imkânsızlaştıracak derecede sık bir örtü teşkil ederler. Ağaçların kesilmesiyle ortaya çıkan boşlukları bu iki ağaççık, yeniden bir fidanın gelişmesine meydan vermeden süratle doldurur. Bu sebeple, orman idâresi, adı geçen ağaççıklarla mücadele etmek zorunda kalmaktadır (Tandoğan, 1988, s:93).

1.5.5. Antropojen çalı ve otsu formasyon

Bölgemizde, 1850 m. yükseltisinden itibaren, iklim şartlarının alt seviyelere göre daha çok soğuk geçmesi dolayısıyla, ladin ve sarıçamın doğal yetişme şartları yetersiz olmaya başlar. Bundan ötürü, boyları yükselti arttıkça küçülmüş olup, ormanaltı bitkileri hâkim durumdadır

(Anşin, 1980, s:70). Daha önceleri nispeten bodur koniferler ve ormanaltı bitkilerinin yer aldığı bu kuşak, insan tahribi ile ağaçsız hale getirilerek, genellikle çalı ve orman güllerinin hâkim olduğu bir formasyon görünümü kazanmıştır. Ormanaltı formasyonunun da beşerî müdahalelerle ortadan kaldırıldığı alanlar ise otlak haline gelmiştir. Kuşak, yaklaşık 2000 m. yükseltilerine kadar devam ederek sarı çiçekli orman gülü, bodur sarıçam ve doğu ladini ile diz boyundaki çalılardan oluşmaktadır.

1.5.6. Alpin çayırlar kuşağı

Konifer ormanlar kuşağının üst seviyelerinde, sıklığını ve özelliğini kaybetmiş olan ağaçsı bitkiler 2000 m.'lerden sonra yerlerini tamamen doğal çayırlara terkederler. Bu kat orman vejetasyonundan sonra sahanın en geniş bitki örtüsü kuşağı olup, dağların zirvelerine kadar devam eder. Dağ çayırları kuşağı, subalpin katta yer aldığından, aynı katın vejetasyon tiplerine de sahiptir. Ancak, sahada 2800 m.'lerden sonra alpin kata geçiş başlar ve bitki türlerinde de bazı değişiklikler görülür. Önemli otsu bitki taksonları ise şunlardır; dağ lalesi, çiğdem, Trollius ranunculinus, Veratrum lobelianum, Scilla bitolia, çuha çiçeği, Ajuga orientalis ile yumuşak ve kokulu menekşedir (Anşin, 1980, s:24).

Bu kuşak da, psoudomaki ve orman kuşakları gibi tahrip edilmekte, aşırı otlatma nedeniyle de, doğal vejetasyon dengesi giderek bozulmaktadır.

1.5.7. Akarsu boyu vejetasyonu

Yukarıda açıklanan vejetasyon tiplerinin yanısıra, çok sayıdaki derenin varlığı, ayrı bir **Dere Vejetasyonu Tipi** ortaya çıkarmıştır. Türlerin başında kızılağaç gelmekte olup, sahilden başlayarak, dere yatakları boyunca orman üst sınırına kadar uzanırlar. Öyle ki, bölgemizin taşkın yataklarının çoğu, kızılağaçlar tarafından işgal edilmiştir. Bilindiği gibi,

kızılağaç, yetişme ortamında suyu seven arsız bir bitkidir. Diğer örnekleri ise sögüt türleri, doğu çınarı, ılgın, dışbudak, karaağaç, ceviz, asma, Clematis vitalpa ile yüksek kesimlerdeki dere içlerinde yer alan Cordamine raphanifolia, Nasturtium officinale, Pornassia palurstris, Primula auriculata ve sucul düğün çiçeği ile çan çiçeği gibi türlerdir.

Kuşakvari bir dağılış göstermekte olan **endemik (yerli)** bitki türleri arasına, gerçekte bu bölgeye yabancı olup, sahilden 1800 m. yüksekliklere kadar uygun yetişme ortamı bulabilen, değişik türden **egzotik (yabancı menşeli)** bitkiler sokulmuştur. Kuzey Amerika'dan Adi duglas (100 m.boyunda), Kuzey ve Orta Avrupa kökenli Avrupa ladini (50 m.boyunda) ile Güney Avrupa kökenli Adi leylak (7 m.boyunda) Meryemana Araştırma Ormanı'nda yer almaktadır. Ayrıca, vatanı Çin olan 20 m. boyundaki kokarağaç, Trabzon-Erzurum Karayolu boyunca Maçka'ya kadar, Kuzey Amerika menşeli ve 10-15 m. boyundaki dışbudak yapraklı akçaağaç Sümela Manastırı önünde, vatanı Balkanlar olan 25 m. boyundaki beyaz çiçekli at kestanesi, Trabzon-Değirmendere Karayolu'nda ve Batı Asya, Himalaya, Çin ve Japonya menşeli 15 m. boyundaki küçük meyveli Trabzon Hurması da Trabzon-Esiroğlu, Maçka-Altındere Köyü'nde dağılış göstermektedirler (Anşin, 1979, s:253).

2. IKINCI BÖLÜM: BEŞERÎ COGRAFYA ÖZELLIKLERI

2.1. Nüfus

2.1.1. Genel bakış

Cografya araştırmalarının odak noktasını, **insan** ve **onun çevre ile ilişkileri** teşkil eder. Araştırma bölgemizdeki insan-çevre ilişkisi, şüphesiz olarak sadece günümüzde meydana gelmiş bir olgu değildir. Özellikle beşeri yapı, bugünkü cografyada, tarihî süreci içinde gelişmiş ve zamanımıza ulaşmıştır. Bu bakımdan, güncel nüfusun yapısını, hareketliliğini ve dağılışını izah ederken, bölgenin siyasî tarihinin ve jeopolitik konumunun etkilerini ortaya koymak gerekir.

Araştırmamıza konu olan Değirmendere Havzası'ndaki beşerî özelliklerin tarihini, hinterlandında yer aldığı ve Karadeniz kıyısında, kısmen alanımız içerisinde kalan Trabzon şehrinin tarihinden ayrı düşünmek mümkün değildir.

Trabzon, kurulduğu ilk çağlardan itibaren, bölgenin genel askerî, siyasî ve ekonomik yapısında önemli bir rol oynamıştır. Mahfuz bir koya sahip olan ve hinterlandı ile biraz dolambaçlı da olsa bağlantı sağlanabilen Trabzon, jeopolitik konumu dolayısıyla, devletler arası rekabetlere sahne olmuştur. Bu yüzdendir ki tarihçi **Tacitus**, Trabzon'u, elde tutulması mühim olan bir yer olarak nitelendirir (Tekindağ, 1974, s:457). Selçuklulardan sonra batıya doğru ilerleyen müslüman Türkler, bu sebeple bölge ile yakından ilgilenmişlerdi. Nitekim, 1080 yılında bir ara ele geçirilen fakat elde tutulamayan Trabzon'un fethi için, daha sonraki dönemlerde de bazı girişimlerde bulunulmuştu.

Anadolu Selçukluları döneminde âdeta tecrit edilen Trabzon, **Sultan I. Alaeddin Keykubat** tarafından 1228 yılında kuşatılmışsa da, fetih mümkün olmamış, fakat Kommenler hanedanı Selçuklu tabiyetine girmeye mecbur edilmişti. **Kösedağ Savaşı**'ndan sonra Anadolu Türklüğü'nün içine düştüğü durum,

Trabzon Rum'larına rahat bir nefes aldırdı. Beylikler döneminde Trabzon Rum İmparatorlugu'na yapılan akınlar, **Fatih Sultan Mehmet**'e gelinceye kadar pek etkili olamadı. Fatih, Safevî Şeyhi Cüneyd'in Trabzon'u kuşatması üzerine, Şia'nın bölgeye girişini engellemek düşüncesiyle, Sivas Beylerbeyi **Hızır Bey**'i buraya göndererek İmparator'u hâkimiyeti altına aldı. Fakat çok geçmeden İmparatorun Akkoyunlu Hükümdarı Uzun Hasan ile ittifak oluşturması üzerine, kuvvetli bir ordu ile donanmayı göndererek, şehri kuşatma altına aldırdı ve **26 Ekim 1461** tarihinde de Osmanlı topraklarına kattı (Uzunçarşılı, 1975, s:51-55).

Trabzon, fetihten sonra bir eyalet teşkilâtına baglanmadı ancak müstakil idâre edilip, **Türk Yerleşme Siyaseti** gereğince, Anadolu'dan gönderilen müslüman ailelerce iskân ettirildi. Osmanlı yönetiminin, **Şehzade Sancagı** haline getirmesi, buraya verilen önemi göstermektedir. Şehzade Selim'in sancak beyliği zamanında (1487-1510) ise Trabzon, Şah İsmail'in, Gürcü ve diğer Kafkas milletlerinin akınlarına karşı bir ileri uç noktasını oluşturarak, karşı saldırılarda üs görevi gördü (Tekindağ, 1974, s:467).

19.Yüzyılın ikinci yarısında Trabzon, İmparatorluk içinde ön plânda tutulan vilayetler arasındaydı. Çünkü, bu yıllarda azınlıklar lehine yapılan dış müdahaleler, burayı da fazlası ile etkilemisti. Nitekim, 8 Ekim 1895 tarihinde Trabzon'daki Ermeniler ayaklanmışlar, vali **Kadri Bey**'in dirayeti ve tedbirleriyle isyan hemen bastırılmıştı (Gologlu, 1974, s:249, s:259). Bölgenin hassas konumunu çok iyi bilen **Sultan 2.Abdülhamit**, zamanın başarılı valilerini buraya göndermekteydi. Bir taraftan içten ve dıştan gelebilecek saldırılara karşı tedbirler alan valiler, diğer taraftan da bölgedeki halkın sosyal seviyesini yükseltmek için çaba sarfetmekteydiler. Fakat, çok geçmeden meydana gelen 1. Dünya Savaşı bu gelişmeyi olumsuz yönde etkiledi.

1.Dünya Savaşı başlarında Trabzon'da askerî birlik yoktu. Burada kurulan **49.Alay** da sınıra gönderilmişti. Bu yüzden, **Kafkas Cephesi**'nin ilk büyük darbesini Trabzon ve çevresi

yedi. 17 Kasım 1914'te, 23 parçalık bir Rus donanması şehri bombardıman etti ve bu durum, sonraki günlerde de bütün şiddeti ile sürdü. Vilayet dahilinde güçlü bir güvenlik teşkilâtının olmamasından dolayı da Ermeni-Rum saldırıları artmıştı. Ancak, asıl felâket Kafkas Cephesi çökünce ortaya çıktı. Ordunun geri hatlara alınması ve arkasından yapılan Rus saldırısı, Trabzon çevresinde yoğun bir savunma savaşı verilmesine sebep oldu. 18 Nisan 1918 tarihinde Trabzon işgal edildi. Şehrin işgaline kadar görevine devam eden vali **Cemal Azmi Bey**, yönetimi Ruslara değil de, Rum Metropoliti Hrisantos'a devredip, Ordu'ya çekildi(Gologlu,1974,s:251-259).

İşgal günleri, Trabzon halkı için oldukça büyük tehlikeler doğurdu. Esaretten kurtulmak için batıya göç eden halkın haricinde, içeride kalanların çoğu da köylere sığınmaktaydı. Buna rağmen, ne şehirdekiler ne de köydekiler Rus, Rum ve Ermeni saldırılarından korunabilmişlerdi. Özellikle Rus İhtilali'nden sonra şehirdeki askerî otoritenin iyice bozulması Türk nüfusa yönelik saldırganlığı artırdı. Bunun üzerine halk, mümkün olduğu kadar silahlanmaya ve bir araya toplanmaya çalıştı. Saldırıların önlenmesinde, merkezi Bakü'da bulunan ve Trabzon'da bir şube açan **Cemiyet-i Hayriye-i İslamiye**'nin büyük hizmetleri olmuştu(Selçuk,1955,s:85-89).

Türk ordusunun şehirde kontrolü ele geçirdiği 24 Şubat 1918 tarihinden sonra muhacirler geri dönmeye başladılar. Ancak, iki yıl süren işgal döneminde halkın evi, bahçesi, şehirdekilerin dükkanı, atelyesi tahrip edilmişti. Bölge, olumsuz yer şekilleri yapısına ve kısıtlı tarım alanına sahip olduğundan, pek çok insan yoksul ve muhtaç haldeydi.

Mütareke ve Milli Mücadele döneminde daima ön plânda olan Trabzon bölgesi, Müdafaa-ı Hukuk-u Milliye Hareketi'nin ilk başladığı yerlerden biri oldu. Bölge bu dönemde düşman işgaline uğramış ise de bir taraftan işgalin gerçekleşmesi için Rum ve Ermeni çetelerin yapıtıkları tahripler, diğer taraftan İttihatçı'ların, Mustafa Kemal Paşa yanlılarının, İstanbul hükümetinin ve hatta bolşeviklerin faaliyetleri, bütün dikkatleri bu bölgeye üzerine yoğunlaştırdı. Bilhassa

Pontus'cu Rumlar ile Ermeniler'in Doğu Karadeniz'i Türkiye'den koparmaya yönelik teşebbüsleri Avrupa'dan büyük destek görmüştü. Şartların elverişsizliğine rağmen, yöre halkı, Erzurum Kongresi'nin toplanmasında önemli bir rol oynamış, doğu ve batı cephesindeki savaşlarda üzerine düşen vazifeleri yerine getirmişti.

Vilayette zaman zaman meydana gelen muhalefetlere rağmen yöre halkı, ülkenin birlik ve beraberliğinin korunmasında yapıcı rol oynamıştı. Muhalefet hareketleri çoğunlukla kişisel düşüncelerden doğmuştu. Nitekim, **Milli Mücadele**'nin her safhasındaki başarılar, Trabzon'da daima çoşku ile kutlanmakta idi (Saydam, 1992, s:44-45). Cumhuriyet idâresi ile birlikte, ülke çapında girişilen yeniden yapılanma çerçevesinde, **Trabzon Vilâyeti**'nin durumu da tekrar ele alındı ve 1925 yılında çıkarılan bir kanunla, sınırları daraltılarak, bu günkü şekline getirildi.

Araştırma bölgemiz, Trabzon İl Merkezi'nin yakınında bulunması ve bütün bölgede, kırsal alan-şehir ilişkisinin son derece kuvvetli olması sebebiyle, yukarıda bahsi edilen tarihî gelişimi, bütünüyle yaşamıştır.

2.1.2. Nüfus artışı

Araştırma sahamızdaki nüfus, idarî olarak Maçka İlçe Merkezi'ne bağlı 67, Trabzon İl Merkezi'ne bağlı 16 olmak üzere, toplam 83 adet yerleşmede dağılış göstermektedir. Başka sözle, bölgedeki nüfusun %81'i Maçka'ya, %19'u da Trabzon'a bağlıdır (1990 yılı sayımlarına göre). Nüfus artışına ilişkin sağlıklı bilgiler, ancak Cumhuriyet sonrasında periyodik olarak yapılan nüfus sayımlarından öğrenilebilmektedir. Ancak, köy bazında ve düzenli olarak kadın, erkek nüfus ayırdedilerek yapılan sayımlar 1960 yılından itibaren başladığı için Trabzon'a bağlı yerleşmelerin bu tarihe kadar olan nüfusu hakkında bir yorum getirmek zordur. Fakat şu da bir gerçek ki, bölgemiz nüfusunun çoğunu temsil eden Maçka İlçesi'ne ait nüfusun artışındaki tarihî seyir ve etkili olan faktörler,

diger nüfuslanmış bölgeler için de geçerli olmalıdır. Bu bakımdan, Değirmendere Havzası'nın tümünün nüfus artışı, kadın-erkek bazında, 1960 yılı ve sonrası için ele alındı.

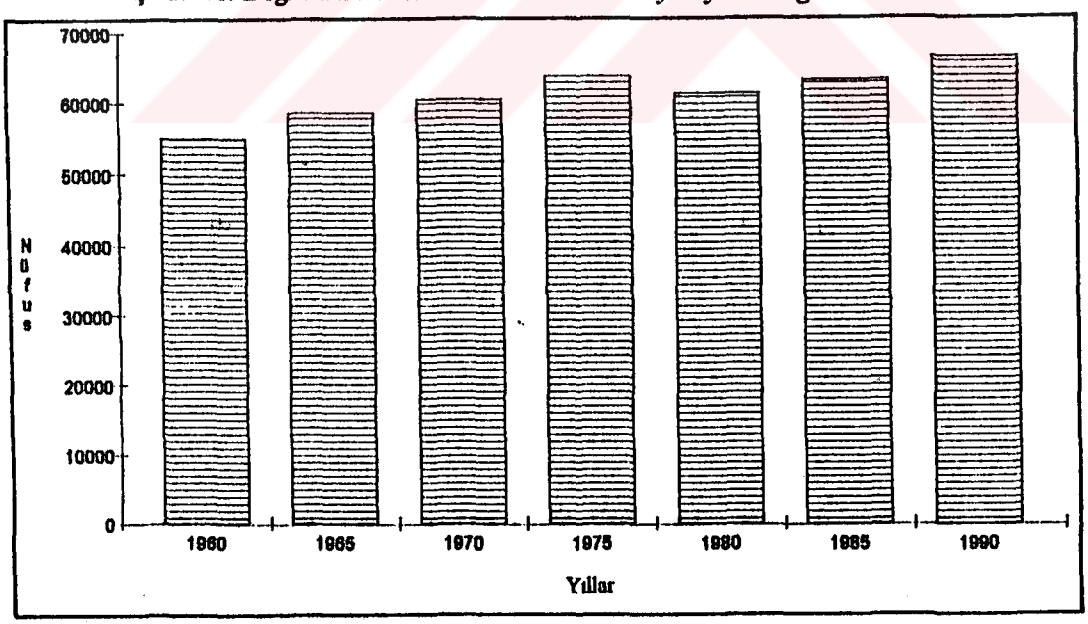
Sayım yıllarına göre, sahasının nüfusu incelendiginde, nüfus artışının oldukça farklı oldugu devreleri izlemek mümkün olmaktadır. Öyle ki, bu devreler arasında son derece istikrarsız bir nüfus gidişi ortaya çıkmaktadır. Örnegin,

Tablo 2.1. Değirmendere Havzası'nda sayım yıllarına göre nüfus artışı (1960-1990)

Yıllar	1960	1965	1970	1975	1980	1985	1990
Toplam	55068	58716	60703	63915	61579	63472	66706
Erkek	25326	26785	27372	29446	28381	29455	30965
Kadın	29742	32031	33121	34429	33192	34017	35741
Artış oranı* %(Toplam)	--	6.6	8.8	5.3	-3.6	3.9	5.1

Kaynak:D.İ.E. verilerinden yararlanılmıştır.
* Beş yıllık artış yüzdelerinin ortalamalarıdır.

Şekil 2.1. Değirmendere Havzası'nda nüfusun sayım yıllarına göre durumu

1914-1927 devresinde, Maçka ve çevresindeki nüfusta %49.2'lik bir azalma mevcut iken, bu devreyi takip eden 1927-1935 döneminde, %41.2 oranında artış sözkonusudur. Böylece birbirini takip eden iki devrede (toplam 21 yıl) 71 yıllık max. ve min. nüfus miktarları mevcuttu (Tablo 2.2). Her iki devredeki nüfus miktarının gidişi de doğal büyümenin sonucu değildi. Bölgede 1914'den sonra meydana gelen kitlesel nüfus hareketleri, bunun başlıca sebebiydi Özellikle 1916 yılında Trabzon'un Ruslar tarafından işgal edilmesiyle, halkın önemli bir kısmı uzun bir süre yöreyi terk etmiş, bir o kadarı da silah altına alınmıştı. Ayrıca, 1923 yılında yapılan Lozan Barış Antlaşması'na göre, Maçka çevresinde yaşayan Rum nüfus, Yunanistan'a göç etmişti (Eroğlu, 1982, s:265). Dolayısıyla, bu faktörler 1914-1927 yılları arasındaki dönemde nüfusun azalmasının başlıca iki nedeni olmuştu.

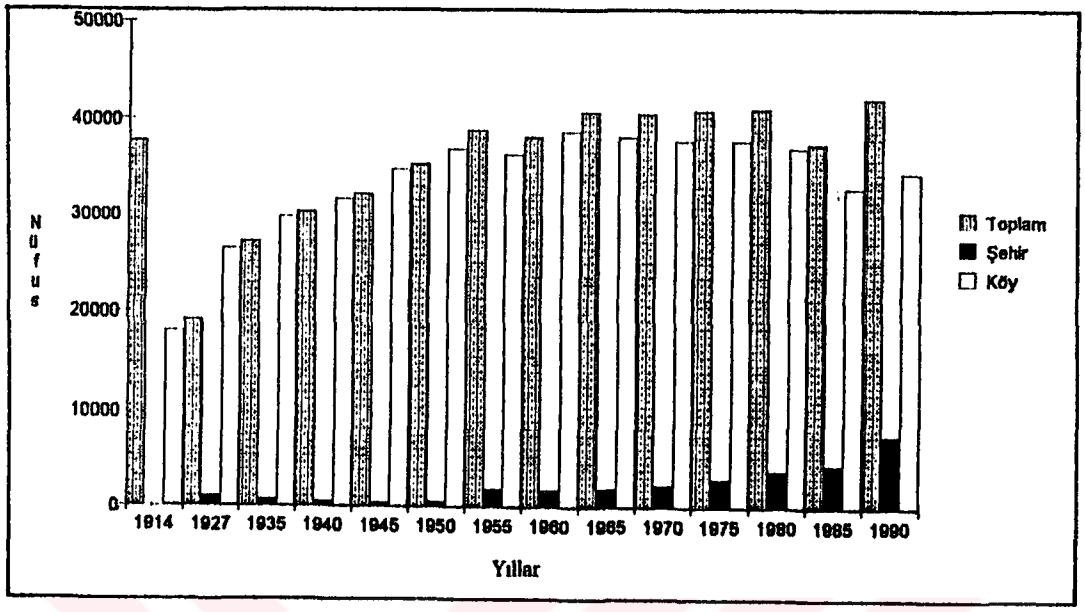
Takip eden 1927-1935 yılları arasındaki devrede, nüfusun %41.2 oranında artış göstermesi, Kurtuluş Savaşı'mızın zaferle sona ermesinden sonra, bölgeden göç etmek zorunda kalan ailelerin bir kısmının tekrar geri dönmesi, Rum nüfusun boşalttığı yerleşmelerin, yakın çevreden gelenlerce iskân edilmesi nedeniyledir (Tablo 2.1, Şekil 2.1). Halbuki, 1935-1940 yılları arasında, nüfus artışının yavaşladığı (%11.8) ve 1960 yılı sonrasında, ortalama nüfus artışına doğru

Tablo 2.2. Maçka'nın sayım yıllarına göre nüfus artışı (1914-1990)

Yıllar	1914	1927	1935	1940	1945	1950	1955	1960	1965	1970	1975	1980	1985	1990
Toplam	37783	19176	27161	30373	32258	35465	38941	38316	40848	40641	41042	41208	37680	42324
Şehir	--	1052	693	501	458	512	1874	1810	2000	2311	3076	3989	4614	7673
Köy	--	18124	26468	29872	31800	34953	37067	36506	38848	38330	37966	37219	33066	34651
Artış oranı* X(Toplam)	--	-49.2	41.2	11.8	6.2	9.9	9.8	-1.6	6.6	-0.5	0.9	0.4	-8.5	12.3

Kaynak:D.İ.E. verilerinden yararlanılmıştır.
* Beş yıllık artış yüzdelerinin ortalamalarıdır.

Şekil 2.2. Maçka'nın sayım yıllarına göre nüfus artışı

yaklaşıldığı görülmektedir. Yine 1940-1945 dönemindeki artışın iyice yavaşlamasının nedenlerinden en önemlisi, baba olabilecek çağdaki nüfusun 2.Dünya Savaşı sebebi ile silah altında bulunmasıdır. Nitekim, 1945-1950 ile takip eden sayım dönemlerinde, bu defa nüfusun %10'lara varan orandaki artışın nedeni de bir önceki dönemin silah altındaki nüfusunun, faal nüfus olarak hayata başlamasıdır. Maçka ilçesi ve köylerinde 1960 yılında, 1955 yılına oranla gerçekleşen %1.6'lık nüfus azalışı, yöreden meydana gelen göçlerin ifadesidir. Çünkü, bu yıllarda Türkiye'de sanayi atılımları başlamış, kurulan sanayi bölgelerine, sahamızdan önemli nüfus hareketleri olmuştu. Daha sonraki dönemlerde, nufüs artışı frenlenmiş gibi görülmekte olup, 1960 ile 1990 yılları arasındaki 30 yıllık dönemde nüfus, teorik olarak sadece % 10.4 oranında artmıştır (Tablo 2.2). Halbuki, aynı dönemde, araştırma bölgemiz içersindeki Trabzon İl Merkezi'ne bağlı yerleşmelerdeki artış oranı % 47.5'dir. Bu oran saha genelinin nüfus artışını % 21.1 olarak ortaya koymaktadır. Türkiye'de ise aynı yıllar arasında, nüfus

% 103 oranında artmıştır. Artış oranlarından da anlaşılacagı üzere, sahanın genel nüfus artışı, dogal büyümeyi yansıtmamaktadır. Maçka ilçesi ve cevresinin nüfus artışının Trabzon'a baglı yerleşmelere göre çok daha düşük olması, üzerinde önemle durulması gereken bir özelliktir. Gerçekten de, Tablo 2.5'ten de görüleceği üzere, 1960 ile 1990 yılları arasında Trabzon'a baglı sadece 2, Çaglayan'a baglı 1 köyde ve Maçka ile Esiroglu'na baglı toplam 66 köy yerleşmesinden 49'unda (%73.0) nüfus azalmış, diger yerleşmelerin tamamında ise artış gerçekleşmiştir.

Geçim kaynaklarının sınırlı oldugu araştırma bölgemizde, göçler nedeniyle nüfus artışı çok düşük bir gidiş takip etmektedir. Özellikle şehirsel alanların dışında ve daha çok yüksek alanlarda kurulu köyler, giderek boşalmaktadır. Örnegin, 1960-1990 yılları arasında Kumrulu (%68), Yeşilyurt (%64), Mataracı (%60.7), Sevinç (%57.4) ve Örnekalan (%52.2) köyleri, dışarıya en fazla göç veren yerleşmeler olarak dikkat çekmektedir (Tablo 2.3). Ayrıca, Degirmendere ana akarsuyunun batı yarısında yer alan diger bütün yerleşmelerin de bunlara çok yakın degerler göstermesi, sahanın çok eski bir yerleşim merkezi oldugu, yüksek egimli yamaçların bu süre içerisinde tarım bakımından çok yogun olarak degerlendirildigi fakat erozyon ve tahripler sebebiyle artık kullanılamaz hale geldiginden anlaşılmaktadır (Foto 20).Gerçekten de, Maçka ilçesi'ne baglı köyler arasında, Başar Köyü hariç (bu köy E-390 Transit Karayolu üzerindedir) diger köylerin tamamında, önemli oranlarda dışa göç vardır. Halbuki, yine Maçka'ya baglı olup da doguda yer alan 40 kadar köyün 13'ünde nüfus artışı söz konusudur. Fakat bu yerleşmelerdeki artış oranları da oldukça düşüktür. Son 30 yılda, sadece Çoşandere (%112.6), 100.Yıl (%100), Şimşirli (%58.9) ve Çatak (%52.8) köylerindeki artış oranları, digerlerine göre bir hayli yüksek görülmektedir. Bu kadar yüksek diye nitelendirdigimiz artışlar bile, Coşandere Köyü hariç tutulursa, aynı yıllar arasındaki Türkiye nüfus artış oranının (%103) çok altındadır.

Tablo 2.3. Değirmendere Havzası'ndaki yerleşmelerin nüfus artışları (1960-1990)

Yerleşme	1960 yılı	1990 yılı	Artış(kişi)	Artış(% si)
TRABZON	--	--	--	--
Bostancı	636	2773	2137	336.0
Bulak	549	844	295	53.7
Dolaylı	2075	2058	-17	-0.8
Düzyurt	1514	1838	324	21.4
Gölçayır	804	1373	569	70.8
İncesu	447	393	-54	-12.0
Karlık	847	961	114	13.4
Kutlugün	907	1263	356	39.2
Subaşı	434	633	199	45.8
Tosköy	799	854	55	6.9
Yeşilbük	232	644	412	177.5
ÇAĞLAYAN	--	6124	5851	2143.2
Akoluk	1415	2293	878	62.0
Gözalan	524	705	181	34.5
Kozluca	789	535	-254	-32.2
Sevimli	909	691	-218	-24.0
MAÇKA	1810	7673	5863	323.0
Akarsu	831	791	-40	-4.8
Akmescit	419	364	-55	-13.1
Alataş	385	225	-160	-41.5
Altındere	305	235	-70	-22.9
Anayurt	328	333	5	1.5
Ardıçyayla	270	242	-28	-10.3
Arıkaya	402	318	-84	-20.9
Bakımlı	659	276	-383	-58.1
Bakırcılar	283	148	-135	-47.7
Başar	762	838	76	9.9
Cinali	57	439	-218	-33.1
Coşandere	817	1737	920	112.6
Çamkonak	888	1155	267	30.0

Tablo 2.3. (Devam) Değirmendere Havzası'ndaki yerleşmelerin nüfus artışları (1960-1990)

Yerleşme	1960 yılı	1990 yılı	Artış(kişi)	Artış(% si)
Çamlıdüz	150	117	-33	-22.0
Çatak	299	457	158	52.8
Çayırlar	600	379	-221	-36.8
Çeşmeler	332	261	-71	-21.3
Çıralı	386	264	-122	-31.6
Dikkaya	495	428	-67	-13.5
Erginköy	260	190	-70	-26.9
Gürgenağaç	756	661	-95	-12.5
Güzelce	390	298	-92	-23.5
Güzelyayla	335	307	-28	-8.3
Hamsiköy	686	612	-74	-10.8
Kapuköy	671	370	-301	-44.8
Kırantaş	490	515	25	5.1
Kiremitli	394	321	-73	-18.5
Kozağaç	308	294	-14	-4.5
Köprüyanı	423	425	2	0.5
Kuşçu	319	239	-80	-25.0
Küçükkonak	499	501	2	0.4
Mataracı	1252	491	-761	-60.7
Ocaklı	897	880	-17	-1.9
Oğulağaç	817	751	-66	-8.0
Ormaniçi	259	215	-44	-16.9
Ormanüstü	654	363	-291	-44.5
Ortaköy	525	305	-218	-41.7
Örnekalan	645	308	-337	-52.2
Sevinç	1086	462	-624	-57.4
Sındıran	540	426	-114	-21.1
Sukenarı	389	399	10	2.6
Şimşirli	612	973	361	58.9
Taşalan	210	163	-47	-22.3
Üçgedik	396	329	-67	-16.9

Tablo 2.3. (Devam) Değirmendere Havzası'ndaki yerleşmelerin nüfus artışları (1960-1990)

Yerleşme	1960 yılı	1990 yılı	Artış(kişi)	Artış(% si)
Yaylabaşı	613	553	-60	-9.8
Yazılıtaş	368	388	20	5.4
Yazlık	1271	1080	-191	-15.8
Yemişli	270	187	-83	-30.7
Yerlice	158	123	-35	-22.1
Yeşilyurt	836	299	-537	-64.2
Yukarıköy	963	629	-334	-34.7
Yüzüncüyıl	--	184	184	100.0
Zaferli	328	182	-146	-44.5
ESİROĞLU	426	6703	6177	1174.3
Alaçam	169	130	-39	-23.0
Armağan	675	692	17	2.5
Barışlı	301	345	44	14.6
Gayretli	365	254	-111	-30.4
Günay	379	474	95	25.0
Hızarlı	410	217	-193	-47.0
Kaynarca	1061	1008	-53	-5.0
Kırankaş	596	369	-227	-38.0
Kumrulu	239	76	-163	-68.2
Temelli	886	841	-45	-5.1
Tosunlu	--	247	247	100.0
Yeniköy	335	265	-70	-20.8
TOPLAM	55068	66706	11638	21.1

Kaynak:D.İ.E. verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Tespitlerimize göre, araştırma bölgemizdeki bütün yerleşme birimlerinden dışarıya göç oldugu ancak, bazı sahaların digerlerine göre kısmen elverişli olan konumları (Transit Karayolu'na yakınlık, şehirsel alanlara yakınlık, tarım alanlarının elverişliliği...gibi) dolayısıyla, nüfusu barındırabilmeleri oranında nüfus artışına sahip olabildikleri ortaya çıkmaktadır. Bu bakımdan, sahadaki nüfus dagılışında, birbirinden farklı üç bölge ortaya çıkmıştır. Bunlar, tarım alanlarının yeterli olmadıgı ve nüfusun sürekli azaldıgı Degirmendere'nin batısı, ikincisi, tarım alanlarının birinciye göre daha yeterli oldugu köylerin yer aldıgı ve kısmen nüfus artışının görüldegü Degirmendere'nin dogusu ile özellikle Trabzon İl Merkezi'ne bagli köylerin oluşturdugu Degirmendere aşagı havzasıdır.

Nüfus artışının, belediyesi olan yerleşmelerde hayli ilginç ilginç oldugu görülmektedir. Örnegin, Maçka İlçe Merkezi'nin nüfusunda son 30 yılda 42 kat artış olmuşken, bu miktar Çaglayan'da 22.4 kat, Esiroglu'nda ise 12.7 kat kadardır. Yani, aynı dönemdeki (1960-1990) nüfus artışı, bu yerleşmelerde Türkiye genelinin oldukça üzerindedir. Ancak, özellikle Çaglayan ve Esiroglu'nun nüfuslarının bu orandaki artışında, elverişli konumlarından çok yakın çevrelerindeki köylerin belediyelere baglanıp, onların mahallelerini teşkil etmelerinin önemli rolü olmuştur.

2.1.3. Nüfus hareketleri

2.1.3.1. Dogumlar ve ölümler

Nüfusun miktar olarak degişimine etki eden temel faktörlerden biri de, dogumlar ve ölümlerdir. Her iki olgunun da toplumların degişim ve gelişimlerinde çok önemli etkileri oldugu gibi, ülkelerin kalkınma kriterleri olarak da kabul edilmektedirler. Ancak, en önemli göstergeleri, aralarındaki farkın, dogal nüfus artışını ortaya koymasıdır. Unutmamak gerekir ki, bölgesel araştırmalarda dogal nüfus artışının

tespit edilmesi, yörede yapılacak yatırımlar ve verilecek hizmetler bakımından çok önemlidir. Bunu yaparken de güvenilir verilere ihtiyaç vardır.

Araştırma sahamızdaki doğumlar ve ölümler ile ilgili değerler, mevcut 7 adet (Hamsiköy, Coşandere, Konaklar, Maçka, Esiroglu, Çaglayan, Bulak) sağlık ocağının verilerinden temin edildi. Nüfus müdürlüklerinden bu konudaki sağlıklı verileri almak çok güçtür. Çünkü, sahadan dışarıya önemli oranda göç olmasına ragmen yakın akrabalık ve vatan bagları nedeniyle, nüfus kayıtları genellikle nakledilmeyip, bütün doğum ve ölüm olayları ile ilgili işlemler buradaki nüfus müdürlüklerinden yürütülmektedir. Ancak, önemli olan husus, doğum ve ölüm olaylarının mevcut nüfus içerisindeki gidişidir. Bu bakımdan, araştırma bölgesindeki doğumlar ve ölümler, bütün yerleşim alanlarını çalışma sahası olarak bölüşmüş olan sağlık ocaklarının kayıtları esas alınarak ortaya konulmuştur. Buna göre, 1991 yılı verilerinden tespit edilen canlı doğum sayısı 763, yaşayan nüfus miktarı ise 54240 kişidir. Genel doğum oranı %013.9 kadar olup, Türkiye genelinin (1985 de %035 kadar) oldukça altındadır (Doganay, 1989a, s:83). Halbuki, bu oran Karadeniz Bölgesi'nde bile 1985 yılı için %016 civarındadır (Gürtan, 1969, s:187-188).

Doğum oranının bu derece düşük olmasının başlıca nedeni, üretken nüfusun, sahamızdan dışarıya olan göçlerde en büyük kitleyi oluşturmasıdır. Ayrıca, Tükiye'de son yıllarda medya egitiminin gelişmiş olmasının paralelinde, bölgemizde de az nüfuslu aile yapısına doğru gidişte önemli mesafeler alınmış ve çocuk sayısı giderek azalmıştır.

Doğumlarla ilgili diger bir gösterge olan ve araştırma bölgemizdeki canlı doğum sayısının (763), ortalama kadın nüfus sayısına (28521) bölünmesiyle elde edilen genel doğurganlık oranının %026.7 kadar oldugu ortaya çıkar. 15-49 yaş grubunun meydana getirdigi doğurgan kadın nüfusa (13852) bölünmesiyle elde edilen özel doğurganlık oranı ise %055.1'dir(Başol, 1989, s:93). Çok düşük gerçekleşen genel doğum ve genel doğurganlık oranının da medya egitiminin bir sonucu oldugu ve zaten

ekonomik kaynakların çok kısıtlı olduğu yöremizde, nüfus plânlamasının, son yıllarda istekle uygulandığı sonucunu ortaya koymaktadır. Üstelik, günümüzde bebek ölümlerinin asgariye indiği ve sağlıklı doğumların yapıldığı da bilinmektedir. Çünkü, 1991 yılında bebek ölüm oranı ortalama %015.9'dur. Halbuki bu oran, Türkiye genelinde %0134 kadardır. (Köse, 1991, s:88). Araştırma bölgemizde, özellikle Hamsiköy, Konaklar Köyü gibi yüksek yerleşmelerde, bebek ölüm oranı saha geneline göre fazla (Hamsiköy %025.9, Konaklar Köyü %047), Türkiye oranına göre ise düşüktür. Bebek ölümlerinin nedenleri arasında, yüksek kesimlerdeki halkın gelir seviyesinin çok düşük olmasına bağlı olan yetersiz beslenme şartları başlıca faktörü oluşturmaktadır.

Nüfus hareketlerinin diğer önemli bir unsurunu ölümler teşkil etmektedir. Araştırma bölgemizde, Maçka Nüfus Müdürlüğü'nden aldığımız verilere göre, ortalama ömür, 1991 yılı için 62 yaş civarındadır (1985'de Türkiye ortalaması 62.2 civarındaydı) (Doğanay, 1989a, s:). Halbuki, 1980 yılı için ortalama ömrün 57 yaş civarında olduğu görülmektedir. Dolayısıyla, 11 yıllık süre içerisinde insan ömrünün ortalama 5 yaş arttığı ortaya konulabilir. Kadınlarda ortalama ömür, 1991 yılı için 59 yaş olarak tespit edilmiştir. Gerek ortalama erkek, gerek ortalama kadın ömrünün Türkiye'nin genel ömür ortalamalarının altında bulunması (Türkiye genelinde erkek nüfusta 64.3, kadın nüfusta 66.6 olarak tahmin edilmekte) (Doğanay, 1989a, s:), yöremizde her iki grubun da küçük yaşlardan itibaren, son derece olumsuz topografya şartlarında, kısıtlı ölçülerde ve çok zahmetli bir hayat tarzı seçmek zorunda kalmalarından, dolayısıyla, yetersiz beslenmeleri ve yöreye has eksojenetik faktörlerle ilgili şartların varoluşundandır. Özellikle kadınlarda ortalama ömrün erkeklere göre daha kısa oluşu, zor hayat tarzına daha çok tabi olmalarındandır (Gürtan, 1969, s:241).

Sahamızda 1991 yılında toplam 66 ölüm olayı meydana gelmiştir. Toplam nüfusa oranlandığında, ölüm oranının(% 01.2 gibi) Türkiye ortalamasına yakın bir değerde (1985'te %01)

oldugu ortaya çıkar (Doganay, 1989a, s:93). Bundan hareketle, genel doğum oranının %013.9 oldugu yöremizde, genel ölüm oranı düşüldügünde, dogal nüfus artışının %012.7 olarak tespit edilmesi mümkün olur. Türkiye genelinde,1975-1980 devresi için %025 olan bu degerin, bölgemizde ancak yarısına erişilmektedir.

Yapılan tespitlerden anlaşılıyor ki, araştırma sahasında dogal nüfus artışı-arazi dagılımı ilişkisinde, 1960 ve sonrası yıllarının dengeyi bozucu dogal nüfus artışının gidişi kontrole alınmış, izlenen nüfus palitikaları ile de gerekenden çok düşük bir düzeye indirilmiştir.

2.1.3.2. Göçler

Bir bölgenin nüfus yapısı, dagılışı ve nüfus artış hızı gibi, demografik yapısı üzerinde etkili olan önemli bir sosyal olay da, **göçlerdir**. Aynı zamanda **nüfus hareketi** olarak da adlandırılan göçlerin, bir bölgeden dışarıya olan ve dışarıdan bir bölgeye olan göçler diye iki grupta toplanması mümkündür.

Araştırma bölgemizdeki içe yahut dışarıya olan göçlerle ilgili olarak çok saglıklı istatistikî veriler bulmak mümkün olamadı, ancak, yapılan anket sonuçlarına göre, bu konuda gerçege yakın degerlere varılabilmeye çalışıldı.

Sahamızda çok düşük seyretmekte olan dogal nüfus artışı ile kırsal alandaki mevcut nüfusun düşüklügü, Karadeniz Bölgesi için günümüze kadar kabul edilmiş genel bir yargı olan **yurdumuzun dışarıya en fazla göç veren bölgelerinden birisi** oldugu kanaatinin, artık terşi yönde degişmesi gerektigini ortaya koymaktadır. Hakikaten, yöremizden bu güne kadar yüksek oranlarda (Trabzon'dan 1980 yılında %0328) göçler olmuştur. (Tandogan, 1989, s:17). Özellikle üretken ve çalışma çagı nüfus, kırsal alanlardan boşalmış gibidir. Geriye, nüfusu arttırıcı aktivitesi olmayan nüfus grupları kalmıştır. Bundan sonra, bölgemizden dışarıya olan göçlerin yine devam edeceği, ancak sayı itibariyle eskisi kadar gerçekleşemesi oldukça güçtür. Yöremizdeki günümüz (1990 yılı sonrasi) nüfusu, uzun

yıllarda, yörenin fizikî ve sosyal yapısından kaynaklanan özel durumunun bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır.

Araştırma sahamızın denize yakınlığı, önemli bir transit geçiş yolunun üzerinde bulunması, yakınında büyük bir öneme sahip Trabzon şehrinin yer alması gibi jeo-stratejik özellikleri nedeniyle, oldukça eski bir devirde yerleşmeye açıldığı tahmin edilmektedir. Değişik kökenden oluşan nüfusun etnik yapısı, yakın geçmişteki siyasal gelişmelere bağlı olarak, günümüzde sade bir hale gelmiştir.

20.Yüzyılın başlarından günümüze kadar geçen tarihî süreç içerisinde, yöremizde üç boyutlu bir göç hadisesi yaşanmıştır. Birincisi; 1914-1927 yılları arasında yörede yaşayan Rum nüfusun (sayıları 19575 kişi) **1923 Lozan Barış Antlaşması**'na göre Yunanistan'a göç etmesi, bunlarla beraber yine yörede yaşayan fakat çok az sayıda oldukaları için yöreyi terk eden Ermeni nüfus (ki, sayıları 258 kişi olarak tahmin ediliyor) (Karpat, 1985, s:180) ile yörenin 1916 yılında Ruslar tarafından işgal edilmesi nedeniyle, Türk nüfusun bölgeden dışarıya olan göçü (özellikle batıdaki şehirlere), ikinci boyut; 1918 yılında **1.Dünya Savaşı**'nın sona ermesinden sonra, bölgemizden ayrılmak zorunda kalan nüfusunun çoğunun tekrar eski yerleşmelerine geri dönmesi, üçüncü boyut ise Rum ve Ermeni nüfusun terk ettiği yerleşim ünitelerine, yakın yerleşim merkezlerinden yapılan göçlerdir.

Cumhuriyet döneminde, yöremizden dışarıya olan kitlesel göçlere rastlanmamaktadır. Fakat, sosyo-ekonomik, sosyal ve kültürel nedenlere dayalı göçlerle, araştırma bölgemizden sürekli olarak nüfus kaybedilmiştir. Bu göçlerin önemli bir kısmı Trabzon'a yönelik olup, diğerleri yurt içi ve yurt dışındaki çeşitli yerleşim merkezlerinedir.

Bölgemizden dışarıya olan göçler, özellikle 1950 yılından itibaren hızlanan demografik kentleşmeye bağlı olarak başlamıştır(Başol,1989, s:152). Çünkü, bu dönemde yurt çapında yatırım seferberliği başlatılmış, şehirler birer cazibe merkezi olmuştur. Daha da önemlisi, yöre, yeni inşa edilen karayolları vasıtasıyla dışarıya bağlanmıştır. Böylece dışa

Tablo 2.4.Değirmendere Havzası'ndaki bazı köy yerleşmelerinden göç eden aile sayıları ile hane sayılarında meydana gelen azalmalar(1970-1990)

Köyler	Hane sayısı(1970)	Hane sayısı(1990)	Azalma	%
Alaçam	40	28	12	30
Altındere	42	39	3	7
Ardıçyayla	48	35	13	27
Bakımlı	85	58	30	35
Bakırcılar	35	28	7	20
Çamkonak	160	135	25	16
Çamlıdüz	25	19	6	24
Çayırlar	73	63	10	14
Çeşmeler	65	46	19	29
Çıralı	45	39	6	13
Gayretli	60	46	14	23
Hızarlı	74	48	26	35
Kaynarca	185	124	61	33
Kırankaş	82	51	31	38
Kırantaş	70	60	10	14
Kiremitli	65	60	5	8
Kozluca	90	38	52	58
Kumrulu	25	17	8	32
Ormaniçi	37	34	3	8
Ormanüstü	82	71	11	13
Ortaköy	75	58	17	23
Örnekalan	78	68	10	13
Taşalan	43	26	17	40
Yeniköy	43	21	22	51
Yerlice	22	18	4	18
Yeşilyurt	65	64	1	2
Yukarıköy	145	110	35	24
TOPLAM	1959	1404	555	28

Kaynak:Veriler bölgede uygulanan mülâkatlar ve ilgili sağlık ocaklarından derlenmiştir.

kapalı bir alanda yaşayan nüfus, bölge dışına açılmış ve diğer bölgelerle tanışıp kaynaşmanın temelleri atılmıştır. Ancak, 1960 yılından sonra bir taraftan ülke içindeki göçler giderek artarken, diğer taraftan Almanya'nın başlattığı işçi alımları dolayısıyla, ülke dışına göçler rağbet görmüş, hattâ göç edilen coğrafya sahası, çoğu Avrupa ülkeleri ile Afrika ve Arap Yarımadası'na kadar yayılmıştır (Doğanay, 1991, s:101). Bu göç hareketine, başlangıçta sadece sağlıklı erkek nüfus katılmışken, 1970'li yıllardan sonra aile fertlerinin çoğunun, çalışmak üzere yurt dışına giden aile reisinin yanına göç edip yerleştiği görülmektedir. Yapılan tespitlere göre, bölgeden dışarıya olan göçler iki ana grup halinde incelenecek olursa, ilk grup, ülke dışına yapılan göçler olarak alınabilir. 1970-1990 yılları arasında yaklaşık 86 hâne ve 1006 kişi, başta Avrupa ülkeleri olmak üzere, yurt dışında bulunmaktadır. Bu aileler %15.5 oranı ile genel göç kavramı içerisinde önemli bir yer işgal etmektedir (Tablo 2.5). Bunlardan 35'i Almanya, 24'ü Hollanda, 15'i Belçika, 8'i Fransa, 3'ü İngiltere ve 3'de Almanya'da yaşamaktadır. Yalnız başına çalışmak üzere yurt dışına giden 1006 kişiden 25'i Libya, 23'ü Suudi Arabistan, 4'ü Küveyt ve diğerleri de Avrupanın çeşitli ülkelerinde dağılış göstermektedirler (Şekil 2.3).

Araştırma sahamızda 1990 yılı toplam hane sayısı ile oranlandığında, yurt dışında yerleşmiş bulunan hane sayısı %6'lık düşük bir oran teşkil eder. Her hanede ortalama 5 nüfus olduğunu varsayarsak, diğer ferdî göçlerle birlikte, toplam 1436 kişinin ülke dışında yaşadığı ortaya çıkar. Bu da, toplam nüfusun %2.6'sını oluşturur.

Bölgemizden gerek Trabzon'a ve gerekse diğer illerimize olan, ikinci grupta değerlendirilen göçlere gelince; 1970 yılına göre, 1990 yılına kadarki 20 yıllık süre içerisinde, toplam 469 hane (yaklaşık 2345 kişi) dışarıya göç etmiştir (yurt dışına olan göçlerle birlikte 555 hane). Gidilen şehirler arasında, Trabzon (%28.5), Ankara (%27.9) ve İstanbul (%17.6) ilk üç sırayı paylaşmaktadırlar (Tablo 2.5). Nüfusu

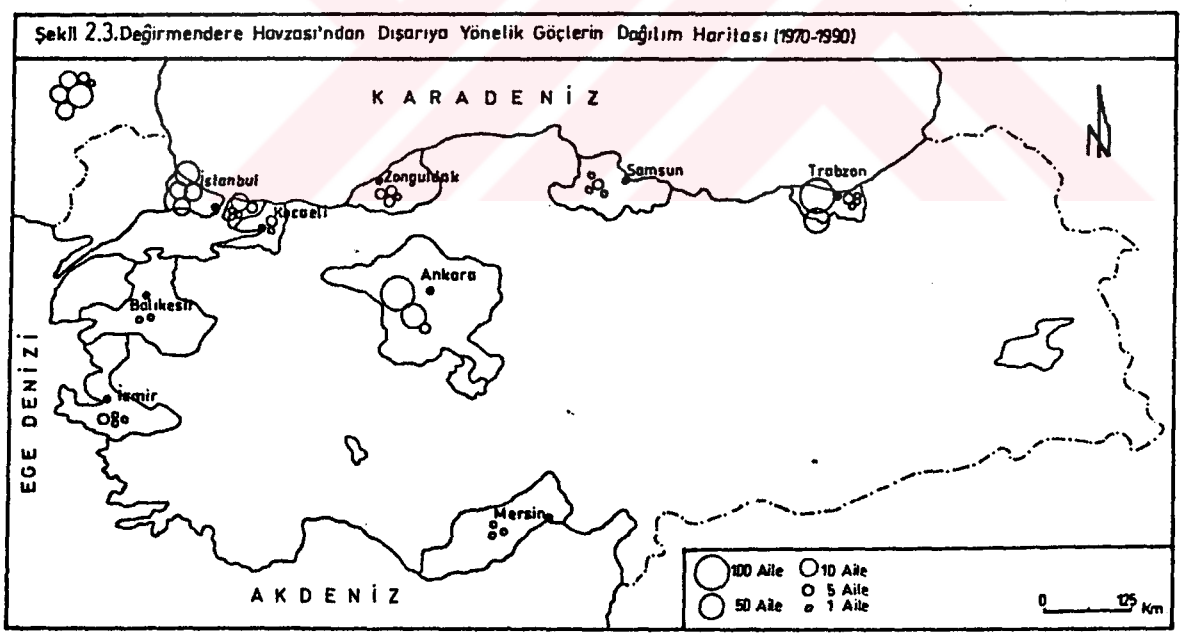
çeken cazibe merkezlerinden olan Trabzon şehir merkezi, sahamızın hemen yakınında yer almaktadır. Buraya devamlı olarak gerçekleştirilmekte olan göçlerin yanında, bazı hanelerin hem köyde, hem de şehirde ikâmet ettikleri görülmekte, haftanın tatil günlerini köyde, iş günlerini de şehirde geçirmektedirler. Hattâ, yazın ürün hasadı yapabilmek için ailelerin büyük kısmı (hane reisi dışındakiler) 4-5 ay boyunca köylere çıkmaktadırlar. Aslında bu tip aileler, önemli bir oranı teşkil etmektedir. Hem sahamız, hem de Trabzon şehri için değerlendirildiğinde; Trabzon'un ekonomik yapısı içerisinde, özellikle ticarî faaliyetler önemli role sahip olup, sanayi ise gelişmektedir. Ancak, her ikisi de çok önemli boyutlarda olmayıp, sermaye bakımından köy ekonomisine dayalıdırlar. Yani, köy, aynı zamanda ticaret yapanın ekonomik garantisi olup, böyle aileler hiç bir zaman köyden bağlantısını kesmezler. Köylerden elde edilen gelir, tek başına bir ailenin geçimini sağlayamadığından, hane reisi şehirde çoğunlukla ikinci bir iş temin etmek ihtiyacını hisseder. Böylece, yöremizin önemli bir karakteri olan köy-şehir ilişkisinin devamlılığı çok belirgin hale gelir. Zaten bu olay köylerimizin mevcut nüfusuna çok yetersiz olan tarım alanlarına rağmen, nasıl geçindiğinin izahı olmalıdır. Sadece hane bazında değil, ferdî olarak da konuya yaklaşıldığında, aile fertlerinin çoğunun, hayatını köylerde sürdürürken bir yada iki kişinin şehirde iş temin edip, yerleştikleri görülebilmektedir. Bu tip ferdî göçlerin de çokluğu dikkat çekici olup, miktarının tespit edilmesinin çok detaylı bir çalışmayı gerektirdiği ortadadır. Ancak, köylerden edinilen bilgilere göre, başta Trabzon'a yakın olan köylerden yapılan göçler olmak üzere, bu sayının 3540 kişi civarında olduğu tahmin edilmektedir.

Sahamızdan göç çeken Ankara ve İstanbul illeri, diğer önemli cazibe merkezleridir. Bunlara ve Tablo 2.5'deki diğer yerleşmelere genellikle ticaret yapmak amacıyla, Zonguldak'a ise kömür ocaklarında çalışmak amacıyla gidilir. Böyle uzak yerleşmelerde yaşayan aileler, genellikle köy ile olan

Tablo 2.5. Değirmendere Havzası'ndan dışarıya yönelik göçlerin dağılımı (1970-1990)

Yerleşmenin adı	Hâne sayısı	%
Ankara	155	27.9
Balıkesir	2	0.1
İstanbul	98	17.6
İzmir	8	1.4
Kocaeli	6	1.1
Mersin	3	0.5
Trabzon	158	28.5
Samsun	7	1.3
Zonguldak	16	2.9
Diğerleri	16	2.9
Yurtdışı	86	15.5
TOPLAM	555	100.0

Kaynak: Yerinde yapılan anket sonuçlarından.

baglantılarını da kesmeyip, yazın 1-3 aylıgına tamamen boşaltmadıkları konutlarına ve arazilerine geri dönerler. Dikkate deger diger önemli husus ise, özellikle uzak merkezlere göçen ailelerin, genellikle araştırma bölgemizin yüksek kademe köylerinden oldugudur.

Cumhuriyet dönemi boyunca bölgemizden dışarıya gerçekleşen en önemli göç hareketinin 1975-1980 sayım yılları arasında oldugu görülmektedir (Tablo 2.2). Bundan sonra gelen sayım dönemlerinde nüfus artış oranının hiçbir zaman 1975 yılı öncesine erişemediği açıktır. Halbuki, Türkiye ortalamasının bir hayli altında seyreden doğal nüfus artışı(%012.7)na göre, yılda ortalama 840 kişilik artışın gerçekleşmesi lazımdır. 1985-1990 yılları arasında toplam nüfus artışının yıllık miktarı 590 kişi olduguna göre, bölgemizden yıllık nüfus kaybının 250 kişi civarında oldugu ortaya çıkmaktadır.

Son 20 yılda (1970-1990) araştırma bölgemizde toplam 27 yerleşmede hane sayısı %28.3 oranında azalmıştır (Tablo 2.4). Bu yerleşmelerin nüfus oranlarında %39.5'lik azalma görülür. Şu halde, göç eden 555 hanenin yanı sıra, %11.2 oranında (107 kişi) da ferdî göç meydana gelmiştir. Hane kaybı bakımından başta gelen köyler; Kozluca (%58), Taşalan (%40), Kırankaş (%38) ve Bakımlı (%35) dır.

Hane sayısının azaldığı yerleşmelerin, elverişsiz topografik konuma ve yetersiz tarım alanlarına sahip oldukları görülmektedir. Dışarıya yapılan göçlerdeki topografik şartların elverişsizligine, sadece 1980 yılında heyelan tehdidi nedeniyle Çatak, Ocaklı, Ortaköy ve Maçka İlçe Merkezi'nden yaklaşık 50 ailenin göç edip, Trabzon'un Pelitli Köyü'nde inşa edilen devlet âfet konutlarına yerleştirilmeleri örnek olarak verilebilir. Bunların dışında daha bir çok aile kendiliklerinden bu ve benzeri sebeplerle bölge dışına göç etmişlerdir.

Dışarıdan bölgemize yönelik göçlere gelince; bunlar, yakın çevreden gelen hane göçleri ile az oranda da olsa dışarıdan evlenmeler şeklinde gerçekleşen nüfus katımlarıdır.

Sahamızdaki yerleşmelerden Hamsiköy (%70), Çıralı (%50),

Güzelyayla (%30), Gürgenagaç (%30) ve 100.Yıl (%30) köyleri önemli ölçüde Çaykara'dan gelen göçlerle iskâna açılmıştır. Ayrıca Sürmene'den gelen insanlar, 100.Yıl Köyü'nün %30'unu teşkil etmektedir. Bunların dışında yine Tonya, Araklı, Sürmene ve Of'tan gelen yaklaşık 50 hane, Maçka İlçesi ve çevresindeki köylere yerleşmişlerdir.

Bölge içi göçlerde, Maçka İlçe Merkezi, küçük bir cazibe merkezi özelliği taşımaktadır. Esiroğlu ve Çağlayan da 1990 yılından sonra belediye olunca, Trabzon İl Merkezi'ne yakınlıkları ve E-390 Transit Karayolu üzerinde bulunmaları nedeniyle, yakın köylerden nüfus çekmeye başlamışlardır.Tablo 2.4'te görüldüğü gibi, 1960-1990 yılları arasındaki 30 yıllık dönemde Maçka'nın nüfusu %324 oranında artmıştır. Çağlayın nüfusunun %2143.2, Esiroğlu'nun ise %1174.3 oranlarında artış göstermesi, adı geçen belediyelerin çevrelerindeki bazı köy yerleşmelerinin, belediye sınırlarına dahil edilmeleri ile ilgilidir. Gayretli, Hızarlı, Kaynarca, Kumrulu ve Yeniköy'den dışarıya yönelik göçlerin önemli bir kısmının, Trabzon İl Merkezi'ne yapıldığı, ancak, bunların daha ziyade ferdî göçler olduğu belirtilebilir. Bu sebepledir ki, araştırma bölgemizden gerek bölge içine, gerekse bölge dışına yapılan ferdî göçlere erkekler katıldığı için, köy yerleşmelerinin tamamına yakınında kadın nüfus erkek nüfustan fazladır (Tablo 2.6).

Bölge içi göçlerin diğer önemli bir kısmını da **mevsimlik göç** veya **yayla göçü** diye nitelendirilen geçici nüfus hareketleri oluşturmaktadır. Araştırma sahamız içerisindeki köylerin tamamında yaylacılık faaliyetleri gerçekleştirilir. Ancak, bunlardan sahile yakın olanlar, yaylaya genellikle sadece sığırlarını veya varsa koyunlarını gönderirler. Maçka'nın kuzeyindeki köylerin hemen hemen tamamı böyledir. Halbuki, tarımsal faaliyetlerin güçlükle yapılabildiği güneyde yer alan köylerde, genellikle kadınlar, varsa çocuklarını da alarak hayvanlarının başında yaylalara çıkarlar. Hatta onlara çoğu zaman, dışarıya göç etmiş bulunan yakın akrabaları da eşlik ederler. Yayla mevsiminde okullar tatil olduğu için, yaylalarda koyun güden çocukların fazlalığı dikkati çeker.

Dolayısıyla, yöremizde en düşük seviyeden en yüksek seviyeye kadar egitim görmüş insanların yayla sevgisi çok küçük yaşlarda başlar, ileriki yıllarda her ne iş tutarlarsa tutsunlar, yazın buralara çıkıp ziyaret etmek gibi önemli bir sosyal olayı ihmal etmezler. Köyde kalanlar ise tarla, bag ve bahçede tarımsal faaliyetlerini sürdürürler. .

Yaylaya çıkış tarihleri köylerin yaylalara uzaklıklarına, sahip bulundukları çayır alanlarının yeterli oluşuna ve köyün hâkim iktisadî faaliyet türüne göre degişir. Iktisadî faaliyet bakımından ziraatin yaygın oldugu, fakat hayvancılıgın da yapıldıgı köyler, yaylalara çok az sayıda nüfus gönderirler. Buna karşılık, yüksek köylere oranla 1-1.5 ay daha geç hareket ederler. Çünkü, çogunlukla aşagı kademede yer alan bu köylerin mezraaları yoktur. Yaylaya çıkmak için üst kademe köylerinin çıkış tarihlerini beklerler. Halbuki, karın köyden kalkışını takip eden yüksek kademe köyleri, 1-1.5 aydır köyden ayrılmış ve mezraalarda karın çekilişini beklemektedirler.

Iktisadî bakımdan hayvancılıgın hâkim oldugu, ancak, tarımın da kısmen yapıldıgı bu köylerde, yaylacılıga katılım aşagı kademedeki köylere oranla çok daha fazladır. Genellikle ailenin yaşlı fertleri ve çocuklar göç ederler. Yaylalara komşu köylerde ise tamamı ile hayvancılık egemen oldugundan, orta kademede yer alan köylere oranla daha geç, fakat ailenin tamamına yakınının katılımı ile yayla mevsimine başlanır. Örnegin, Yaylabaşı Köyü'nün 553 kişi olan nüfusunun 500 kadarı köyün üst kısmındaki Yaylabaşı Yaylası'na çıkarlar. Daha aşagı seviyelere kurulmuş bulunan Konaklar Köyü'nün ise %30'u yaylacılık yapmakta ver Gümüşki Dagı eteklerindeki Gümüşki, Ambarlı ve Zemberek yaylalarına göç eymektedirler. Ancak, bu köylerde tarımsal faaliyetler hayvancılıga oranla daha baskındır.

Özetlersek, araştırma sahamız içerisindeki toplam kır nüfusunun (48545 kişi) yaklaşık 4100 kişisi (%8.4'ü) iç göç olayı çercevisinde mevsimlik nüfus hareketi (yaylacılık) gerçekleştirirler. Bu hareket, genellikle nisan ayı sonlarına dogru başlayarak kasım ayına kadar devam eder.

Egitim görme istegiyle gerçekleştirilen bölge içi göçler de bir hayli önemlidir. Bu amaca yönelik geçici göçler, genellikle köylerden şehirlere, okulların açık olduğu süre içinde yapılırlar. Örnegin, Maçka'ya bagli Altındere Köyü'nün 235 kişi(1990 yılı)den ibaret olan nüfusunun 70-80 kadarı Maçka Ilçe Merkezi'ne, 70-80 kadarı da Trabzon Il Merkezi'ne kışın çocuk okutmak ve diger nedenlerle giderler. Bu mevsimde köyde çogu yaşlı, kadın ve çocuk 50-60 kişi kalır. Yazın ise hem Trabzon ve Maçka'daki nüfusun, hem de köyden ayrılıp başka şehirlerde ve yurt dışında yerleşenlerin yaz tatilini geçirmek üzere geri dönmeleriyle, köy nüfusu yaylaya çıkanlar hariç 400 kişiyi bulur

Dış göç olayı içerisinde degerlendirilebilecek önemli bir nüfus hareketi de, özellikle yüksek kademe köylerinden dışarıya yönelik olan ve mevsimlik çalışma amacıyla gerçekleştirilen göçlerdir. Bu tip göçlerin en tipik örnegi ise Kalyan Deresi boyunca en yüksekte kurulmuş olan 100.Yıl Köyü'nde görülmektedir. Burada da üç boyutlu bir göç hadisesi yaşanmaktadır. Hane sayısı 55 olan köyde, gerçek nüfus sayımı yapılamamaktadır. Çünkü, gerçekte 530 kadar olan köy nüfusu, mevsimler itibariyle göçmekte, çogu zaman köy halkı yılın farklı zamanlarında köye döndügü için, birbirleriyle karışılaşamazlar. Köyün genç nüfusunun tamamına yakını (yaklaşık 160 kişi) yaz mevsiminde çalışmak üzere Trabzon, Istanbul, Izmir ve Adana'ya gidip, kışın geri dönerler. Halbuki, tam bu günlerde 50-60 kişi Zonguldak-Eregli'ye balıkçılık yapmak için gitmek üzere köyden ayrılmıştır. Bunlar yaklaşık 6-7 ay sonra yani ilkbahar ortalarında geri gelirler. Fakat, döndüklerinde köy nüfusunun yaklaşık %50'si hayvanlarıyla mezraalara çıkmışlardır. Dolayısıyla, köyü hemen hemen boşalmış olarak bulurlar. Bu tür göç olayına benzer göçlere diger yerleşmelerden Hamsiköy, Gürgenagaç, Konaklar, Ormaniçi köylerinde de rastlanmaktadır.

2.1.4. Nüfusun cins ve yaş yapısı

Bir coğrafî bölgenin toplam nüfusu içerisindeki kadın erkek sayıları ile yaş yapısı, o bölgenin sosyo-ekonomik özellikleri ve nüfus hareketlerinin açıklanması bakımından oldukça önemli bir demografik özelliği teşkil eder. Cins gruplarından birinin diğerine üstünlüğü, toplum yapısının tarihî süreç içerisinde etkilendiği, fizikî, sosyo-kültürel ve siyasal şartlara bağlıdır. Araştırma bölgemiz, bu faktörlerden gerekli etkiyi görmüştür. Ancak, asıl önemli olan, bu faktörlerin hep birlikte, günümüzde ortaya koyduğu sonuçlardır.

Belli bir nüfus kitlesinde, genel olarak **100 veya 1000 kadına düşen erkek sayısı** olarak tanımlanan **cinsiyet oranı**, geçmişteki bütün zamanlarda kadın nüfus lehine olmuştur. **Doğanay (1986, s:286)**, Trabzon İli geneli için yapmış olduğu araştırmada, bölgenin çok eskiden beri, Türkiye'de kadın nüfusun fazla olduğu yerlerin başında geldiğini belirtir. Bu bakımdan, yöremizin cins durumunu 1960 öncesinde de bu kanaat cevresinde değerlendirmek uygun olmalıdır. Daha sonraki yıllardan günümüze kadar geçen sayım dönemlerinde, erkek nüfus hiçbir zaman kadın nüfustan fazla olmamış, ancak, yine Trabzon geneline göre paralellik gösterip, az da olsa, özellikle 1970 yılından itibaren erkek nüfus oranında artış gözlenmiştir (Tablo 2.6). Buna göre, 1990 yılında cinsellik oranı en yüksek seviyeye ulaşarak 100 kadına 87 erkek düşmüştür. Halbuki, 1960-1970 yıllarında kadın oranının giderek arttığı görülmektedir. Gerçekten de, nüfusun cins yapısı, yöremizdeki nüfusun hareketliliği konusunda daha önce ileri sürülen düşünceleri doğrular mahiyettedir. Çünkü, 1960 yılı öncesi kadın nüfus fazlalığı, kurtuluş savaşında erkek nüfusun kaybının yanında, doğurgan çağdaki kadınların sayısının azalmasına bağlı olarak gelişirken, 1960 yılından sonra, 1970 yılına kadar yurt dışına giden erkek nüfus, kadın nüfusun sahadaki fazlalığına sebep olmuştur. Sonuçta, 1970 yılından sonra bölge dışı göçler daha ziyade yurt içi göçler şeklinde

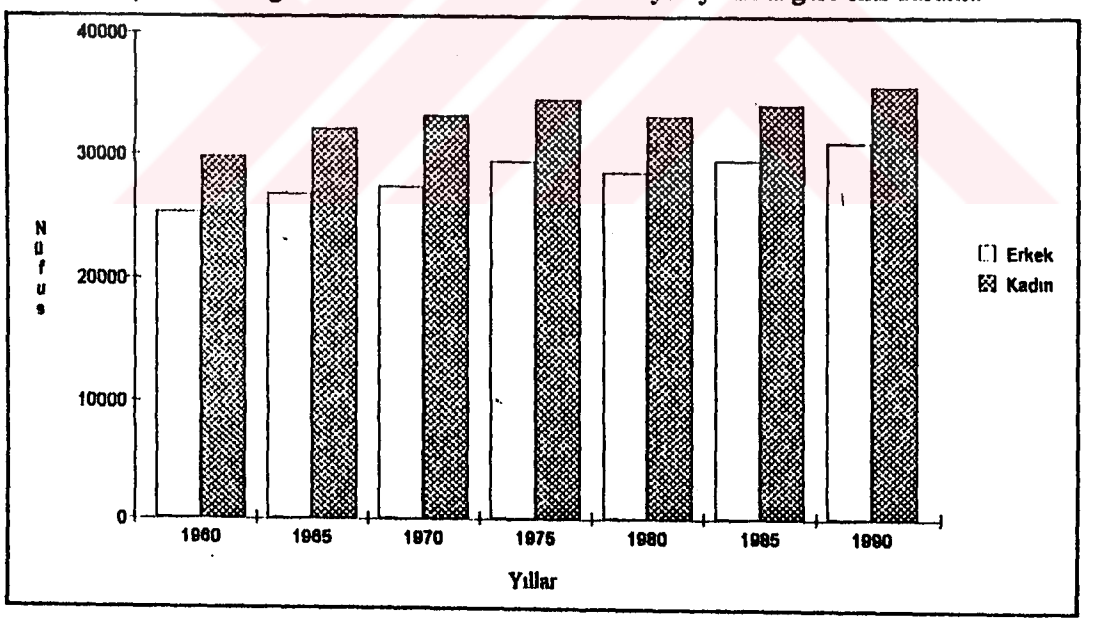
belirginleşip, doğal nüfus artışının giderek hızını kaybetmesine bağlı olarak da erkek nüfusta, son yıllara doğru kadın nüfusu yakalama eğiliminde bir gidiş ortaya çıkmıştır (Şekil 2.6).

Tablo 2.6. Değirmendere Havzası'nda nüfusun sayım yıllarına göre cins durumu ve cinsellik oranı(%)

Yıllar	Toplam	Erkek	%	Kadın	%	Fark	Cinsellik (%)
1960	55068	25326	45.1	29742	54.9	4416	85.1
1965	58716	26785	45.6	32031	54.4	5246	83.6
1970	60703	27372	45.1	33121	54.9	5749	82.6
1975	63915	29446	46.1	34429	53.9	4983	85.5
1980	61579	28500	46.2	33079	53.8	4579	86.1
1985	63472	29455	46.4	34017	53.6	4562	86.6
1990	66436	30910	46.5	35526	53.5	4616	87.0

Kaynak:D.İ.E. verilerinden derlenmiştir.

Şekil 2.4. Değirmendere Havzası'nda nüfusun sayım yıllarına göre cins durumu

Araştırma bölgesinin genel cinsiyet oranındaki kadın nüfus hâkimiyeti, 1985 yılı istatistik verilerine göre, Maçka dışındaki bütün yerleşmeler için geçerlidir. Köy yerleşmelerinden sadece Güzelyayla ve Ormaniçi'nde kadın-erkek oranı birbirine çok yakındır. Maçka'nın ilçe merkezi olması, hemen hemen bağlı bütün köylerden, özellikle kışın, nüfus çekmesine yol açmıştır. Çünkü, ilk, orta ve lise çağındaki öğrenciler eğitimlerini sürdürebilmek için ilçede kiraladıkları evlerde, genellikle aile reisleri ile birlikte kalırlar. Aynı zamanda, aile reisi bu süre içerisinde bir işte çalışır. Çoğu köylerdeki erkek nüfus, Maçka İlçe Merkezi'nde iş sahibi olup, aynı zamanda köyündeki ekonomik faaliyetlerle de ilgilenmektedir. Kadınlar ise genellikle köyde ziraatle uğraşıp, yazın sığırlarını yaylalara çıkarırlar. Bu sebepledir ki, Maçka'nın 1985 yılındaki nüfusu (4614 kişi) içerisinde, 100 kadına 129.5 erkek düşmektedir.

Sonuç olarak, araştırma bölgesindeki yerleşmeler, Maçka İlçe Merkezi haricinde, tamamen dışarıya göç vermekte ve erkek nüfusun göçe katılım oranı kadınlardan fazla olmaktadır. Maçka İlçe Merkezi de dışarıya göç vermekle birlikte, sahip olduğu kısmî ticaret hacmi ve yönetim fonksiyonuna bağlı olarak, nüfusunun cins bileşimi, diğer yerleşmelere uygunluk sağlamayıp, erkek nüfus fazlalığı görülmektedir.

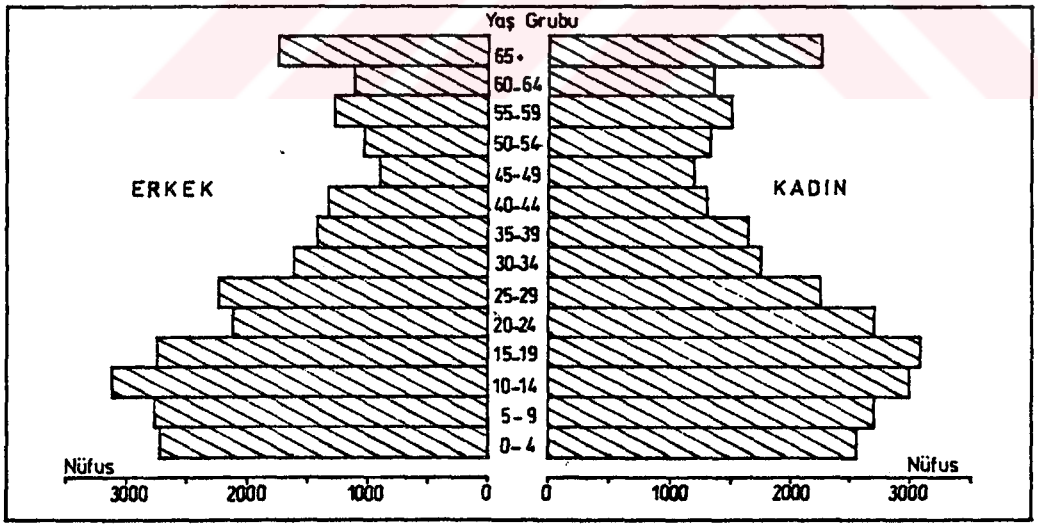
Sahadaki nüfus miktarı ve cins bileşiminin yanı sıra, nüfusun yaş dilimlerinin dar aralıklı gruplar şeklinde sıralanıp irdelenmesi, cins ve yaş yapısını daha anlaşılır hale getireceği gibi, bölgenin kalkınması için yapılacak olan plânların, daha isabetli olmasını sağlaması bakımından, bir hayli önemlidir. Bu amaçla, bölgenin genel cins ve yaş bileşiminin yanı sıra, seçilen dört farklı yerleşim birimindeki cins ve yaş bileşimi özellikleri karşılaştırılıp irdelenmeye çalışılırsa, daha sağlıklı sonuçlar ortaya çıkarılabilecektir.

Tablo 2.7. Değirmendere Havzası'nda nüfusun cins ve yaş bileşimi(1991)

Yaş grubu	Erkek	%	Kadın	%	Toplam	%
0- 4	2740	5.0	2553	4.6	5293	9.6
5- 9	2769	5.1	2700	4.9	5469	10.0
10-14	3107	5.7	2988	5.4	6095	11.1
15-19	2739	5.0	3068	5.6	5907	10.6
20-24	2133	3.9	2704	4.9	4837	8.8
25-29	2245	4.1	2229	4.0	4474	8.1
30-34	1622	3.0	1743	3.2	3365	6.2
35-39	1422	2.7	1643	3.0	3065	5.7
40-44	1354	2.4	1294	2.4	2648	4.8
45-49	943	1.7	1171	2.1	2114	3.8
50-54	1035	1.8	1336	2.5	2371	4.3
55-59	1297	2.4	1502	2.8	2799	5.2
60-64	1120	2.0	1344	2.5	2464	4.5
65+	1793	3.2	2246	4.1	4039	7.3
TOPLAM	26319	48.0	28521	52.0	54840	100.0

Kaynak: Trabzon il Sağlık Müdürlüğü kayıtlarından.

Şekil 2.5. Değirmendere Havzası nüfusunun cins ve yaş pramidi

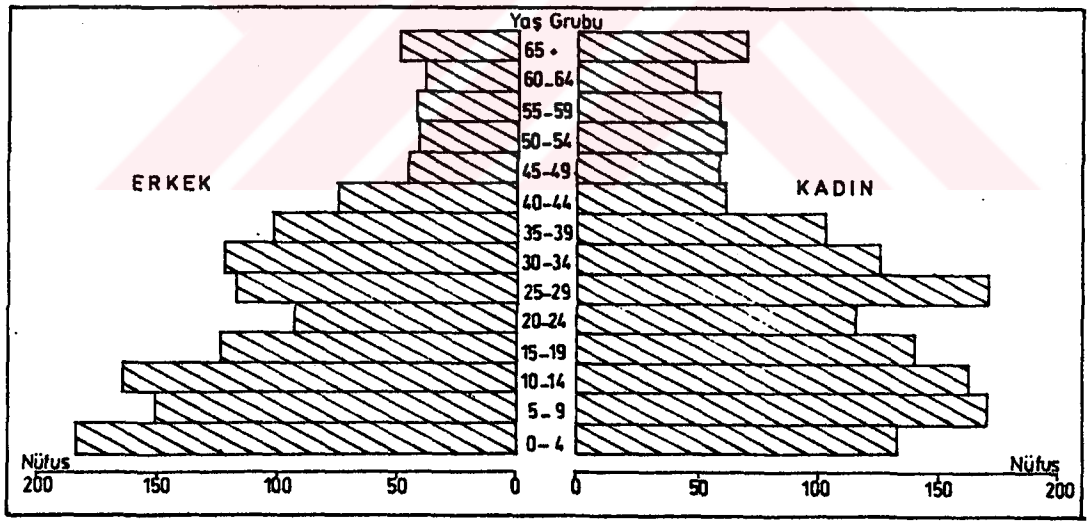

Tablo 2.8. Maçka ilçe Merkezi nüfusunun cins ve yaş bileşimi(1991)

Yaş grubu	Erkek	%	Kadın	%	Toplam	%
0- 4	183	6.8	131	4.3	314	11.1
5- 9	152	5.4	170	6.0	322	11.4
10-14	166	5.9	164	5.8	330	11.7
15-19	124	4.4	140	4.9	264	9.3
20-24	94	3.3	115	4.0	209	7.3
25-29	118	4.2	171	6.1	289	10.3
30-34	122	4.3	127	4.5	249	8.8
35-39	102	3.6	103	3.6	205	7.2
40-44	75	2.6	61	2.2	136	4.8
45-49	46	1.6	59	2.1	105	3.7
50-54	42	1.5	56	2.0	98	3.5
55-59	43	1.5	58	2.1	101	3.6
60-64	38	1.3	47	1.7	85	3.0
65+	50	1.6	68	2.7	118	4.3
TOPLAM	1355	48.0	1470	52.0	2825	100.0

Kaynak: Maçka ilçe Sağlık Müdürlüğü kayıtlarından.

Şekil 2.6. Maçka ilçe merkezi nüfusunun cins ve yaş pramidi

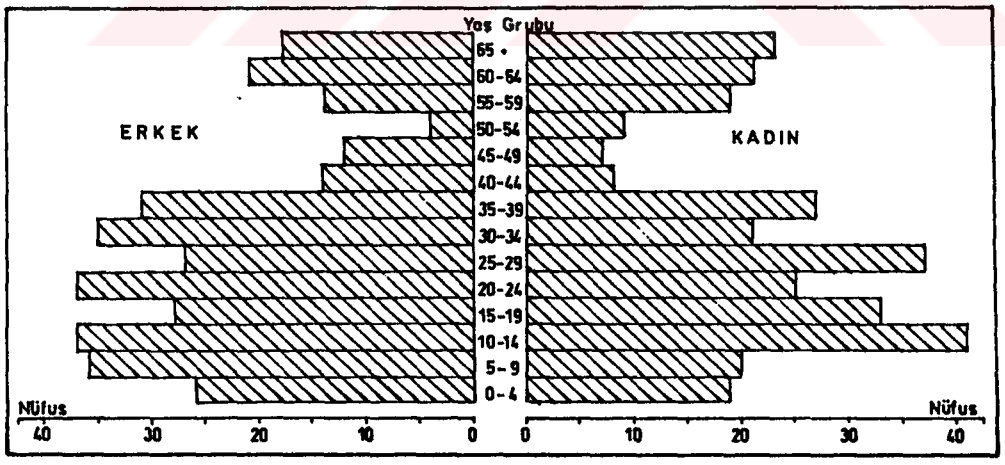

Tablo 2.9. Subaşı Köyü nüfusunun cins ve yaş bileşimi(1991)

Yaş grubu	Erkek	%	Kadın	%	Toplam	%
0- 4	26	4.0	19	2.9	45	6.9
5- 9	36	5.5	20	3.1	56	8.6
10-14	37	5.7	41	6.3	78	12.0
15-19	28	4.3	33	5.1	61	9.4
20-24	37	5.7	25	3.8	62	9.5
25-29	27	4.1	37	5.7	64	9.8
30-34	35	5.4	21	3.2	56	8.6
35-39	31	4.7	27	4.2	58	8.9
40-44	14	2.1	8	1.3	22	3.4
45-49	12	1.8	7	1.1	19	2.9
50-54	4	0.6	9	1.4	13	2.0
55-59	14	2.1	19	3.0	33	5.1
60-64	21	3.2	21	3.3	42	6.5
65+	18	2.8	23	4.6	41	6.4
TOPLAM	340	52.0	310	48.0	650	100.0

Kaynak: Trabzon İl Sağlık Müdürlüğü kayıtlarından.

Şekil 2.7. Subaşı Köyü nüfusunun cins ve yaş pramidi

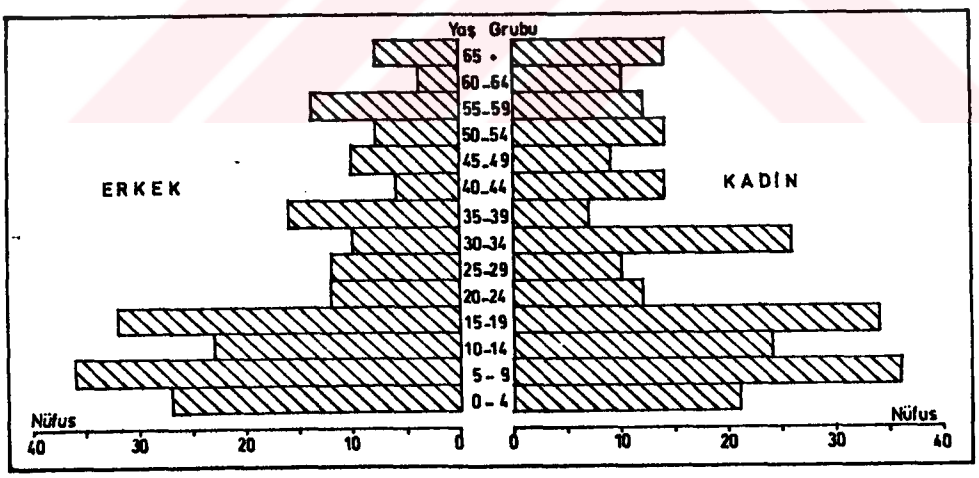

Tablo 2.10. Çatak Köyü nüfusunun cins ve yaş bileşimi(1991)

Yaş grubu	Erkek	%	Kadın	%	Toplam	%
0- 4	27	5.9	21	5.5	48	10.4
5- 9	36	7.8	36	7.9	72	15.7
10-14	23	5.0	24	5.2	47	10.2
15-19	32	6.9	34	7.4	66	14.3
20-24	12	2.6	12	2.6	24	5.2
25-29	12	2.6	10	2.2	22	4.8
30-34	10	2.2	26	5.6	36	7.8
35-39	16	3.5	7	1.5	23	7.8
40-44	6	1.3	14	3.0	20	4.3
45-49	10	2.2	9	1.9	19	4.1
50-54	8	1.7	14	3.1	22	4.8
55-59	14	3.0	12	2.6	26	5.6
60-64	4	0.9	10	2.1	14	3.0
65+	8	1.7	14	3.1	22	4.8
TOPLAM	218	47.3	243	52.7	461	100.0

Kaynak: Maçka ilçe Sağlık Müdürlüğü kayıtlarından.

Şekil 2.8. Çatak Köyü nüfusunun cins ve yaş pramidi

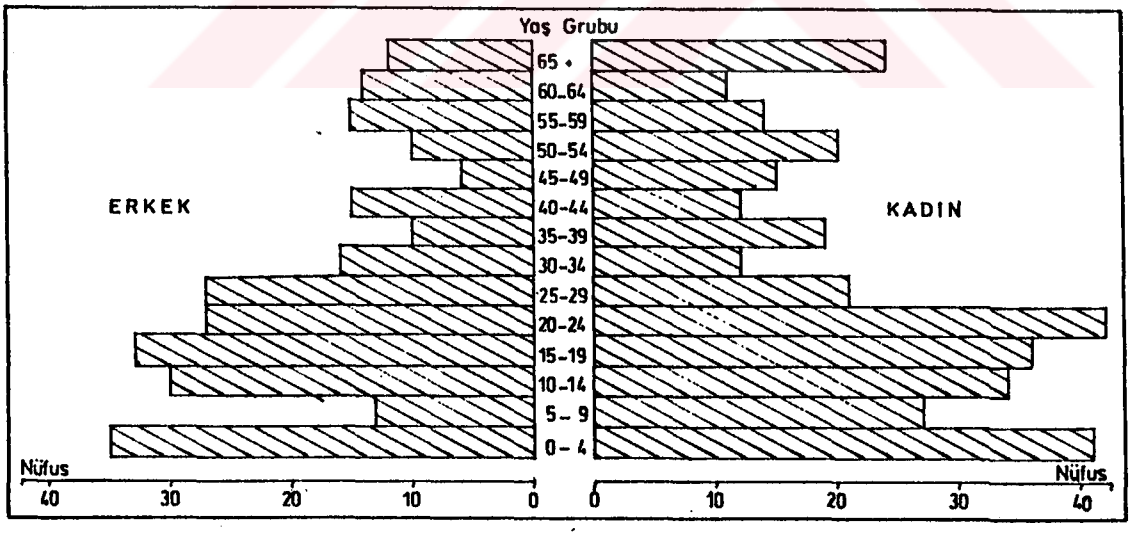

Tablo 2.11. Hamsiköy nüfusunun cins ve yaş bileşimi(1991)

Yaş grubu	Erkek	%	Kadın	%	Toplam	%
0- 4	35	5.9	41	6.9	76	12.8
5- 9	13	2.2	27	4.6	40	6.8
10-14	30	5.1	34	5.7	64	10.8
15-19	33	5.6	36	6.1	69	11.7
20-24	27	4.5	42	7.2	69	11.7
25-29	27	4.5	21	3.6	48	8.1
30-34	16	2.7	12	2.0	28	4.7
35-39	10	1.7	19	3.2	29	4.9
40-44	15	2.5	12	2.0	27	4.5
45-49	6	1.0	15	2.5	21	3.5
50-54	10	1.7	20	3.4	30	5.1
55-59	15	2.5	14	2.4	29	4.9
60-64	14	2.4	11	1.9	25	4.3
65+	12	2.0	24	4.2	36	6.2
TOPLAM	263	44.3	328	55.7	595	100.0

Kaynak: Maçka İlçe Sağlık Müdürlüğü kayıtlarından.

Şekil 2.9. Hamsiköy nüfusunun cins ve yaş pramidi

Saha genelinde, son yıllarda (1970 yılı ve sonrası) nüfus plânlaması politikalarının başarılı olduğu yönünde önemli belirtiler görülmektedir (Şekil 2.5). Çünkü, bütün örnek yerleşmelerde, 0-14 yaş grubu içerisindeki 0-4 yaşındaki çocuk nüfus oranı oldukça düşüktür (%9.6). Bir karşılaştırma yaparsak; örnek seçilen Trabzon İl Merkezi'ne bağlı köylerden Subaşı en az(%6.9) orana sahipken, Trabzon'a en uzaktaki köy yerleşmesi olarak örnek alınan Hamsiköy'de, %12.8 gibi en yüksek orana erişilir. Araştırma bölgesinin yaklaşık olarak merkezinde yer alan Çatak Köyü'nde ise bu oran %10.4'tür. Şu halde, doğum oranlarının şehirlerden kırsal alanlara doğru uzaklaştıkça arttığı ortaya çıkmaktadır. Kırsal alanladaki hâkim geçim faaliyetleri tarım ve hayvancılık fonksiyonuna dayandığı için, ekonomik faaliyetlerin zorluğu, ailelere fazla nüfus ihtiyacını hissettirmiştir. Şehir yerleşmeleri ve yakın alanlarında ise çocukların artan istekleri karşısında, aile gelirlerinin yetersiz oluşu da, aile plânlamasının farklı değerler göstermesinde önemli bir rol oynamıştır.

Havza genelinde görülen, **gerileyen karakterdeki** nüfus pramidinde, özellikle orta öğrenim çağındaki nüfusun muhafaza edildiği ve 19 yaşından sonraki hemen bütün gruplarda (daha çok erken), nüfus oranının düştüğü izlenmektedir (Şekil 2.5) Bu durum sahamızdan özellikle erkek nüfusun göç ettiğini destekler mahiyettedir. Aynı izlenim Çatak Köyü için de fazlası ile edinilmektedir (Şekil 2.6). Örnek yerleşim alanlarında tespit edilen önemli bir ortak husus da, yüksek öğrenim çağındaki nüfusun (18 yaş +) yaş pramitlerindeki görünümüdür. Gerçekten de, 15 yaş sınırından sonra, nüfusun azalan eğilimindeki başlıca neden; iyi bir gelecek temini için başta gelen çare olarak düşünülen, yüksek öğrenim görme arzusudur. İş edinme düşüncesiyle yapılan göçler bu yaşlarda pek azdır. Aynı amaçla yapılan göçlerde, en alt yaş sınırı genellikle 24'tür. Hattâ öğrenim görme amacıyla göç eden erkeklerin sayısının, kadınlardan oldukça fazla olduğunu belirtmekte yarar vardır. Çünkü, bölgede kızların çok erken çaglarda evlendirilmeleri dikkate alınırsa (ki bu evlilikler

daha çok bölge dışınadır), erkeklerin örnek pramitlerde görülen kısmi fazlalıklarının daha belirgin olması gerektigi açıktır. Zaten Maçka ilçesi'nin yaş pramidinde, 15-64 yaş diliminin oluşturduğu, çalışma çagı nüfus grupları içerisinde, özellikle 15-49 yaşları arasındaki nüfusun yogunluk kazanması, bu sebepledir. Subaşı ve Hamsiköy'deki ögrenim çagındaki gençlerin oluşturduğu yaş gruplarının oldukça fazla yogunluk göstermesi, Subaşı Köyü'nün tarım agırlıklı, Hamsiköy'ün ise hayvancılık agırlıklı ekonomik potansiyelleri ile ilgili olmalıdır. Ayrıca, Subaşı Köyü'nün, bir üniversite şehri olan Trabzon'a yakınlıgı dolayısıyla, ögrencilerin kolayca gidip-gelebilme kolaylıklarının bulunması da dikkatten uzak tutulmamalıdır.

Araştırma bölgesinde, 19 yaşından itibaren süreklilik gösteren nüfusun azalışı, saha dışına egitim amaçlı sürdürülen göçlerin yanında, çalışmak amacıyla gerçekleştirilen göçlerin de olması ile izah edilebilir. Sahada 49+ yaş grubu nüfusunun tekrar artış göstermesi, bölge dışında çalışıp emekli olan insanların önemli bir kısmının tekrar köyüne dönmesi ile açıklanabilir. Bu özellige tipik bir örnek olarak, Cinali Köyü'nü vermek mümkündür.

Kırsal alanlardaki nüfusun ekonomik potansiyel ile olan yakın ilgisini, Subaşı Köyü ile Çatak Köyü'nün yaş pramitlerini karşılaştırmak suretiyle ortaya koymak mümkündür. Her iki köyde de dogurganlık oranındaki düşüşte paralellik varken, 15-19 yaş grubundan sonra, Çatak Köyü'nde kadın ve erkek nüfusun belirgin azalışında, köyün elverişsiz topografik yapısı nedeniyle gerek tarım, gerekse hayvancılık veya ticarete dayalı yeterli hiçbir avantajın olmayışının etkileri görülmektedir. Halbuki, Subaşı Köyü düz sayılabilecek bir alana kurulu olup, Çatak'tan çok daha elverişli bir ekonomik potansiyele sahiptir. Buna bagli olarak, Subaşı Köyü, 15-30 yaşları arasındaki nüfusu daha çok tutabilmiştir (Şekil 2.7, 2.8).

Degirmendere Havzası'nda, 1991 yılı itibariyle nüfusun yaklaşık %30.7'sini çocuklar (0-14 yaş dilimleri), %61.9'unu

çalışma çagı nüfus (15-64 yaş dilimleri), geriye kalan %7.4'ünü de yaşlı nüfus (65 ve daha yukarı yaş dilimleri) oluşturuyordu (Tablo 2.12, Şekil 2.10). Buna göre, bagımlı nüfus oranı %61.5 olup, Türkiye ortalamasının (%75.9) oldukça altındadır.

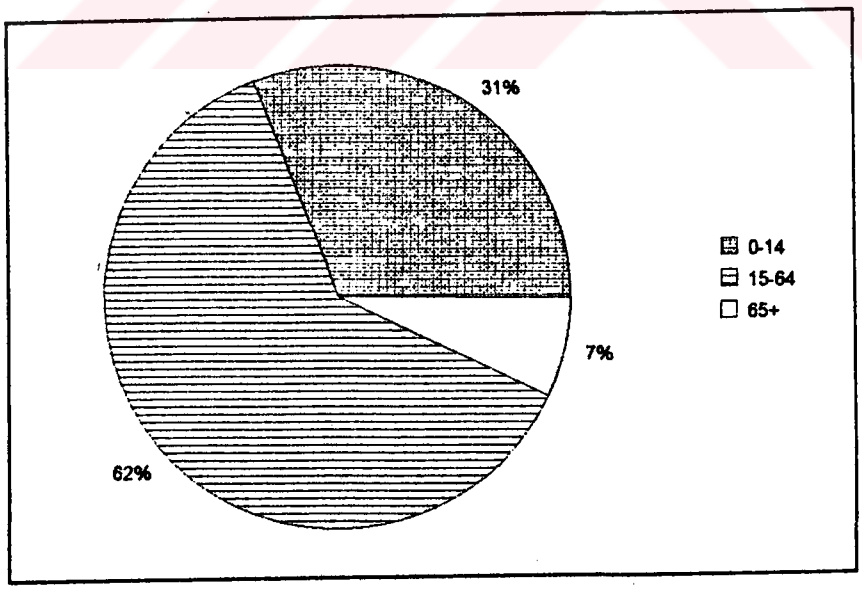
Ülkemizde, kırsal kesimde genellikle 10-14 yaş dilimindeki nüfusun çalışma hayatına katıldıgı bilinmektedir. Şayet çalışma çagı nüfusuna bu dilim de katılırsa, oranın

Tablo 2.12. Değirmendere Havzası'nda nüfusun geniş aralıklı yaş gruplarına göre cins durumu(1991)

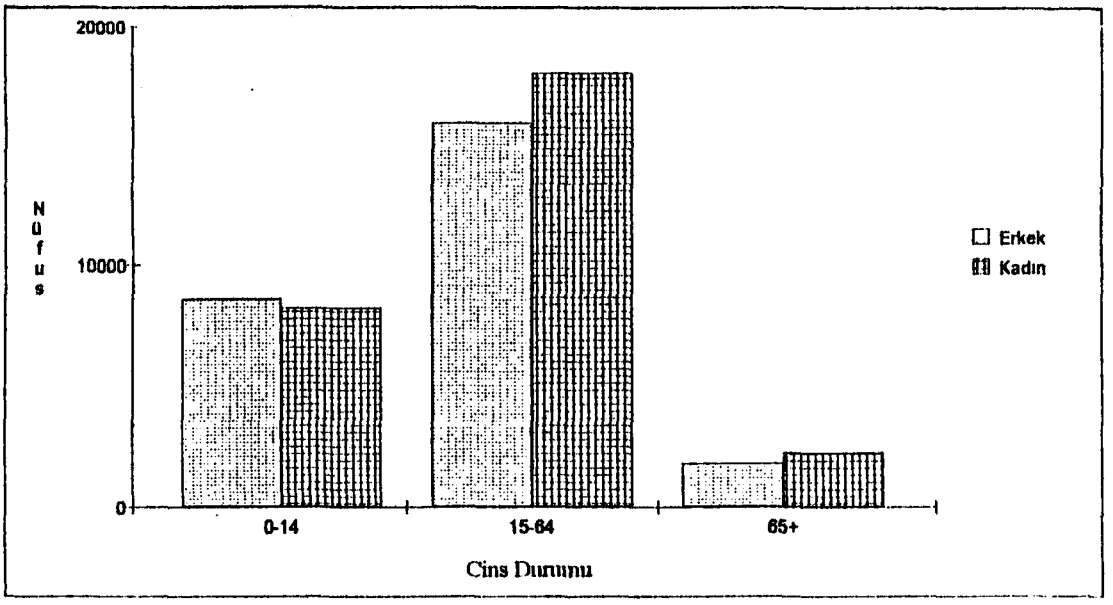
Yaş grubu	Erkek	%	Kadın	%	Toplam	%
0-14	8616	51.1	8241	48.9	16857	30.7
15-64	15910	46.9	18034	53.1	33944	61.9
65+	1793	44.4	2246	55.6	4039	7.4
TOPLAM	26319	48.0	28521	52.0	54840	100.0

Kaynak: Trabzon il ve Maçka ilçe Sağlık Müdürlüğü kayıtlarından.

Şekil 2.10. Değirmendere Havzası'nda çoçuk, yetişkin ve yaşlı nüfusun dağılımı

Şekil 2.11. Değirmendere Havzası'nda nüfusun yaş gruplarına göre cins durumu

artarak %73.7'ye ulaştığı ortaya konulabilir. Çünkü, tarımsal faaliyetlerin ekstansif metolarla yapıldığı sahada, tarlaların ekime hazırlanmasında, ürünlerin hasadında ve hattâ yaz mevsiminde yaylalardaki hayvancılıkla ilgili faaliyetlerin sürdürülmesinde, 10-14 yaş dilimi içerisindeki nüfusun önemli katkıları vardır.

Yukarıda sıralanmaya çalışılan bilgiler ışığında, yörenin nüfusunun, dinamik bir yapıya sahip olduğu söylenebilir. Dışarıya gerçekleştirilen göçlere, genellikle aktif nüfusun katılmasına rağmen, bölgemizdeki doğum oranının düşük olması ve yaşlı nüfus gruplarının oranının düşüklüğü, yine de faal nüfusun oranını yükseltip, bağımlılık oranının çok düşük gerçekleşmesini sağlamıştır.

Faal nüfus grubu içerisinde kadın nüfus oranının üstünlük göstermesi sahamız için gayet doğaldır. Çünkü, iktisadî faaliyet alanlarında çalışan kadın nüfusun hâkimiyeti, öteden beri bilinmektedir. Doğal olarak, eşinin ya da ailesindeki diğer erkek nüfusun gurbetçilik yaptığı bir çalışma ortamında, kadının daha fazla yük alacağı açıktır. Ancak, bu görüntü,

bölgemizdeki kadınların tarlada zoraki çalıştırılan, hayvanını zoraki besleyen ve dolayısıyla hor görülen bir varlık olduğu kanaatini vermemelidir. Aksine, kadın, erkeği yanında olmadığı için çalışması gerektiğinin bilincinde olup, elde ettiği geliri tamamen kendi insiyatifi doğrultusunda, ailesi için harcar. Kısaca, kadın, yöremizde horlanan değil, aile reisi durumunda olup, çok fedâkardır.

2.1.5. Nüfusun eğitim ve kültürel durumu

İnsanların yaşamakta oldukları coğrafî çevrede, kendilerine sunulan avantajlardan faydalanmaları, karşılaştıkları güçlükleri aşmaları, kısaca, çevre ile olan mücadelelerinde başarılı olmaları, sahip oldukları eğitim ve kültürel durumları ile yakından ilgilidir. Bu bakımdan, Eğitim ve kültürel seviyesi yüksek olan toplumlar, öncelikle yaşadıkları çevrenin ortaya koyduğu avantajları maksimum ölçüde değerlendirir, yeterli olmadığı takdirde, daha iyi yaşama şartlarını bölge dışından araştırırlar. Sonuçta, yöre şartlarının yetersizliğine bağlı göç hareketleri ortaya çıkar.

Araştırma sahasındaki nüfus hareketlerini, bölgenin coğrafî özellikleri ile eğitim-kültürel yapısının ilişkilerini dikkate almadan değerlendirmenin eksik olacağı düşünülürse, günümüz nüfusunun eğitim ve kültürel durumunun araştırılması gerekmektedir.

Değirmendere Havzası'nda yaşamakta olan nüfus, öteden beri eğitime özel bir önem vermiştir. Çünkü, eğitim kurumlarının sadece %13.6'sı 1980 yılından sonra kurulmuş olup, daha çok orta öğretim okulları şeklindedirler. Günümüzde toplam 84 köyün 8 kadarında (Çamlıdüz, Yerlice, Çıralı, Bakırcılar, Kuşçu, Akmescit, Kumrulu, Cinali köyleri) okul yoktur. Fakat adı geçen köyler, diğer okulu olan yerleşmelere oldukça yakın mesafededirler. Bu yüzdendir ki, sahamızda yatılı bölge okulu bulunmamaktadır. Ayrıca, bir çok yerleşmenin mahallelere dağılmış 1'den fazla okulu vardır (Çoşandere Köyü'nde 3, Çaglayan'da 2, Akoluk, Dikkaya,

Tablo 2.13. Değirmendere Havzası'nda ilköğretimin genel durumu(1992-1993)

Okul sayısı	Derslik sayısı	Öğretmen sayısı	Öğrenci sayısı		
			Erkek	Kız	Toplam
103	345	278	2926	2811	5737

Kaynak:Trabzon il Milli Eğitim Müdürlüğü verilerinden.

Kırantaş, Mataracı, Ocaklı, Ogulagaç, Sakızlı, Sındıran, Temelli, Yaylabaşı ve Üçgedik köylerinde de 2 şer ilkokul, ilkokulu olan beş yerleşmede de ilköğretim okulu bulunmaktadır).

Araştırma bölgesindeki köylerin genellikle küçük yüzölçüme ve dağınık-dokulu yerleşme dağılışına sahip olmaları sebebiyle, birinden digerine geçiş kısa mesafelerde olduğu için, okul olmayan köylerin problemi, yakın köylerdeki okullardan faydalanmak suretiyle giderilmektedir. Zaten bu köylerin çogunda, öğrenim çagındaki nüfus, okul gerektirecek kadar degildir. Bu bakımdan, ilköğretim seviyesindeki okullaşmanın yeterli oldugu belirtilebilir. Çünkü, 1965 yılı verilerine göre, sahanın çok geniş bir kısmını teşkil eden Maçka ilçesi ve bağlı yerleşmelerinde okur-yazar nüfus oranı %29.5 iken, bu yıldan sonra okullaşmanın hızla artması, nüfusun egitime duyduğu istek ve daha da önemlisi, 1980 yılından sonraki okuma-yazma seferberligi dolayısıyla, günümüzde %85'e yaklaşmıştır. Ilk ve ortaokulların köylerde yaygınlaşması, orta dereceli okulların Maçka ilçe Merkezi, Esiroglu ve Çaglayan belediyelerinde faaliyete geçmesiyle, egitim görme amacıyla bölge dışına yapılmakta olan göçler, önemli ölçüde yavaşlamıştır. Ancak, Maçka, Esiroglu ve Çaglayan yerleşim merkezlerinin lise ve dengi okullara sahip olmaları, yakın köylerden yine egitim amaçlı olan bölge içi göçlere zemin hazırlamıştır. Bu sebeple, özellikle adı geçen

yerleşmelerin okul çağındaki nüfusları (6-18 yaş grubu)nın oranının yüksek olduğu dikkati çeker. Hattâ, bu yaşlardan itibaren, göçler nedeniyle önemli nüfus azalmaları görülmekte ve 19-25 yaş dilimindeki bâriz azalma içerisinde, erkek nüfusun üstünlüğü, yöremizde yüksek öğrenim görme arzusunun, özellikle erkek nüfus için nedenli önemli olduğunu ortaya koymaktadır (Şekil 2.5). Elbette ki, sahamızın insanlara sunduğu ekonomik kaynakların yetersizliği, bu seçimde başlıca rolü oynamıştır.

Yakın çevreden gelen göçlerle, Maçka İlçe Merkezi'ndeki nüfusun eğitim-kültür seviyesi oldukça yükselmiştir. Okur-yazar nüfus oranı 1985'de %88.1'e ulaşmış, ortaokul ve lise mezunlarının toplam oranları %30.9'luk, yüksek okul mezunları ise %3.2'lik bir oranı bulmuştu. Okuma-yazma bilmeyen nüfus miktarı %11.9 gibi bir oranı teşkil etmiş ise de 7 yıl aradan sonra günümüzde, bu oranın %5'ler civarına düştüğü görülmektedir (Şekil 2.11). Çünkü, okur-yazar olmayan nüfusun tamamını 65'den daha yukarı yaştakiler oluşturmakta, kırsal alanlarda dahi okul çağındaki çocuklar en az ilkokul düzeyinde eğitim görmektedirler. Üstelik, çocukların eğitiminde kız-erkek ayırımı kesinlikle yapılmamaktadır (Şekil 2.13). Halbuki, 1985 yılı için kadın nüfusun %20.3'ü, erkek nüfusun da %5.5'i okur-yazar değildi (Tablo 2.15).

Sahamızdaki toplam nüfusun yaklaşık %18'i ilk ve orta öğretim görmekte olup, 1992-1993 eğitim-öğretim yılında toplam

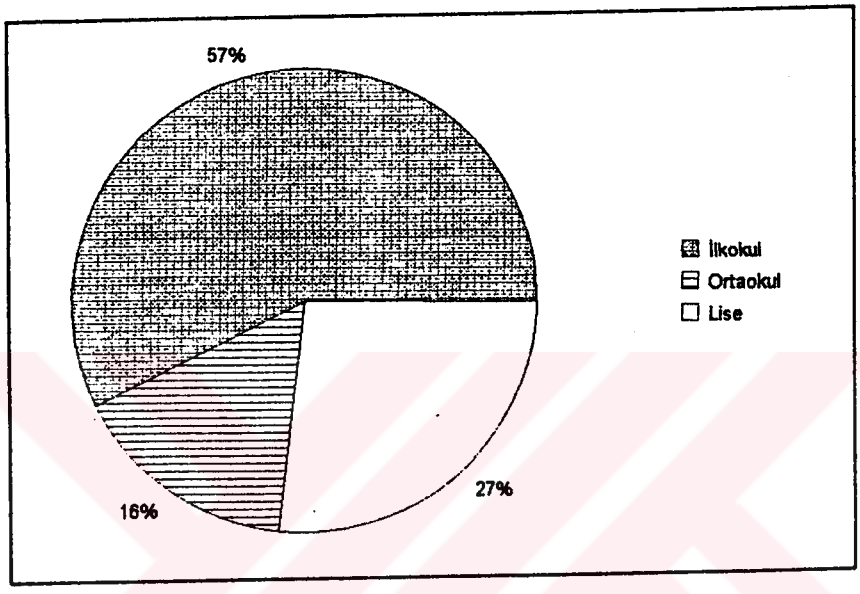
Tablo 2.14. Değirmendere Havzası'nda orta öğretimin genel durumu(1992-1993)

Okul sayısı	Derslik sayısı	Öğretmen sayısı	Öğrenci sayısı(Ortaokul) Erkek	Kız	Toplam	Öğrenci sayısı(lise) Erkek	Kız	Toplam
10	54	144	988	573	1561	1737	934	2671

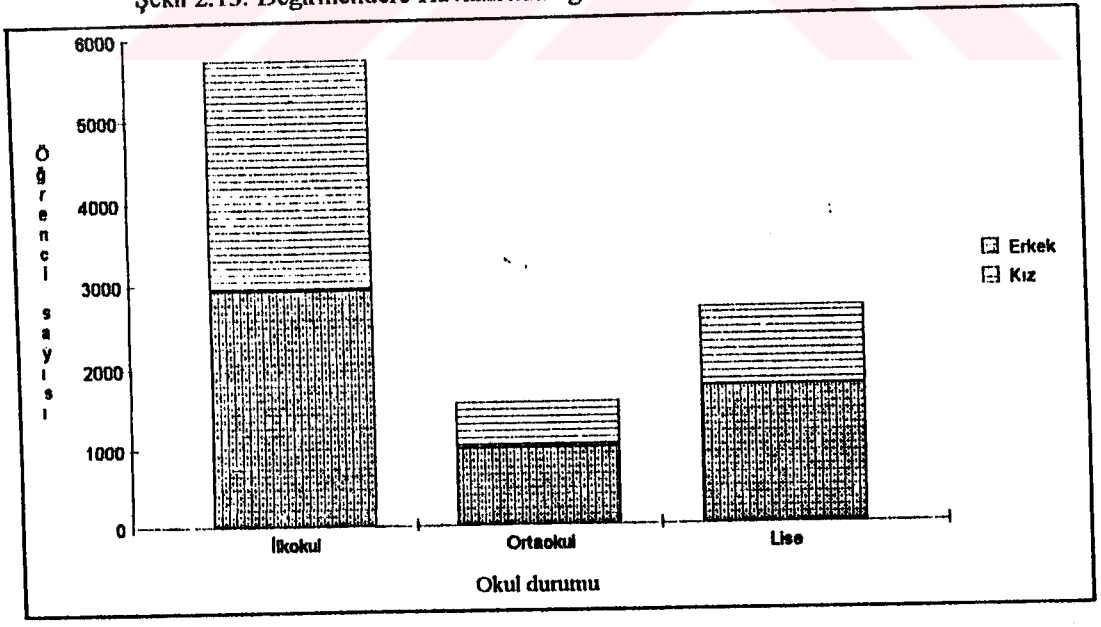
Kaynak:Trabzon İl Milli Eğitim Müdürlüğü verilerinden.

öğrenci sayısı 9969 kişidir. Geçen 5 yıl içerisinde (1987-1988 egitim-öğretim yılında toplam öğrenci sayısı 9177 kişi idi) öğrenci nüfusu %8.6 oranında artmıştır. Yıllık %1.7 kadar gerçekleşen öğrenci sayısındaki artışın, genel doğum oranı (%1.4) ile büyük paralellik göstermesi, sahamızdaki egitim görme isteginin en üst düzeyde olduğunun ifadesidir.

Şekil 2.12. Değirmendere havzasında öğrenci nüfus

Şekil 2.13. Değirmendere Havzası'nda öğrenci nüfusun cinslere göre dağılımı

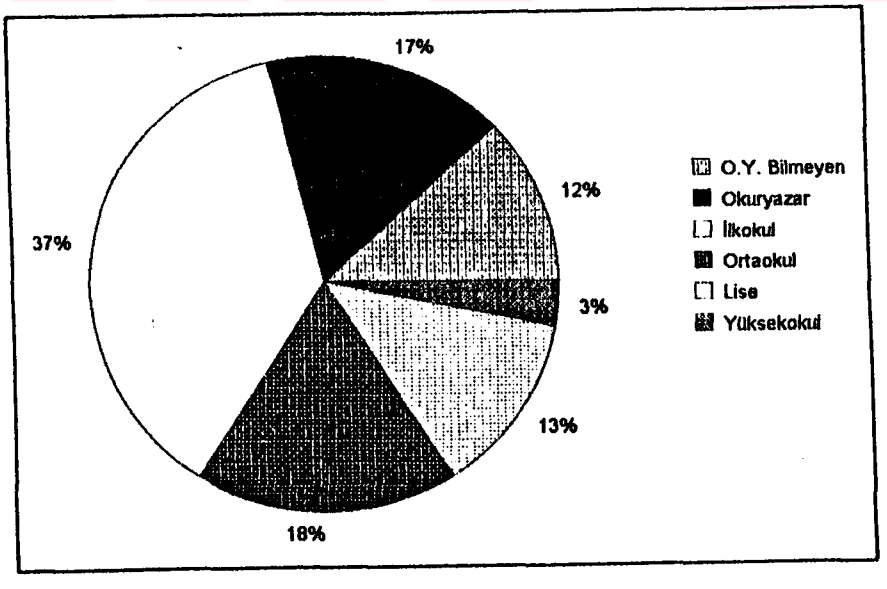
Yapılan araştırmalara göre, Değirmendere Havzası'nda eğitim-öğretim görmekte olan nüfusun %57.5'i ilkokul, %15.7'si ortaokul, %26.8'i de liselerde dağılış göstermektedir (Şekil 2.12). Son 5 yılda ilkokula devam eden öğrenci sayısında düşüş olması, genel doğum oranının giderek azalmasına bağlı olan, 0-5 yaş diliminin oranının az oluşu ile ilgili olmalıdır. Buna karşılık, aynı yıllarda ortaokul ve özellikle lise öğrenimi gören öğrenci nüfusunun önemli artışlar göstermesi, bölgemizdeki tarım ve hayvancılık gibi temel ekonomik

Tablo 2.15. Maçka ilçe Merkezi'nde 6 yaş üzerindeki nüfusun eğitim durumu (1985)

	Toplam nüfus	O.Y. bilmeyen	O.Y. bilen	Okur yazar	İlkokul mezunu	Ortaokul mezunu	Lise mezunu	Y.okul mezunu	Bilinmeyen
E	2789	125	2164	336	938	495	287	105	3
K	1752	355	1397	344	560	240	228	24	1
T	4041	480	3561	680	1498	735	515	129	4
%	100.0	11.9	88.1	16.8	37.1	18.2	12.7	3.2	0.1

Kaynak:D.İ.E.,1985 Genel Nüfus Sayımı-Trb.Nüf.Sos. ve Eko.Hit.,Ankara,Yay.no.1237.

Şekil 2.14. Maçka İlçe Merkezi nüfusunun eğitim durumu

potansiyellerin, genç nüfus için gelecek vaadetmediğini ve egitim görmenin tek seçenek olduğunu ortaya koymaktadır (Şekil 2.14). Sahada 1980 yılı sonrasında yeterli sayıda açılmış olan orta dereceli okullar, bölge dışına gerçekleştirilen genç nüfus göçünü önemli oranda önlemiştir. Köylerin geniş yol ağı ile Maçka İlçe Merkezi'ne baglanması, nüfusun kolayca ulaşım saglamasında ve egitim görmesinde itici rol oynamıştır.

Bölgemizde, gerek okul gerekse öğretmen sayısının yeterli olduğu görülmektedir. Öğretmen başına (1992 yılı) yaklaşık 19 öğrenci düşmektedir. Fakat öğretmenlerin sayısının okul başına rasyonel dağıtılmamış olması ve bazı okullarda köy nüfusunun azlığı nedeniyle, yeterli öğrenci bulunmayışı, Trabzon Milli Egitim İl Müdürlüğü'nün **taşıma sistemi** adını verdiği ve oldukça başarılı sayılabilecek bir uygulamaya geçmesine sebep olmuştur. Türkiye'de ilk defa uygulanan bu sisteme göre, bu tip köylerin öğrencileri, seçilen merkezî köylerdeki okullara, kiralanan araçlarla getirilip-götürülmekte ve böylece hem öğretmen eksigi giderilmekte, hem de ekonomik bakımdan tasarruflar saglanmaktadır. Yakın merkezlere taşınmada 16 ilkokul seçilmiş, bunlardan 4 köy Konaklar, 2 köy Çatak , 1 köy Akarsu ve 1 köy de Hamsiköy'de, ayrıca 5 köy Esiroglu'nda, 3 köy de Maçka Merkez Cumhuriyet İlkokulu'nda egitim-öğretim görmektedirler.

Araştırma sahasında 103 adet ilköğretim, 10 adet de orta öğretim veren okul vardır (Tablo 2.13). Orta öğretim kurumlarından 3'ü lise, 3'ü meslek lisesi, 4'ü sadece ortaokuldur. Ayrıca, 5 adet ilköğretim okulu bulunmaktadır. Bunlara ilave olarak Maçka'daki Çıraklık Egitim Merkezi'nde 32 öğrenci, Halk Egitim Merkezi'nde de 431 kız öğrenciye 38 dönemde Meslekî Genel Kültür Kursları, 2276 kız öğrenciye 195 dönemde sosyal-kültürel kurslar ve 15 erkek öğrenciye de bir dönemde sanayi-egitim kursu verilmiştir (1992-1993 öğretim yılında).

Genel olarak egtimi seviyesinin giderek yükseldiği sahamızda, orta ve yüksek öğrenim görmüş nüfusun oranının az olmasının temel nedeni, bölgemizde istihdam

ettirilememeleridir. Ayrıca, ilk ve orta ögrenimini görmüş fakat daha üst düzeyde tahsil yapamamış, özellikle kadın nüfusun egitim ve sosyal düzeyi, büyük bir arzuyla takip ettikleri kurslar sayesinde daha da yükselmiştir.

Sonuç olarak, araştırma bölgemizin elverişsiz topografik yapısı sebebiyle ortaya çıkan olumsuz ekonomik şartlar, yaşayan nüfusun egitime yönelmesine saglamış ve yüksek oranda egitimli-kalifiye işgücü, daha iyi yaşama şartlarını sahamız dışından saglamak amacıyla göç etmek zorunda kalmıştır.

2.1.6. Nüfusun saglık durumu

Araştırma sahamızdaki saglık hizmetleri 6 adet saglık ocagı tarafından verilmeye çalışılmaktadır. Tedaviler genellikle ayakta yapılmakta, yatak olmadıgı için agır veya ameliyat ihtiyacı hisseden hastalar Trabzon'a sevk edilmektedir. Ancak, saglık ocaklarının çok az sayıda ve yetersiz donanımda oluşu, saglık bakımından bölgede pek çok sorunun dogmasına neden olabilmektedir. Bu kurumlar tarafından sadece saglık taraması, aşılama, enjeksiyon, dogum yaptırmak gibi tıbbî faaliyetler ile aile ve nüfus plânlamasına dâir egitim çalışmaları yapılabilmektedir.

Saglık ocakları yakın köylere göre merkezî konumda kurulmuşlardır. Bunlar, Maçka ilçesi'nde, Çaglayan ve Esiroglu belediyeleri merkezinde, Konaklar, Hamsiköy ve Coşandere köylerinde yer alırlar. Tamamında 11 hekim, 7 hemşire, 12 saglık memuru, 36 ebe ve 5 tıbbî sekreter görev yapmakta, sadece Maçka ve Esiroglu saglık ocaklarının 1'er ambulansı bulunmaktadır (Tablo 2.16). Doktor başına düşen hasta sayısının günde ortalama 11 oldugu yöremizde, doktor başına ortalama 4090 kişi düşmekte olup, bu deger Türkiye ortalamasının (1361 kişi) 3 katıdır. Ebe başına ise ortalama 792 kadın düşmektedir. Saglık ocaklarında günlük hasta adedinin düşük görülmesi, bu merkezlerde gerekli tıbbî araç ve gereçlerin çok eksik oluşu, yeterli doktor olmayışı ve tahlil, film çekimi gibi ünitelerin bulunmayışı sebebi ile yöre insanının itibar etmemesinden kaynaklanmaktadır.

Tablo 2.16. Değirmendere Havzası'nda sağlık kurumlarının personel dağılımı(1991)

Sağlık merkezi	Hekim	Sağlık mem.	Hemşire	Ebe	Tıbbi sek.	Şoför	Hizmetli	Diğer
Haçka Sağlık Ocağı	4	5	3	11	2	1	2	-
Esiroğlu Sağlık Oc.	2	2	1	6	-	1	1	2
Konaklar Sağlık Oc.	1	1	1	2	1	-	1	1
Coşandere Sağlık Oc.	1	1	1	2	-	-	1	1
Hamsiköy Sağlık Oc.	1	1	-	4	1	-	1	2
Çağlayan Sağlık Oc.	2	2	1	11	1	-	1	1
T O P L A M	11	12	7	36	5	2	7	7

Kaynak: Trabzon Sağlık il Müdürlüğü verilerinden.

İnsan sağlığını etkileyen en önemli unsurlardan biri de hijyenik faktörlerdir. Sağlık kurumları ve personel, bu konuda da oldukça yetersizdir. Bölgemizin başlıca hastalıkları, başta enfeksiyonal olmak üzere paraziter, romatizmal, akciger ve damar sertligidir. Bunlardan enfeksiyonal ve paraziter hastalıklar büyük ölçüde çevre sağlık şartları ile ilgilidir.

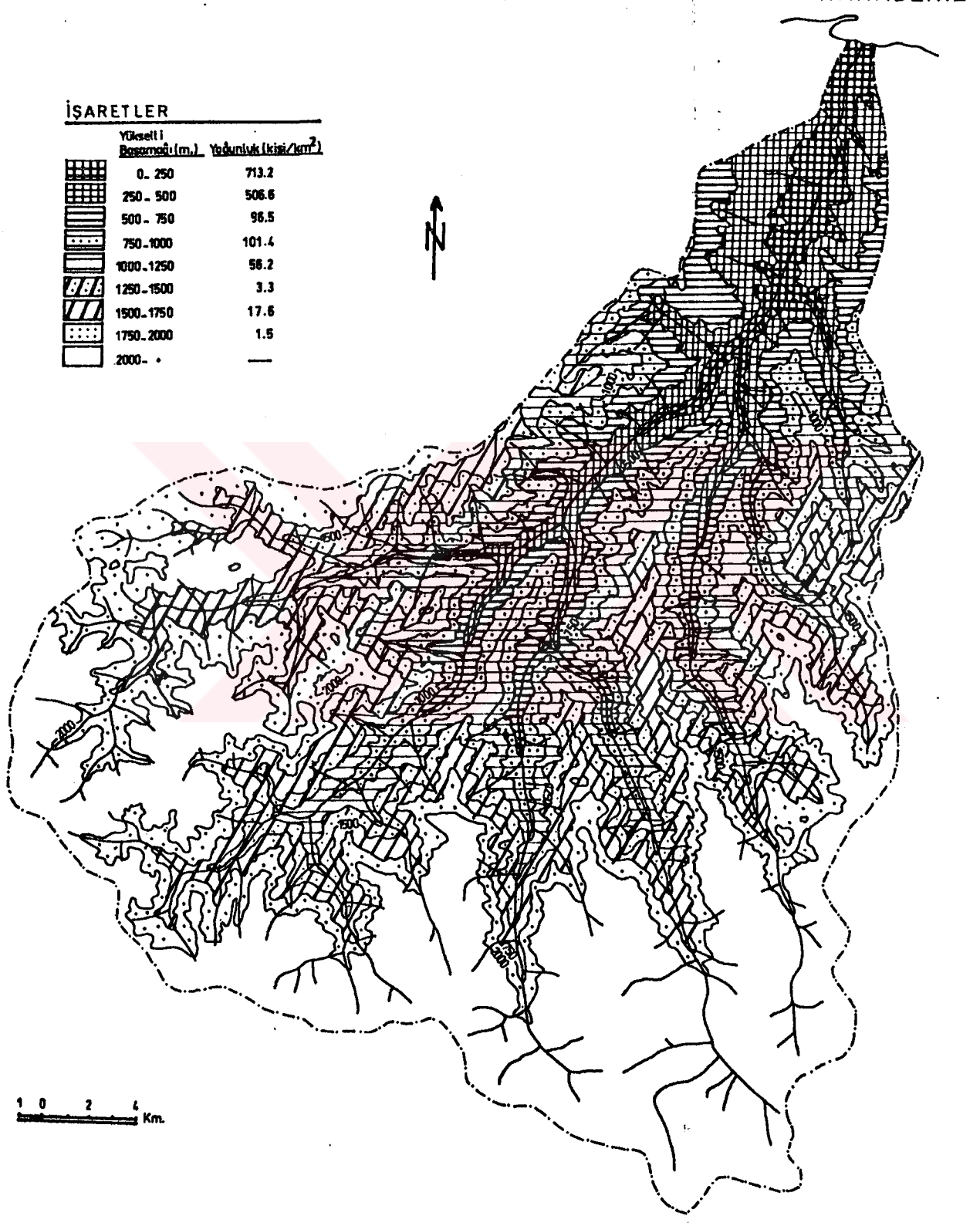
Önemli bir nüfus kitlesinin, ortalama olarak yılın yarısını geçirdiği yayla ve mezraalarda, köylerin su kaynakları, gerek hayvanlar, gerekse insanlar tarafından kirletilmektedir. Tuvaletlerin üzeri açık ve gelişigüzel yollarla konutların yanıbaşında inşa edilmeleri, hayvansal ürünlerin sağlıksız olarak üretilmelirine sebep olmaktadır. Atıkların yagmur suları ile kolayca erişebildiği dereler ve kaynak suları, yaylaların aşagı seviyelerindeki mezraalrda ve köylerdeki yerleşmelerde içme suyu olarak tüketilmektedir. Hattâ, şehir suları da bu derelerden temin edilmektedir. Sahamızda, eylül ayı sonlarından itibaren özellikle bagırsak enfeksiyonlarında önemli artışlar gürülmesi bu sebepledir. Her ne kadar klorlama ve ilaçlama yapılıyorsa da, yeterli olmamakta, ayrıca su borularının eski oluşu, çevredeki olumsuz

Tablo 2.17.(Devam) Değirmendere Havzası'nda yerleşmelere göre aile büyüklüğü(1991)

Yerleşme	Nüfusu	Hane sayısı	Aile büyüklüğü
Yaylabaşı	505	70	7.2
Yazılıtaş	447	86	5.2
Yazlık	988	197	5.0
Yemişli	201	39	5.1
Yerlice	119	18	6.6
Yeşilyurt	242	64	3.8
Yukarıköy	581	110	5.3
Yüzüncüyıl	312	55	5.7
Zaferli	145	42	3.5
ESİROĞLU	6875	925	7.2
Alaçam	132	28	4.7
Armağan	573	125	4.6
Barışlı	278	53	5.2
Gayretli	221	46	4.8
Günay	435	82	5.3
Hızarlı	227	48	4.7
Kaynarca	509	124	4.1
Kırankaş	248	51	4.9
Kumrulu	57	17	3.6
Temelli	743	151	4.9
Tosunlu	111	23	4.8
Yeniköy	120	21	5.7
TOPLAM	54840	10190	5.4

Kaynak: Trabzon İl ve Maçka İlçe Sağlık Müdürlüğü verilerinden.

Şekil 2.19. Değirmendere Havzası'nın Yükselti Basamaklarına Göre Matematiksel Nüfus Yoğunluğu Dağılış Haritası

bir alandaki nüfus dağılışı söz konusudur. Buna göre, nüfusun, tarım alanları veya hayvancılık ekonomik fonksiyonu da dikkate alındığında daha farklı sonuçlar ortaya çıkabilecektir.

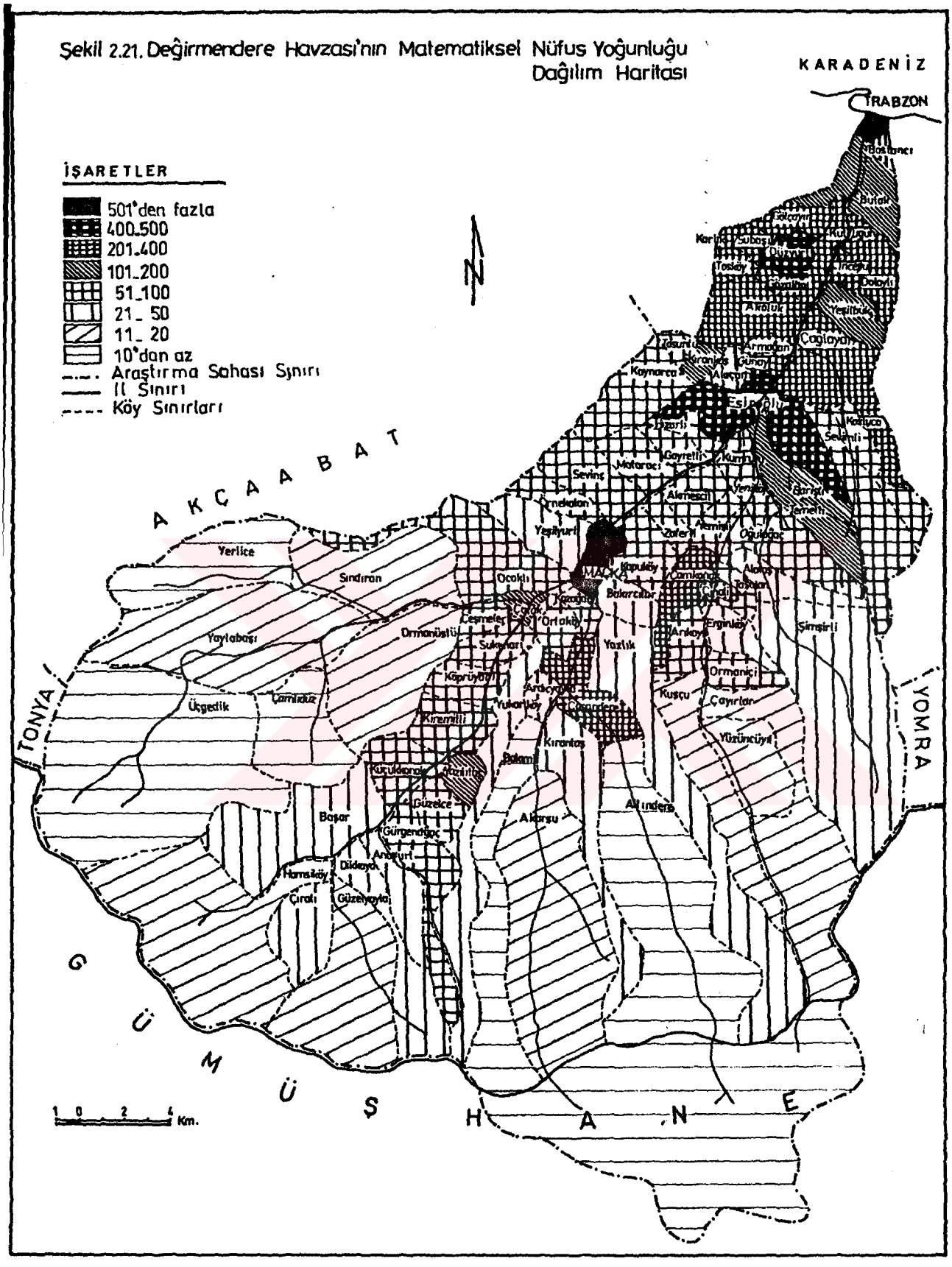
Sahamızdaki ekili ve dikili alanlarla, nüfus arasındaki ilişkiyi ortaya koyan fizyolojik nüfus yoğunluğu; Değirmendere Havzası'nın ekili-dikili alanlarının yüzölçümü 176.5 km² ve 1990 yılı nüfusu da 66706 kişi olduğuna göre, 377.9 kişi/km² olarak hesaplanmaktadır. Aynı yılda, Türkiye'nin ortalama fizyolojik nüfus yoğunluğu ise 184.2 kişi/km² olup, sahamızdaki birim tarım alanına, Türkiye ortalamasına göre iki kat daha fazla nüfus düşmektedir. Bu ise, tarıma uygun toprak darlığının açık bir ifadesini oluşturmaktadır (Tanoğlu, 1969, s:197). Fizyolojik nüfus yoğunluğu, her ne kadar bütün bölge nüfusunun tarımla uğraştığı varsayılarak hesaplanıyor ise de, dikkate alınmayan kriterlerin (ticaret ve yönetim fonksiyonunda çalışanlar ...gibi), yörenin gerçek nüfus yoğunluğu dağılışına önemli ölçülerde etki yapmadığı

Tablo 2.22 Değirmendere Havzası'ndaki bazı yerleşmelerin matematiksel nüfus yoğunlukları(1990)

Yerleşme	Nüfus	Yüzölçümü(km)²	Yoğunluk (kişi/km²)
Naçka	7673	4.1	1871
Düzyurt	1838	3.8	484
Çaglayan	6124	19.0	322
Cinali	439	1.8	243
Akoluk	2293	10.0	229
Çatak	457	2.6	176
Yeşilbük	644	4.7	137
Mataracı	491	6.0	82
Çeşmeler	261	3.5	74
Yeşilyurt	299	9.3	32
Çıralı	264	10.0	26
Akarsu	791	48.0	16
Altındere	235	55,0	4

Kaynak:Yüzölçümler 1/25.000 ölçekli topografya haritası paftaları üzerinde yapılan ölçümlere göre hesaplanmıştır.

Şekil 2.21. Değirmendere Havzası'nın Matematiksel Nüfus Yoğunluğu Dağılım Haritası

İŞARETLER
501'den fazla
400-500
201-400
101-200
51-100
21-50
11-20
10'dan az
Araştırma Sahası Sınırı
İl Sınırı
Köy Sınırları
KARADENİZ
TRABZON
AKÇAABAT
TONYA
YOMRA
GÜMÜŞHANE
Yerlice
Sındıran
Yaylabaşı
Üçgedik
Çamlıdüz
Ormanüstü
Çeşmeler
Ortaköy
Sulaklar
Yazlık
Kıranlı
Küçüldere
Güzelce
Başar
Gürgendüğe
Anayurt
Dilekaya
Güzelyayla
Çıralı
Hamsiköy
Akarsu
Kıranlık
Balcılar
Ormanici
Çayırlar
Yüzüncüyıl
Kuşçu
Ali İnderesi
Sürmeli
Yeşilyurt
Ocaklı
Sevinç
Mataraca
Gayretli
Alemsaçı
Zaferli
Ağaçlı
Yeşiltepe
Çaglayan
Armağan
Kaynarca
Kasımlı
Şenyurt
Kadıyca
Şenkonak
Çamkonak
Erginköy
Simsirli
Yeşilbük
Bostancı
Burlak
Kutlugün
Dolaylı
Akkoltuk
Tosköy
Subaşı
Karlı
Yalçınyı
Incesu
Kaymaklı
Yeşilköy
Kayabaşı
Kıranlık
Güney
Alacaşı
Yazarlı
Kurtlu
Yeniköy
Gürgürlü
Cemelli
Ağaçlı
Oğulağaç
Alakaş
Taşlıca
Kapaklı
Ardıçlı
Yukarıköy
Çamlıdere
Kıranlık
Balcılar
Ormanici
Çayırlar
Yüzüncüyıl
Kuşçu
Ali İnderesi
Akarsu
Başar
Güzelce
Gürgendüğe
Anayurt
Dilekaya
Güzelyayla
Çıralı
Hamsiköy
Küçüldere
Kıranlı
Yazlık
Sulaklar
Ortaköy
Çeşmeler
Ormanüstü
Yaylabaşı
Üçgedik
Çamlıdüz
Sındıran
Yerlice
Ocaklı
Yeşilyurt
Sevinç
Mataraca
Gayretli
Alemsaçı
Zaferli
Ağaçlı
Oğulağaç

görülmektedir. Halbuki, matematiksel nüfus yoğunluğu, sahamızın doğal yapı-nüfus ilişkisini bu denli gerçeğe yakın oranda ortaya koyamamaktadır. Çünkü, Maçka ilçe Merkezi nüfusunun tamamının (7673 kişi) geçimini ticaret, zanaat ve yönetim sektörlerinde çalışarak temin ettiği varsayılırsa, sahamızda yerleşilen diğer bütün alanlarda, genellikle ekip-biçme faaliyetlirenin hâkimiyeti görülmektedir. Buna bağlı olarak da nüfus, tarım alanlarının dağılış gösterdiği aşağı yükselti basamaklarında yoğunlaşmıştır. Ayrıca, sahanın %40'ını oluşturan çayır ve mera alanları, %36'sını oluşturan ormanlık sahalar ile %8'ini teşkil eden kullanılmayan sahalar, daimî yerleşmeye açık olmamasına rağmen matematiksel nüfus yoğunluğuna göre, yerleşilmiş alanlar olarak kabul edilmektedir. Aslında, fizyolojik nüfus yoğunluğuna göre de aynı alanlar dikkate alınmamakta fakat söz konusu nüfus, buraları etki alanları içeresinde değerlendirmektedir. Şu halde, fizyolojik yoğunluk kuralı sahamızın, özellikle, geniş alanlarında tarım yapılmakta olan aşağı yükselti basamaklarındaki köyler için gerçekci sonuçlar vermektedir. Örneğin, 48.0 km²'lik yüzölçüme sahip yüksek köylerden biri olan Akarsu'da, tarım alanı sadece 2.4 km²'dir. Üstelik, yerleşmeler K-GD doğrultusunda uzanan köyün kuzeyinde, oldukça elverişsiz konuma sahip vadi tabanına yakın yamaçlarda; dağınık bir şekilde yer alan tarım alanları çevresinde dağılış göstermektedir. Diğer alanlar ise tamamiyle orman ve meralardır (Foto 25).

Sahamızdaki nüfus ile toprak arasındaki ilişki, tarımsal nüfus yoğunluğu açısından değerlendirildiğinde; matematiksel ve fizyolojik nüfus yoğunluklarına oranla daha isabetli sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Buna göre, kırsal nüfusun tarım alanlarına bölünmesiyle elde edilen tarımsal nüfus yoğunluğu, sahamız için 330.4 kişi/km² olup, yaklaşık 90.1 kişi/km² olan Türkiye ortalamasının 3.5 katıdır. Bu sonuçtan da mevcut tarım alanlarının nüfusun nedenli baskısı altında olduğunu açıkça anlaşılır kılmaktadır. Üstelik saha içerisndeki yerleşmelerin, kendi aralarında da bu bakımdan çok belirgin

Tablo 2.23. Değirmendere Havzası'ndaki bazı köy yerleşmelerinde matematiksel ve tarımsal nüfus yoğunluklarının karşılaştırılması (1990, kişi/km²)

Yerleşme	Matematiksel yoğunluk	Tarımsal yoğunluk	Fark
Düzyurt	322	900	578
Çağlayan	489	875	391
Çeşmeler	74	225	151
Yeşilyurt	32	142	110
Akarsu	16	102	86

Kaynak: Yüzölçümler Maçka Tarım İl Müdürlüğü'den alınan veriler ile 1/25.000 ölçekli Topografya Haritası paftaları üzerinde yapılan ölçümlerden hesaplanmıştır.

Tablo 2.24 Değirmendere Havzası'ndaki yerleşmelerin tarımsal nüfus yoğunluklarının dağılımı (1990, kişi/km²)

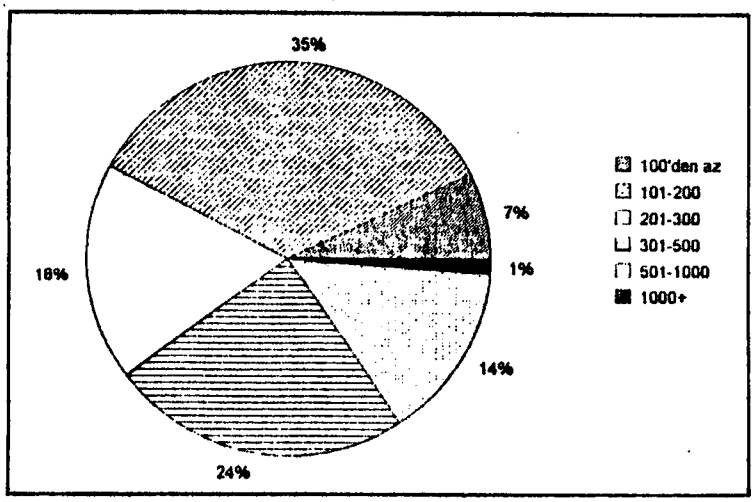
Nüfus yoğunluk grupları	Yerleşme sayısı	%'si
100 ve daha az	6	7.2
101- 200	29	34.9
201- 300	15	18.2
301- 500	20	24.0
501-1000	12	14.5
1001 ve daha fazla	1	1.2
TOPLAM	83	100.0

Kaynak: 1/25.000 ölçekli Topografya Haritası paftaları üzerinde yapılan ölçümlere göre hesaplanmıştır.

farklılıklara sahip olmaları, problemi büsbütün gözler önüne sermektedir.

Matematiksel nüfus yoğunluğunda da olduğu gibi, tarımsal nüfus yoğunluğu, genellikle sahile yakın köylerden başlamak üzere, yüksek basamaklarda yer alan köylere doğru gidildikçe azalmaktadır (Tablo 2.25). Ancak, bazı köy yerleşmelerinin aşağı yükselti kademesinde yer almalarına rağmen, elverişsiz

Şekil 2.22. Yerleşmelerin tarımsal nüfus yoğunluklarına göre dağılımı

topografik konumları sebebiyle az nüfusa sahip olmaları, tarım alanlarına göre oranlandığında, yoğunlukları da düşük olarak gerçekleşmektedir (Kumrulu ve Sevinç köyleri...gibi). Buna karşılık, yüksek kademelerde yer almalarına rağmen bazı

Tablo 2.25 Değirmendere Havzası'ndaki bazı köy yerleşmelerinin tarımsal nüfus yoğunlukları(1990,kişi/km²)

Yerleşme	Nüfusu	Ekili-dikili alanı(km²)	Tarımsal nüfus yoğ.
Kumrulu	76	1.3	58.4
Yeşilyurt	299	2.1	142.3
Sevinç	462	2.8	165.0
Küçükkonak	501	2.2	227.7
Yazılıtaş	388	1.3	298.4
Oğulağaç	751	2.4	312.9
Alaçam	130	2.2	314.5
Gürgenağaç	661	1.7	388.8
Akoluk	2293	6.1	369.8
Başar	838	2.2	380.9
Coşandere	1737	2.6	668.1

Kaynak: 1990 Nüfus Sayımı sonuçları ile Havza İlçe Tarım Müdürlüğü'nden alınan ekili-dikili alan yüzölçümlerinden yararlanılarak hesaplanmıştır.

köylerin fazla nüfuslu olmaları, dar olan tarım alanlarına daha fazla baskı yapılmasını saglamıştır (Başar ve Gürgenagaç köyleri...gibi). Yerleşmelerin matematiksel nüfus yogunlugu ile tarımsal nüfus yogunlukları arasındaki fark da, buna benzer bir gidiş göstermektedir. Max. farklar, aşagı yükseklik kademesindeki köylerde görülürken (örnegin, Düzyurt'ta 578 kişi/km²) yüksekte kurulu köylerden Akarsu'da fark 86 kişi/km²'ye kadar düşmektedir.

Araştırma sahasındaki toplam 83 yerleşme merkezinden, Maçka ilçesi bir tarafa bırakılırsa, tamamının ekonomik yapıları üzerinde tarımsal yeterlilik şartları hâkimiyet kurmuştur. Bu bakımdan, yerleşmelerin tarımsal nüfus yogunlukları gruplandırıldıgında; geçim kaynaklarının sınırlı oldugu, tarım alanlarından yoksun olan 100 ve daha az yogunluktaki köylerin genel oranı, %7.2'ye kadar düşübilmekte, Çamlıdüz Köyü ise 53.2 kişi/km² ile başta gelmektedir. Bu köylerde hayvancılık, hâkim ekonomik faaliyet türüdür. Nüfus yogunluk grubu 101-200 kişi/km² olan yerleşmelerin diger gruplara oranı %34.9 olup, saha genelinin yaklaşık üçte birini teşkil etmektedir. Engebeli topografik yapının bir sonucu olarak, tarım alanlarının kısıtlı oldugu köyler aynı grupta yer almakta ve göç, etkili unsurlardan biri olarak göze çarpmaktadır. Degirmendere'nin aşagı havzasında yer alan köylerin tamamına yakını, 301-1000 yogunluk grubunda yer almakta ve tarıma dayalı ekonomik gelirin fazlalıgı sebebiyle, daimî göçler, diger köylere oranla azdır. Buna karşılık, 201-300 yogunluk grubundaki köyler, çogunlukla Maçka ilçesi güneyinde, Degirmendere vadi yamaçlarında yer alan, tarımın yanında hayvancılıgın da yapılabildigi mezraa alanlarına sahiptirler (Çıralı, Gürgenagaç, Güzelyayla, Hamsiköy, Kiremitli, Köprüyanı köyleri gibi).

Araştırmalarımızdan; bölgemizdeki aşagı yükselti kademelerinde yogunlaşmasını saglayan başlıca etkenlerin, morfolojik yapının engebeli oluşu ve kıyıdan itibaren yükseklikle birlikte iklim şartlarının sertleşmesi, dolayısıyla, ekonomik kaynakların hem çeşit hem de potonsiyel

olarak azalması sayılabilir. Engebenin düştügü, iklim şartlarının uygun oldugu ve tarıma elverişli bir ortamın ortaya çıktıgı Degirmendere'nin aşagı havzasında, yüksek kesimlere oranla, nüfusu göçe iten sebeplerden bir çogu ortadan kalkmış ve bu alanlarda nüfus yogunlugu artmıştır. Halbuki, vadi tabanlarından yüksek daglık alanlara dogru çıkıldıkça, tarımsal ürünlerin, uygun dogal yetişme şartlarına sahip olamayışı, hayvancılıgı hâkim fonksiyon haline getirmiş ve bu alanlarda nüfus yogunlugu kademe kademe azalmıştır.

2.2. Yerleşme

2.2.1. Genel bakış

Araştırma sahamızda, ilk defa ne zaman yerleşilmeye başlanıldıgı hakkında kesin bilgiler olmamasına ragmen, Trabzon ili tarihinden hareketle, yaklaşık bilgiler edinebilmek mümkündür. Trabzon'un ilk yerlilerinin muhtemelen M.Ö. 2000 yıllarında buraya yerleşen Orta Asya kökenli İskit'lerin oldugu ve eski Helen'lerin M.Ö.8.Yüzyılda bu alanda koloni kurdukları çeşitli tarihî kaynaklardan anlaşılmaktadır(Gologlu,1975,s:4). Ayrıca, sahada bulunan ve günümüze kadar ulaşabilen beşerî yapıların tarihi (Sümelâ Manastırı M.S. 460, Vazelon Manastırı da M.S. 317 yıllarında inşa edilmişlerdir), bize yerleşmenin çok eskiden başladıgına dair bilgiler vermektedir. Gerek Romalılar ve Bizanslılar, gerekse Osmanlılar döneminde Trabzon, önemli bir askerî üs, ticarî, ekonomik ve kültürel merkez olması dolayısıyla, nüfusun iskânı için cazip bir saha haline gelmiştir.

İlk defa, tarihî Trabzon şehrinde başlayan yerleşme, bölgenin jeo-stratejik ve ekonomik potansiyeli nedeniyle, bölgemizde özellikle Degirmendere Vadisi boyunca yayılmıştır. Ekonomik fonksiyonların giderek çeşitlilik kazanmasıyla da yerleşme, çevreye dogru yatay ve dikey dogrultuda genişlemiştir. Sahamızda yerleşen insanlar, çevrenin sundugu avantajları degerlendirirken, ilk çaglardan günümüze kadar,

iklim ve topografya şartlarının etkisinde kalarak, yöreye has mücadele ve faydalanma yolları bulmuşlardır. Ancak, daha iyi yaşama şartlarına ulaşmak için, saha dışında keşfedilen elverişli ekonomik potansiyele duyulan rağbet, bölge içindeki nüfusun dağılışını olduğu gibi, yerleşme şekillerini de temelinden etkilemiştir. Bu sebepledir ki, tarihî süreç içerisinde, yerleşmenin boyutları, deniz kıyısından güneydeki dağların zirvelerine kadar uzanan, kendi içinde, detayda birçok önemli değişimler içeren bir yapıyı ortaya çıkarmıştır.

Araştırma bölgemizdeki yerleşmenin karakterini oluşturan temel faktörlerin başında, doğal çevre şartlarından topografik yapı ve iklim gelmektedir. Bu açıdan, sahamızın Türkiye'nin diğer coğrafî bölgelerinden gösterdiği farklılıklar, yerleşmeye de her bakımdan yansımıştır. Dolayısıyla, başka yörelerde mevcut olan gerek kır, gerekse geçici yerleşme şekilleri, fiziksel ve fonksiyonel değişikliklere uğramıştır. Bu değişiklikler nelerdir sorusuna cevap ararken, Tanoğlu (1969, s:270)'nun yıllarca önce öne sürdüğü ve günümüzde bile geçerliliğini muhafaza eden, **yerleşme çeşitlerinin gerçek mahiyetleri, definisyonları ve iskân kategorileri arasındaki yerleri ancak ilim adamlarımızın mahallinde yapacakları araştırma ve arşiv çalışmalarına dayanan monografyalarla aydınlanabilir** diye özetlenebilen düşüncesinden hareket edildi. Birçok bilim adamının Türkiye'nin her yöresini görmeden, gerek daimî, gerekse geçici veya bunlar arasında bulunan sınıflara dahil ederek genelleştirdikleri bilgilerin, gerçekte ne kadar farklı olduklarına, sahamızdan örnekler verilerek, ışık tutulabilir. Ancak, şu belirtirmelidir ki, asıl amaç, yerleşmenin evrimi sürecinde hangi noktada bulunulduğunun tespitidir. Çünkü, yerleşme, durağan olmayan, ancak sürekli gelişip, değişen bir olgudur.

Değirmendere akarsuyu ve kollarının derin vadilerle yardığı araştırma sahasındaki yerleşmeler, vadilerin dağılışına uygunluk göstermektedirler. Fakat vadilere kavuşan yüksek eğimli yamaçlara yerleşmiş olan yan dereler, tarım alanlarının çok yakın mesafelerde bölünmesini sağlamıştır. Bu

topografik yapı özelliği, yeraltı suyunun hemen her yerde kolayca yüzeye çıkabilmesi ve bol yağışlı iklim şartlarıyla bütünleşince, dar alanda oldukça küçük ve çok sayıda yerleşmenin oldugu, dağınık dokulu bir karakter ortaya çıkmıştır. Nitekim, köy yerleşmelerinin üst yükselti sınırı olan 2000 m.'ye kadar yer almış olan 83 adet yerleşmede, köy başına ortalama 8.7 km²'lik oldukça küçük bir saha düşmektedir. Bu yüzölçümde ortalama 803 kişi gibi yüksek nüfus kitlesi dağılış göstermektedir (Tablo 2.20). Üstelik, dağınık dokuya sahip köylere ait sayıları her köy için 1-12 arasında değişen toplam 392 adet mahalle ortaya çıkmıştır.

Bölgede dikkat çeken önemli bir özellik de, köy yerleşmelerinin kıyıya yakın düşük eğimli yamaçlar ile bu yamaçlar üzerindeki alçak dalgalı düzlüklerde yoğunluk kazanmasıdır. Genellikle, yoğun orman sınırının başlangıcı olan 1250 m. yükseltisine kadar çıkabilen yerleşmeler, toplam yerleşme sayısının %90.4'nü, toplam nüfusun da %92.9'unu teşkil etmektedir. Bu seviyenin üzerinde sadece 8 adet daimî yerleşme bulunmasına karşılık, mezraalar ile özellikle 1750 m. yükseltilerinin üzerindeki yaylalar, çok geniş yer kaplarlar. Kesin bir sınır belirtememekle birlikte, 1250 m.'den sonra yer alan geçici yerleşmeler kuşağı, araştırma bölgesinin %68.6'sını oluşturmaktadır. Bu geniş alan üzerinde 126 adet mezraa, 223 adet yayla ve 11 adet de güzle dağılış göstermektedir (Şekil 2.30).

Yıl içerisinde, kıyıya en yakın köylerden itibaren yaklaşık 2500 m. yükseltisine kadar olan sahanın tümü, daimî ve geçici yerleşmeye sahne olmak üzere değerlendirilmektedir. Yerleşme şekillerinin yöremize has özellikleri ve kullanılış şekilleri ile bunda etkili olan faktörler ise şu başlıklar halinde ele alınabilirler.

2.2.2. Yerleşme şekilleri

Yerleşmeler, sahip oldukları hâkim ekonomik fonksiyon özelliklerine göre gruplara ayrılmaktadırlar. Başlangıçta

şehir ve kır yerleşmeleri diye gruplandırılan yerleşmelerin, aralarında geçiş teşkil eden, ancak, yine fonksiyon olarak bunlara bağlı olan geçici yerleşmeleri genel, yerleşme grupları arasında sayılabilirler. Yerleşmeleri herhangi bir gruba dahil ederken, nüfusları ikinci bir unsur olarak ele alınmaktadır (Darkot, 1967, s:4). Bu bakımdan, araştırma sahasındaki yerleşmeleri gruplara ayırırken, çok az bir bölümü sahamız sınırları dahilinde bulunan Trabzon İl Merkezi'ni bir kenara bırakırsak, sahip olduğu ekonomik fonksiyon ve nüfus bakımından Maçka İlçesi haricinde, şehir olma özelliği gösteren yerleşme bulunmamaktadır. Diğer yerleşmeler ise tam anlamıyla köy veya geçici yerleşme özelliklerine sahiptirler. Ancak, tarihin seyri içerisinde fonksiyonları sürekli olarak değişken bir yapı arzetmektedirler. Sahada yerleşmenin çekirdeğini oluşturan tek ev ile iskân grubu, mahalle ve köylerin bütün şekilleri, coğrafî konumlarının kazandırdığı fonksiyon yapılarına göre, farklı dağılışlar gösterirler.

2.2.2.1. Devamlı kır yerleşmeleri (köyler)

Adlarına göre köyler: Sahamızdaki yerleşmeler,adlarını genellikle coğrafî konumları ile coğrafî ve litolojik özelliklerinden almakta, bazı yerleşme adları ise bölgenin tarihî, etnik ve diğer beşerî unsurlarını yansıtmaktadırlar (Karaboran, 1984, s:108).

Sahamızın çok eski tarihlerde yerleşmeye açılmış olmasına rağmen, günümüze kadar intikal etmiş olan çok eski tarihî veya etnik adlar pek azdır. Bunun nedeni, ilk çağlardan beri, bir çok medeniyetin hâkimiyetinde kalınması ve yer adlarının sürekli olarak değiştirilmesidir. Ancak, yine de bölgemizin tarihine de ışık tutacak yerleşme adları mevcuttur. Yörenin topografik yapısının kısa mesafelerde önemli farklılar göstermesi, haklı olarak yerlerin adlandırılmasında birinci faktörü oluşturmuştur. Dikkat çeken bir husus da, coğrafî faktörlere bağlı adların, hangi medeniyetin etkisi altında kalırsa kalsın, kolay değişmedigidir. Nitekim, Cumhuriyet

öncesinde, köy yerleşmelerinin tamamının ismi Rumca idi. Yunanistan ile 1923 yılında imzalanan mübadele antlaşması (Saydam, 1992, s:34) ile Rum nüfusun köyleri boşaltmasından sonra buralara yerleşen Türkler, köy adlarını Türkçe adlarla değiştirmişlerdir.

Araştırma bölgesinde, köylere ad verilmesinde, doğal çevre faktörlerinden, özellikle bitki örtüsünün önemli etkileri olmuştur. Çünkü, yöre insanının çevresine daha ilk bakışta gördüğü başlıca unsur, nitelikleri farklı ağaçlardır. Örnegin, Gürgenağaç Köyü, yaklaşık 1100 m. yüksekliğinde ve geniş yapraklı ağaç türlerinden olan gürgenlerin tahrip edilmesiyle kazanılan oldukça yüksek eğimli bir yamaçta kurulmuştur. Bugün bile köyün üst kısımlarında gürgen ağaçları yer almaktadır. Alaçam ve Çamlıdüz köyleri ise yöremizde geniş bir alan kaplayan çam ağaçlarından adlarını alırlar. Yöremizin orman sınırları üzerinde uzanan geniş otlaklar, Çayırlar Köyü'ne ad vermiştir. Ayrıca, Kozağaç, Oğulağaç ve Şimşirli köyleri de adlarını doğal bitki örtüsünden alırlar.

Araştırma sahasındaki köylerin adlarında bazan morfolojik, litolojik ve bitki örtüsü özellikleri bir arada, bazan da ayrı ayrı kullanılmıştır (Ardıçyayla, Çamlıdüz, Düzyurt,Çatak,Dikkaya,Alataş,Taşalan,Kırantaş köyleri...gibi). Çamlıdüz Köyü, adını 1800 m. yüksekliğinde iğne yapraklı ormanların ortasındaki vadi yamacında yer alan küçük bir düzlükten almıştır. Taşalan Köyü ise anakayanın ortaya çıktığı sert bazalt kayaçlar üzerinde kurulmuştur. Kırankaş adı da köyün yüksek eğimli bir mevkide kurulu olduğunu ifade etmektedir. Özellikle Yaylabaşı Köyü de , kurulduğu yaklaşık 1650 m. yükselti seviyesinden esinlenerek adlandırılmıştır.

Köy adlarındaki, bir köyün bir başka yere göre konumunun etkileri, Köprüyanı, Yukarıköy ve Ortaköy isimlerinde görülmektedir. Bunlardan Köprüyanı Köyüne, Maçka'nın yaklaşık 5 km. güneyinde, Değirmendere üzerinde inşa edilmiş olan ve bir altın kolye gibi görülmekte iken günümüzde yıkılmış olan tarihî kemer köprüye yakınlığı dolayısıyla ad verilmiştir.

Bölgemiz hızlı akışlı ve hemen her mevsimde bol su

geçiren akarsulara ve kaynak sularına sahiptir. Açtıkları dar ve derin vadiler boyunca, çok engebeli alanlarda ulaşıma imkân vermeleri nedeniyle, akarsu boyları nüfusun yoğunluk kazandığı yerlerdir. Bu sebeple, akarsular, yakınlarında kurulu bulunan köylere verilen adlara konu olmuşlardır. Coşandere ve Altındere bu köylerden ikisi olup, Meryemana Deresi boyunda, Akarsu Köyü ise Acısu Deresi boyunda yer almışlardır. Değirmendere'nin aşağı havzasında bulunan İncesu Köyü de adını madensuyu kaynağından almıştır.

Kültür bitkilerinden salatalık (bostan) ve ağaçsı meyvelerden incir (yemiş), Bostancı ve Yemişli köylerine ad olarak verilmiştir. Özellikle Bostancı Köyü, kıyıya yakın olması itibariyle, salatalık yetiştirilmesine çok uygun toprak ve iklim şartlarına sahiptir. Günümüzde Trabzon İli'nin genişleme alanı olan bu köyün adı, gelecekte insanları bir hayli şaşırtacağa benzemektedir. Çünkü, gelecek nesiller taş binalar altındaki zengin topraklarda, bir zamanlar insanların, bostan üretip gelir temin ettiklerini düşünmekte güçlük çekeceklerdir.

19. Yüzyılın başlarında Maçka İlçe Merkezi çevresinde, özellikle Rum nüfus, bakırcılıkla uğraşırdı. Günümüzde kaybolan bu faaliyet türünü, Rum nüfusun göçünden sonra bir müddet de Türkler sürdürmüştü. Maçka İlçe'sinin yakınındaki Bakırcılar Köyü, oldukça eski olan bu ekonomik faaliyeti yansıtır. Hâkim ekonomik faaliyetini günümüzde ad olarak taşıyan Kiremitli Köyü de, Trabzon-Erzurum eski karayolunun 38.km.'sinde, Değirmendere'nin her iki yamacında kurulu olup, doğu yamacında halâ işletilir durumdaki kiremit ocağından ad almıştır (Foto 26). Sahamızın doğusunda yer alan Şimşirli Köyü de, çok eskiden üretilen şimşir mutfak malzemeleri dolayısıyla tanınırdı. Çıralı Köyü'nün geçim kaynağı ise çevresindeki zengin orman alanlarında elde edilip satılan çıralardı. Köye adını veren bu faaliyet günümüzde önemini yitirmiştir. Fakat çıra elde etmek uğruna tahrip edilen ormanlar, yaşlı köylülerin suçlarını yüzlerine vurur gibidir. Yörenin geniş bir alanının ormanlık olması sebebiyle, giderek azalmasına

rağmen, önemli bir ekonomik faaliyet türü de ormanlardan yararlanmadır. Üstelik konutlar, modern yapı malzemeleri ve taşıma vasıtaları bu kadar yaygın olmadan önce, tamamı ile ahşap malzemeden yapılırlardı. Bazı köyler, zamanın el hızarları ile ağaçları işleyip, kullanılır kereste haline getiren meşhur ustalara sahipti. Hızarlı Köyü'nün adı da bu özelliğinden kaynaklanmaktadır. Yine o dönemlerde inşa edilen ahşap konaklar, köy adlarına da konu olmuşlardır (Çamkonak, Küçükkonak köyleri ...gibi). Akmescit ve Çeşmeler köyleri ise adlarını, dinî ve beşerî yapı özelliklerinden alırlar.

Bazı köylerde iklim unsurları ve mevsimler ad olarak alınmıştır (Karlık, Günay-Güney, Yazlık köyleri...gibi). Ayrıca, Tosunlu, Kumrulu, Hamsiköy gibi adlarını hayvan, kuş ve balıklardan alan köyler de vardır.

Görüldüğü gibi, yerleşmelerin adları, genellikle kurulu oldukları sahanın coğrafî çevre özellikleri ile toplumun sosyal ve ekonomik yapısını yansıtmaktadır.

Kuruluş yerlerine göre köyler: Yerleşmelerin doğuşu, aile bireylerinin bir araya gelmesi ve yerleşilecek yerin seçimi ile başlar. Yerleşme yerinin seçimindeki esas prensip, doğayı iyi tanımak ve ondan gelecek karşı etkileri en aşağa düzeye indirmektir (Tunçdilek, 1988, s:3). Bu itibarla, araştırma sahasının morfolojik özellikleri, köy yerleşmelerinin seçiminde önemli bir baskıcı rol oynamıştır. Önemli bir etkileyici unsur olan su temini ise bir problem teşkil etmemektedir. Çünkü, mevcut iklim şartları ve jeolojik yapı, hem yer üstü sularının kısa mesafelerde sıkça dağılış göstermesini, hem de yer altına sızan suların yamaçlardan sık sık kaynak suyu olarak çıkmasını kolaylaştırmıştır. Ayrıca, uygun yağış rejimi tarımsal faaliyetlerde sulamaya gerek bırakmamıştır.

Bölgemizdeki yerleşme yerlerinin seçimindeki asıl problem, düzlük alanların yeterince bulunmayışıdır. Akarsuların yan kollarının parçaladıkları yüksek eğimli yamaçlarda yer yer rastlanan nispeten düşük eğimli alanlar, aynı zamanda köy kuruluşu için uygun mekânları teşkil

etmiştir. Üstelik bu dar alandaki düzlükler, kısmen bahçe ve tarla tarımı için de uygun sahaları oluşturmuştur. Dolayısıyla, hem yerleşme, hem de ekonomik faaliyetler, mekâna dayalı büyük zorluklar içerisinde sürdürülmek zorunda kalınmıştır. Bu sebeple, eğimin çok yüksek olduğu 250-1000 m. yüksekliğinde yer alan vadi yamaçlarında, çok sayıdaki küçük yüzölçümüne sahip köy yerleşmesi sıralanmıştır (Kutlugün, İncesu, Gözalan, Armağan, Gayretli, Mataracı...gibi). Halbuki kıyıya yakın alçak tepelik alanlarda köy yüzölçümleri biraz daha genişçedir (Kaynarca, Sevinç, Kapuköy...gibi). Buna karşılık, 1000 m. yüksekliğindeki köyler, sırtların arkasındaki geniş düzlüklere açıldıkları için çok daha fazla yüzölçüme sahip bulunmaktadırlar. Örneğin, Ocaklı, Sındıran, Ormanüstü, Hamsiköy, Akarsu ve Yazlık köyleri bunlardan bazılarıdır (Şekil 2.21).

Araştırma sahasındaki köylerin kuruluş yerlerini sistematik bir şekilde ifade etmek oldukça zordur. Çünkü, topografik şartlar, bir köyün bütün unsurları ile tek başına sırt, yamaç veya vadi tabanı gibi morfolojik ünitelerden sadece biri üzerine kurulmasını engellemiştir. Çoğu köyler, mahalleler halinde, bu ünitelerden bir kaçı üzerinde dağılış göstermektedirler. Değirmendere boyunca sıralanmış bulunan hemen hemen bütün köyler, akarsuyun her iki yamacında kurulmuş olmalarına rağmen, vadi tabanlarındaki çok dar alüviyal düzlüklere yerleşmiş mahallelere de sahiptirler. Ayrıca, yer yer vadi tabanından geçen Trabzon-Erzurum Karayolu kenarında, konut ve ticarethanelerden oluşan küçük mahalleler mevcuttur. Bu köylerden biri olan Çatak'ın, ikisi Değirmendere vadi tabanında, diğer ikisi de Değirmendere'nin doğu yamacında yer almış 4 adet mahallesi vardır. Değirmendere'nin tabanından yaklaşık 200 m. yükseklikte, karşılıklı her iki yamaçta mahallesi olan Kiremitli Köyü'nün diğer bir mahallesi de vadi tabanındadır. Benzer şekilde Yeşilyurt Köyü'nün de toplu olarak bir sırt üzerinde yerleşmiş gibi görülmesine rağmen, yamaçlara dağılmış durumda 4 adet mahallesi vardır (Foto 27). Bir başka örnek olan Kuşçu Köyü'nde, Kalyan Deresi'si

vadisinin batı yamacında yerleşmeler dağılırken, yamaçtaki küçük bir dere, bir mahalleyi dahi ikiye bölmekte, sırtın üzerinde ayrı bir mahalle yer alabilmektedir (Foto 28).

Hamsiköy'ün, bir yamaçta kurulu toplu köy şeklinde görülmesine karşılık, daha uzaklarda yer alan yerleşme birimleri ile birlikte 7 mahalleden oluşması da ayrı bir örneği teşkil etmektedir.

Köylerin, kuruluş yeri olarak vadi tabanlarını seçmemelerinin en önemli nedeni, sel karakterli akarsuların, özellikle mayıs, haziran aylarında taşkınlara yol açabilmesidir. Bu sebepledir ki, Esiroglu'nun güneyinde kalan vadi tabanlarının eğimleri yüksek olduğundan, yerleşmeye elverişli değildir. Sadece Değirmendere boyunda bir kaç küçük taraça üzerinde az sayıda mahalle kurulabilmiştir. Ancak, geçtiğimiz yıllarda meydana gelen seller, bu mahallelerin bir çoğunu oturulamaz hale getirmiştir. Nitekim, 1988 ve 1989 yılı haziran aylarındaki sellerden sonra Çatak Köyü'nün merkezini teşkil eden Yeşillik Mahallesi tamamen yok olmuştur. Halbuki, akarsu yatak eğiminin düştüğü ve vadi tabanının genişlediği Değirmendere'nin aşağı çığırında, akarsuyun her iki yamacında yer alan köylere ait yerleşme üniteleri, alüviyal düzlüklerde daha sık dağılış imkânı bulabilmişlerdir.

Netice olarak, bölgemizdeki köylerin kuruluş yerlerini, topografik yapı özelliklerinden sadece her hangi biri belirlemeye yetmemiştir. Aksine, birkaç özellik bir arada, köy yerleşmesine mekân teşkil etmektedir. Bu son derece engebeli yapı üzerindeki köyler, bütün fonksiyonları ile birlikte vadi tabanlarına yakın morfolojik üniteler üzerinde daha sık bir dağılış göstermektedirler. Kuruluş yeri olarak vadilerin alçak yamaçlarının seçilmesinin en önemli sebebi de vadi sisteminin ulaşım sistemine sağladığı kolaylıklardır. Bu bakımdan, bölgemizdeki ulaşım ağı, genellikle vadi tabanlarını takip eder. Yüksek eğimli yamaçlara kurulu köylere yol kavuşturmak maksadıyla açılan yol yarmaları, yamaç dengesini bozup heyelanlara sebebiyet verdiklerinden, köy ünitelerinin kuruluş yerlerini tehdit eder mahiyet taşımaktadırlar. Kısaca,

araştırma bölgemiz, genel olarak morfolojik açıdan köy kuruluşuna uygun ortam saglamamaktadır. Kurulu bulunan köylerde, insanların yapmış oldukları ekonomik faaliyetler ise sürekli bir şekilde dogal dengeleri olumsuz yönde etkilemektedir.

Yükselti basamaklarına göre köyler: Sahamızdaki köylerin yatay dagılışlarını vadi boyları belirlerken, dikey yönde, kıyıdan 1750 m. yükseklik seviyesine kadar, farklı köy yogunluguna sahip yükselti basamakları ortaya çıkmaktadır. Farklılıga neden olan iki temel faktör, topografya ve iklimdir. Çünkü, bir alanda yerleşme kurulmasını saglayacak ekonomik fonksiyonları belirleyen de aynı unsurlardır. Her iki faktörün etkisi altındaki sahamızda, birbirinden farklı dört yükselti basamagı bulunmaktadır. Ilki 0-250 m. yükseltileri arasındaki basamaktır. Degirmendere Havzası'nın aşagı çıgırını oluşturan bu dar basamak, alçak ve hafif engebeli olup, Degirmendere'nin nispeten geniş tabanını da içine almakta, kısmen de Kalyan Deresi vadisine dogru sokulmaktadır (aşagı yükselti kademesi). Yaklaşık 29 km² (genel alanın %2.6'sı) yüzölçümündeki bu alanda, akdeniz iklimine yakın şartlar mevcuttur. Ortalama sıcaklık yılın her mevsiminde 10°C'nin üzerindedir. Alanın tamamına yakınında bahçe tarımı, tütün ve fındık üretimi yapılmakta ve toplam 8 adet köy yerleşmesi bulunmaktadır. Köy yerleşmesi sayısının az olmasına ragmen, bu alandaki nüfuslanmanın fazlalıgı, yerleşmelerin tarımsal faaliyetler bakımından elverişli konuma sahip bulunmalarındandır.

Ikinci yerleşme basamagı olan 250-750 m.'ler arasındaki 132 km² (genel alanın %36'sı)'lik alanda dagılış gösteren köy yerleşmesi sayısı 35 olup, toplam köy sayısının %43.4'ünü teşkil etmektedir (Şekil 2.18). Bu basamak, kıyıya yakın, nispeten dalgalı alanları ihtiva etmesine ragmen, güneye dogru giderek engebeleşen, akarsularla hafif yarılmış ve yamaç egimi düşük, tarımsal faaliyet yapılmasına uygun alanlardan oluşmaktadır (orta yükselti kademesi). Aynı yükseltilerde iklim şartları da tarıma müsaittir.

Bölgemizde 750 m.'lerden sonra, kısa mesafelerde yükseltinin artmasına bağlı olarak, akarsuların dar ve derin vadiler açmaları sebebiyle oluşan yüksek eğimli yamaçlara pek çok yan dere yerleşmiş olup, bu dereler arasında kısa mesafelerde bölünmüş az eğimli kısımlar, yerleşmeye uygunluk göstermiştir (yukarı yükselti kademesi). Ayrıca, konutların çevrelerinde yer alan küçük düzlüklerde bahçeler şeklinde fındık, mısır tarımı yapılmaktadır. Ancak, 750-1250 m. yükseltileri arasındaki basamağın en önemli özelliği; aşağı seviyelerden itibaren yüksekliğin artışına bağlı olarak, kış mevsiminde karın yerde kalış süresinin uzaması ve olağan don olaylarının sıkça görülmesidir. Bu nedenle, doğal yetişme ortamını giderek kaybeden fındık bitkisinin yetiştirilme güçlükleri sebebiyle, nüfus önemli bir geçim kaynağından mahrum kalmış, köy yerleşmesi sayısı da düşmüştür. Nitekim, basamağı iki alt bölgeye ayırırsak, aşağıdakinin yerleşme adedi 21, üsttekinin ise 10'dur. Ayrıca, sahip olduğu alan bakımından bir alt basamağa göre daha geniş iken (%16.9), üzerinde dağılış gösteren yerleşmelerin oranı daha azdır (%37.4 kadar).

Doğal orman kuşağı adını da verebileceğimiz bu son basamak, 1250-2000 m. yükseklikleri arasında uzanmaktadır. Alan itibariyle, sahip olduğu oran %33.1 olup, toplam köy yerleşmelerinin 8'i, birbirinden çok uzak mesafelerde dağılış göstermektedir (Tablo 2.20). Bu kattaki köy yerleşmelerinin dağılışını, doğal çevre faktörlerinden orman belirlemiştir. Çünkü, yükselti ve iklim şartları, kuşağın tamamında gür bir doğal orman örtüsü meydana getirmiştir. Köy kuruluşuna uygun olmayan orman kuşağının, beşerî etkilerle tahrip edildiği bazı dar alanlarına mevcut köyler kurulmuştur (Foto 29). İnsanları burada yerleşmeye iten en önemli faktör, konumun hayvancılık yapılmasına müsait olan yaylalara yakın oluşu ve ormancılık faaliyetlerinin de yapılabilmesidir (yaklaşık 1800 m. yüksekliğinde kurulu olan Yerlice ve Çamlıdüz, bu tip köylerin bariz örnekleridir).

Yerleşme şekillerine göre köyler: Araştırma sahasındaki köy yerleşmelerinin, şekillerine göre sistematik bir sınıflamaya tabi tutulması oldukça zordur. Çünkü, morfolojik yapı, iklim şartları ve diğer sosyo-kültürel ve ekonomik özellikler hep birlikte dağınık yerleşme karakterinin oluşmasını sağlamıştır. Bu bakımdan, köy yerleşme şekillerinin en basiti olan tek ev ve eklentisinden (iskân çekirdeği), iskân grubu ve mahallelere varıncaya kadar geçen bütün evreleri, dağınık bir yapı içerisinde, ancak sürekli devam eden bir değişim halindedir.

Dağınık yerleşme tipinin esasını tek bir ev ve eklentileri meydana getirmektedir (Denker, 1977, s:149).Yöremizdeki engebeli morfolojik yapının, genellikle vadilerin etek kısımlarında yer alan, yerleşebilecek her düzlük parçası üzerinde inşa edilmiş olan iskân çekirdekleri, bir köyün sınırları içerisindeki her noktada dağılmış olarak görülebilir. Öyle ki, bazan bir tek ev ve eklentisinin, ait olduğu köyden çok, komşu köye ait yerleşme üniteleri ile sosyal ve ekonomik etkileşimlerde bulunduğuna rastlanmaktadır. En eski yerleşme çekirdeği, mutlaka köyün nüvesini teşkil eder diye bir kaide, yöremiz için söz konusu değildir (Tunçdilek, 1967, s:99). En eski tek ev ve eklentisi bile, halen bir arazi parçası üzerindeki yapısını korumakta, fakat köyün bir başka alanında, biraz daha elverişli bir topografik yapı üzerinde, daha sonra kurulmuş bir tek ev ve eklentisi, zamanla gelişerek köyün önemli bir birimini meydana getirebilmektedir. Yani, sahamızdaki tek ev ve eklentilerinin oluşturduğu sayısız küçük grupların her birini **yerleşme çekirdeği** diye adlandırmak oldukça zordur. Bunların pek çoğu birbirlerinden uzak mesafelerde inşa edilmiş ve diğer yerleşme birimleri ile birlikte, bir köyü teşkil etmektedirler. Kısaca, genellikle yerleşme çekirdeğinden başlanarak, köye doğru bir gelişmenin görülmesi, başka coğrafî bölgeler için söz konusu olabilir. Ancak, sahamızda bu tip bir gelişme görülmekle beraber, dışarıya doğru yayılmış tek ev ve eklentilerinin mevcudiyeti de gayet olağandır. Nispeten düz bir alanda kurulan tek ev ve

eklentisinin çevresinde, aile fertlerinin sayıca artması nedeniyle, 10-50 m. aralıklarla ayrı bahçeler üzerinde inşa edilen, yeni ev ve eklentilerinin her biri, yerleşme çekirdeklerini degil, ayrı ayrı dagınık yerleşmenin birer unsurunu oluştururlar. Küçük yerleşim birimleri, çogu zaman kuruldukları yer itibariyle, ikinci bir evin inşasına müsait olmamakta, hattâ yörenin sosyo-kültürel yapısı da buna izin vermeyebilmektedir (Foto 30). Halbuki, yerleşme çekirdegi kavramı, daha çok tek evden köye dogru gelişmenin ilk basamagını ifade etmektedir.

Tek ev ve eklentilerinin bütün köy sahasına dagılmasının önemli sebeplerinden birisi, sahanın hemen her noktasında yer altı suyunun kaynaklar halinde yer yüzüne çıkabilmesidir. Dolayısıyla, yerleşmenin, belli noktalarda bulunabilen su etrafında toplanmasını saglayacak zorunluluk yoktur. Ayrıca, özellikle yüksek alanlarda kolay temin edilebilen ahşap yapı malzemesi, bu tip yerleşme ünitelerinin sayıca artmasını saglamıştır. Günümüzde, aile yapısının çekirdek aile tipine dogru hızla degişimi de etkili sosyal sebepler arasında sayılabilir.

En küçük yerleşme ünitelerinde, aile fertlerinin barındıgı tek bir mesken ile ekonomik fonksiyon özelliklerine göre kullandıgı araç-gereci koyabilmek, elde ettigi mahsül ve besledigi hayvanları barındıracak eklentileri de bulunur. Bu eklentilerin niteliklerini, özellikle fizikî coğrafya şartları denetimindeki, hâkim ekonomik fonksiyon özellikleri belirler.

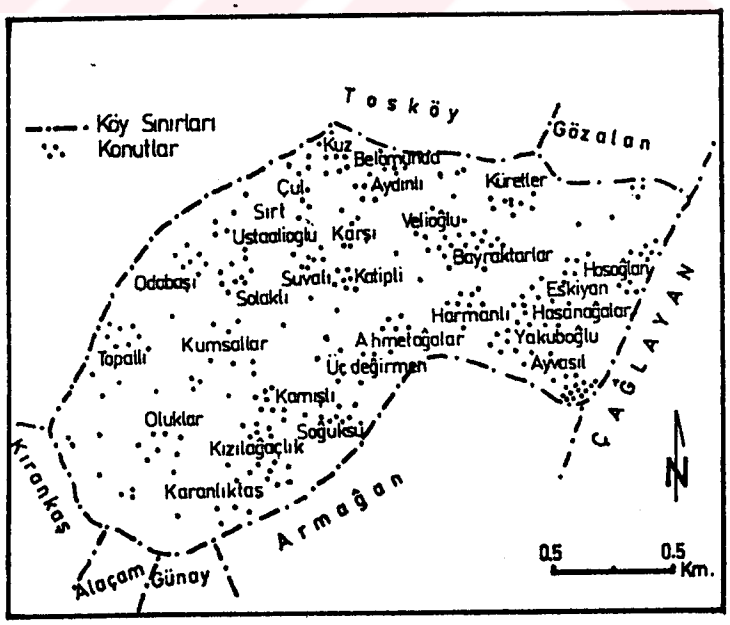
Araştırma sahasında, 1-3 evin, yakın mesafelerde fakat ayrı bahçeler üzerinde ve aynı aile mensup üyeler tarafından, biraz daha genişçe düzlük alanlarda inşa edilmeleriyle, **yerleşme grupları** meydana gelmiştir. Bu tip yerleşim üniteleri de, her bir köyün sınırları içerisinde, topografyanın izin verdigi ölçüde, bazan küçük bir sırtın her iki yamacında, bazan da bir karayolu veya akarsu boyunca dagılış göstermektedirler (Foto 31). Gruplar içinde sosyo-kültürel ve ekonomik bag son derece kuvvetlidir. Bahçeler genellikle yardımlaşılarak işlenir, sosyal problemlerin çözümü ise

ortaklaşa sağlanır. Fertler, yaylalara münavebeli çıkarlar ve orada bazan aynı yayla konutunu paylaşırlar. Eskiden oldukça yaygın olan aileler arası geçimsizliğe bağlı hasım sahipçiliğinin sonucu, düşmandan korunma endişesi, konutların nispeten birbirlerine yakın gruplar oluşturmasında önemli bir etken olmuştur. Yerleşme gruplarının köy sınırları içerisindeki dağılışları da oldukça düzensizdir. Bu sebeple, sahadaki dağınık köy yerleşmesi tipini oluşturan önemli ikinci birimi teşkil etmeketedirler.

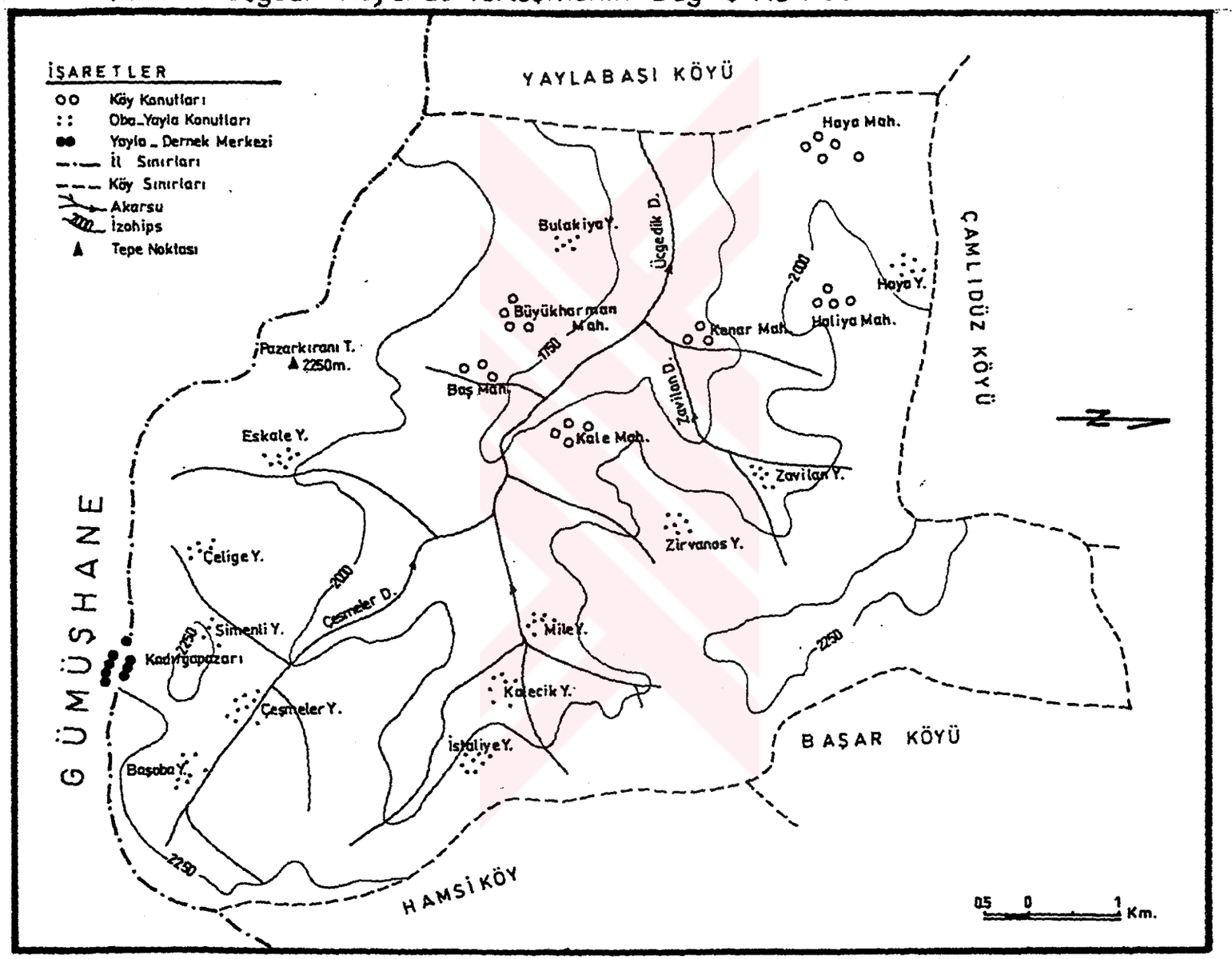
Köyü meydana getiren diğer bir önemli ünite de **mahallelerdir.** Bunların her biri, fonksiyonel bakımdan âdeta köyün daha küçük benzerleridir (Göney, 1975, s:297). Bir köy idarî yapısı içerisinde toplanan mahalleler, çoğu zaman gerek mekân, gerekse sosyo-kültürel veya ekonomik bakımdan birbirlerinden tamamen ayrılırlar. Her bir mahalle, topografyanın uygun kısımlarına dağılmış birçok tek ev ve eklentileri ile bir kaç yerleşme grubundan meydana gelmektedir.

Araştırma sahasında, toplam 393 adet mahalle yerleşmesi mevcuttur. Değirmendere'nin aşağı çığırındaki mahallelerin sayıları, köylerin büyüklükleri ile doğru orantılıdır.

Şekil 2.23. Akoluk Köyü'nde yerleşmenin dağılış haritası

Şekil 2.24. Üçgedik Köyünde Yerleşmenin Dağılış Haritası

Köylerin dar alana sahip olmaları nedeniyle, mahalleler birbirine oldukça yakındır. Yerleşme üniteleri, gruplaşmadan ziyade, tek ev ve eklentileri şeklinde, genellikle 5-15 dönümlük bahçeler içerisinde, ama köyün her yanına dağılmış durumdadırlar. Öyle ki, bu alanlarda mahalle oluşumları çoğunlukla izafîdir. Bu tür köyler gevşek bir dağınık doku görüntüsünü kazanırlar. Dar olmakla birlikte, köylerin diğer alanlara göre sahip oldukları uygun topografik yapı ve elverişli tarım alanları üzerinde yerleşen kalabalık nüfus yoğunluğu, bu görüntünün oluşmasındaki esas sebeptir. Örneğin, yaklaşık 1.3 km² yüzölçüme sahip olan 393 nüfuslu İncesu Köyü'nde bu şekilde 2 mahalle mevcut iken, yaklaşık 6 km² yüzölçümlü ve 2293 nüfuslu Akoluk Köyü'nün, her hangi doğal sınırla birbirinden ayrı 29 adet mahallesi vardır (Şekil 2.23).

Yukarı yükseklik basamaklarına doğru çıkıldıkca, köy alanlarının özellikle dikey boyutlarda genişlemesine bağlı olarak, mahallelerin birbirlerine göre konumları da değişiklige uğrar. Aşağı kademelerde, bir mahalleden diğerine yaya olarak 5-10 dakikada gidilirken, yukarı köylerin arasındaki mesafe 1-2 saate kadar çıkabilmektedir. Dar ve derin yarılmış vadilerin, arada izolasyon görevi görmesiyle, bunların her biri, idarî olarak bir köy adı altında toplanmaktan başka ortak yana sahip değillerdir.Örneğin, 71.2 km² yüzölçümünde ve 329 nüfusa sahip Üçgedik Köyü'ne ait 6 mahalle, oldukça uzak konumlarda dağılış gösterirken, mahalle başına ortalama sadece 45 nüfus düşmektedir. Bu köyde, mahalleler idarî olarak bir muhtarlıga bağlıdırlar (Şekil 2.24).

Bu sebeple, ekonomik fonksiyonları bile farklılıklar taşımaktadır. Bazı mahalleler ormancılık ağırlıklı hayvancılık yaparak geçimlerini temin ederken, bazılarında hayvancılık ağırlıklı ormancılık faaliyeti hâkim geçim kaynağını teşkil eder. Sosyo-kültürel açıdan da birbirlerinden tamamen bağımsızdırlar. İnsanlar genellikle karşılaşmazken, sadece yayla mevsimlerinden zaman zaman bir araya gelebilirler. Bu ve

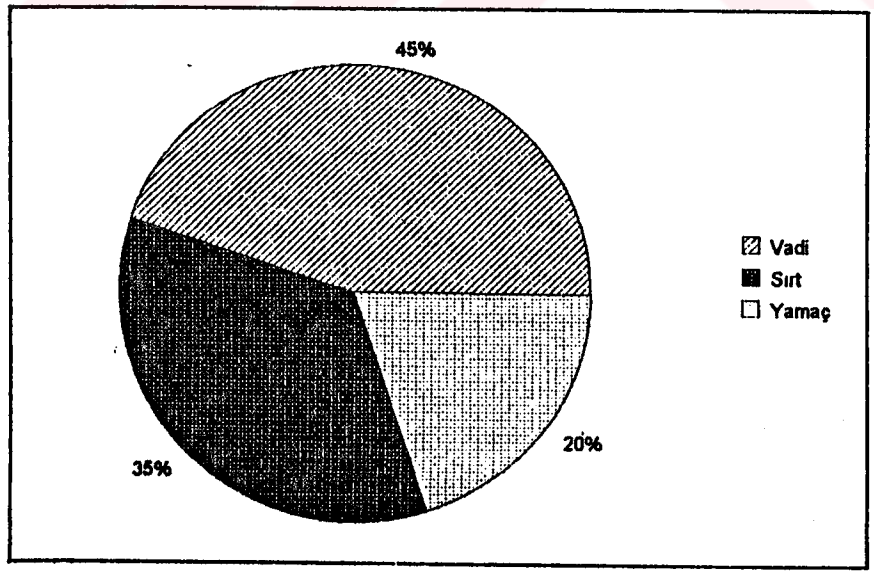
benzer köylerde, oldukça seyrek bir yerleşme dokusu meydana gelmiştir (Foto 23).

Mahallelerin sosyal yapısında tek bir ailenin hâkimiyeti pek görülmez. Sahamız, bu yönüyle, yurdumuzun Batı Karadeniz Bölümü'nde yaygın olan **Divan Sistemi**'nden ayrı özellik taşır. (Sergün,1986,s:88).Çünkü tarım arazilerinin çok dar ve ailelerin geçimlerini temine yetersiz oluşu, sahadan göçü teşvik etmekte ve bahçelerin kısa zamanda el değiştirmesine sebep olmaktadır.

Mahalleler, kuruluş yerleri açısından ele alındığında, yine topografyanın etkileri görülmektedir. Taşkınlar sebebiyle zaten dar olan vadi tabanlarına, mahalle bazında yerleşme kurulmamıştır. Buna karşılık, çoğunlukla (%45 kadar) vadi içinde, %35 oranında sırt ve tepeler üzerinde ve %20 oranında da yamaçlarda dağılış göstermektedirler (Şekil 2.25).

Dağınık köy karakteri içerisinde incelenmeye çalışılan mahaallelerin, toplu yerleşmelerde olduğu gibi, köy yerleşmesine geçiş sürecinin her hangi bir aşamasını oluşturamazlar. Aksine, aşağı kademelerde yer alan mahalleler, alan darlığı nedeniyle zamanla birbirlerine kavuşurlar. Yukarı kademe köylerindeki mahalleler ise, birbirlerine uzakta

Şekil 2.25. Mahalle yerleşmelerinin kuruluş yerlerine göre dağılımı

bulunmalarına rağmen, giderek nüfus kaybetmeleri dolayısıyla, köy yerleşmesine doğru gelişme göstermeleri adeta mümkün değildir. Nitekim, son derece girift bir yapıdaki bu köylerin sınırları dahilinde dağılış gösteren tek ev ve eklentileri, yerleşme grupları ve mahalleler, hep birlikte gevşek bir yerleşme dokusu özelliği kazanmışlardır. Yakın gelecekte, nüfus artışına bağlı olarak, zaten çok dar olan bahçelerin daha da küçük parsellere ayrılmasıyla, ileriki yıllarda olacak şehirleşmenin belirtilerini yansıtmaktadırlar. Aslında bu alanda nüfus toplanmasının ve dolayısıyla yerleşmenin karakterinin değişmesinde, sahanın tarımsal potansiyelinden ziyade, Trabzon-İran Transit Karayolu'nun ve Trabzon İl Merkezi'nde yakınlığının kazandırdığı ticarî potansiyelin önemli rolü bulunmaktadır. Bu bakımdan, köyler, üst kademedeki yerleşmelerden de sürekli olarak nüfus çekmeye başlamışlardır.

Netice olarak, sahamızda köy diye nitelendirebileceğimiz birbirinden ayrı sosyal birlikler bulunmamaktadır. Nitekim, Tanoğlu (1969,s:172)'da köylülerin oturma yerinin, iktisadî faaliyetlerine sahne olan geniş köy ülkesi dahilinde tek ve küçük bir nokta teşkil ettiğini ve ayrı bir sosyal birlik olarak, sınırları ile diğer köylerden ayrılan toplu yerleşmelerin, köyleri oluşturduğunu belirtmektedir. Halbuki, Değirmendere Havzası'nda birçok sosyal özellikten pek çok köy faydalanır. Dolayısıyla, mevcut köy sınırları, farklı sosyal birlikleri ayıran değil, sadece muhtarlık alanlarını belirleyen idarî sınırlar olmaktan başka bir şey değildir. Ayrıca, son derece dağınık bir yerleşme karakterinin görüldüğü alanımızda, yerleşmenin sitinden bahsetmemiz de mümkün görülmemektedir. Çünkü, böyle bir yerleşme tarzında plân ve şekil söz konusu değildir. Fakat, dağınık konumda yer alan mahalleleri teşkil eden konutlar, heyelan ve toprak akmalarından korunmak maksadıyla, sırtlardaki düzlük alanlarda veya yol boylarında nisbî bir yoğunlaşma gösterirler. Örneğin, eski Trabzon-Erzurum Karayolu'nun geçtiği Köprüyanı, Kiremitli, Sukenarı, Yazılıtaş, Küçükkonak, Gürgenağaç, Hamsiköy ve Çıralı köylerine ait mahallelerin çoğu, karayolu

boyunca yan yana sıralanmıştır. Öyle ki, bazan ayrı köye ait iki mahalle, fizikî olarak ayrılamamakta ve aynı camii, çeşme ve diğer sosyal kurumları ortak olarak kullanmaktadırlar (Foto 24).

Ormanlara göre köyler: Araştırma alanında kır yerleşmelerinin dağılışını etkileyen önemli bir ekten de ormanlardır. Kıyıdan itibaren 250 m. yükseltisinin üzerinden başlayan doğal orman alanları, 2000 m. yüksekliğe kadar devam ederler. Ancak, özellikle havzanın aşağı çığırında yoğun bir şekilde gelişmekte olan beşerî faaliyetler, orman sınırının aşağı çizgisini yukarı seviyelere çıkarmış, ayrıca, orta ve yukarı havzalarda bile orman alanları, yine aynı sebeple kesintilere uğratılmıştır.

Orman alanları sahamızda %41.9 gibi önemli bir oranı teşkil etmektedir. Dolayısıyla, Değirmendere'nin aşağı çığırı haricinde, dağılış gösteren bütün köy yerleşmelerinin,uzaktan yakından ormanlarla ilişkileri vardır. Bunların tamamı, kuruluş yeri olarak başlangıçta orman alanlarını seçmişler, günümüzde ise ormanlara göre belirli bir konum kazanmışlardır.

Doğal orman alanlarındaki antropojen tahribatı önlemek amacıyla çıkartılan yasalar, köy yerleşmelerinin günümüzdeki durumunu tescil etmiş ve bu yerleşmeleri ormanlara olan konumlarına göre sınıflara ayırmıştır. Buna göre, araştırma sahasındaki 80 adet köyün 12'si orman içi (%15), 58'i (%72.5) de orman kenarı köy olarak ayrılmıştır. Böylece, ilgili köylerin ekonomik fonksiyonlarında önemli bir yer tutan orman alanları-yerleşme ilişkisi, yasal bir yapıya kavuşturulmuştur. Gerek orman içi, gerekse orman kenarı köylerin tamamı Maçka, Esiroğlu ve Çaglayan'a aittir. Trabzon İl Merkezi'ne bağlı 10 köy (%12.5) ise orman alanlarına uzaktır.

Düzenleyici kanunlara rağmen, sahamızdaki orman-yerleşme ilişkisi ilginç özellikler göstermektedir. Orman alanının yakınında kurulu olan bir tek ev ve eklentilerinde yaşayan ailenin, sahip olduğu tarım alanı, zamanla nüfusun artması ile yetersiz hale gelmektedir. Yeni bir ev açmak gerektiğinde ilk yapılan iş, devlete ait orman alanlarındaki ağaçlardan

yararlanmak suretiyle bir konut tesis etmek ve bu konutun çevresinde bahçe alanı açmak olur. Kanunlara uygun olmayan bu durum mahkemeye aksettiginde, yıllar sonra konutun yıkılmasına karar verilir. Ancak, bu süre zarfında benzer daha bir çok yerleşim ünitesi daha kurulmuştur. Sonuçta, tahrip edilmiş orman sahasında ve birbirlerinden uzakta, mantar biter gibi ev ve eklentileri çogalır. Günümüzde kanunların caydırıcı cezalarının olmasının yanında, ormanlardan faydalanma ve koruma konusunda getirilen yenilikler, olumlu etkiler yapmıştır. Adından da anlaşılacagı gibi, Kalyan Deresi boyunca batıya bakan yamaçta 800 m. yükseltisinde kurulmuş bir yerleşme olan Ormaniçi Köyü, günümüzde orman kenarı köy özelligi kazanmıştır (Foto 32).

Sahamızdaki orman köylerinin dagılış gösterdigi aşagı sınır 500 m. yükseltisidir (örnegin, Barışlı, Gayretli, Hızarlı, Temelli, Yeniköy...gibi). Bu köylerin hâla baltalık olarak faydalandıkları ormanları vardır.

Orman alanlarının içerisinde, orman açmaları ile kurulan, birbirinden uzaklara serpişmiş yerleşme ünitelerinden meydana gelen köyler (Ormanüstü, Sındıran, Yerlice, Yaylabaşı, Üçgedik, Çamlıdüz, Kırantaş, Altındere, Şimşirli, Kuşçu...gibi), genellikle 1500 m. yükselti sınırının üzerinde dagılış gösterirler. Bu köylerin en önemli yerleşme özelligi, km.'lerce uzakta kurulmuş her bir mahalleye ait konutların, küçük bahçeler üzerinde ayrı ayrı inşa edilmiş olmalarına ragmen, yamaçtaki nispeten düz sayılabilecek dar bir sahada toplanmış olmalarıdır (Foto 23).

Degirmendere Havzası'ndaki orman içi ve orman kenarı köylerin sahip oldugu %87.5'luk oranın önemi, Türkiye'deki kırsal yerleşmelerin %44.4'ü kadarının orman içi veya kenarında yer aldıgı göz önünde bulundurulduğunda, kendiliginden ortaya çıkmaktadır (Emiroglu, 1972, cizelge 1). O halde, nüfusu, tahrip bahasına ormanlarda veya yakın sahalarda yerleşmeye iten yetersiz tarım alanlarına bagımlı olmaktan kurtarmak gerekir. Ormanı tahrip etmemek ve ormanların uygun alanlarında kurulacak konutlarda yaşamak

kaydıyla, nüfus, hem hayvancılık yaparak, hem de onu koruyarak (koruculuk ve orman işçiliği) geçimini sağlayabilir. Böylece yöre insanının yaşadığı bu güzel doğal ortamdan göç önlenmiş ve jeostratejik öneme de sahip olan ormanlar, ekonomik açıdan da değerlendirilmiş olurlar.

Yüzölçümü büyüklüklerine göre köyler: Araştırma alanımızdaki yerleşme tarzının son derece dağınık bir dokuda oluşu dolayısıyla, **köy** diye adlandıracağımız, sadece konutlardan teşkil olan bir yerleşme sitinin bulunmayışı, bu konuda sınıflandırma yapma imkânı vermemiştir. Çünkü, köy adı altında, sadece konutların oluşturduğu sosyal bir birliği değil, kendi aralarında fizikî, ekonomik ve sosyal fonksiyonları açısından önemli ölçüde bağımsızlık gösteren yerleşme ünitelerinin oluşturduğu idarî birlik kastedilmelidir. Böyle bir yapı içerisinde her bir yerleşim birimi, ekonomik fonksiyon alanı ile bir köye üyedir. Bu bakımdan, köy derken, uzak mesafelerde dağılış gösteren konutlarla birlikte, üzerinde yer aldıkları ekonomik faydalanma alanları da düşünülmelidir. Bu itibarla, köyler, ancak konutlar ve ekonomik fonksiyon olanları itibariyle değerlendirilebilir.

İnceleme alanımız, Değirmendere'nin taban seviyesi olan Karadeniz'den güneye doğru, bu akarsuya katılan yan derelerin dağılışlarına paralel olarak bir yelpaze şeklinde açılmaktadır. Vadiler arasında yer alan yüksek sırtlar (su bölümü çizgileri) yamaçları birbirinden ayıran izolasyon görevi görürler. Genellikle vadi tabanları ile sırtlar arasında yer alan köyler, büyüklü-küçüklü sıralanmışlardır. Havza alanı, güneyden kuzeye doğru daraldığı için, akarsu kolları da orta ve batı çığırda birbirlerine yaklaşırlar. Buna bağlı olarak, yamaç alanlarının da güneyden kuzeye doğru daraldıkları görülmektedir. Genellikle, vadilerin tabanından bir yamaç boyunca, su bölümü çizgilerine doğru uzanış gösteren köylerin alanları da güneyden kuzeye doğru daralmaktadır (Şekil 2.21).

Yerleşim birimlerinden olan tek evler, yerleşme grupları

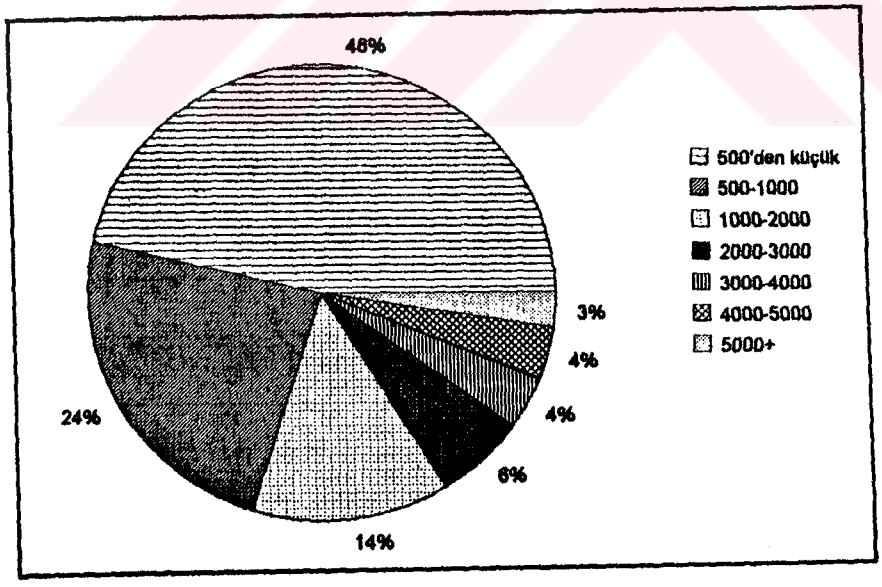
ve mahallerin sayıları da genellikle köy alanlarının genişlikleri nispetinde değişmektedir. Örneğin, sahamızdaki en küçük yüzölçüme sahip (140 ha.) İncesu Köyü'nün 2 mahallesi olmasına karşılık, 520 ha. yüzölçüme sahip Akmescit Köyü'nün 6 mahallesi, 1500 ha. yüzölçümlü Ocaklı Köyü'nün ise 12 mahallesi vardır. En geniş yüzölçüme sahip olan (7120 ha.) Üçgedik Köyü'nün ise birbirinden çok uzakta yer almış 6 mahallesi bulunmaktadır.

Tablo 2.26 Değirmendere Havzası'ndaki köylerin yüzölçümü büyüklüklerine göre dağılışı(1992)

Yüzölçümü büyüklüğü(Ha.)	Köy sayısı	%'si
500'den küçük	37	46.3
500-1000	19	23.7
1000-2000	11	13.7
2000-3000	5	6.2
3000-4000	3	3.8
4000-5000	3	3.8
5000'den büyük	2	2.5
TOPLAM	80	100.0

Kaynak:Köy yüzölçümleri 1/25.000 ölçekli topografya haritasından hesaplanmıştır.

Şekil 2.26. Köylerin yüzölçümü büyüklüklerine göre dağılımı

Araştırma bölgesindeki köy yerleşmelerinin %70'i küçük yüzölçüme (140-1000 da.) sahiptir (Şekil 2.26). Bu köyler çogunlukla havza sınırlarının bir birine yaklaştıgı Degirmendere'nin aşagı çıgırında ve yan kolların ana akarsuya kavuştugu orta çıgırda yer almaktadırlar (Şekil 2.21). Orta derecede alan genişligine (1000-3000 da.) sahip 16 köyün oluşturdugu grubun oranı %19.9'dur. Halbuki, güneye dogru birbirilerinden giderek ayrılan akarsular arasında geniş alanlara yayılan 8 adet köyün yüzölçümleri oldukça geniş (3000-7120 da.) olup, bu köylerin genele oranı ise ancak %10.1 kadardır.

Gerçekten de, sahamızdaki köylerin alanları, topografik şartların elverdigi ölçülerde genişlemekte veya daralmaktadır. Takdir edilir ki, Dogu Karadeniz Bölümü'ne mahsus bu yapı içerisindeki köy alanlarında, yerleşme ünitelerinin dagılışı da mesafe bakımından farklılıklar gösterecektir. Buna bagli olarak, dar alanlı köylerin yerleşme birimleri arasında mesafe az, geniş alanlı köylerin ise oldukça uzaktır. Bu durum, dagınık dokunun gevşek veya iyice seyrek hale gelmesinin de en önemli sebeplerinden birisidir.

Ekonomik faaliyetlerine göre köyler: Sahamızın olumsuz yer şekillerine sahip olmasının yanı sıra, geniş bir kuşagın oluşturdugu alanda ormanların dagılış göstermesi, nüfusun geçimini temin edebilecegi kaynakları oldukça sınırlı hale getirmiştir. Öyle ki, pek çok köyü teşkil eden nüfus, hayatî faaliyetlerini sürdürebilmek için, ugraşacagı tek tür ekonomik fonksiyonu bile yakın çevresinde bulamamıştır. Bu nedenle, köyleri ekonomik faaliyet türlerine göre sınıflara ayırırken, ikinci veya üçüncü dereceden faaliyetlerini de dikkate almak gerekmektedir. Ancak, yine de her köyün, bir temel ekonomik faaliyet türünün oldugu da düşünülürse, saha genelinde köy yerleşmeleri, ekip-biçme, hayvancılık ve ormancılık faaliyetlerine göre agırlıklı gruplara ayrılabilir. Buna göre, ekip-biçme-hayvancılık, hayvancılık-ekip-biçme, ormancılık-hayvancılık ve hayvancılık-ormancılık grupları ikinci fonksiyon gruplarını oluştururken, üçüncü ek fonksiyonu

ticaret veya memurluk-serbest işçilik meydana getirmektedir.

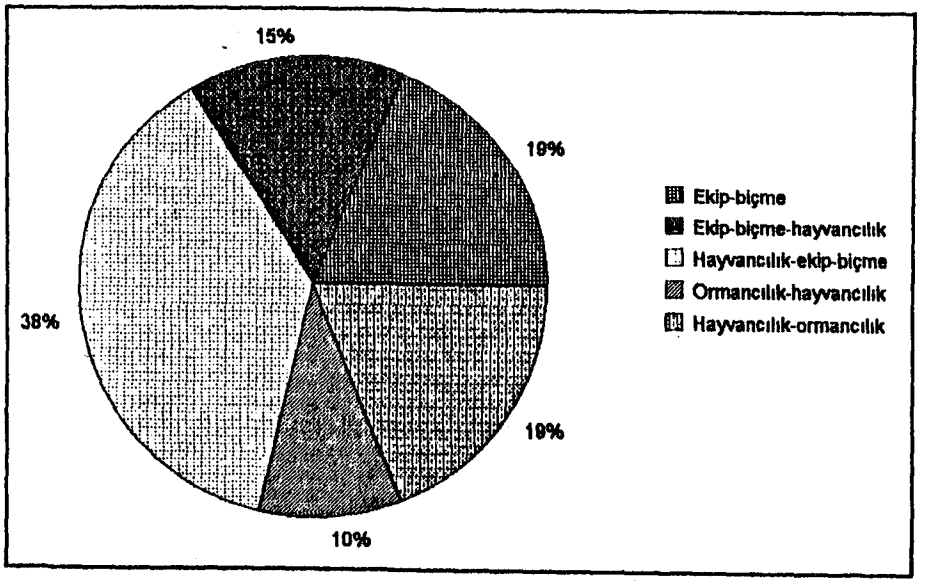
Ekip-biçme faaliyeti yapan köyler, Değirmendere'nin aşağı çığırında yer almaktadırlar. Kabaca Esiroglu'nun kuzeyinde kalan sahanın hemen tamamında, tarım yapılmasına elverişli topografik yapı, iklim, toprak ve su şartları mevcuttur. Toplam köy adedinin %19'unu oluşturan bu 15 köy, aynı zamanda saha nüfusunun en yoğun olduğu alanda dağılış göstermektedir. Bu bakımdan, aile başına düşen tarım alanı çok azdır. Her

Tablo 2.27. Değirmendere Havzası'ndaki köylerin ekonomik faaliyetlerine dağılışı(1991)

Ekonomik faaliyet	Köy sayısı	%'si
Ekip-biçme	15	19
Ekip-biçme, hayvancılık	12	15
Hayvancılık, ekip-biçme	30	37
Ormancılık-hayvancılık	8	10
Hayvancılık-ormancılık	15	19
TOPLAM	80	100.0

Kaynak: Yerinde yapılan gözlemlerden.

Şekil 2.27. Köylerin ekonomik faaliyetlerine göre dağılımı

aile, sahip olduğu toprağın az bir kısmını ihtiyacı için diktigi bahçe ürünlerini, diger büyük kısmını da geçimini temin ettigi fındık veya tütün bitkilerini yetiştirmek için ayırır. Boş alan hemen hemen yoktur. Çünkü, tarım alanı darlığı sebebiyle, her karış toprak degerlendirilmiştir. Temel ekonomik fonksiyonu ekip-biçmeye dayanan bu 15 köyde, aileler kendi ihtiyaçlarını temin için 1-3 adet sığır beslerler. Otlak alanları bulunmadığından, sığırlarını yazın çoban nezaretinde yaylalara gönderirler (Tablo 2.27). Tarımsal gelirin yetersiz oldugu hallerde, üçüncü tür faaliyet olan ve genellikle erkek nüfusun Trabzon İl Merkezi'ne gidip-gelmek veya kalmak suretiyle yaptığı ticaret ve memuriyet faaliyetleri, ekonomik ihtiyaca destek saglar.

Yükseklik ve egim şartlarının tarımsal faaliyetlere pek imkân tanımadığı yüksek egimli yamaçlara dikilebilen bir bitki olan fındığın yetiştirilme sahaları, genellikle Değirmendere'nin aşagı ve orta havzasında yer almaktadır. Aşagı bölümde, iklim şartlarının elverdigi ölçüde fındık yetiştirilmesinin egemen oldugu, ancak ikinci bir destek fonksiyon olarak da ahır hayvancılığın yapıldığı 12 kadar köy yer alır (Şekil 2.27). Bu köylerde de otlak alanları sınırlıdır. Halbuki, üst kademede yer alan köylerde, tarım, ikinci ekonomik faaliyet durumuna gelmiştir. Çünkü, yükseklik nedeniyle, fındık, tütün gibi kültür bitkilerinin yetişmelerine uygun iklim şartları kaybolur. Özellikle fındık tarımı yaygın olsa da, kalite düşüklügü ve verim azlığından dolayı, ailelere fazla bir gelir temin etmez. Sahamızda bu şartları taşıyan 30 kadar köy bulunmakta ve toplam köy sayısının %37'sini oluşturmaktadır. Hayvancılık, sürekli olarak ilk plânda tutulan ekonomik faaliyet türüdür. Hayvanlar, kışın ahırda, yazın yaylalarda beslenirler. Köylerin hemen tamamının orman alanlarından kazanılmış meraları vardır. Bu köylerin en önemli özellikleri, hayvancılığı çogunlukla kadın, çocuk ve yaşlıların yapması, erkeklerin genellikle gurbetçi oluşları, Maçka ile Trabzon'da ticaret yapmaları veya işçi olarak çalışmalarıdır. Örnegin,

100.Yıl Köyü bu köylerden birisi olup, yaşlılar haricindeki erkek nüfusun tamamı, çalışmak amacıyla mevsimlik göçler yapmaktadırlar. Bu köylerin üst sınırını ise ormanlar teşkil etmektedir (Foto 25).

Orman kenarında yer alan köylerin 15'i hayvancılık ağırlıkta olmak üzere, hayvancılık-ormancılık fonksiyonuna sahiptir. Bunlar da, yakınlarında bulunan ormandan ikinci derecede faydalanırlar. Ayrıca, üçüncü dereceden, mevcut kısıtlı bahçerinde, aile ekonomisi bünyesinde tüketilmek üzere, mısır, lahana, patates gibi ürünleri üretirler. Coşandere, Akarsu, Kuşçu ve Şimşirli, bu köylerden bazılarıdır (Foto 26).

Tamamiyle orman içinde yer alan Ormanüstü, Sındıran, Yerlice, Yaylabaşı, Üçgedik, Çamlıdüz, Altındere ve Arıkaya köylerinde, hâkim ekonomik faaliyet türü ormancılıktır. Ancak, yaylalara da çok yakın olan bu köylerde, ikinci derecede, yaylacılığa dayalı hayvancılık yapılmaktadır. Şekil 2.27'de de görüldüğü gibi, bu köylerin oranı bir hayli düşüktür (%10). Aynı köylerin birbirlerinden uzakta kurulmuş mahallelerinde yaşayan erkek nüfus, genellikle orman koruculuğu ve bekciliği yaparlar. Gerek ormancılık ve gerekse hayvancılık potansiyeli, değerlendirilme açısından, fazla sayıdaki nüfusu barındıracak şekilde, kanunlarla veya pratik uygulamalarla desteklenemediğinden, bu köyler sürekli olarak nüfus kaybına uğramaktadırlar.

2.2.2.2. Geçici kır yerleşmeleri

Sadece Değirmendere havzası'ndaki nüfusun değil, bütün Trabzon İli'nde yaşayan nüfusun hayat tarzında, kıyıya yakın yüksek dağ zirvelerine varıncaya kadar olan bütün sahanın, morfolojik, klimatik ve ekonomik özelliklerinin önemli yeri vardır. İlkbahar mevsimi ortalarından itibaren, toplumun bir kesimi, büyük bir heyacanla, temiz havaya, yeşile koşarken, diğer önemli kısmı da aşağı alanların yetersiz ekonomik kaynaklarını desteklemek amacıyla, kış mevsimi boyunca

ahırlarında besledikleri hayvanları ile birlikte, daglara dogru hareket ederler. Bu faaliyeti yaparlarken çıktıkları her kademede, barınabilecekleri konutları da tesis edip, önemli yerleşme şekilleri meydana getirirler. Yöre halkı, geçici olarak, ancak, uzunca sayılabilecek bir zaman içerisinde, bu yerleşmelerde oturup, amaçları dogrultusunda faaliyetlerini sürdürürler. Nüfusun devamlı oldugu alanların dışındaki, yayla, mezraa, güzle ve kışla diye adlandırılan bu yerleşmeler, ekonomik fonksiyon alanları ile birlikte degerlendirilmektedir.

Yayla yerleşmeleri ve yaylacılık: Ifade ettigi anlam itibariyle, yayla terimi ile ilgili yeterli araştırmaların yapıldıgı inancındayız (Alagöz, 1941, s:150-157., Ügel, 1978, s:339). Bu bakımdan, konu üzerinde detaylı bir şekilde durulmayacaktır. Ancak, verilecek bilgilere ışık tutması açısından fizikî cografya anlamının, **yüksek veya yüksekçe düzlükleri** ifade ettigini, beşerî cografya manasının da **yazın hayvanların otlatıldıgı, köyün dışında olmakla birlikte ekonomik bakımdan köye bagli ve onu destekleyen, bazen yıllık dinlenme amacıyla kullanılan, mevsimlik oturulan konutların da yer aldıgı, daglarin yüksek kesimlerindeki düzlükler** oldugu belirtilebilir (Doganay, 1989a, s;216-217). Bizi asıl ilgilendirecek olan, yayla alanlarının fonksiyonel yönü (yaylacılık) olmalıdır. Nitekim, **yaylacılık, yöremizdeki şeklini en iyi ifade eder haliyle, hayvan yetiştirme faaliyeti sınırlı bir düzeyde de olsa, ekip-biçme, ticaret, hayvansal kaba yem (çayır) üretimi, orman işçiliği ve rekreasyonal amaçlara yönelik ekonomik fonksiyonları ifade eder şeklinde** tanımlanmıştır (Doganay, 1989b, s;307).

Araştırma sahasında, yerleşilen alanlardaki tarımsal faaliyetleri sürdürecek, insanlara yeterli hayat şartları saglayacak şekilde uygun bir ekonomik potansiyel bulunmadıgından, özellikle orta ve yukarı yükselti seviyelerinde yerleşen nüfus, geçimini teminde, alternatif potansiyel geçim kaynakları aramıştır. Insanımız bu düşünce ile yakın çevresine baktıgında, yüksek daglık alanların zengin

ot potansiyelini, özellikle büyük baş hayvancılık yaparak degerlendirebilecegini anlamıştır. Gerçekten de, günümüzde deniz seviyesinden itibaren, orman alanlarına kadar uzanan sahanın, ekip-dikilebilecek her yeri degerlendirilmiştir. Buna ragmen, ailelere, sadece bahçesinden elde ettigi ürün yeterli olamamış, geçimini temin için bir kaç sıgır beslemek zorunda kalmıştır. Ancak, yeterli olmayan bahçelerde, hayvanını beslemek için otluk alan ayırması mümkün olamamıştır. Halbuki, yöremizin yılın her mevsiminde bol yagış alması, çayır üretimi için son derece uygun bir ortam oluşturmaktadır. Buna bagli olarak, yaklaşık 2000 m.'nin üzerindeki hafif dalgalı plâto alanlarının, yaz mevsiminde karların da kalkışını takiben, yemyeşil ot-çayır alanları haline dönüşmesi, özellikle büyük baş hayvancılık yapılabilmesi için önemli avantajlar sunmuştur. Sahamızdaki köylerin tamamı, hâkim ekonomik fonksiyonları nispetinde bu imkândan yararlanmaya çalışmıştır. İşte, orman sınırı üzerindeki bu zengin potansiyelin insanlar tarafından degerlendirilmesi, köy yerleşim alanlarına pek uzak olmayışı dolayısıyla oldukça kolaylaşmıştır. **Yaylacılık** diye tabir edilen bu faaliyetler, ayrıca bir **hayat tarzı** olarak da yöre halkı tarafından benimsenmiştir.

Köylerin yaylacılık faaliyetlerine katılımı, kuruluş yerlerinin sagladıgı ekonomik avantajlarla yakından ilgilidir. Bu bakımdan, aşagı kademedeki köylerden katılım daha az olup, yaylacılık önemli ölçülerde orta ve yukarı kademelerdeki köylerden olan katılımlarla gerçekleştirilir. Kuzeydogu Anadolu Bölümü ile birlikte, yöremizin de içinde yer aldıgı Dogu Karadeniz Bölümü'nün, yurdumuzun en fazla büyük baş hayvan yetiştirilen sahası olması bu sebepledir. Yaylacılık, nisan ayı ortalarından eylül ayı sonlarına kadar, yaklaşık 5.5 aylık, yılın önemli bir döneminde yapılan faaliyetlerin bütünü olarak görülmektedir. Ancak, başlangıç ve bitim zamanları, köylerin yaylalara yakınlık-uzaklık durumlarına göre, sahip oldukları yakın otlak alanlarının mevcudiyetine, asıl önemlisi de kış mevsiminin soguk ya da ılıman geçmesine baglıdır.

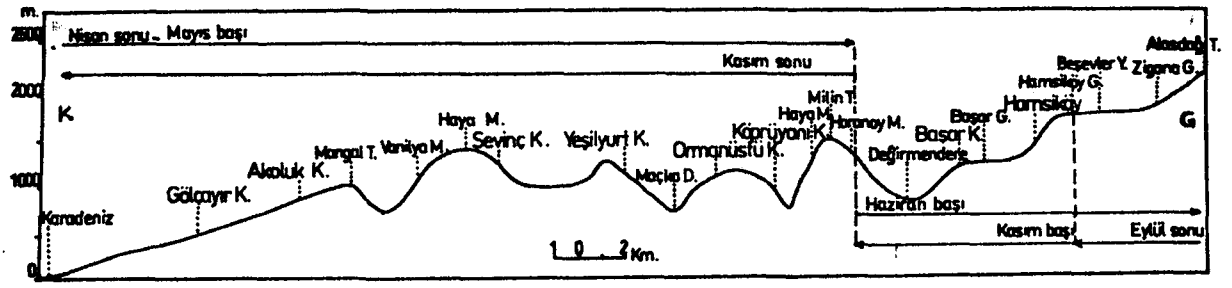
Aşagı yükselti basamagındaki köyler, yaylaya az sayıdaki

hayvan çıkarırlar. Çıkış esnasında sığırlar ve koyunlar genellikle kiralanan çobana verilir. Çobanlar, kira bedeli olarak, belli bir ücret ve hayvan ürünlerini alıp, dönüşte bir miktar tereyağı ve peyniri mal sahiplerine verirler. Bu köyler yaylalara uzak olduğu için, çıkışta en sonraya kalırlar. Halbuki, daha üst seviyelerdeki ormana yakın alanlarda yer alan, esas fonksiyonunun hayvancılığa dayalı olduğu köyler, karın kalkışını takiben, mayıs ayına doğru harekete başlarlar. Bu köyler için yaylaya hareket, bir dizi hazırlığı gerektirir. Yağ konulacak külekler onarılır, hazırlanır, yöresel kıyafetler giyilir, sığırlar süslenir, eşyalar denk edilir. İlk önce, iyi dileklerle, ananın ilk çocuğu evden çıkar. Hayvanlar bir kaç kişinin gözetiminde yaylalara çıkarılırken (yayla yakını köylerde), eşyalar kamyonlarla gönderilir. Yaylalara çıkışta ve inişte dikkat edilen en önemli husus, ot ve çayırlardan max. ölçülerde faydalanabilmektir. Aşağı kademelerde otlar daha erken erginleştiğinden, öncelikle buralardaki mezraalar faydalanmaya açılır ve giderek yukarı kademedeki yaylalara hareket edilir. Öyle ki, bir çok köy, en aşağıdan başlayarak en üst kademeye çıkabilmek için dört durak yaparlar. Örneğin, Dikkaya köylüleri, ilk olarak, nisan ayı sonlarına doğru köye, ait Çayırlar mezraasına, 10-15 gün kaldıktan sonra da, daha üst seviyedeki Kiraz mezraasına hareket ederler. Burada da 15 gün kadar kalırlar. Nisan ayı başlarında Fırınoba Yaylası'na, temmuz ayında ise dördüncü durak olarak İpsaralım Yaylası'na ulaşırlar. Dönüş, eylül ayı sonlarında başlar ve aynı sürelerde, aynı basamaklar izlenerek gerçekleştirilir. Bu esnada kış bastırmış ve kasım ayı gelmiştir (Şekil 2.28).

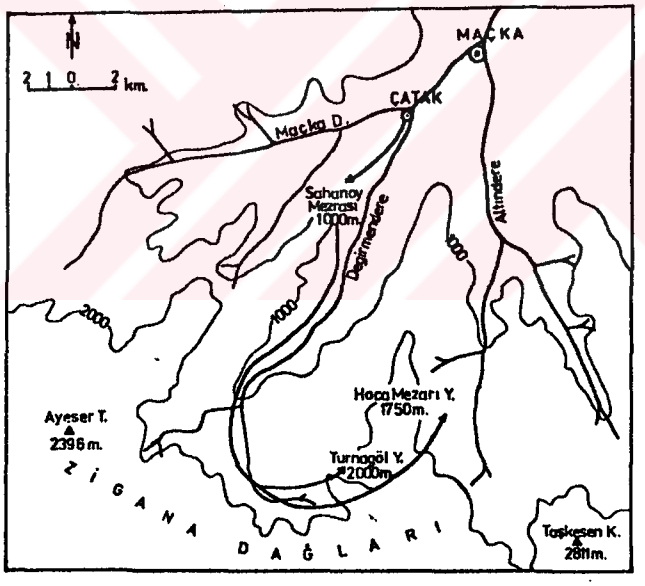
Bazı köyler iki, bazıları üç kademede yaylalara çıkarlar. Örneğin, Çatak Köyü, orta kademede yer aldığı için, köylüler yaylalara iki kademede ulaşırlar. İlki Horanoy, ikincisi de Hocamezarı yaylalarıdır (Şekil 2.29). Aşağı kademedeki köylerin mezraaları olmadığından, göç, tek kademede, yayla alanına gerçekleştirilir.

Araştırma sahamızda toplam 223 adet yayla vardır. Bu

Şekil 2.28. Karadeniz-Alasdagı Tepesi arasında alınan kesitte, daimi ve geçici yerleşmelerin dagılışı

Şekil 2.29. Çatak Köyü'nden yaylalara çıkış yolları ve çıkılan yaylalar

yaylaların 206'sı Maçka'ya, 17'si de Gümüşhane'ye aittir. Tamamı, dagların kuzeye egimli yamaçları üzerinde yer alırlar. Gümüşhane İli sınırları, sahamızın kuzeye bakan yüzeyinde de devam etmesine ragmen, yayla alanlarını kullananlar genellikle

Trabzon'a bagli köylülerdir. Bu sebeple, önceleri zaman zaman insan ölümlerine bile yol açan yayla anlaşmazlıkları olmuştu. Günümüzde, bazı yüksek yaylalar (Deveboynu, Tekke...gibi) Trabzon ve Gümüşhane'den gelen köylülerce ortaklaşa kullanılmaktadır.

Yaylaya çıkış ve otlatmaya başlama zamanı, genellikle bütün kademedeki köyler için aynıdır. Ancak, Değirmendere Havzası'nın batı yarısı doğudan daha alçakta yer aldığı için, batıdaki alanlarda kar daha erken kalkar ve dolayısıyla yaylacılar otlatmaya bir kaç gün daha önceden başlarlar. Aslında yayla alanlarının kullanılmayla başlanmasında, her ne kadar ortak bir tarih belirleniyorsa da, bir çok yaylacı buna uymaz. Erken otlatma sonucunda da ot ve çayırlar, hem değerini giderek yitirirler, hem de olgunlaşıp, tohumlarını toprağa dökmeden kesildikleri için, yıldan yıla potansiyellerini kaybederler. Yaylalarda ekonomik faaliyetler iki şekilde sürdürülür. Bunlardan birisi, **oba** denilen yayla yerleşme ünitelerinde sürdürülen faaliyetler, diğeri de sığır ve koyunları yaymaktır. Her ikisini de **oba-yayla yerleşmeleri** adı altında incelemek mümkündür.

Oba-Yayla yerleşmeleri: Yaylalara çıkan insanların, kaldıkları süre içinde hem kendilerinin hem de hayvanlarının barınabilmelerine imkân sağlıyacak konut ve eklentilerine ihtiyaçları vardır. Yüksek olmaları sebebiyle, yayla alanlarında karasal iklim şartları hâkimdir. Gündüzleri genellikle 20-25°C sıcaklık görülürken, geceleri sıcaklık 0°C 'nin altına düşer. Bu yüzden, inşa edilen konutlar ve eklentileri oldukça muhafazalıdır.

Köy yerleşmelerinde görülen dağınık doku özelliğine yayla alanlarında pek rastlanmamaktadır. Çünkü, yayla sahaları, kuzeye doğru hafif eğimli, fakat, akarsularla çok fazla parçalanmamış plâtolardır. Hayvanların otlak sahaları o bölgeye çıkan yaylacılar tarafından ortak olarak kullanıldığından, konutların bir araya toplanması, fizikî ve sosyal ihtiyaçtan doğmuş bir özellik olarak ortaya çıkmaktadır. Bu geçici toplu iskân merkezlerine, yöremizde **oba**

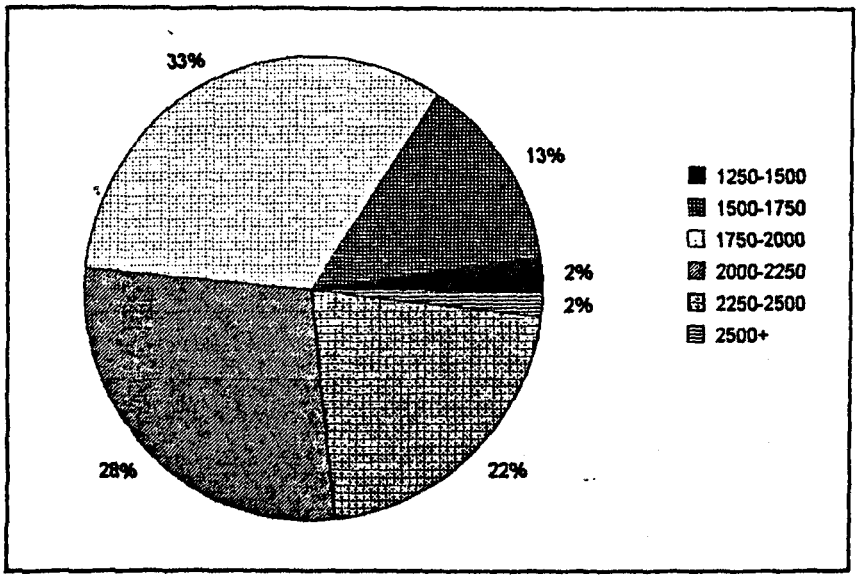
adı verilmektedir. Oba yerleşmeleri, fonksiyonları itibariyle, Ordu ili gerisindeki dağlık alanlarda görülenlerle tamamen aynı özelliklere sahiptirler (Doğanay, 1989b, s:305).

Araştırma alanımızda obaların dağılış gösterdiği alt sınır 1250 m., üst sınır ise 2550 m.'dir (Şekil 2.30). Her yaylanın bir obası olduğuna göre, sahamızda toplam 223 oba yerleşmesi vardır. Bunların %15.7'si orman sınırları içerisinde, %84.3'ü de orman alanları üzerinde yer almaktadır.

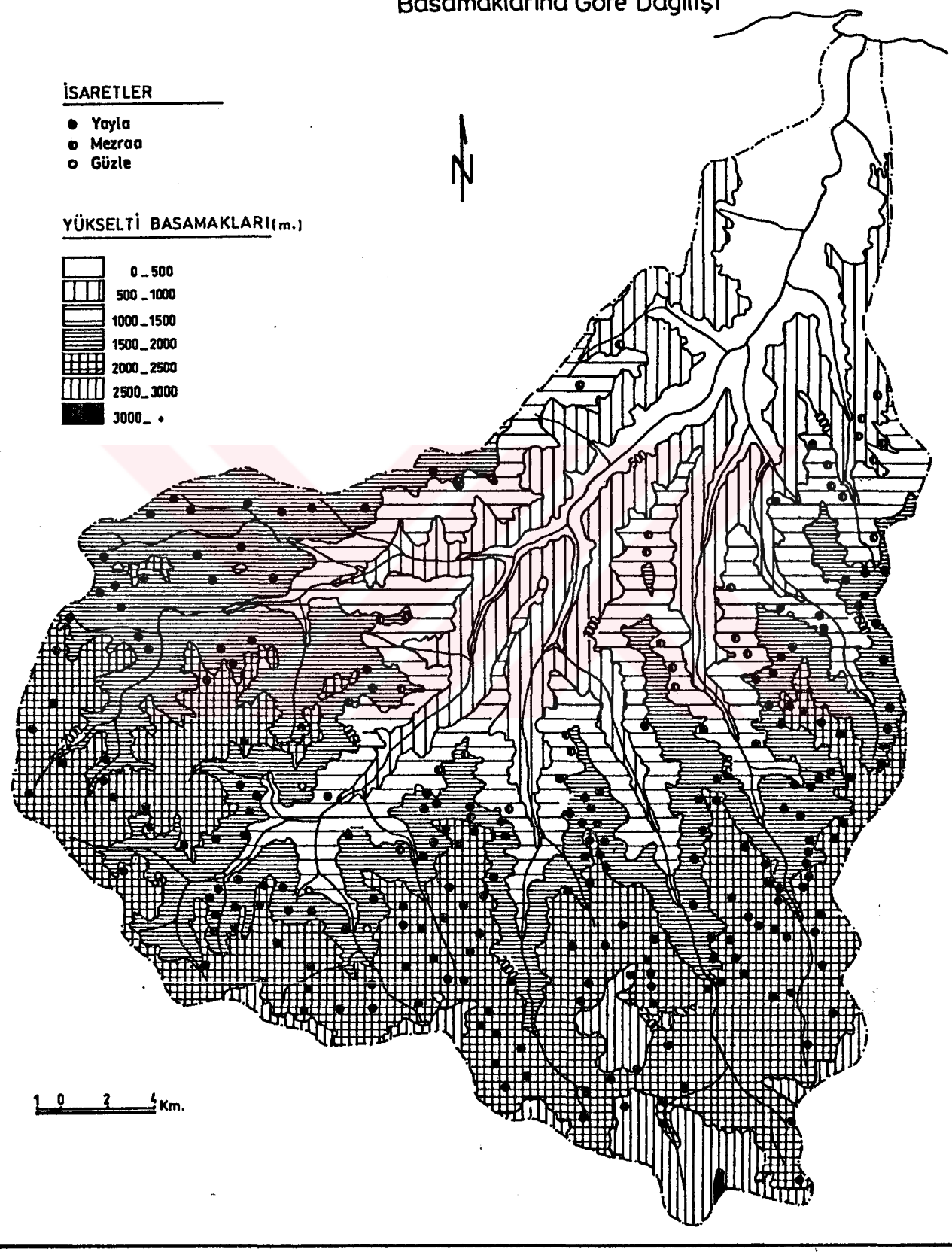
Tablo 2.28. Değirmendere Havzası'nda oba-yaylayerleşmelerinin yükselti basamaklarına göre dağılışı(1992)

Yükselti basamağı	Yerleşme (adet)	%'si
1250-1500	5	2.2
1500-1750	30	13.5
1750-2000	73	32.7
2000-2250	63	28.3
2250-2500	48	21.5
2500+	4	1.8
TOPLAM	223	100.0

Şekil 2.3 . Oba-yayla yerleşmelerinin yükselti basamaklarına göre dağılımı

Şekil 2.31.Değirmendere Havzası'nda Geçici Yerleşmelerin Yükselti Basamaklarına Göre Dağılışı

2500 m.'nin üzerinde sadece 4, 1500 m.'nin altında da 5 adet oba yerleşmesi vardır (Tablo 1.28). Çok eski mimarî tarzda yapılmış konutların varlığından, obaların kuruluş tarihinin çok eski tarihlere kadar gittiği anlaşılmaktadır. Örneğin, Mizit Obası'nın konutları kemerli-kubbemsi tarzda inşa edilmiş, en az 500 yıllık tarihe ışık tutmaktadır. Paparza Obası konutları da yakınındaki çok eski tarihli bir kiliseyle desteklenmektedir (Foto 27).

Obaların kuruluş yerlerinin seçiminde, akarsulara yakınlık başlıca dikkat edilen faktör olmuştur. Önemli bir kısmı, akarsuların hafifçe yardığı kaynak alanlarının yamaçlarında kurulmuş, çok az bir kısmı da karayollarının kolayca ulaştığı su bölümü çizgisine yakın kuzey bölümlerinde dağılış göstermektedir (Foto 28).

Obalar, insanların barındıkları konutlar, hayvanların barındıkları eklentiler ve çoğu konutun yanı başında taş duvarlarla veya ahşap çitlerle çevrilmiş küçük bahçelerden meydana gelmektedirler. Buralarda, hayvan otlatmanın dışındaki günlük faaliyetler sürdürülür. Konutlarda peynir, tereyağı gibi hayvansal ürünler hazırlanıp, stoklanır ve yemek pişirilir. Bahçelerde ise soğan, marul, lahana, patates, arpa, fig gibi bitkiler yetiştirilip hayvan ve insanların günlük ihtiyaçları olarak tüketilir (Foto 29).

Geceleri, ısının genellikle 0°C'nin altına düştüğü, gündüzleri de sisli-soğuk olduğu zamanlarda, ısınmak maksadıyla, ayrıca, hayvan ürünlerinin ve yemeklerin pişirilmesi için yaz mevsimi de olsa ateş yakılmaktadır. Çoğunlukla modern fırınlı sobalar kullanılmakla beraber, günümüzde az da olsa taş fırınlardan yararlanılmaktadır. Yakacak malzemesi olarak kullanılan odunun temini oldukça zordur. Ancak, yine de ormanlardan kaçak olarak kesilen odunlar, insan sırtında taşınarak obalara ulaştırılmakta ve özellikle orman yakını yerleşmeler, yakacaklarını buralardan temin etmektedirler (Foto 31). Günümüzde ulaşım sisteminin getirdiği kolaylıklar, tüpgaz kullanımını ve yörenin önemli yakacak maddesi olan fındık kabuğunun tüketimini

yaygınlaştırmıştır.

Oba- yaylalarda yapılan araştırmalarda tespit edilen önemli bir özellik de, obalar etrafında yer alan ve aile bünyesinde tüketilmek üzere yetiştirilen ürünlerin yer aldığı küçük bahçelerin, 2500 m. yüksekligindeki obalarda bile, konutların çevresinde yer almalarıdır. Bu yerleşmelerden birisi olan 2480 m. yükseltisindeki, 28 haneli Marandogdu Obası'nda, arpa ve yulaf üretilmektedir. Şüphesiz, aşagı kademelerdeki yayla alanlarının iklim şartlarına oranla, bu alanların oldukça karasal iklime sahip oluşu, lahana, patates, soğan, marul gibi ürünlerin yetişmesine imkân tanımamıştır. Ancak, arpa fazla, üretildiginden, kışın tüketilmek üzere köylere geri getirilmektedir.

Yüksek daglık alanlara geçici olarak yerleşen insanların yaptıkları ikinci önemli faaliyet ise hayvan otlatmadır. Bu faaliyet, obaların dışındaki yaylak alanlarında gerçekleştirilir. Genellikle çocuklar ve erkekler, koyun ve sıgırları, alabildigine geniş otlalarda otlatırlar (Foto 32). Gün boyu süren faaliyet akşam olunca obalara dönülmek suretiyle tamamlanır. Kadınların yaptıkları en önemli iş ise, yayla dönüşü beraberlerinde getirmek üzere çayır kesmek, kurutmak ve depolamaktır. Çayır kesmek faaliyeti, genellikle agustos ayı sonları ve eylül ayı başlarında yapılır. Yaylacılık mevsimi süresince kesim yapılacak çayır alanları ayrılır. Buralara hayvan sokulmaz, dönüşe yakın biçilip, balyalanır (Foto 33).

Degirmendere ana akarsuyunun batısındaki yaylalar, Maçka ilçesi'nin orman içi ve orman kenarı köylerine ait olduklarından, buralara genellikle ilgili köyler çıkar. Zaten bu kısımlarda yayla sayısı da azdır (Şekil 2.30). Doguda kalan yayla sahası ise oldukça geniş olup, orman içindeki ve üst kısmındaki yakın otlaklar, genellikle sahibi olan köylülerce degerlendirilirler. Ancak, daha yukarıda, su bölümü çizgisine kadar olan geniş yayla alanı, aşagı kademelerden gelen yaylacıların da faaliyet gösterdigi alanlardır. Bu yaylalara, kıyıya yakın köylerin halkı çok geç (mayıs ayı sonu, haziran

ayı başları) ve konaklamadan çıkarlar. Çünkü, aşagı seviyelerdeki yayla alanları, ilgili köylerin ortak kullanım sahalarıdır. Hattâ, çogu zaman orman içi ve orman kenarı köyler, bir yayla ile de yetinmeyip, iki veya üçüncü yaylaya ihtiyaç hissederler.

Kıyıya yakın yaylacı köylere bir örnek, Bostancı Köyü'dür. Aşagı seviyelerdeki köylerde oldugu gibi, birden fazla yaylaya kademesiz çıkarlar. Bu köyden, 2270 m. yüksekligindeki Sıçanyurdu Yaylası'na 1 hane (4 kişi), 2400 m. yüksekligindeki Porti Yaylası'na 7 hane (30 kişi) ile 2500 m. yüksekligindeki Yeni Yayla'ya başka köylerden gelenlerle birlikte çıkılmakta, sadece Bostancı'ya ait olan 2230 m. yüksekligindeki Acısu Yaylası'na ise 15 hane (70 kişi) çıkmaktadır. Buna göre, köy nüfusunun yaklaşık %20'si yaylacılık yapmakta, ancak, aşagı yükselti kademelerindeki diger köylerde oldugu gibi, sadece sıgır beslenmektedir. Buralarda koyunu olan köylü sayısı pek azdır.

Araştırma alanımızın en fazla nüfus barındıran ve en geniş otlak alana sahip yaylası **Yerlice**'dir. Yaklaşık 2000 m. yükseltisinde yer alan bu yayla, Yeri Deresi'nin yukarı çıgırında kurulmuş ve orman sınırına çok yakın olup, modern yapı malzemelerinden inşa edilen, gerek ahşap, gerekse hartamanın da kullanıldıgı 1-2 katlı binalardan oluşmaktadır (Foto 34). Önceleri sadece sınırları içerisinde bulundugu Yerlice Köyü'ne ait iken, günümüzde 22 köyün yaylacılık faaliyeti yaptıgı 100 hane ve 500 nüfusa sahiptir. Yaylaya 15 mayısta çıkılıp, aralık ayında köylere dönülür. Toplu bir köy görünümünde olan obada, 4 adet cami ve 1 kur'an kursu vardır. Merkezî bir yayla oldugu için, âdeta yol agı ile örülmüştür. Ulaşımın kolay oluşu, diger pek çok yaylada da oldugu gibi, erken otlatmayı teşvik etmiştir. Ayrıca, orman tahribi had safhaya ulaşmıştır. Her evde elektrik, televizyon ve telefon vardır.

Yayla turizmine de çok uygun olan **Kadırga Yaylası**, bir nevî pazar fonksiyonu agırlıklıdır. Burada her yıl temmuz ayının 3. cuma günü **panayır** kurulup, başka yaylalardan da

getirilen koyun ve sığırlar pazarlanırken, günümüzde bu faaliyetin önemi kalmamış, yerini, diger yaylalardan, Trabzon ve başka illerden ziyaret maksadıyla gelen insanların katıldığı, **dernek** adı verilen şenlikler almıştır.

Yayladaki ekonomik faaliyetlerin bütün ağırlığı kadınların omuzlarındadır. Sabahtan akşama kadar sürdürdükleri faaliyetler arasında, hayvanların sütünü sağmak, ahır temizliği, hayvan bakımı, yağ ve peynir yapımı, ev temizliği ve yemek yapmak, çayır kesmek, ormandan yakacak temin etmek ve yayla mevsimi boyunca kullanılacak bazı malzemeleri, **dırmaçlık** denilen el tezgâhlarında dokumak, başlıcalarıdır. Erkekler ise konutları tamir ve inşa etmek, ürünleri pazarlamak, bazı ihtiyaç maddelirini sağlamak ve biçilen çayırları köye ulaştırmak gibi işlerle uğraşırlar.

Yaylacılık fonksiyonunun diğer bir boyutu da ormanlardan yararlanmadır. Çünkü, buralardan yakacak odun ve hayvanlara yedirilmek üzere bazı orman altı bitkileri temin edilmektedir. Yayla mevsimi boyunca, beslenmesi bakımından sadece ota bağımlı olan hayvanlara, daha değişik gıdalar verilmesi amacıyla, bazan da otların yetersiz kaldığı durumlarda, ormanlardaki alaftan yararlanılır. **Alaf**, gürgen ve çeşitli ağaçların yaprakları, ağaç dalları, büyük otlar, dal çileği ve kuzu dilinin yöresel genel adıdır.

Günümüzde yaylalara gelişmiş iyi yollardan motorlu vasıtalarla çıkılmaktadır. Patika göç yolları, taşımacılıkta kullanılan at ve katırlar ile çadırlar, eski işlevlerini artık yitirmişlerdir. Yaylacılar, kamyonlara yükledikleri eşya ve hayvanlarını, 3-4 saatlik kısa bir yolculuktan sonra yaylalara ulaştırabilmektedirler.

Yayla hayatının modernleşmesi, bir çok eski meslek dalını da ortadan kaldırmıştır. Eskiden **katırcılık** denilen mesleği, bazan bir ailenin bütün erkekleri yaparlardı. Katırlar besleyip, yayla zamanı yükleri taşıyıp, hayvansal ürünleri pazarlara indirirlerdi. **Çerçi** mesleğini yapanlar ise şehirden aldıkları sebze, meyva ve diğer temel ihtiyaç malzemelerini yaylalara ulaştırıp, yağ ve peynirle mübadele ederlerdi.

Önceleri, orman köylüleri, marangozculukta oldukça usta idiler. İmâl ettikleri ağaçtan yapılan sofra, küfe ve yağ küleği yanında, ahşap oba evlerini de büyük bir maharetle inşa edip, eskileri tamir ederlerdi. Ayrıca, **mazmanalık** denilen meslek mensupları da, keçi kılından çadır, **dırmaç** (kadınların yük taşıması için dokunan 50-10 cm. genişliğinde, 4-5 m. uzunluğundaki ip-Artvin yöresinde **çarbak**), peştemal, çuval ve **camadan** (küçük çuval-heybe) dokurlardı. Bu dokuma ürünleri halen meraklıları tarafından pek az da olsa üretilmektedir.

Özellikle yurt dışında çalışan, yaylacı köylere ait gurbetçilerin ekonomik durumlarının düzelmesi, oba meskenlerinin ve buradaki hayatın modernleşmekte olmasında önemli bir etken olmuştur. Bazı yaylalar ise sayfiye yerleri olarak, fonksiyonlarını bile değiştirmeye yüz tutmuşlardır. Zaten son yıllarda devlet tarafından verilen teşviklerle de desteklenen yayla turizmi, sahamızın bu yüksek kesimlerinin zengin turizm potansiyelinin, haklı olarak keşfedilmeyle başlandığının da ifadesi olarak görülmektedir. Gerçekten, yayla sakinleri, daha şimdiden, kendi girişimleri ile otelcilik ve pansiyonculuğa başlamışlardır. Yerlice ve Ayeser yaylaları bu potansiyele en güzel örneklerdir.

Mezraa (Mezere) yerleşmeleri: Araştırma alanımızın ikinci önemli geçici yerleşim alanları, tek evlerin yer aldığı ve hayvancılık fonksiyonunun sürdürüldüğü mezraalardır. Mezraa yerleşmeleri, yaylalardan sonra yerleşmenin en geniş alana dağıldığı birimlerdir. Hayvancılık ekonomisine bağlı olarak ortaya çıkmış, köy ile yaylalar arasında yer alan, yaylaya çıkış ve köye dönüş devrelerinde bir süre kalınan, bazı ekip-biçme faaliyetlerinin de sürdürüldüğü geçici yerleşmelerdir. (Doğanay, 1989a, s:229-230). Bu tip yerleşim sahalarının aslı, orman alanlarıdır. Orman yakını ve kenarındaki köylüler, hayvanlarına yeterli otlak temin edebilmek , yakacak ve yapacak odun temin etmek maksadıyla, ormanları aşağıdan yukarıya doğru tahrip ederler. Öyle ki, otlak alanlarının yer yer ormanların derinlerine kadar ulaştığı da olur (Foto 36). Bu yüksek alanlar, kış sonunda, sadece karların çekilmesini

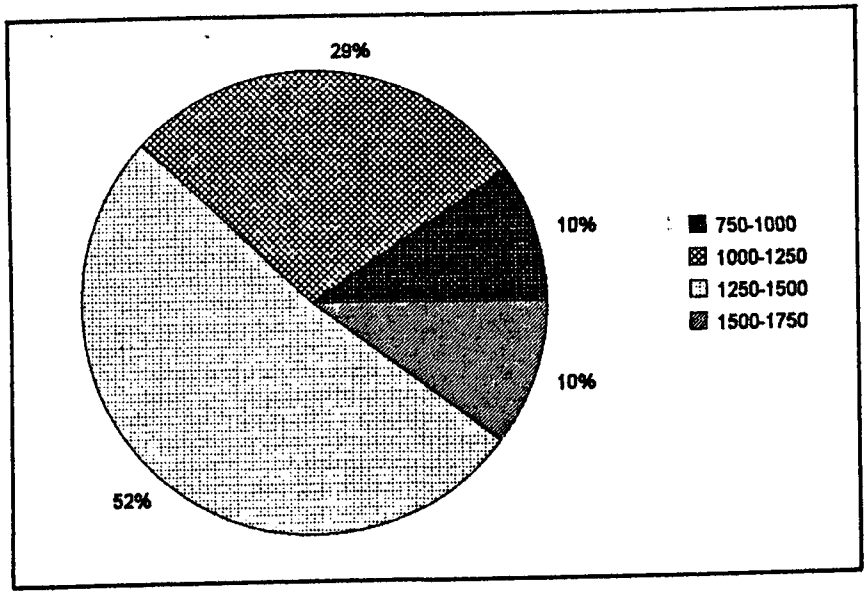
takiben 15-20 günlük süreden sonra, yakındaki köylülerce 15 gün- 1 ay kadar hayvan otlatmak için kullanılır. Tarımsal faaliyet yapılmasına uygun iklim şartları pek fazla mevcut degildir. Halbuki, köy yerleşim ünitelerine daha yakın, aşagı seviyelerdeki mezraalarda hem hayvan otlatılır, hem de kışlık patates, fasulye dikilir. Bölgemizdeki mezraa yerleşmeleri, obaların aksine, dagınık ve tek evlerden meydana gelmiş olup, köy yerleşmelerinin dagılışlarına uyum saglarlar. Çünkü, bu sahalarda da topografya son derec engebelidir. Genellikle, kom

Tablo 2.2 . Değirmendere Havzası'ndaki mezraa yerleşmelerinin yükselti basamaklarına göre dağılışı(1992)

Yükselti basamağı	Yerleşme (adet)	%'si
750-1000	12	9.5
1000-1250	36	28.6
1250-1500	65	51.6
1500-1750	13	10.3
TOPLAM	126	100.0

Kaynak:1/25.000 Topografya Haritası paftaları ve yerinde yapılan gözlemlere göre hazırlanmıştır.

Şekil 2.32.Mezraa yerleşmelerinin yükselti basamaklarına göre dağılımı

adı verilen konutların planları, yayla evlerine uyarlar. Bu alanlar, karların yaylalardan kalkışı ve çayırların büyümesine kadar iskân edilir, sonbaharda tekrar geri dönülüp yerleşilinceye kadar terkedilirler. Fakat pek çok yaylacı, aileden bir kişiyi yayla mevsimi boyunca mezraada bırakır. Bu kişi tarımsal ürünlerle ilgilenir, tavukları yem verir, boş zamanlarında ot biçerek stok eder. Yaylalardan dönüşte ikinci kademe olarak tekrar mezraalara gelinir. Hayvanlar, kış mevsimi iyice bastırıncaya kadar otlardan faydalandırılırlar. Yayladan biçilen çayırlar, genellikle, köylere yakın mezraaların komlarına yerleştirilir. Bu sırada olgunlaşan kışlık patatesler çıkarılıp fasulyeler toplanır. Kar köy başlarına kadar inince (kasım-aralık ayları) köye geri dönülür (Foto 37).

Değirmendere Havzası'nda toplam 120 adet mezraa vardır. Tamamı köylerin sınırları içerisinde bulunduğundan, faydalanma hakkı da köylülerindir. Ancak, bazı köyler, bu ortak alanları, yayladan dönüşte, 15-20 günlüğüne hayvanlarını otlatmak üzere, aşağı kademelerdeki köylerin yaylacılarına para karşılığı kiraya verip, köye gelir temin ederler. Mezraalar, 750-1750 m. yükseltileri arasında dağılış gösterirler (Şekil 2.30). En fazla yoğunlukta (%51.6) oldukları yükselti basamağı, 1250-1500 m.'ler arasıdır. Buna karşılık, %28.6'sı 1250 m., %10.3'ü 1500-1750 m. ve %9.5'i de 750-1000 m. seviyelerinde yer alır.

Havzada en aşağı seviyedeki mezraa 750 m. yüksekliğindeki Sevimli Köyü'ne ait Mendi Mezraası, en yukarı seviyedekiler ise 1750 m. yüksekliğindeki Gürgenağaç Köyü'ne ait Kiraz Mezraası, Kuşcu Köyü'ne ait 1710 m. yüksekliğindeki Davora ve Kocabel mezraalarıdır. Köylerin yakınındaki (750-1250 m. yükseltileri) mezraaların çoğu, günümüzde köy yerleşmelerine katılıp, daimî iskân sahaları halini almıştırlardır (Foto 38). Çünkü, artan aile üyelerine yeterli olmayan tarım alanları verimsiz olsa da mezraalardan kazanılan alanlarla desteklenmiştir. Bu bakımdan, Türkiye'nin diğer bölgelerindeki mezraalara benzer özellik gösterirler. Buna göre, sadece bu yükseklik seviyesindeki mezaraalar, ekonomik fonksiyon olarak

ziraat yapılan ve hayvancılıkla da ugraşılan yer olma özelliklerini taşımaktadırlar (Tanoglu, 1954, s:26). Oysa ki,yüksek mezraalardaki ziraî faaliyetler, yok denecek kadar az görülmektedir. Olanlar ise, ikinci, üçüncü fonksiyon durumundadırlar. Çamkonak Köyü'ne ait Koçgina, Ogulagaç Köyü'ne ait Elmalık ve Esiroglu'na ait Vanilya mezraaları, devamlı yerleşmelere dönüşenlerine örnek teşkil ederler. Bu yerleşmelerin en olumsuz yönü, tarıma uygun olmayan yüksek eğimdeki sahaların, ağaçsız ortamda toprak akmalarına sıkça sebebiyet vermeleridir (Foto 36).

Güzle: Sahada yapılan incelemelerde, üçüncü tip geçici yerleşme özelliği gösteren **güzle** lerin varlığı tespit edildi. **Emiroglu (1977, s:98)**, yaylacılık hareketi ile güzle arasında tam bir baglantı olduğunu, bunların, esas yayladan daha alçakta, devamlı yerleşme merkezine daha yakın, dolayısıyla, yayladan daha ılımlı iklime sahip, kısmen ilk, genellikle sonbahar mevsiminde daha uzun süre kalınan ikinci bir yayla şeklinde olduklarını, bu geçici yerleşmelerden sonbaharda (güzün) daha fazla yararlanılması sebebiyle güzle olarak bilindiklerini ifade etmektedir. Ancak, Bolu'daki güzlelerden farklı olarak, sahamızdaki güzleler, ilkbahar mevsimlerinde kullanılmazlar. Bilinen 11 adet güzle olmasına ragmen, gerçekte sayılarının daha fazla olduğu sanılmaktadır. Çünkü, bu tip yerleşmelerin kullanılışı ve kalış süresi kış şartlarının geçikerek bastırmasına baglıdır.

Güzleler, yaylalarda soğukların ve kar yagışların başlaması üzerine ayrılmak zorunda kalan yaylacıların, aşagı kademedeki köylerine dönüşte 10-15 gün kaldıkları bir tür konaklama yerleridir. Buralarda yalnızca hayvanlar otlatılır. Dagılış alanları, çogunlukla yaylaların aşagı seviyelerindeki vadi tabanlarına yakın yamaçlardır. Bu tip bir faaliyeti, sadece hayvanlarını köylerinde barındırmak imkânı bulunmayan, kıyıya yakın kesimlerin köylüleri gerçekleştirirler. Agır kış şartlarının buraya da sirayet etmesi üzerine, terkedilirler. Nitekim, güzle kavramı, yöremizdeki yaylacılar tarafından özellikle, eğimli topografya şartlarına sahip yaylaların alçak

kısımları için kullanılmaktadır. Buralarda konutlara pek rastlanmaz, sadece çoban çadırı veya igreti, ahşap ve tek odalı bir mesken vardır (Foto 35). Çünkü, hayvanlar çoban nezaretinde güzlelerde iken, yaylacılar kestikleri çayırları, hayvansan ürünlerini ve diğer malzemelerini alarak köylerine geri dönmüş olurlar. Kısaca, güzleleri, sadece hayvan otlatma fonksiyonunu icra etmek maksadıyla, mezeresi olmayan, kıyıya yakın köylerin yaylacıları, geçici olarak kullanırlar.

Kışla: Aşağı ve orta kademe köylerinde koyunculukla uğraşan köylüler, yayla dönüşünde hayvanlarını barındıracak ve otlatacak saha ararlar. Bu seviyelerde genellikle fındık tarım alanları yer alır. Kış mevsimi, fındık hasadı yapıldıktan sonra, ekonomik faaliyetler bakımından bu alanlar için ölü bir mevsim olup, özellikle kıyıya yakın kesimlerde sert geçmez. Bu durumda fındık bahçeleri, açıkta kalan koyun sürüleri için hem otlatma, hem de barınma (**kışla**) yerleri olurlar. Çoban, köylülerle anlaşarak belirli bir ücret karşılığında fındık bahçelerinin kullanımını, bir dahaki yaylaya çıkış zamanına kadar satın alır. Aynı uygulama kış boyunca bir kaç köyde daha tekrarlanır. Genellikle, 2 veya 3 kişiden oluşan çobanlar, bahçelere kurdukları **kelif** adı verilen, ağaç dallarından, basit bir şekilde yapılan barınaklarda veya çadırlarda kalırlar. Özellikle koyun sürülerinin kışı geçirdikleri ve beslendikleri alanlara da **kışlak** adı verilmektedir. Bu yönüyle sahamızdaki kışlaklar, Ordu yöresindekilerden farklıdırlar ve sadece hayvanların ve çobanların geçici olarak barındıkları kültür tarımı arazileridir(Erinç,1945,s:119-140).

Anlaşılacağı gibi, Değirmendere Havzası'nda dikey boyutlarda yapılan yaylacılık faaliyetlerinin, yayla, mezere, güzle, kışla gibi aşamalarda gerçekleştirildiği ve bütün fonksiyonları ile yıl içine dağıldığı görülmektedir. Köylerin hâkim ekonomik fonksiyonları nispetinde katılım sağladıkları bu faaliyetlerdeki, genel amaç ise; ahır hayvancılığının yapılmasına elverişsiz olan doğal ortamda, mümkün olduğu ölçüde hayvanları doğanın çeşitli kademelerinde, açık havada barındırıp, taze otlarla besleyebilmektir.

Yayla mevsimi boyunca özellikle yüksek kademe köylerinin ekonomik fonksiyonları hayvancılıga dayalı olduğundan, taze otlardan uzun bir zaman diliminde faydalanılmış, dönüşe yakın biçilip, kurutulan otlar, kışın hayvanlara yedirilmek üzere köylere taşınmış ve bu **transhumance hayvancılığı** bir yıl için noktalanmış olur.

2.2.3.3. Şehir yerleşmeleri

Yerleşmelerin köy, kasaba veya şehir olma özelliklerine göre tasnife tâbi tutulmaları konusunda, öteden beri, başta coğrafyacılar olmak üzere, şehir plâncıları ve çeşitli plânlama teşkilâtları, tartışmalar yapmışlar ve ele aldıkları kriterler konusunda çeşitli görüşler öne sürmüşlerdir. Bunlardan bazıları nüfus kriterini, bazıları idarî merkez olma özelliğini, bir kısmı yaşayan nüfusun faaliyet gösterdiği tarım-hayvancılık veya sanayi fonksiyonlarındaki sahip oldukları oranı, bir kısmı beşerî tesislerin miktarı ve dağılışlarını, diğer bir kısmı da yerleşmelerin sahip oldukları fonksiyonların çevre ve yerleşmeler ile olan ilgisini ön plâna çıkarıp, kriter olarak esas almışlardır.

Sahamızdaki yerleşmelerden şehir ya da kasaba özelliği taşıyanları ayırırken, yukarıdaki kriterlerden hangisinin daha geçerli olduğu konusunda bir tartışmaya girmeden, yön vermesi açısından, bazılarına kısaca değinmekte yarar vardır. Buna göre, **Devlet İstatistik Enstitüsü**, nüfuslarına bakılmaksızın il ve ilçe merkezlerini **şehir** olarak kabul etmektedir. Halbuki, **1924 tarihli ve 442 sayılı Köy Kanunu'na göre nüfusu 2000'e kadar olan yerleşmelere köy, 2000-20000 arasında olanlara kasaba ve 20000'den fazla olanlara da şehir** adı vermiştir. **Darkot (1972, s:60)** ise, **3000'den az nüfuslu yerleşmeleri köy, 3000-10000 nüfuslu yerleşmeleri kasaba ve 10000'den fazla nüfusa sahip yerleşmeleri de şehir** olarak nitelemektedir. Bu üç tanımda şehirlerin diğer yerleşmelerle olan fonksiyonel farklılıkları dikkate alınmamıştır. Ayrıca, **Göney (1977, s:13)**, şehri şu şekilde tanımlamıştır;

"küçük bir sahada, büyük nüfus kitlesinin birlikte bulunduğu, geçimini temin ettiği yerler, resmî ve hususî binaları, cadde ve sokakları, parkları ...vs. ile insan ihtiyaçlarının en iyi şekilde karşılandığı kamu, sosyal, sağlık, kültürel, ekonomik... gibi tesislerin toplandığı yerler".

Şehir coğrafyacılarından olan **Dorries**'e göre de şehir tanımı benzer nitelikte olup (Denker, 1976, s:11), şöyledir;

"landschaft'ın bir parçası olarak bir parçası olarak az veya çok plânlı, kapalı-toplu ve ekseriyetle bâriz bir şekilde tebarüz etmiş bir nüvenin etrafında toplanmış, çok çeşitli ve farklı kullanışlara sahne olan kısımlardan meydana gelmiş bir yerleşme şekli."

Aynı görüşü, **Devlet Plânlama Teşkilâtı**'nın da paylaştığı ve çağdaş-bilimsel unsurlara yer verdiği tanımında (Çezik, 1984, s;27) şehir;

"Tarım dışı ve tarımsal tüm üretimin denetlendiği, dağıtımının koordine edildiği, ekonomisi bunu destekleyecek şekilde tarım dışı üretime dayalı bulunan, teknolojik gelişmenin beraberinde getirdiği teşkilâtlanma, ihtisaslaşma ve iş bölümünün en yüksek dereceye ulaştığı, geniş fonksiyonlarının gerektirdiği nüfus büyüklüğüne ve yoğunluğuna varmış, toplumsal heterojenlik ve entegrasyon düzeyi yükselmiş, karmaşık ve dinamik bir mekanizmanın sürekli olarak işlediği bir insan yerleşmesidir"

Coğrafî anlamda da geçerli olan ve nüfus kriterini kesin olarak ön plâna çıkarmayan, buna karşılık şehirin belirlenmesinde plânlama ve fonksiyonel unsurlara daha çok önem veren bu son tarif, hangi yerleşmelerin şehir sayılabileceği konusunda yeterli ölçüleri ortaya koymaktadır. Buna göre, araştırma sahasında, yönetim fonksiyonu üstlenen ve bu özelliği ile yakın çevresindeki yerleşmelere hizmet sunan, nüfusunun çok önemli bir kısmının tarım dışı faaliyetlerde istihdam ettiren, şehirsel fonksiyonların belli bir alan içerisinde gayet düzenli bir şekilde dağılış gösterdiği, yaşantı ve fizyonomisi bakımından da çevresinden ayrılan **Maçka ilçe Merkezi**, şehir özelliği taşımaktadır. Halbuki, yeni belediye olmalarına rağmen 1992 yılı itibariyle, **Çağlayan** ve **Esiroğlu** yerleşmelerinde köy yerleşmelerinden çok farklı bir

yapılanma görülmemektedir. Örnegin, Esiroglu'nda sadece yönetim fonksiyonunun da üstlenildigi tek bir bina ile bir kaç mesken ve bakkal dükkanı vardır. Yakın çevreden çok farklı bir nüfus yogunluguna da sahip degildir. Şehirsel alt yapının tesis edilmesine hiç başlanmamış olup, ekonomisi tamamiyle tarımsal faaliyetlere dayalıdır. Aynı şeyler Çaglayan için de söylenebilir. Belediye haline getirilmelerinin, devletin küçük idarî merkezlere yaptıgı maddî destekten faydalanıp, çevreye daha iyi hizmet götürmekten başka bir amacı olmayan bu yerleşmeler, Trabzon İl Merkezi'ne yakın olmaları sebebiyle, ekonomik cazibe merkezi olma özelliklerini de yeni yeni kazanmaya başlamışlardır. Yol agının günümüzdeki gibi yaygın olmadıgı eski dönemlerde, çevre köyler, ürettikleri mahsulleri, genellikle bu merkezlerdeki pazarlara indirir, ihtiyaçlarını da buralardan temin ederlerdi. Dolayısıyla, birer kasaba olma özelligi taşımakta idiler. Ancak, günümüzde her köyden Trabzon'a, hemen hemen günün her saatinde, düzenli münibüs seferleri yapılmakta ve köyler direkt olarak Trabzon'la baglantı kurmaktadırlar. Şu halde, her iki merkezin gelişmesinin de Trabzon şehrinin gelişmesine baglı olarak sürdügü gözlenmektedir. Sadece göstermelik olarak kurulan belediye teşkilâtına ragmen, ekonomik ve idarî bagımsızlıklarına daha uzun zaman erişemiyecekleri gayet açıktır.

Çaglayan ve Esiroglu'nun nüfusu 6000 kişinin üzerinde olmasına ragmen (1990 yılında Çaglayan'ın nüfusu 6124, Esiroglu'nun ise 6703 kişi kadardı) aslında Çalayan'a ait üç köyün, Esiroglu'na baglı dokuz köyün belediyelere ait mahalleler haline getirilmiş olmaları, nüfusun yogun görülmesindeki başlıca etkendir. Özellikle Esiroglu'nda, 1990 yılından sonra Trabzon İçmesuyu Arıtma Tesisleri'nin de kurulup bitirilmesiyle, çok katlı meskenlerin sayısında giderek artışlar oldugu gözlenmektedir (Foto 40). Halbuki, Maçka İlçe Merkezi, kuruldugu tarihten beri, fonksiyonu ne olursa olsun bagımsızlıgını korumuştur. Günümüzde ise şehir cografyası açısından incelenmeye deger olup, sahip oldugu bazı

fonksiyonel özellikleri ön plâna çıkarıldığında, bölgenin sosyo-ekonomik gelişmesinde önemli bir role sahip olabilecek avantajları olduğu görülebilmektedir.

Maçka İlçesi: Maçka'nın ne zaman yerleşmeye açıldığı hakkında kesin bir tarihe sahip değiliz. Ancak, Trabzon İli'nin interlandında bulunması sebebiyle, kuruluş ve gelişiminin Trabzon'un tarihine yakın bir zamanda başladığı ve sürdüğü belirtilebilir.

Maçka'ya ait **Chortokopion Kalesi**'nde bulunan ve M.Ö. 1.Yüzyıla ait olduğu sanılan bir kitâbede, Maçka'nın Roma İmparatorluğu'nun elinde bulunduğu ve muhtemelen askerî bir kamp olduğu zannedilmektedir. Askerî birliğin yer aldığı Chortokopion Kalesi daha sonra, kaynağının bir insan ismi olabileceği **Matzouka (Maçka)**'dan ad almış olabilir (Bryer, 1986, s:59). Adının, Bizanslıların İranlılarla olan çarpışmalarında, yerli halkın kullandığı ve **Maçuka** adını verdikleri sopalardan geldiği de söylenmektedir (Trabzon İl Yıllığı, 1967, s:36).

Bizanslılar döneminde Doğu Karadeniz kıyısındaki şehirler az sıyadaki geçitlerle iç bölgelere bağlanmışlardır. Denizden ulaşımın zor olduğu bu şehirler, geçitler sayesinde, karayolları ile ülkenin iç bölgelerine bağlanabiliyorlardı. Kıyıdaki şehirleri korumak için şehirlerin yakınlarında kontrol noktaları kurulmuştu. Askerî amaçlı kurulan ve askerî birliğin yer aldığı bu noktalara **Bandon** denilmekte idi. Bu günkü Maçka'nın temeli de **Banda**'lar (Bandon'un çoğulu) zamanında atılmıştı. Ancak, Maçka Bandon'unun öteki Bandalardan farkı, kendine ait olan idarî sahasının kıyıya kadar uzanmamasıdır. Çünkü, kıyıya yakın alanlar, günümüzde olduğu gibi, Trabzon şehrinin idâresi altındaydı. Maçka'nın bu özelliğinin 820 yılına kadar devam ettiği, **Vazelon Manastırı**'nın kayıtlarından anlaşılmaktadır. Ayrıca, Trabzon'a ulaşan en önemli karayolunun Maçka'dan geçmesi, bu yolun korunmasının sağlanması bakımından, Trabzon'un Maçka'ya olan ihtiyacını büsbütün arttırmış ve bu stratejik önem, yörenin Türklerin eline geçtiği 1461 yılına kadar devam etmiştir

(Bryer, 1986, s:55-57).

O tarihlerdeki Maçka nüfusu hakkındaki fikirlere de yine manastır defterlerinden sahip olunabiliyor. Nüfusun çogunlugu, Maçka'ya yakın çevrede oturmakta idi. Yüksek alanlarda az sayıda insan yerleştiginden, yöre nüfusunun çok önemli bir kısmı Vazelon Manastırı'na baglı idi (bu manastıra 20 köy, Sümela'ya 15 köy ve Peristera Manastırı'na da 11 köy baglı olup, Maçka'nın toplam 46 köyü vardı). Maçka ve baglı köylerin tümünde, 1486 yılında 8933, 1915'de 14122 ve 1553 yılında da 13565 nüfus vardı (Lowry, 1986, s:128).

Maçka'nın önemi Osmanlılar zamanında da devam etmiş, ancak Dogu Karadeniz Bölümü'nün de tamamen Osmanlı idâresine girmesi ve tehditlerin azalmasıyla askerî önemi giderek kaybolmuştur. Kuruldugu yer bakımından taşıdıgı avantajlar dolayısıyla, Trabzon-Erzurum arasındaki taşımacılıgından, şehir olarak kendisi pek fazla faydalanamadıysa da, çevre köylerin artan ticarî potansiyeli, Maçka'yı da olumlu bir şekilde etkilemiştir. Geçmişte, yakın çevre köylerinin Trabzon'a ulaşabilme zorlukları, Maçka'nın sosyo-ekonomik bakımından bagımsız olmasını saglamış, hattâ Sultan II.Mahmut zamanında Gümüşhane'ye baglanmışsa da, derebeyisi bagımsız bırakılmıştır (Bıjışkyan, 1969, s:40). Maçka, 1908 yılında Trabzon'un bir ilçesi olarak günümüz idarî yapısına kavuşmuştur (Trabzon İl Yıllıgı, 1967, s:55-57).

Yörenin morfolojik bakımdan sahip oldugu olumsuz özellikler, şehrin büyüyüp genişlemesine engel teşkil etmesinin yanı sıra, çevre köylerin geçim kaynaklarının az ve yetersiz oluşu, buna karşılık Maçka'nın, yöre insanlarına yönetim fonksiyonundan daha önemli hizmet sunamayışı, çevre köyleri nüfusunun dışarıya olan göçlerinde, yeterince ilgi duyulmamasına yol açmıştır. Bu sebeple, tarihî seyri içerisinde, şehrin nüfusu pek fazla artma imkânı bulamamıştır. Hattâ, sosyal ve ekonomik zorlukların yaşandıgı devrelerde nüfusu azalmıştır (Tablo 2.33). Özellikle 1927 yılından itibaren 1945 yılına kadar olan sürekli nüfus kaybındaki en önemli faktör, ilgili yıllarda Türkiye'nin bulundugu genel

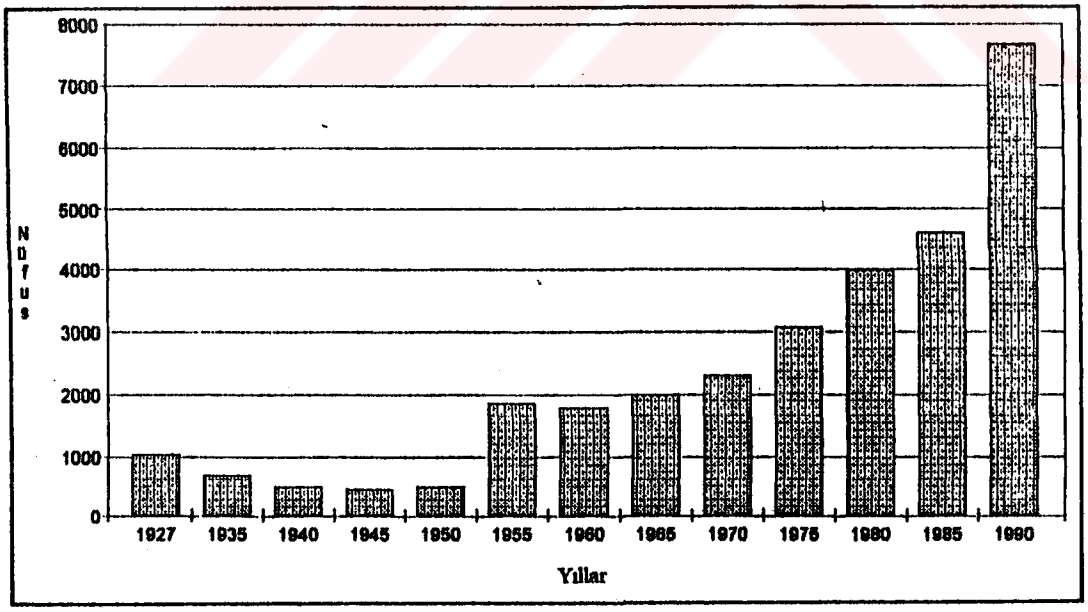
askerî ve siyasî durumdur. Nüfus, bir taraftan şehirlere göç ederken, diğer taraftan erkek nüfus II.Dünya Savaşı sebebiyle silah altına alınmış ve nüfus artışı da yavaşlamıştır. Halbuki, 1945 yılından sonra, sadece 1960 yılında pek az gerileyen nüfus, 1990 yılına kadar devamlı olarak artış göstermiştir (Şekil 2.33). Trabzon-Erzurum Karayolu'nun 30. km.'sinde, Meryemana Deresi'nin Değirmendere ile kavuştuğu mevkide kurulu olan Maçka İlçe Merkezi, sadece her iki derenin vadileri boyunca genişleme imkânına sahiptir (Foto 41). Etrafı, her yönden eğimi 45°'yi bulan dik yamaçlarla çevrilidir. Yerleşmeye uygun alanlara sahip olmaması

Tablo 2.30. Sayım yıllarına göre Maçka'nın şehir nüfusu artışı (1927-1990)

Yıllar	1927	1935	1940	1945	1950	1955	1960	1965	1970	1975	1980	1985	1990
Maçka	1052	693	501	458	512	1874	1810	2000	2311	3076	3989	4614	7673

Kaynak: D.İ.E. verilerinden yararlanılmıştır.

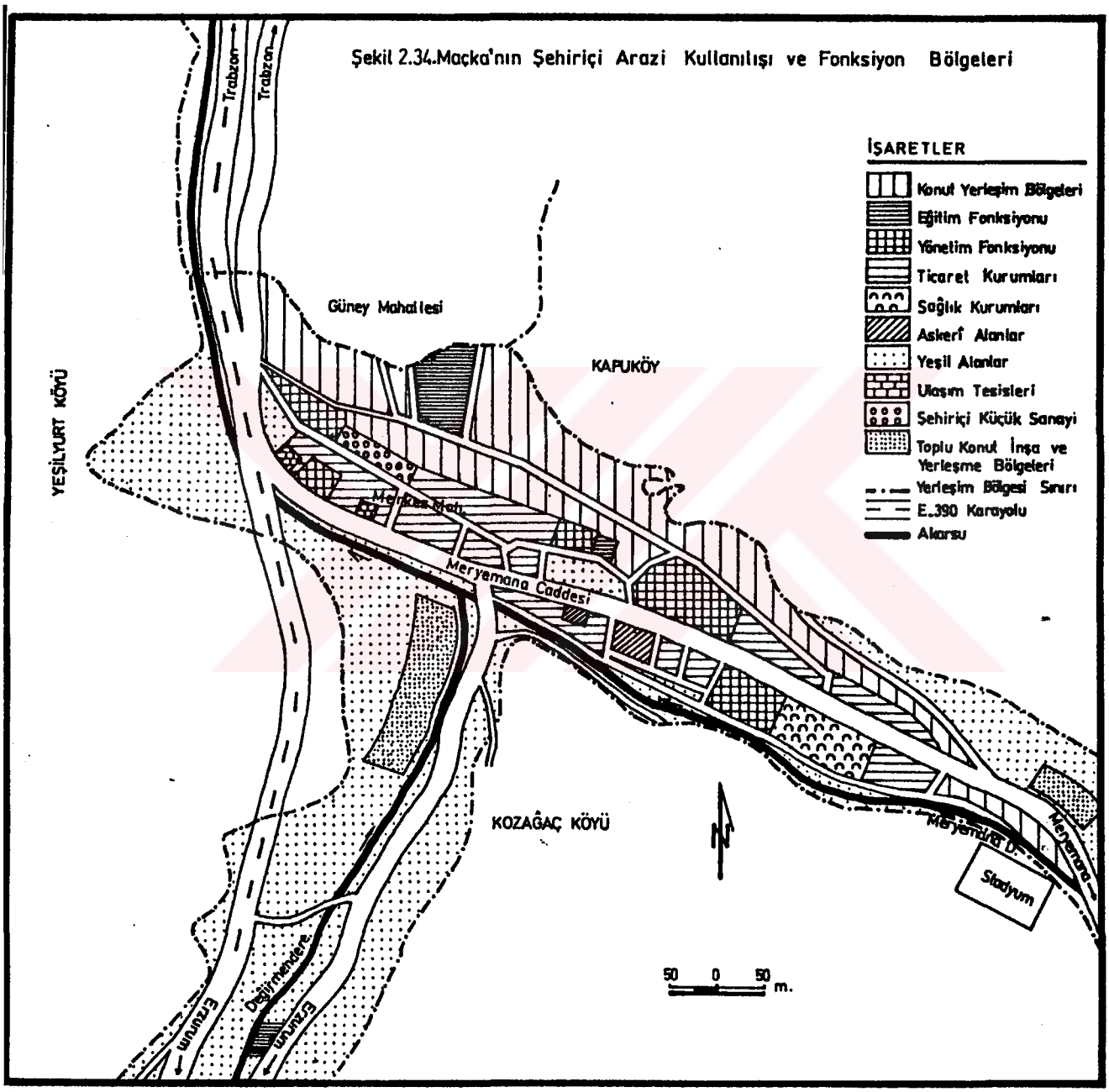
Şekil 2.33. Sayım yıllarına göre Maçka'nın şehir nüfus artışı

dolayısıyla daha fazla ekonomik fonksiyon üstlenemediğinden, günümüzde 8500 kişi dolayında olan nüfusunun, gelecek yıllarda daha hızlı bir artışa meydan vereceği beklenmemelidir.

Maçka'da günümüz yapılarının tamamı cumhuriyet dönemine aittir. Bu bakımdan şehrin daha önceki yıllara ait tarihî gelişimini, yapılardan takip etmek imkânsızdır. Ancak, yerleşmenin çekirdeğini bu günkü **Merkez Mahallesi**'nin oluşturduğu söylenebilir (Şekil 2.34). Deniz seviyesinden 250 m. yükseklikteki bu mahalle, aynı zamanda şehir nüfusunun %90'ını da barındırmaktadır. Kuzeyde yer alan **Güney Mahallesi** heyelan bölgesi, batıdaki **Yeşilyurt Mahallesi** sarp kayalık bir alan, ve güneydeki **Konak Mahallesi** de Değirmendere'nin yatağı olduğundan, yerleşmeye uygun değillerdir. Bu üç mahallenin toplam nüfusu, yaklaşık 150 kişi kadar olup, asıl nüfus yoğunluğu, Merkez Mahallesi'nde toplanmıştır. Öyle ki, bu mahallenin nüfusunun 7500 kişi olduğu düşünülürse, 0.15 km^2 yüzölçüme sahip mahallede nüfus yoğunluğu 1125 kişi/km^2 olarak ortaya çıkmaktadır. Toplam olarak yaklaşık 0.40 km^2 olan şehir imar sahasının, diğer %37.5 oranındaki kısmı, yerleşmeye uygun değildir. Yamaçların yerleşilemeyecek diklikte oluşu, dikey yönde şehir gelişimini engeller. Yatay doğrultuda, vadiler boyunca büyümek zorunda olan şehrin, bu alanlarda geniş vadi tabanı olmayışı ve sel tehtidi altında bulunması, yerleşmenin bu yönlerdeki dağılışını da engellemektedir (Foto 41). Nitekim, **20 Haziran 1990** tarihli sel felaketinde, Değirmendere tabanında kurulan konutların ve İmam Hatip Lisesi'nin 1-2. katları sular tarafından basılmış, köprüler tahrip edilmiştir. Kısaca, fizyonomik açıdan şehrin potansiyeli son derece kısıtlı ölçülerde olup, kuruluş yeri, daha fazla büyüyüp gelişmeye uygun değildir.

Maçka'da, alt yapı hizmetleri önemli ölçüde tamamlanmıştır. Kanalizasyon çalışmaları bitirilmiş, içmesuyu ise mevcut akarsu kaynaklarından bol miktarda karşılanmaktadır. Cadde ve sokaklar tamamen asfaltlanmış bulunmaktadır. Yerleşim alanının, olumsuz fizikî faktörler tarafından sınırlı hale getirildiği Maçka'da, konutların %98'i

Şekil 2.34.Maçka'nın Şehiriçi Arazi Kullanılışı ve Fonksiyon Bölgeleri
İŞARETLER
Konut Yerleşim Bölgeleri
Eğitim Fonksiyonu
Yönetim Fonksiyonu
Ticaret Kurumları
Sağlık Kurumları
Askerî Alanlar
Yeşil Alanlar
Ulaşım Tesisleri
Şehiriçi Küçük Sanayi
Toplu Konut İnşa ve Yerleşme Bölgeleri
Yerleşim Bölgesi Sınırı
E.390 Karayolu
Akarsu
Trabzon
Trabzon
Güney Mahallesi
KAPUKÖY
YEŞİLYURT KÖYÜ
Meryemana Caddesi
KOZAĞAÇ KÖYÜ
Meryemana
Stadyum
Değirmendere
Değirmendere
50 0 50 m.

2 ve daha çok katlıdır. Ayrıca, 3 ve 4 katlı konutların miktarı da aynı oranda önemli bir yeri işgal etmektedir. Özellikle yeni yapılmakta olan konut kooperatifleri, en az 5 katlı olarak düşünülmektedir. Binaların tamamına yakını modern tarzdadır. Eski tip dolgu evlere belediye binasının arkasında rastlanmakta, sayıları ise 7 adeti aşmamakta ve en az 2 katlı inşa edilmişlerdir.

Maçka, dıştan görünüşü ile çevresindeki yerleşmelerden ayrılmaktadır. Çünkü, yöremizin dağınık-dokulu yerleşme tarzı, burada yerini toplu yerleşmeye ve modern bir görüşe bırakmıştır.

Şehirde çalışan nüfusun fonksiyonlarına göre dağılımı incelendiğinde, yönetim fonksiyonunun hâkimiyetinde, ancak tarım ve sanayi fonksiyonlarının hiç yer almadığı, şehirsel fonksiyonların çoğuna az çok rastlanmatadır. Bu yapısı ile de şehir olma özelliğini taşımaktadır.

Maçka'nın en önemli fonksiyon özelliği olan yönetim, şehir içerisindeki farklı mekânlarda dağılış göstermektedir. Dolayısıyla, yönetim ağırlığı, şehir içerisinde dengeli bir şekilde yer almıştır (Tablo 2.31). Şehrin tek önemli caddesi olan Meryemana Caddesi boyunca adeta sıralanmış olan yönetim birimleri, Cumhuriyet Meydanı'ndaki Hükümet Konağı ve Belediye Binaları ile, Emniyet Müdürlüğü, Jandarma, Özel İdâre binalarıyla temsil edilmektedir. Diğer kurumlar talî cadde ve sokaklarda yer almaktadırlar. Bu yönetim birimlerinin her birinde, en az 20 kişi çalışmaktadır. Yönetim fonksiyonunda çalışanların, diğer faaliyet kolları arasında, %24.1 oranı ile en yüksek paya sahip bulunduğu görülmektedir. Çoğunlukla Meryemana Caddesi boyunca sıralanmış bulunan ve ticaret fonksiyonu görevi gören kurluşlarda çalışanların oranı ise %23 kadardır. Şehir nüfusuna olduğu kadar, bağlı köylere de hizmet veren her türlü (bakkal, terzi, ayakkabıcı, berber, lokanta, inşaat malzemecisi...vs) ticarethanenin bulunduğu fonksiyon, şehrin en önemli gelir kaynağını teşkil edip, ekonomik can damarıdır. Bu sayede haftanın her gününde, şehirde canlılık göze çarpmaktadır. Yakın köylerdeki küçük ticarethaneler

(bakkal, kahvehane...gibi) ihtiyaç duydukları malları buradan temin etmekte, köylüler ürettikleri mahsulleri genellikle Maçka'ya satmak üzere getirip, her türlü ihtiyaç maddelerini satın almaktadırlar. Eğer ticaret genel hizmetler fonksiyonu ile birlikte düşünürlürse, Maçka'nın, yönetim fonksiyonundan daha çok, çevresi ile bütünleşmiş bir ticaret fonksiyonu ağırlığı (toplam %28.1)nın olduğu ortaya konulabilir (Şekil 2.35).

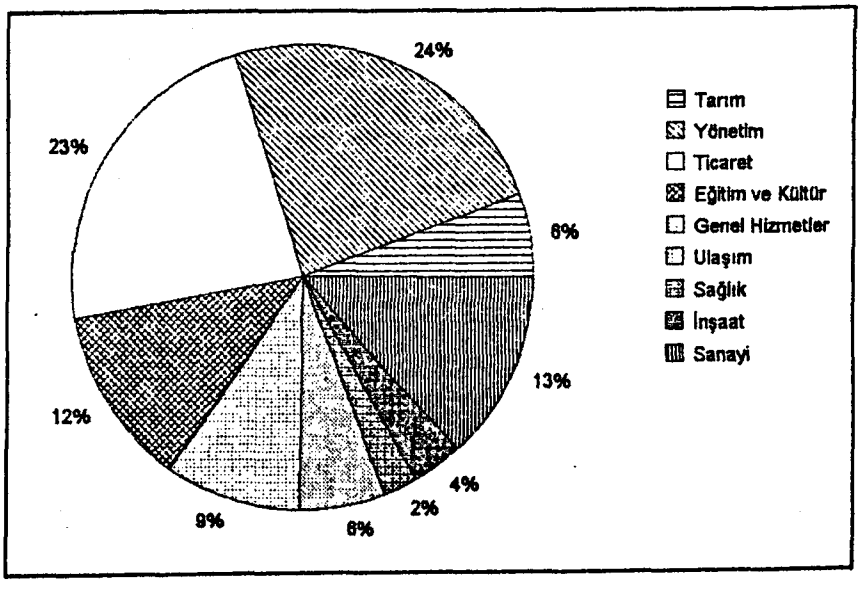
Son yıllarda ülke genelinde olduğu gibi Maçka'nın şehir merkezinde de önemli bir modern konut inşası akımı gözlenmektedir. Şehir içinde inşa edilmekte olan modern konutların yanı sıra, toplu konut alanlarından Değirmendere akarsu yatağında inşa edilmekte olan 140 konutluk yapı kooperatifi ile Meryemana Caddesi üzerinde inşa edilen 130 konutluk âfet evleri, başlıcalarıdır. Ancak, konut alanı

Tablo 2.31. Maçka'da çalışan nüfusun fonksiyonlarına göre dağılımı(1992)

Faaliyet kolu	Çalışanların sayısı	%'si
Tarım	65	5.7
Yönetim	275	24.1
Ticaret	262	23.0
Eğitim ve kültür	142	12.5
Genel hizmetler	108	9.5
Ulaşım	70	6.1
Sağlık	28	2.5
İnşaat	40	3.5
Sanayi	150	13.1
TOPLAM	1140	100.0

Kaynak: Maçka Esnaf ve Sanatkârlar Derneği tutanakları, kamu kurum ve kuruluşları ile yerinde yaptığımız gözlemlerden elde edilen verilere göre hesaplanmıştır.

Şekil 3.35. Maçka'da çalışan nüfusun fonksiyonlarına göre dağılımı

darlığı sebebiyle de olsa, konutların inşa alanları seçilirken, olumsuz doğal şartlar gözönüne alınmalıdır. Örneğin, akarsuların zaman zaman sel karakterinde akması ve topografik yapının heyelan oluşumuna müsait olması, mevcut yapıları tehdit eden başlıca olumsuz doğal faktörlerdir. Bu sebeple, 140 konutun yer aldığı kooperatifin Değirmendere yatağında kurulmasının sebebini anlamak mümkün değildir (Foto 43). Kaldı ki, 20 Haziran 1990 tarihindeki sel felâketinde sular binaların ikinci katına kadar yükselmişti.

Maçka'nın önemli bir fonksiyonel özelliği de yakın çevre köyleri tarafından ilgi duyulan eğitim-öğretim ve kültür merkezi olmasıdır. Gelir seviyesi zaten düşük olan çevre köylüleri, çocuklarını hem örgün, hem de yaygın öğretimden yararlandırmak üzere buraya gönderirler. Maçka Şehir Merkezi'ndeki ilk ve orta öğretim kurumlarında 1992-1993 eğitim-öğretim yılı itibariyle, toplam 83 öğretmen, 1967 öğrenciye eğitim vermekteydi. Ayrıca, çeşitli meslekî yaygın öğretim kurslarında, aynı dönemde 2722 öğrenciye eğitim verilmiştir. Takdir edilir ki, bu öğrenci sayılarının önemli bir kısmını şehir dışından gelenler oluşturmakta idi. Gerçekten de, şehrin eğitim-öğretim fonksiyonunun sahip olduğu

%12.5 oranı, ona şehir özelliğini kazandıran önemli bir göstergeyi meydana getirmektedir (Tablo 2.31).

Maçka'da çalışan nüfusun önemli bir kısmı da (%13.1) sanayi fonksiyonunu oluşturmaktadır. Ancak, sanayi kuruluşlarının hiç birinde işçi sayısı 10 kişiyi geçmez. Dolayısıyla, atelye tipi sanayi mevcut olup, başlıcaları oto kaportacısı, sobacı, tamirci ve kaynakcılardır. Bu kuruluşlar yakın çevre köylerine de hizmet vermektedirler.

Şehirde, özellikle yönetim fonksiyonunda çalışanların yaklaşık 35 kadarı, Trabzon'dan gidip-gelmektedir. Ayrıca, Trabzon Şehir Merkezi'nde işi olup, Maçka'dan gidip-gelen 100 kadar nüfus vardır. Bu bakımdan, Maçka'nın Trabzon'a yakınlığı da dikkate alınacak olursa, günlük ulaşım sektörünün canlılığı ortaya çıkar. Günde her iki merkez arasında 18 adet münibüs, ortalama olarak karşılıklı 30 sefer düzenlerler. Yazın, turizm mevsimi sebebiyle sefer sayısında önemli artışlar olabilmektedir. Çogu İran'a taşımacılık yapan 40 adet kayıtlı kamyoncu bulunmaktadır. Dolayısıyla, Tablo 2.31'den de anlaşılacağı üzere, %6.1'lik oranıyla taşımacılık fonksiyonu, Maçka'nın, kurulduğu önemli mevkii sebebiyle elde ettiği avantajlarıyla orantılı değildir. Şunu önemle belirtmek gerekir ki, Maçka'nın şehirsel fonksiyonları içerisinde, gelişmeye en elverişli olanlardan birisi, ulaşımdır. Trabzon-İran Transit Taşımacılığı gerekli önemi kazandıkça, ulaşım fonksiyonu da günümüzdekinden daha canlı bir hale gelecektir.

Maçka'nın şehirsel fonksiyonları içerisinde yer alması gereken önemli bir özelliği de turizmdir. Çünkü, şehirin çevresi, sahip olduğu doğal ve tarihî yapı özellikleriyle yurdumuzda ve dünyada tanınmıştır. Zaten oldukça fazla olan ziyaretçiyi konaklatabilecek tesislerin Maçka'da kurulması gerekmektedir. Şehir merkezi, çevrenin gezilip-görülmesinde odak noktası oluşturup, önemli bir turizm geliri sağlayabilecektir.

Şehiri meydana getiren fonksiyonların çok yoğun olduğu merkezin dışına çıkıldıkça, pek az olan uygun ziraat alanlarında, az orandaki nüfus (%5.7) geçimini tarımsal

faaliyetlerden temin etmektedir (Foto 41). Ancak, bu ailelerin bazılarının üyelerinin bir kısmı, aynı zamanda şehirin çeşitli fonksiyonlarında görev de üstlenmişlerdir.

Maçka Saglık Ocagı ve Veteriner Hekimligi, saglık fonksiyonu görevini üstlenmişler ve 1992 verilerine göre 3 hekim, 2 veteriner hekim ile 18 saglık personeli bu fonksiyonda, hem Maçka Şehir Merkezi'ne hem de çevre köylere hizmet vermektedirler. Saglık Ocagı ve Veteriner Hekimlik binaları, Meryemana Caddesi üzerinde yer almaktadırlar. Saglık Ocagı'nda ameliyat yapılamamakta, genellikle ayakta tedavi uygulanmaktadır. Günümüz haliyle hem doktor ve diger saglık personeli, hem de hastane araç-gereci bakımından, gerekli iyileştirmeye şiddetle ihtiyaç vardır.

Şehirde gelişim alanlarının kısıtlı oluşu ve düz alanın çok az olması sebebiyle, yeşil alanlara gerekli yer ayrılamamıştır. Şekil 2.34'te de görülen yeşil alanların çogu, yüksek egim dolayısıyla kullanılamayan ve ormanaltı bitkileriyle kaplı alanlar veya akarsu yatagı yakın çevreleridir.

Sonuç olarak, Maçka ilçesi yerleşim merkezi, kuruluş yerinin ortaya çıkardıgı engellere ragmen, dar bir alanda yogun nüfuslanmış, alt yapısı büyük ölçüde tamamlanmış, sahip oldugu şehirsel fonksiyonlarıyla yakın çevresinden önemli ayrılıklar taşıyan ve onlara hem yönetim, hem de diger hizmetleri veren küçük bir şehir durumundadır.

2.2.3. Konutlar ve eklentileri

Araştırma bölgemizin dogal çevre şartları, yöre insanına özel bir hayat tarzı sunmuştur. Bu sebeple, köylerde yaşayan nüfus, sadece köy sınırları içerisindeki kendine ait arazisinden faydalanmakla yetinmemiş, bölge sınırlarını dikey boyutlarda da degerlendirmeye çalışmıştır. Hayatî faaliyetlerini sürdürürken de barınmak zorunda kaldıgı konutunu tertip ve inşa ederken, yine dogal çevre faktörlerinden etkilenmiştir. Araştırmaya konu oldugu üzere,

özellikle çevreden temin edilen malzemenin yapı şekilleri üzerindeki etkisi ve çevre şartlarına uyma kaygısı, yöreye has ev şekillerinin ortaya çıkmasına yol açmıştır (Tanoglu, 1969, s:215). Ancak, konutlar, kullanılış amacı ve süresine bağlı olarak farklı yapılarda inşa edilmişlerdir. Bu farklılıklar, kıyıdan itibaren yükseklik kademelerindeki ekonomik fonksiyon ve yaşayış tarzını aksettirir önem taşımaktadırlar.

Meskenler de, insanlar gibi kısa ömürlüdür. Bilhassa köy meskenleri kısa zamanda ortadan kaybolurlar ve yenileri çok çabuk inşa edilir. Nitekim, sahamızda sayıları ancak bir kaç tane kalabilen 100-150 yıllık olanlar da dahil olmak üzere, genellikle kısa bir müddet yaşarlar. Ancak, değişmeyen bazı fonksiyonları, eskilerinden yenilerine intikal ettirilirler (Göney, 1967, s:113).

Araştırma sahasındaki konutlar ve eklentilerinin özellikleri, yerleşme karakterlerine bağlı olarak iki boyutta ele alınabilir.

2.2.3.1. Köy konutları ve eklentileri

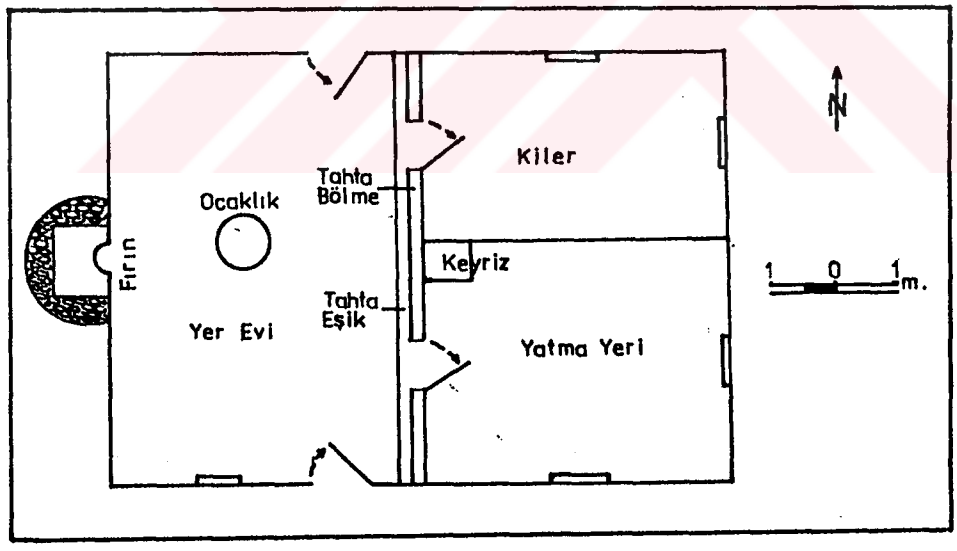
Yöremizdeki köy konutlarının yapı tarzlarında, inşa alanının morfolojik özelliklerinin çok belirgin rolü bulunmaktadır. Ortalama 25°-35° eğime sahip topografik yapı üzerinde kurulan konutların tamamına yakını, en az iki katlıdır. Alt kat çoğunlukla yarım olup, iki odalı bölmeden oluşur. Bunlardan birisi hayvanların barındığı **ahır**, diğeri de çeşitli ihtiyaç malzemelerinin konulduğu **kiler** olarak kullanılmaktadır. Üst kat geriye doğru artırılmak suretiyle genişletilmiştir. Plân ve kullanılış bakımından, klasik köy konutları ile modern köy konutlarının bu katlarında önemli farklılıklar gözlenmektedir.

Eski tip konutların geriye doğru artırılmış kısmının zemini, iyice sıkıştırılmış topraktır. **Yer evi** ya da **aşana** adı verilen ve evin en çok kullanılan bu bölümünün ortasında, yer ateşi yakılan **ocaklık** (günümüzde **kuzine** adı verilen saçtan yapılmış sobalar kullanılmaktadır), genellikle az kullanılan

kuzeye açılan kapı kenarında el-ayak, kap-kacak yıkanan **suluk**, onun yanında duvara monte edilmiş, **terek** adı verilen mutfak malzemelerinin konulduğu ahşap dolap ile **taş fırın** yer almaktadır. Konuta girişte güney kapısı kullanılır. Kuzey kapısı (deniz kapısı), yazın sıcak günlerinde denizden gelen serin havadan yararlanmak üzere açık tutulur. Yer evinin aydınlanması, güney cephede yer alan bir pencere ile tavandaki ışıklandırmadan sağlanır. Tavan döşemesiz olup, dayanıklı gürgen kalaslardan inşa edilen çatının üzeri kiremit ile örtülmüştür.

Odalara, 1-1.5 m. enindeki baduma adı verilen tahta eşik vasıtasıyla geçilir. **Baduma**, geniş olduğundan, gerektiği zaman yatacak yer olarak da kullanılmakta ve bazı konutlarda ise altı, dışardan açılan küçük bir kapı vasıtasıyla tavuk folu olarak değerlendirilmektedir. Yer evi ile odaları birbirinden, taraba da denilen tahta bir bölme ayrılır. Bu bölmeden yatma

Şekil 2.36. Gürgenağaç Köyü'nde eski bir konutun iç planı

yeri olarak kullanılan iki odaya, ayrı kapılardan geçilir (Şekil 2.36). Odaların birinde ve köşede, banyo olarak kullanılan, tabanı beton, oda seviyesinden 10-15 cm. yüksek (1x1.5 m.ebatlarında) ve etrafı açık **keyriz (suluk)** bulunmaktadır. Odaların taban ve tavanları ahşap döşemedir.

Kışın soğuk havalarında, alt kattaki ahıra, yer evindeki badumanın bitişiğinden, açılabilir kapaktan, merdivenler vasıtasıyla inilir. Gayet kullanışlı olan bu girişe **kaderekte** veya **panti (pantister)** adı verilmektedir. **Ayak yolu** denilen tuvaletler, geleneksel olarak konutların dışında ve deniz kapısından işlenecek şekilde ahşap malzemeden yapılmıştır.

Alt katta yer alan ahır ile kilerin kapı ve pencere ebatları, kışın ısıyı muhafaza etmek amacıyla oldukça dar tutulmuştur (pencereler 40x50 cm., kapılar 1x1.5 m. kadardır). Üst kattaki odaların her birinin 100x60 cm. ebatlarında iki veya dört adet penceresi vardır. Yer evinin tek penceresi oldukça dar olup, 50x60 cm. ebatlarındadır (Foto 44).

Yörenin yıl içinde bol miktarda yağış alması nedeniyle, bu konutların tamamının üzeri yağmur veya kar tutmaması için çatı ile örtülmüştür.

Kullanılan yapı malzemesi bakımından da bu tip konutlar, doğal çevre özelliklerini tamamiyle aksettirirler. Orman örtüsünün zengin olduğu sahamızda, geniş yapraklı ve karışık ormanların dağılış gösterdiği alanlar, aynı zamanda daimî yerleşim alanlarını da oluşturduğundan, çevreden kolay temin edilebilen, son derece dayanıklı, kolay çürümeyen kestane, karaağaç ve çam gibi ağaçlardan yararlanılmıştır. Konutların alt katları haricinde, hemen bütün kısımlarında ahşap malzeme kullanılmıştır. Duvarlar, dikey ve yatay yönlerde konulmuş kalaşların her iki tarafına çakılan çıtaların arası taş, kireç karışımı ile doldurulmak ve dış cephe de kum-kireç ile sıvanmak suretiyle inşa edilmiştir. Böylece, nemli iklime sahip bölgemizde, hem neme karşı mukavemet sağlanmış, hem de ısı yalıtımı gerçekleştirilmiştir (Foto 45).

Ahşap malzemenin meskenlerin iç taksimatlarında oldukça fazla kullanıldığı ve sanatkârlarca işlenerek eser konutlar

haline getirdikleri, **konak** adı verilen bazan üç katlı (üçüncü kat için genellikle çatı değerlendirilir) meskenler, birer ikişer çoğu köylerde bulunmakla beraber, Çamkonak ve Küçükkonak köylerinde daha sıklıkta yer almaktadırlar (Foto 48). Ahşap malzemenin %80 oranında kullanıldığı bu **bagdadî** yapı tarzında inşa edilmiş konutlara, Artvin yöresinde **çakatura dolgu evler** de denilmektedir (Denker,1977, s:108). Ayrıca, bazı eski tip meskenlerin inşasında, üst katın yan duvarlarında ahşap iskelet kullanılmakla birlikte, tahta araları taş malzeme ile doldurulmuş olup, birleştirici madde olarak da çamur kullanılmıştır. Bu taş dolgu tipindeki evlerin en önemli özelliği duvarların dışardan sıvanmamış olmasıdır (Foto 48). Yer evinin topografya eğimine cephe olan duvarı, hem bagdadî hem de taş dolgu tipi evlerde,, tamamen taş malzeme ile örülmüştür. Taş fırın çoğunlukla duvar içerisinde inşa edilmiştir.

Konaklar, özellikle yöremizin ataerkil aile yapısını ve misafir ağırlama düşüncesinin hâkimiyetini göstermesi bakımından da önem taşırlar. Çünkü, günümüze gelinceye kadar, aileyi bir arada tutma düşüncesi ve bağlılık, önemli bir sosyal gelenekti. Ancak, sadece yaşlı ebeveynler ile en fazla bir evli çocuk tarafından kullanılmakta olup, diğer üremiş aileler, yakında ve ayrı meskenler inşa etmek suretiyle yerleşmektedirler. Yine de konaklar, yöremizin eski sosyo-kültürel yaşantısını günümüze kadar getirmişlerdir.

Çoğunlukla ahır olarak kullanılan konutların alt katlarında, yan duvar ve bölmeler ile üst katların yan duvarlarının inşasında, yakın çevreden temin edilen volkanik kayaçlar kullanılmıştır. Bu suretle, litolojik yapı da meskenlerin yapısına aksettirilmiştir (Foto 45,46). Çimentonun bulunmadığı inşa zamanında yöremizde bolca sağlanabilen kireç, yakın mesafelerdeki kireç ocaklarından temin edilmiş ve taşları bağlayıcı olarak değerlendirilmiştir. Bu tip konutların eğimli çatıları, önceleri, Yukarıköy ve Kiremitli köylerinde özel olarak ısı yalıtımını sağlayacak şekilde üretilen kiremitler kullanılmak suretiyle kaplanmakta iken

günümüzde dayanıklı ve ucuz olan galvanizli saç tercih edilmektedir. Belirtilmesi gereken önemli bir husus da, eski tip meskenlerden olan konakların varlıklı ailelerin, bağdadî yapıların orta, taş dolgu veya tamamen ahşap malzeme kullanılarak inşa edilen meskenlerin ise düşük gelir düzeyli ailelerin konutları olduğudur.

Ormanlardan ağaç temininin kanunen engellendiği günümüzde, iklimin insan hayatı üzerindeki olumsuz etkilerini giderecek her türlü tedbirin alınarak inşa edildiği eski tip meskenlerin, sayılarının giderek azaldığı görülmektedir. Eskiyen, her biri büyük emeklerle inşa edilmiş tarihî evler bile ahşap malzeme bulunamadığından onarılamamakta ve elden çıkarılmaktadırlar (Foto 47). Halbuki bu tip evler, yöre turizminde önemli bir alt yapı potansiyeli olup, iç dizaynlarından, kullanılan yapı malzemelerine kadar her haliyle, yörenin sosyo-kültürel ve ekonomik, tarihî özelliklerini gösterir müzelerdirler (Tunçdilek, 1967, s:51). Bütün bu şartlar, çevre ile insanın karşılıklı bileşkesi olduğu için, aynı zamanda coğrafya biliminin de ilgi odağını oluşturması bakımından bir hayli önem taşımaktadır (Tanoğlu, 1969, s:202).

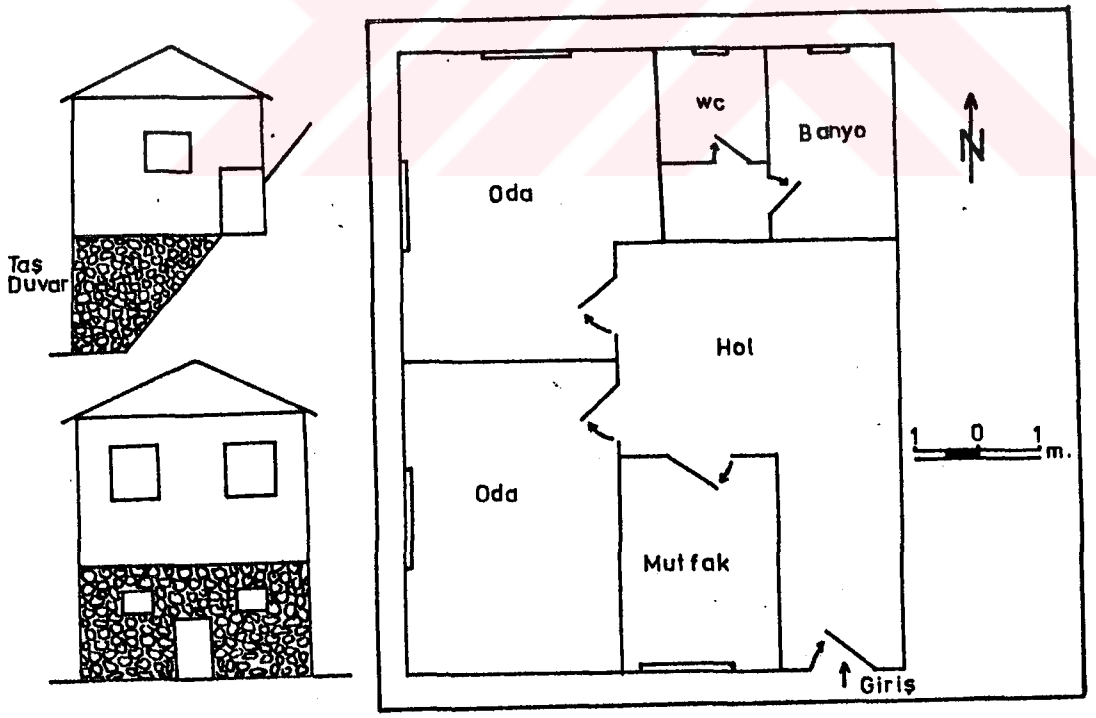
Günümüz konutlarının inşasında kullanılan malzemenin cinsi ve fonksiyonel kullanımı, büyük ölçüde yörenin doğal çevre özelliklerini yansıtmamaktadır. Bu bakımdan, şehir veya kasabalardaki konutlar ile herhangi bir orman köyüne ait meskenler arasında çoğunlukla fark yoktur. Şekil 2.37'de de görüldüğü gibi, plânları klâsik meskenlerden tamamen farklıdır. Sadece bu yapılarda da topografyanın eğimi nedeniyle alt kat yarım olup, yine ahır olarak kullanılmaktadır. Duvar ve iç bölmelerde yakın çevreden temin edilen taşlar, harçla karıştırılarak değerlendirilmiştir. Örneğin, Maçka'ya ait köylerin üst katları betonarme karkası olup, dolgu maddesi olarak önemli ölçüde taş (%81), biriket (%15) ile tuğla ve diğerleri (%4) kullanılmıştır (Köyiş. ve Koop.Bak.,1984,s:3). Ayrıca, geriye artırılmak suretiyle geniş tutulmuş ve tamamen modern plân uygulanmıştır. Çoğunun çatısı

beşik şeklindedir. Örtü malzemesi olarak da kiremit ve galvanizli saç kullanılmıştır. Bu meskenlerde geleneksel yapı da terkedilmiştir. Yer evi(aşana) fonksiyonunu mutfak almış, deniz kapısı ise hemen hiç yoktur ve ahır katına dışarıdan ayrı bir kapı ile girilmektedir.

Yeni meskenlerin tesisinde, doğal çevre faktörlerinden iklim ve bitki örtüsünün etkilerinin azalmasındaki temel neden, bölgenin geniş bir yol ağı ile örülmüş olması ve daha çok bölge dışında çalışmak suretiyle elde edilen gelirlerle, halkın sosyo-ekonomik yaşam seviyesinin yükselmesinin sonucunda, yapı gereçlerinin kolayca temin edilebilmesinin önemli rolü vardır. Yurt dışında çalışmakta olan işçiler, yaşadıkları ülkelerde gördükleri konutların aynısını kendi köylerinde inşa ettirmişlerdir (Foto 49).

Araştırma bölgesindeki meskenlerin yaklaşık %90-95'inin, ahır katı haricinde bir katlı, %5-10'unun da iki katlı (sadece

Şekil 2.37. Günümüz konutlarının dış görünümleri ve iç planları

Maçka'ya bagli köylerde %94'ü bir, %6'sı da iki katlıdır) oldugu görülmektedir (Köyiş. ve Koop. Bak., 1984, s:4). Kat sayısını belirleyen en önemli faktör, ailelerin sosyal yapılarıdır. Ataerkil yapının korunduğu ailelerde, konutların kat durumu, evlenen her ogula ayrı bir oda verilecek şekilde düşünülmüştür. Hatta, oda adedinin yetmediği durumlarda, yine genellikle modern yapı malzemesi kullanılmak suretiyle ilave bitişik evler inşa edilmiştir. Ancak, mutfak, fırın, tuvalet ve eklentiler ortak olarak kullanılmaktadır.

Köy yerleşmelerinin önemli fonksiyonlarından birisi de eklentilerdir. Şüphesiz, insan hayatı sadece barınmak maksadıyla inşa edilen meskenlerde sürdürülemez. Yöreye has ekonomik fonksiyonun, icra edilen türüne bagli olarak, dogal çevre faktörlerinin denetiminde ve geleneksel yapının da aksettirildigi serander, merek, çeten, tütün damı ve odunluk gibi eklentilerin her biri, yerleşme fonksiyonu açısından da meskenlere bagli olarak düşünülmelidir.

Araştırma bölgesindeki meskenlerin eklentilerinin başında, geniş dagılış alanı ve kullanılışı ile **seranderler** gelmektedir. Kazıklar üstüne çit örülerek inşa edilen **tahıl ambarı** manasını taşımakta olup, **serende, serendi** şeklinde de telâffuz edilmektedir. Aslında sadece Degirmendere Havzası'na mahsus bir eklenti degildir. Gerek aynı adla, gerekse **tekir** adıyla bilinip, bütün Dogu Karadeniz'de benzer özellikte inşa edilmiş olup, kullanılmaktadırlar (Foto 50). Yapılmasındaki gaye, bahçelerden üretilen veya dışarıdan satın alınan, aile bünyesinde uzun süre(bir yıl veya daha fazla) tüketilecek gıda maddelerinin saklanıp muhafaza edilebilmesidir. Sahamızdaki eski tip konutların küçük olması ve bu türdeki malzemeleri saklayacak özel bölmelerinin bulunmayışı, insanları bu tip eklentilerin inşasına ihtiyaç hissettirmiştir.

Toprak zeminde 1.5-2 m. yüksekliginde ve payandalarla desteklenmiş direk taşları üzerine oturtulan 4 veya 6 agaç direginin üzerinde inşa edilmişlerdir (Foto 45). Agaç direginin gövde ile birleştigi uç kısma agaç veya taştan yapılmış daire şeklindeki direk şapkaları (teker)

yerleştirilmiştir. Bunun amacı fare veya yabanî hayvanların üst kata çıkmasını engellemektir. Direkler üzerindeki ana gövde tabanı, bazılarında çit örgü, bazılarında da saglam ahşap malzemeden yapılmıştır. Yan duvarlar ise büyük emek sarfedilerek, el hızarıyla biçilmiş, el rendeleriyle düzeltilmiş ve çeşitli nakışlarla süslenmiş tahtaların, uçları birbirine geçme şeklinde ve tamamiyle tahta çivi kullanılmak suretiyle inşa edilmiştir. Seranderlerde depo vazifesi gören ana bölmenin ön kısmına, gerektiginde oturulabilecek yazlık sofa da ilave edilmiştir (Foto 46). Asıl gaye ürünleri uzun süre, bozulmadan muhafaza etmek oldugu için, deponun zemin ve duvarlarında uygun delikler açmak suretiyle hava sirkülasyonu saglanmıştır. Yan duvarlar arasında tabana paralel özel askılar kurulmuştur. Koçan halindeki mısırlar, meyve ve çökelek (yörede imal edilen bir cins peynirler bunlara asılmak suretiyle kurultulmaktadır. Ayrıca, deponun üst kısmı tavanlanmamıştır.

Serander çatısı, zemine paralel uzatılan tahta mertekler üzerine inşa edilmiş, ahşap iskeletin üzeri hartama, kiremit veya saç ile örtülmüştür. Ancak, son yıllarda meskenlerde oldugu gibi seranderlerde de hartama kullanımından giderek uzaklaşılmaktadır. Çatının dört cephesinden, 40-50 cm. genişliginde olan dışa çıkıntılı saçaklar, yagmurun depo gövdesine degmesini engellemek maksadıyla inşa edilmişlerdir (Foto 51).

Sofa kısmına, seyyar, ahşap merdivenlerle çıkılır. İhtiyaç hissedilen malzeme seranderden alınınca, bu merdiven yabancının girmesini önlemek maksadıyla kaldırılır. Seranderin alt kısmındaki ayaklar arası boşluk ise kışlık odunun istiflendigi, hayvan yiyecekleri olan mısır sapı ve kurutulmuşu çayırların konuldugu ideal bir depo görevi görür (Foto 50). Köpek barındıran aileler, bazan köpek kulübelerini buraya yerleştirirler. Eskiden her ailenin köpegi vardı ve etrafını en az bir kere dolanacak kadar uzunluktaki bir iple serandere bagli idi. Bunda gaye, emniyetin saglanamamış oldugu

eski yıllarda, seranderin ve dolayısıyla içindeki yıllık gıda maddelerinin korunmasını sağlamaktı.

Seranderler genellikle kuzey-güney doğrultuda kurulurlar ve kapıları güneye bakar. Ebatları ise ailelerin gelir düzeyine sıkı sıkıya bağlıdır. Çoğunlukla 3x4 m. ile 4x5 m. ölçülerinde inşa edilmişlerdir. Plân ve büyüklükleri aynı zamanda ailelerin ekonomik seviyelerinin göstergesidir. Genellikle fakir ailelerin seranderleri yoktur. Ancak, belirtmekte fayda var ki, kıyıya yakın şehir yerleşmelerinden başlıyarak, köylülerin ekonomik gelir seviyelerinin yükselmesine bağlı olarak, eski konutların giderek azalması ve modern konutları inşa ederken, depo fonksiyonu gören birimlerin de ev içinde düşünülmesi, serander sayısının giderek azalmasına neden olmaktadır. Nitekim günümüzde, seranderlerin daha çok orman kenarı ve ormaniçi köylerde sıkça yer aldığı görülmektedir.

Sahamızda hayvancılık ekonomik fonksiyonunun ağırlıkta olduğu orta ve yukarı yükselti kademelerindeki köy yerleşmelerinde sıkça görülen eklentilerden birisi de **mereklerdir**. Sığırlara kışın yedirilmek üzere, yazdan kurutulmuş mısır sapı ve otlar ile satın alınan samanların, saklanıp muhafaza edilmeleri düşüncesiyle inşa edilmişlerdir (Foto 46).

Evin hemen yakınında, tamamen ahşap malzeme kullanılarak, basit bir tarzda, ağaç direkler üzerinde ve tavanlanmadan, genellikle saç örtülü çatı şeklinde tasarlanmışlardır.

Yüksek kademelerdeki orman köylerinin ahşap konutlarının, aşağı kademe köylerinden farklı tipik bir eklentisi de **odunluklardır**. Bu köylülerin ormandan üretip, geçimlerini temin ettikleri odunları, meskenlerin yanı başında ahşap malzeme kullanarak tesis ettikleri, üstü çatılı korunaklarda saklayıp muhafaza ettikleri görülmektedir.

Değirmendere Havzası'nın özellikle kıyıya yakın (Esiroğlu ve kuzeyi) doğuya bakan yüksek yamaçlarda, geniş üretim alanına sahip olan tütün bitkisinin, hasattan sonra kurutuluncaya kadar muhafaza edildiği **tütün damları**, ilgili

köylerin konutlarının ekonomik fonksiyon görevini üstlenmiş, önemli bir eklentiyi teşkil ederler (Foto 52).

Damların da 5-6 m. yüksekliginde ve agaç direklerden oluşan yan iskeletlerinin arasının, ahşap malzemelerle kaplanması suretiyle, yaklaşık bir ev boyutlarında inşa edilmiş oldukları görülmektedir. Çatılar, genellikle iç kısmın sıcaklığını yüksek tutabilmek için teneke ile kaplanmıştır. Son yıllarda yan cepheler için de teneke kullanılmaktadır. Güneye bakan cepheleri tamamen açıktır.

Tütün üretimi için uygun lokal doğal şartların bulunduğu bu aşağı zonda, hasat edilen tütünün, kurutulması aşamasında ıslanmaması gerekmektedir. Halbuki, yöremizde yaz mevsiminde dahi hava şartlarına güven duyulmayıp, her an yagmur beklenmesi, üretiminin yapıldığı diğer coğrafî bölgelerimizde olduğu gibi, açık havada, yerlere veya mesken ve eklentilerin kenarına asılmak suretiyle kurutulmasını mümkün kılmaz. İşte bu nedenle, özel olarak dizayn edilen tütün damlarına ihtiyaç duyulmuştur.

Tütün, iplere dizildikten sonra, 2.5x2.5 m. ebatlarında ahşap keresteden yapılan **vagonların** arasına gerilir. Vagon adedi, üretilen tütünü taşıyacak sayıda (10-25 arasında) değişmektedir. Bu vagonlar, yerden 1-1.5 m. yükseklikteki **vagon yolu** denilen agaç yolluklardan yapılan bir çeşit ray üzerine peş peşe konulur. Vagon yolu, damın güneye bakan yüzeyinden itibaren 30-75 m. uzunluğunu bulabilir ve üzeri özel bir yag sürülerek kaygan hale getirilir. Güneşli havalarda vagonlarda açık havada kurutulmaya tutulan tütünler kollanır, yagmur yagacagı anlaşıldığında yagın sagladığı kolaylıkla tek tek itilerek tütün damına sokulur ve tütünlerin ıslanması önlenir. Yagmurun yagmadığı günlerde de tütün vagonları açık havada bırakılmayıp geceleri içeriye alınır. Anlaşılacagı gibi, tütün damları yöremizin sadece tütün üretiminin yapıldığı alanlarındaki meskenlerin, ekonomik fonksiyonunu destekleyen çok özel bir eklentidir. Tütün damları kış mevsiminde bazı ailelerin az sayıdaki koyunları için kışlak olarak da kullanılmaktadır.

Araştırma alanımızda, orta ve aşağı yükselti kademelerinde yer alan köylerin önemli bir tarım ürünü de mısırdır. Üstelik mısır, çok eski tarihlerden beri yöre insanının temel besin maddelerinin başında gelmiştir. Üretilen ürünün önemli bir kısmı aile bünyesinde tüketilmek üzere saklanmakta, ihtiyaç fazlası ise satılmaktadır. İşte bu ürünün saklanıp, depo edilmesi amacıyla, meskenlerin çok yakınında, çubuk veya çıta örgü malzemeden **çeten(çöten)** adı verilen eklentiler inşa edilmiştir (Foto 53). Yaklaşık ebatları 2x2.5 m.'dir. Yüksekliği 2-3 m. arasında değişir. Çatıları su tutmaması için eğimli olup, kiremit veya teneke ile kaplıdır. Mısır koçanları çatıdaki bir kapaktan doldurulur, gerek duyulduğunda, ön kısımda ve altta, ayrılmış çok küçük diğer bir kapıdan çıkarılır.

Çetenler de seranderler gibi meskenin güneş alan tarafında ve harman denilen düz toprak zeminin üzerinde kurulurlar. Ancak, son zamanlarda harman alanının yeterli olmaması sebebiyle özellikle modern meskenlerin düz damına da inşa edildikleri gözlenmiştir. Aslında bu durum, yöredeki mahdut düz alanların ne denli itina ile değerlendirildiğinin ilginç bir görüntüsünü sunmaktadır (Foto 54).

Çetenler, genellikle seranderin dağılış gösterdiği orta ve yüksek kademe yerleşmelerinin daha aşağı seviyelerinde görülen eklentilerdir. Bulundukları yerleşim alanının ekonomik fonksiyonunu gösteren karakteristik bir özellik kazanmıştır. Bu yerleşmeler genellikle orman uzağı alanlarda yer aldığından, ahşap malzeme temininin zorlaştığı günümüzde, delikli tuğlalardan da inşa edilmektedirler. Genellikle çubuk veya çıta örgü ile delikli tuğlaların kullanılarak tesis edilen çetenlerin inşa tarzlarının en önemli yanı, örgü veya tuğla deliklerinin, hava sirkülasyonu sağlaması ve böylece, ürünlerin rutubetten ve çürümeden korunabilmesidir.

Araştırma bölgemizde eski tip evlerin tuvaletleri çoğunlukla meskenlerin dışarısında, eklenti olarak inşa edilmiştir. Yapı malzemesi olarak da genellikle ahşap malzeme kullanılmıştır (Foto 44).

Aşagı kademe köylerindeki bazı aileler de, az sayıdaki (5-15 kadar) koyunlarını kışın çobana vermeyip, konutlarının yanında ahşap malzeme kullanıp, çatısını teneke ile örterek inşa ettigi koyun agıllarında barındırmaktadırlar.

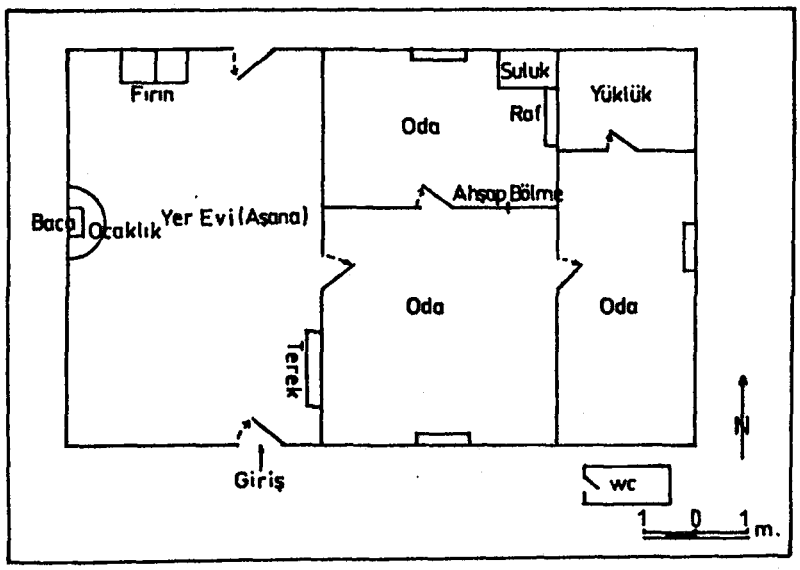
2.2.3.2. Oba-yayla konutları ve eklentileri

Araştırma bölgemizde, orman sınırının üzerindeki mesken ve eklentileri, yerleşmenin kuruluş amacına göre fonksiyon görevleri üstlenirler. Yılın belirli aylarında, geçici olarak iskân edilen yayla konutları ile eklentilerinin inşa maksadı, tamamen hayvancılık ekonomisi agırlıklıdır. Bu bakımdan, gerek plan tertibi, gerekse yapımlarında kullanılan malzemeler, çogunlukla basit tarzda düşünülerek degerlendirilmiştir.

Oba-yayla meskenlerinin pek azı modern plânda yapılıp, modern yapı gereçleri kullanılmıştır. Halbuki, dogal çevreden saglanan ahşap malzeme ile taş, pek çogunun inşasında kullanılan ana malzemeleri oluşturmaktadır. Belirleyici en önemli dogal faktörler ise, obanın kuruldugu yayla alanının yükselti seviyesi ile ormana olan yakınlıktır. Buna göre, sahamızdaki oba meskenlerinin dört grupta toplanması mümkündür.

Genel yükselti seviyesinin düşük oldugu Degirmendere Havzası'nın batı yarısındaki (ana akarsu koluna göre) konutların çogu, ulaşımın da sagladıgı kolaylıklar nedeniyle, son derece modern ve kullanışlıdırlar (Foto 34). Alt katları yarım olup, taş malzeme kullanılarak inşa edilmiştir. Sıgırların barındırıldıkları bu ahır katının üzerinde ise biriket ve tugla malzemen ile yıgma ev şeklinde inşa edilen ikinci bir kat, insanlar tarafından kullanılır. Yer evi (aşana), eski tip köy evlerinde oldugu gibi, toprak zeminlidir. Şekil 2.38'de de görüldügü gibi, oda sayısı fazladır. Bir ayrıntı olarak belirtmek gerekirse, yatak, yorgan gibi malzemelerin konuldugu **yüklük** adı verilen bölme konutun içinde düşünülmüş, tuvaletler ise genellikle dışarda inşa edilmiştir. Bazılarının oda bölmeleri ahşap malzemeden

Şekil 2.38. Modern tarzda yapılmış bir yayla evi planı

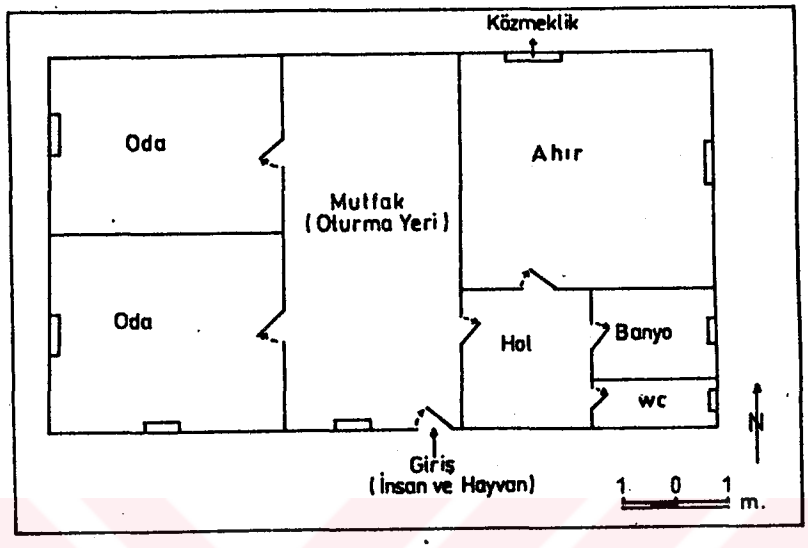

yapılmıştır.

Bu ilk grupta değerlendirebilecek tek katlı modern oba meskenlerinin en önemli özelliği ise ahırın aynı mesken çatısı altında, binanın bir birimi olarak düşünülerek inşa edilmesidir. İnsan ve hayvanların aynı kapıdan giriş-çıkış yapması, yöre insanının hayvana ve hayvancılığa verdiği önemin bir ifadesi olarak görülmektedir (Şekil 2.39). **Közmeklik** adı verilen ve sığır dışkılarının(kerme) dışarı atıldığı küçük bir kapı, ahırın bir köşesinde ayrılmıştır. Ahırın havalandırılması ufak bir perçere ayrılmıştır. Bu meskenlerin çatısı da tıpkı köy meskenlerinde olduğu gibi, beşik çatı özelliğinde inşa edilip, çoğunlukla galvanizli saç ile örtülmüştür (Foto 56).

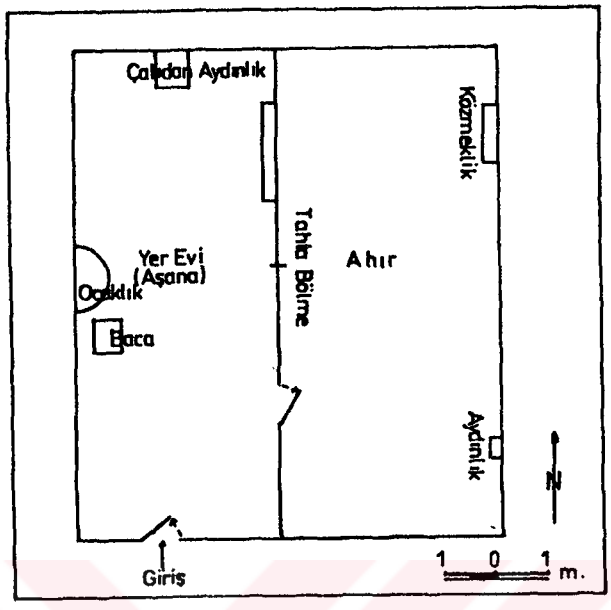
Araştırma bölgesinin oba meskenlerinin ikinci türünü, batı bölümünde sıkça görülen, doğuda ise ormandan kazanılan sahalarda inşa edilen, alt katın haricinde tamamıyle ahşap malzemenin kullanıldığı konutlar oluşturmaktadır. Bu tür konutların tek katlı olanlarında iki bölme vardır. **Yer evi** ve

Şekil 2.39. Yerlice Yaylası'nda tek katlı modern yayla evi planı

ahır. Yer evi, kadınların hayvansal ürünleri değerlendirdikleri, yemek pişirilip, yenilen, ayrıca yatılan bölümdür. Aydınlanma çatıdaki pencereden sağlanır. Sığırların ve insanların girişi aynı kapıdan yapılıp, zemin topraktır. Ayrıca, yer evinde aşanaya yakın ahşap ve üç gözlü yiyecek erzak konulan sandık yer almaktadır. Ahıra yer evinden açılan kapıdan girilip-çıkılır. Hayvanları hastalıktan korumak için zemin, tahta ile döşenmiştir. Sığırların dışkısı közmeklik vasıtasıyla dışarıya atılır. Ahırın 40x40 cm. ebatlarında küçük bir havalandırma-ışıklandırma penceresi vardır. Bu meskenlerin dış duvarları ve iç bölmeleri tamamen ahşap malzemeden yapılmıştır. Hattâ, çatı iskeleti kalastan, çatı örtüsü ise pedavra denilen tahtadan elde edilen hartama ile örtülmüştür (Gürsu, 1966, s:4). Basit bir tarzda inşa edilen böyle yayla evlerine kelif de denilmektedir (Şekil 2.40). Günümüzde ahşap malzemenin temininin çok zor olması, keliflerin sayılarının azalmasına, eskiyen hartama çatılar

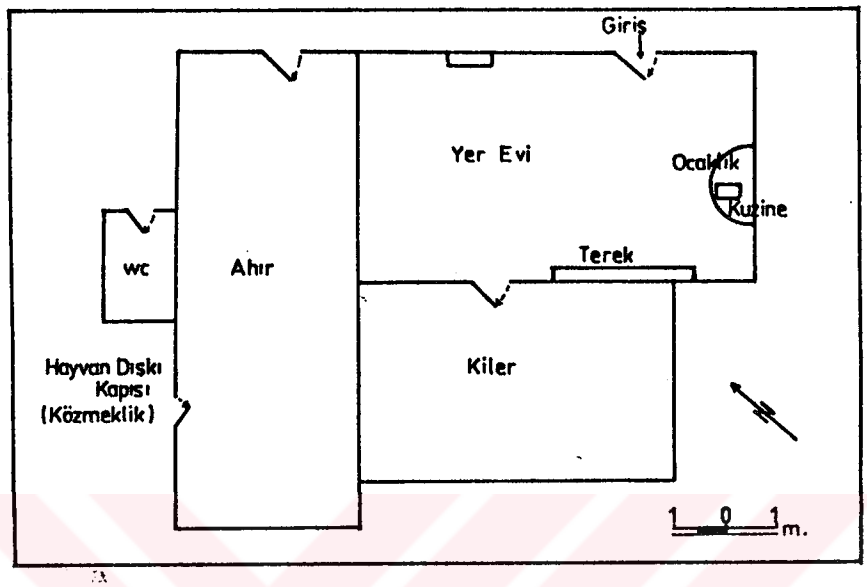
Şekil 2.40. Tek katlı bir yayla evi planı

onarılamadığından çinko veya teneke ile kaplanmalarına sebep olmaktadır (Foto 34). Bu tip meskenlerin iki katlı olanlarında, alt katın duvarları, yakın çevreden sağlanan taş malzemeden yapılmış ve ahır olarak kullanılmaktadır. Üst kat, yine tek katlı keliflerde olduğu gibi, tamamen ahşap malzeme kullanılarak inşa edilmiştir. Bazılarında ise yer evinin duvarları taş malzemeden yapılmıştır. Sadece bu katın yatma yeri olarak kullanılan iki odası veya bir oda ile bir yüklüğü vardır. Nispeten daha kullanışlı olup, her iki tip meskende de tuvaletler dışarda inşa edilmiştir.

Üçüncü grup meskenleri ise araştırma bölgemizin doğu yarısında, orman alanlarına uzak, en üst yükselti kuşağında (2200 m. ve üzeri) dağılış gösteren taş kelifler teşkil etmektedir. Özellikle yakın çevreden temin edilen granit, bazalt ve kireç taşı gibi malzemenin, harç kullanılmadan üst üste yığılmaları ile örülen yan duvarlarının üzerinin, basit teneke çatı veya naylonla örtülmesi suretiyle inşa edilirler. Taş malzemeden inşa edilen duvarlara İncesu Vadisi'nde(Çayeli)

Şekil 2.41. Bodamış Yaylası'nda bir taş kelif ve eklentisinin planı

pak adı verilmektedir (Tandoğan, 1988, s:105). Bu tip kelifler tek bölme olup, zeminleri topraktır. Yatacak, yiyecek ve günlük yayla faaliyetlerinin bir bölümünün geçtiği mekân burasıdır. Bir kapı ile aynı tarzda, biraz daha alçak inşa edilmiş olan, yataklar ve çeşitli malzemenin konulduğu kilere geçilir (Şekil 2.41). Sadece küçük ebatlarda tek bir kapısı ve penceresi vardır. Bu yer evinde, önceleri taş bir fırın yer almakta iken, günümüzde kuzine sobalar kullanılmakta, yakacak olarak da özellikle şehirden temin edilen fındık kabuğu, ağaç talaşları ve pek az da odun kullanılmaktadır. Ayrıca, bir çok ailenin tüpgaz kullanarak yemek pişirdikleri de gözlenmiştir. Çok basit ve ilkel bir tarzda inşa edildiklerinden, her yıl onarılma mecburiyeti vardır. Bu bakımdan, hayvanlar yaylalara çıkarılmadan önce, bir kişi önceden gelip gerekli tamiratları yapar ve kullanılacak hale getirilir. Çoğunlukla tek katlıdırlar ve bazılarının alt katı son derece alçak olup, sığırlar için ahır olarak değerlendirilir. Böyle meskenlere

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DOKÜMANTASYON MERKEZİ

yüksek kelif adı verilmektedir (Foto 57).

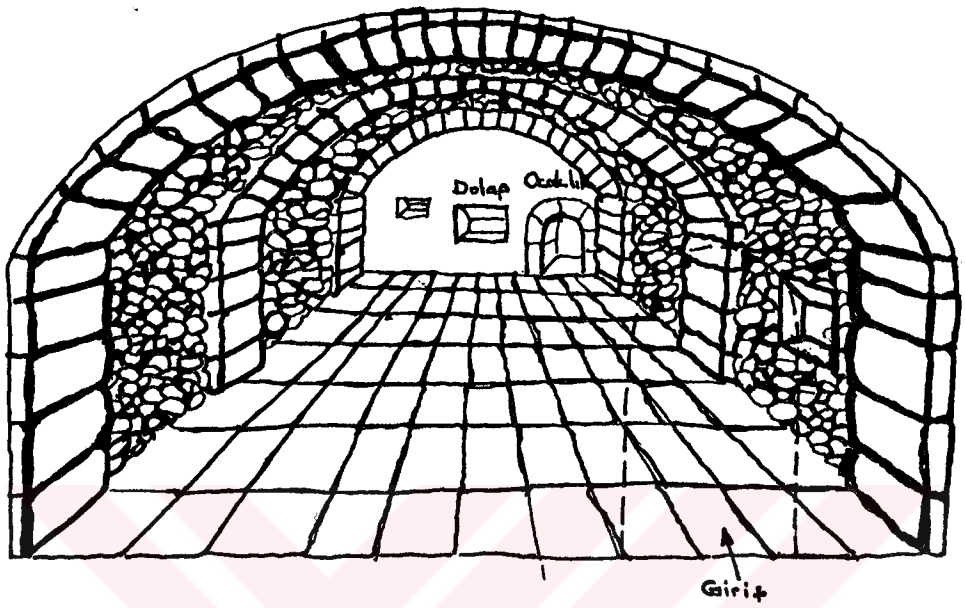
Oba meskenlerinin tertibinde, kapı ve pencere adedinin az, ebatlarının ise dar tutulmasına özen gösterilmiştir. Bunun sebebi, kışın terk edildikleri zaman, yağma ve yangınlara karşı tedbir almaktır. Bir çok konutun kapıları da demir parmaklıklarla örtülü, pencereleri ahşap kapaklıdır.

Yayla meskenlerinin en son incelenecek tipi ise günümüzde hala kullanılmakta olan, en az 100-150 yıllık tarihe sahip eski taş konutlar olan **kom**lardır. Ancak, araştırma sahamızdaki komlar ne **Alagöz (1941, s:150-157)**'ün belirttiği **ziraatin de yapıldığı bir hayvan çiftliği**, ne de **Yücel (1988, s:86)**'in izah ettiği **yaz sonunda yayladan dönen hayvanların, kışın barındığı, çobanların geceleri oturduğu iptidai ve bir kaç küçük kulübe ve ağıldan müteşekkil 8-10 haneli yerleşmelerdir.** Yöremizdeki **kom** deyimi, tıpkı yukarıda tanıtılan yayla meskenleri gibi, yaz mevsiminde hayvancılık fonksiyonunun sürdürüldüğü, obalara ait tek bir mesken ve bitişiğindeki eklentiye verilen addır. Diğer meskenlerden farklı yanları ise düz, yontulmuş taşlardan **kubbe damlı** tarzda inşa edilmiş olmalarıdır (Şekil 2.42). Yan duvarları ile kubbeyi oluşturan bu sağlam taşların arası, taş dolgu malzemesi ile doldurulmuş, kireç birleştirici olarak değerlendirilmiştir. Taban tamamen düz kare taşlarla kaplanmıştır. İç ve dış cephe sıvanmamıştır. Çok sağlam inşa edilen bu tip meskenler ve eklentileri bu sebepledir ki, oldukça eski bir tarihe sahiptirler. Gerçekten de yörede geleneksel **Alp tipi** hayvancılığının çok uzun zamandan beri sürdürüldüğü, inşa edilen bu yapılardan anlaşılmaktadır.

Komların en tipik örnekleri, sahanın güneydoğusunda 2600 m. yüksekliğindeki **Camiboğazı** mevkiinde yer alan **Mizit Yaylası**'nda görülmektedir. Havadar olduklarından sığırların konulduğu bu meskenlerin içerisinde, kemer kapının karşı duvarında bir taş dolap ile gömme ocaklık yer almaktadır. Yan duvarların birinde 50x60 cm. ebatlarındaki pencere ile aydınlanma sağlanmıştır. Ayrıca, yine güneyde Nişan Dağı doğusunda, komların oluşturduğu bir obanın yer aldığı yaylaya

Komlar Yaylası denilmektedir.

Şekil 2.42. Mizit Yaylası'nda bir kom'un plânı

Sahamızdaki oba-yayla yerleşmelerindeki meskenler bu şekilde sınıflandırıldıktan sonra, eklentileri, açık ve kapalı olma özelliklerine göre gruplara ayrılabilir.

İki katlı meskenlerin alt katları sığır ahırı olarak kullanıldığı için, ayrı bir eklenti şeklindeki ahır bulunmaz. Modern yayla evleri ile yüksek kelifler bu şekildedirler. Aynı tip meskenlerin etraflarında, eklentileri olarak, genellikle ormana yakın konumdakilerde ahşap, daha yüksek alanlardakiler de taş malzemeden yapılan **kiler** yer almaktadır. Bitişik tarzda inşa edilmiş kilerlere, yatak yorgan ve erzak konulur. Meskenden uzakta inşa edilenlere ise yiyecek maddesi ve çeşitli malzemeler konulmaktadır. Bütün yayla meskenlerinin ortak eklentileri, kurutulmuş otların depolanıp saklandığı, genellikle ahşap yapı malzemesinden inşa edilmiş, üzeri çatı ile kaplı, köylerin **merek** görevini üstlenmiş olan **samanlıklardır** (Foto 56). Ahşap malzemenin bulunmadığı yüksek

alanlardaki samanlıkların, yan duvarları taştan örülü olup, üzerleri naylonlarla kaplanmıştır. Bir çoklarının üzerleri açık olan tuvaletler, eski tip yayla meskenlerinin tamamında ve dışarıda, ahşap ve taş malzemeden inşa edilmişlerdir. Foseptik çukurların üzeri açık olduğundan, hayvansal ürünler oldukça sağlıksız bir ortamda üretilirler. Yaylacılık, esas olarak hayvancılık fonksiyonuna dayalı olduğu için, hayvan barınakları da mümkün olduğunca temiz ve düzenli bir şekilde tanzim edilmiştir.

Üzerleri açık olan eklentilerin başında, koyunlar için inşa edilenler gelmektedir. Kullanılan ahşap malzemeler; ahşap mertek, çıta ve kazıklardır. Koyunlar çoğunlukla açık havada tutulurlar. Günün uzun bir süresini yaylak (hayvanların otlatıldıkları yayla alanları)ta geçiren koyunlar, **bad** adı verilen, etrafı **firahti** denilen ahşap çitlerle çevrili olan eklentilere alınırlar. Bad'ın ebatları sürünün fazlalığına bağlıdır. Koyunlar akşam olunca ayrı bir eklentiye alınırlar. Bu eklentilerin etrafı da firahti ile çevrilmiş olup, kazıklar 2.5-3 m. yüksekliğinde ve daha sağlam inşa edilmiştir. Bunun sebebi, koyunları geceleyin yabanî hayvan saldırılarına karşı korumaktır. Tek fakat sağlam inşa edilmiş olan kapıdan giriş yapılır ve içerisinde **bere(pere)** adı verilen, koyun sağılan ayrı bir bölme vardır (Foto 56). Dişi koyunlar, et verimleri arttırılmak maksadıyla kuzularından ayrılıp, bad içinde oluşturulan bu bere(Pere)lere alınırlar. Alçak firahtili bad'larda gecelemek zorunda kalan koyunlar, ayrıca çoban köpekleri tarafından veya yanı başında kurulan çadırda geceleyen çoban tarafından beklenirler(Foto 58).

Yaylacılığın en önemli amaçlarından birisi de kışlık ot teminidir. Bu sebeple, obaların meskenlerinin etrafı firahtilerle çevrilerek, yaylaga çıkan hayvanların otlatılması engellenmek suretiyle otların büyümesi sağlanır. Yayla mevsimi sonuna doğru (agustos ayı ve sonrası) büyüyüp olgunlaşan çayırlar biçilerek kurutulurlar. Çevirmeler, ahşap malzemenin temin edilemediği yayla alanlarında, taş malzemeden inşa edilirler. Şayet taş malzeme de yetersiz ise ahşap kazıkların

arasına naylon gerilir. Benzer şekildeki eklenti-çevirmeler, bazı sebzelerin üretildiği bahçelerin etrafında da inşa edilmektedirler (Foto 29).

2.2.3.3. Mezraa konutları ve eklentileri

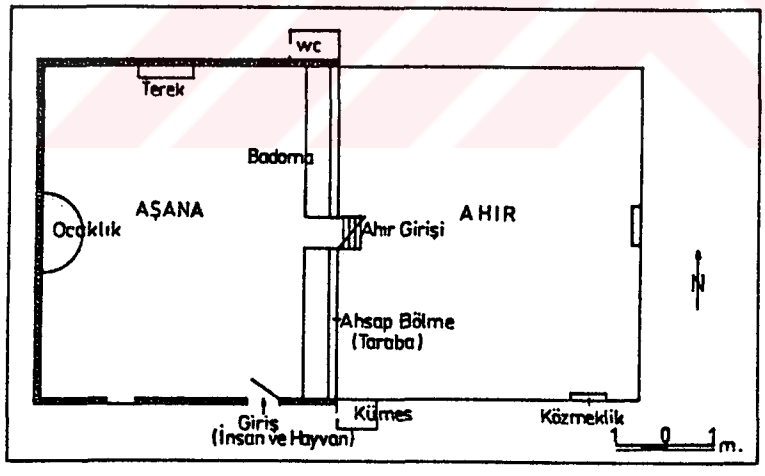
Araştırma sahamızdaki daimî yerleşmeler olan köylerle, geçici olarak yerleşilen yayla-obaları arasında, kısa bir süre için iskân edilen, geçiş tipinde yerleşmeler olan mezerelerin meskenleri de, aynı zamanda her iki yerleşmeye ait meskenlerin geçiş özelliklerini taşırlar. Plânları ve kullanılan inşa malzemeleri açısından, daha çok orman içi ve orman kenarı köylerin meskenlerine benzerlik gösterirler. Özellikle köylere yakın olanlarının, gelecekte daimî olarak da kullanılabilecekleri düşünülerek, içerisinde her türlü fonksiyonun hayata geçirileceği tarzda, tertip ve düzenlemeler gerçekleştirilmiştir. Gerçekten de, bu tür bir kısım mezraa meskenleri, bazı köylerde ailelerin evlenen oğulları için daimî iskâna açılmaktadır (Foto 49). Modern tarzda inşa edilenleri çoğunluktadır. Ancak, bu tip meskenler, coğrafya araştırmalarında pek önem taşımadıklarından, daha çok yörenin doğal yapısı ile bütünleşip ortaya çıkarılan eski tip meskenler üzerinde durulması daha uygun olacaktır.

Eski tip mezraa konutları, plânları bakımından yayla meskenlerinden çok, daimî yerleşmelerden, üst yükselti basamağında yer alan konutlara benzerlik gösterirler. Elbetteki, aralarında yayla keliflerine benzer özelliklerde inşa edilenler de bulunmaktadır. Bu meskenleri, güzlelerin son derece basit çoban kulübeleri ile karıştırmamak gerekir. Şekil 2.43'te de görüldüğü gibi, alt katları yarım olup, oldukça alçak ve taş malzeme kullanılarak inşa edilmişlerdir. Geriye artırılmak suretiyle kazanılan düz zeminli toprak yer evinin yan duvarları, tamamen taş malzeme ile örülmüştür. İkinci bölüm olan ahıra, seviyesi yer evine göre alçak olduğu için içeriden açılan bir kapıdan, taş merdiven vasıtasıyla inilir. Ahırın yer evi seviyesine kadar tamamen taş, bu seviyeden

çatıya kadar olan yan duvarlar, ahşap malzemeden yapılmışlardır. Ahırın taş duvarı seviyesinde közmekligi bulunur. Bunun hemen yanı başında ahşap tavuk kümesi yer almaktadır (Foto 60). Bu tip konutların çoğunun çatısı galvaniz-saç ile örtülüdür. Tuvaletler ise genellikle dışarıdadır.

Mezraa meskenlerinin büyük bir çoğunluğunun eklentisi bulunmamaktadır. Çünkü çok kısa bir süre için iskân edilirler. Sadece köylere yakın olanlarının yakınında, yayla dönüşü getirilen çayırların konulduğu merekleri vardır. Böyle konumdaki mezraa evleri, aynı zamanda seranderi olmayan ailelerin, çeşitli malzemelerini koydukları depo vazifesi de görürler. Ayrıca, yukarı kademe mezraa evlerine göre daha kullanışlı ve modern tarzda, ancak küçük ebatlarda inşa edilmektedirler.

Şekil 2.43. Hamsiköy Mezraa'sında bir mesken planı

Araştırma sahamızda gözlemlenen ve farklı özellikleri ile sıralanan köy yerleşmeleri ile oba-yayla ve mezraa meskenlerinin genel dağılışlarında dikkat çeken en önemli husus, yerleşme grubu içerisinde, plan ve kullanılan yapı gereçleri bakımından farklılar taşıyan meskenlerin, çoğunlukla iç içe olduğudur. Ancak, eski tip meskenlerin azınlıkta kaldıkları, ekonomik gelir düzeyinin yükselmesi ve zor da olsa sahanın hemen her yerinin geniş bir yol ağı ile örülmüş olması dolayısıyla, modern tip meskenlerin genel dağılışta önemli bir paya sahip olduğu da bir gerçektir. Özellikle mezraalara ait meskenler geliştirilerek veya yenileri yapılarak, süratle daimî iskâna açılmaktadırlar.

3. BÖLÜM. EKONOMİK COĞRAFYA ÖZELLİKLERİ

3.1. Tarım

3.1.1. Genel Bakış

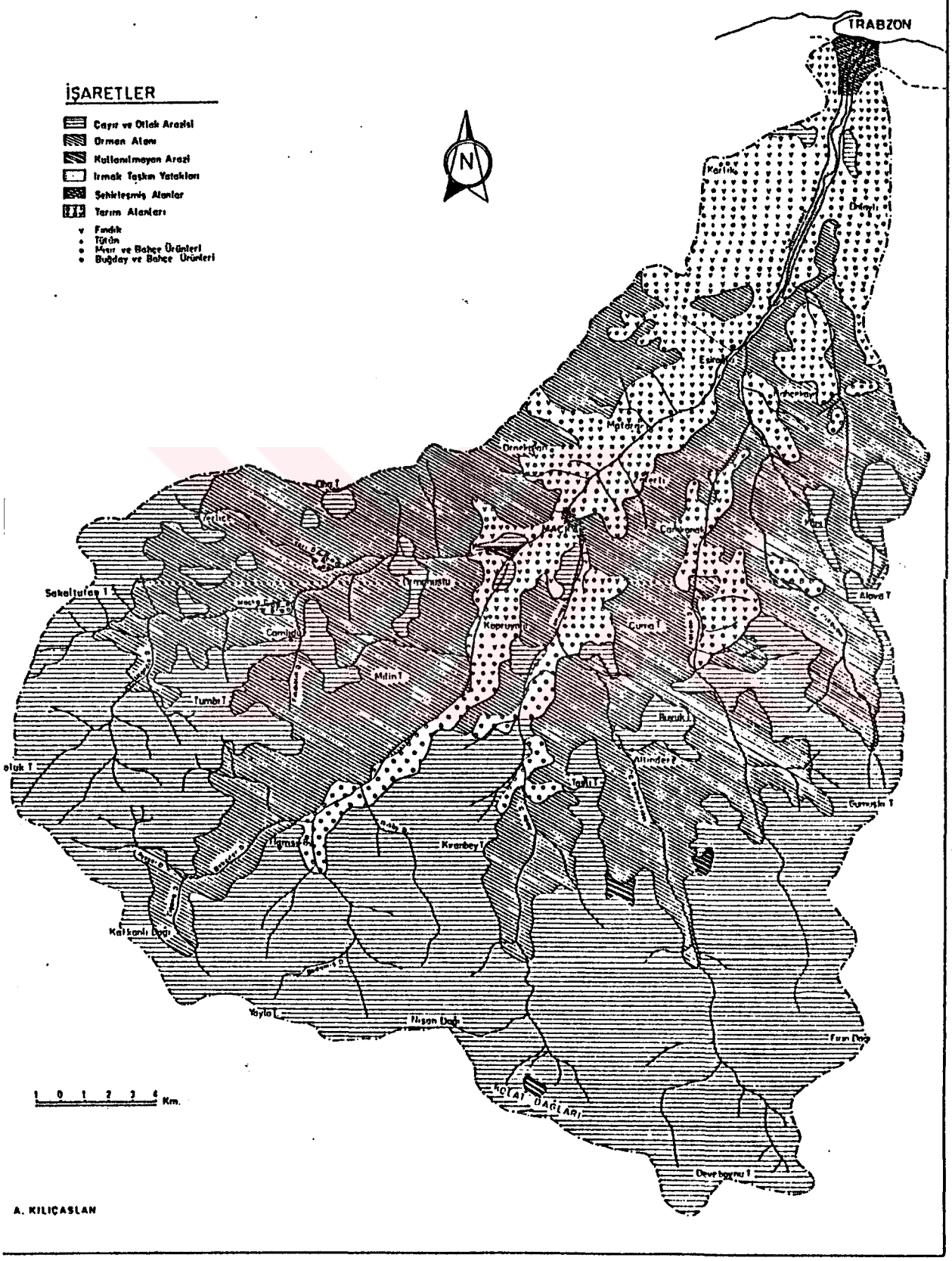
Değirmendere Havzası'nda yaşayan nüfusun temel ekonomik faaliyetlerini, ekip-biçme ve hayvancılık oluşturmaktadır. Bölgenin doğal çevre şartları başta olmak üzere, sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel özellikleri, bu ekonomik fonksiyonların yöresel dağılışını ve birinin diğerine olan hâkimiyetini mutlak surette etkilemektedir.

Bölgemizdeki yüksek eğimli-engebeli topografik şartlar, tarım yapılabilecek sahaların çok dar ve dağınık olmasına yol açarken, nemli iklim şartları, faaliyetlerin türünü yöreye has olarak belirlemiştir. Küçük aile işletmeleri şeklinde gerçekleştirilen tarımsal faaliyetlerde, haşin topografyanın da etkisiyle, modern tarım aletlerinin kullanılması imkânsız hale gelmiştir.

Sahanın %95'ini tarıma uygun olmayan V.,VI. ve VII. sınıf araziler teşkil etmektedir. Su, eğim ve drenaj şartlarına göre yapılan bu gruplandırmada, sadece %5 oranında, nispeten tarıma uygun IV. sınıf arazi yer almaktadır (Tablo 3.1, Şekil 3.1).

Tarımsal faaliyetlerin yoğun olarak yapıldığı Değirmendere'nin aşağı havzasındaki, diğer alanlara oranla düşük eğimdeki yamaçlar, genellikle IV. sınıf arazi grubu içerisindedirler. Bu alanların nüfusun en yoğun dağılış gösterdiği yükseklik basamağı olması sebebiyle, her karış toprak tarımsal amaçlı değerlendirilmiştir. Üstelik yıl içerisinde 2-3 çeşit ürün ekilip-dikilmesi, toprağı mineral madde açısından her geçen gün fakirleştirmektedir. Mineral madde eksikliği, çoğunlukla hayvansal gübre (sığır kermesi)lerle giderilmeye çalışılmaktadır. Kimyevî gübre pek fazla kullanılmaz. Dolayısıyla, düşük verim kapasiteli IV. sınıf arazilerin, rasyonal bir şekilde değerlendirildiği söylenemez.

Şekil 3.2. DEĞİRMENDERE HAVZASININ ARAZİ KULLANILIŞI HARİTASI

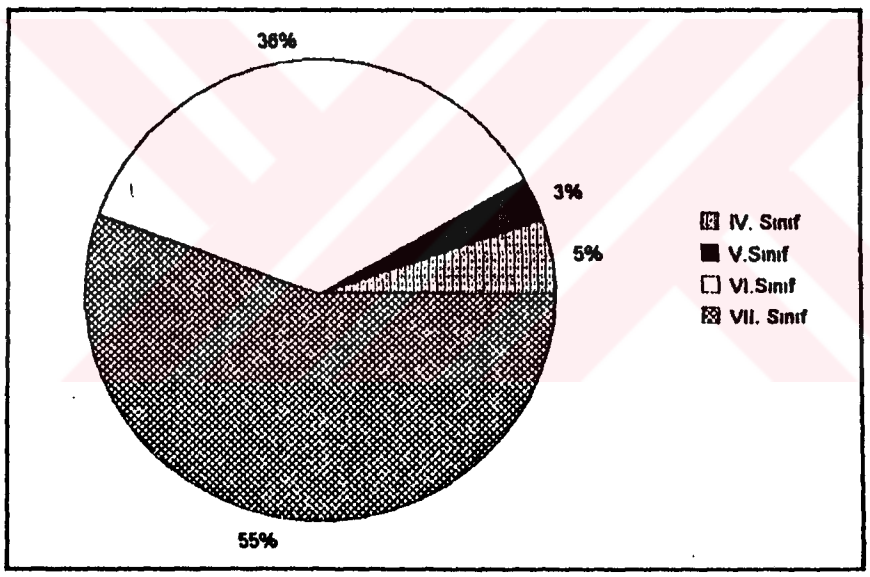

Tablo 3.1. Değirmendere Havzası arazisinin verimlilik sınıflarına göre dağılımı

Arazi verimliliği	Yüzölçümü (Ha.)	%
IV. sınıf	5600	5
V. sınıf	3300	3
VI. sınıf	40200	36
VII. sınıf	61200	56
TOPLAM	110300	100

Kaynak: Toprağsu, 1978, Trb. İli Toprak Envanter Raporu'na ekli 1/100.000 ölçekli haritadan hesaplanmıştır.

Şekil 3.1. Arazinin verimlilik sınıflarına göre dağılımı

Araştırma bölgesinin %3'nü, yine havzanın aşağı çığırında, Çağlayan civarında dağılış gösteren tarıma pek fazla uygun olmayan eğimdeki araziler oluşturmaktadır. Buna rağmen, V.sınıf araziler, fındık ağaçlarıyla örülmüş plantasyon alanları görüntüsündedir. Dağınık haldeki konutların etrafında, parçalı olarak, yalnızca 1-2 da.'lık bahçeler yer almaktadır (Foto 61).

Yüksek eğime sahip, ancak genellikle 1800 m. izohipsinin güneyindeki zirvelere kadar uzanan saha, yer yer plato

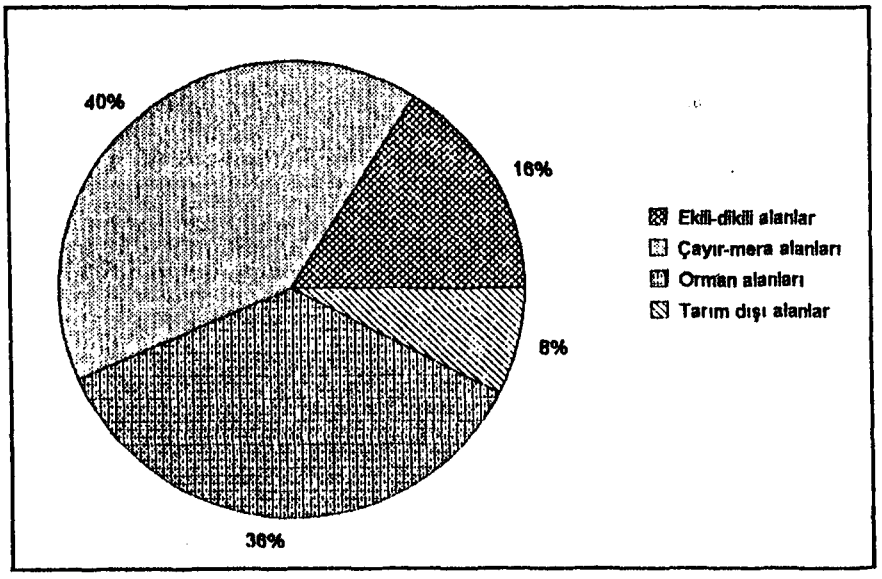
düzlüklerine de sahip olmasına rağmen, VI. sınıf arazi grubundadırlar. Yükseltinin yanında iklim faktörünün de tesiri ile bu alanlar, tarıma uygun şartlara sahip olmayıp, zengin otlak alanlarıdır (Şekil 3.2) ve havzanın yaklaşık 1/3'ünü oluşturmaktadırlar. Ekonomik fonksiyon olarak hayvancılık faaliyetleri hâkimdir. Ancak, erken ve aşırı otlatma nedeniyle bitki örtüsünün ortadan kalkması ve toprak erozyonu, önemli bir tehlikeyi meydana getirirler.

Tablo 3.2. Değirmendere Havzası arazisinin kullanılış durumu (1992)

Yararlanma şekli	Yüzölçümü(Ha.)	%'si
Ekili-dikili alanlar	17650	16
Çayır-mera alanları	44603	40
Orman alanları	39597	36
Tarım dışı alanlar	8450	8
TOPLAM	110300	100

Kaynak:Trabzon il ve Maçka ilçe Tarım Müdürlüğü verileri.

Şekil 3.3. Arazinin kullanılış durumu

Sahamızda geniş bir alanda dağılış gösteren ve genellikle havzanın orta çığırını teşkil eden, akarsu ve derelerle son derece parçalanmış yüksek eğimli VII. sınıf araziler ise, %56'lık bir paya sahiptirler. Yörenin zengin orman varlığı, çoğunlukla bu sahayı kaplamasına rağmen, vadilerin alçak yamaçlarıyla ormanlardan açılan ve muhtelif kısımlarda dağılış gösteren bir kaç da.'lık eğimli arazilerde, bütün sakıncalarına rağmen tarımsal faaliyetler yapılmaktadır. Bu tip araziler daha çok mısır ve patates, biraz da fındık bahçelerinden teşekkül etmişlerdir (Foto 62).

Ekili-dikili alanların, havza genelinde, yaklaşık %16 oranında bir paya sahip olmasına rağmen, sadece %5'lik kısmı ekilme ve dikilmeye müsaittir. Geri kalan %11 oranındaki tarım alanı, tamamen tarıma uygun olmayan orman alanlarından kazanılmıştır. Başka sözle, bölgemizin tarımsal alan potansiyeli en az 3 kat aşılmıştır. Bunun belirgin bir sonucu, toprağın tamamiyle kaybedilmesi şeklinde ortaya çıkmıştır. Nitekim, havzanın güneye ve doğuya bakan yamaçlarının önemli bir kısmında, örneğin, sahilden itibaren Maçka İlçe Merkezi'ne kadar olan bütün yamaçlar, artık üzerinde tarım yapılamayacak hale getirilmişlerdir (Foto 63).

Çayır ve mera alanlarının geniş bir yer kapladığı (%40) alanımıza, yaklaşık 2000 m. yükseltisine kadar çıkması gereken doğal orman sınırı, antropojen etkilerle giderek aşağıya çekilmekte ve saha genelindeki tarımsal alanlar sürekli olarak artırılmaktadır. Buna karşılık, sahamızın %36'sını meydana getiren ormanlık sahalar, gerek üst seviyelerden aşağıya doğru yakacak ve yapacak odun temini, gerekse aşağıdan yukarıya doğru yakacak-yapacak odun ve tarım alanı kazanmak maksadıyla açılmakta, bunun sonucunda da oranı azalmaktadır. Geriye kalan %8 oranındaki bölüm ise tamamiyle 70°-90° eğimli, ana kayanın ortaya çıktığı, hiç bir ekonomik faaliyete uygun olmayan tarım dışı arazilerdir (Tablo 3.2, Şekil 3.3).

Tarım alanı olarak ayrılmış sahalar, genellikle vadi tabanlarına yakın yamaçlarda yer almasına rağmen, yükselti faktörüyle değişen iklim şartlarının denetiminde, tarımsal

faaliyetlerin türü ve dağılışları da etkilenmiştir. Bu sebeple, 0-600 m. yükseltilerinde fındık tarım alanları hakimiyetindeki bahçe ziraati gelişmiştir. Meskenlerin etrafında yer alan bahçelerde uygun hale getirilmiş toprak ve iklimin de ı etkisiyle, yılda ard arda üç tür ürün alınabilmektedir. Don olayının yıl içinde olagan olmadığı bu sahada, giderek azalmakta da olsa, tütün tarımı da yaygındır. Halbuki, 600 m. üzerindeki tarım alanlarının topografik ve toprak yapısının olumsuz özelliklerinin yanında, don olayının yıl içinde özellikle kültür bitkilerinin yetişme devrelerinde olagan hale gelmesiyle, hem ürün çeşidi azalır, hem de verim ve kalite düşer. Ayrıca bahçelerden degil üç tür, alınan tek türdeki ürünün bile ekonomik degeri kaybolur.

Kış şartlarının bariz bir şekilde sertleştigi ve yıllık ort. sıcaklık degerinin 9.0°C'nin altına düştügü 1500 m. yükselti seviyesinin üzerindeki Sındıran ve Çamlıdüz köylerinde, bugday üretimine rastlanmaktadır (Foto 64). Bu tespit, sahamızdaki dogal bitki örtüsünün dagılışında oldugu gibi, tarım ürünlerinin türleri ve dagılışlarında da yükseltiye baglı iklim faktörlerinin egemen oldugunu ortaya koymaktadır.

Yöremizde üretilmekte olan tarım ürünlerinin çeşitli yetişme devrelerindeki su istegi ve mevcut yagış rejimi de sıcaklık şartları ile büyük bir uyum göstermektedir. Bu bakımdan, bitkilerin yetişme dönemlerinde ihtiyaçları olan su, fazlasıyla topraktan saglanabilmektedir. Kıyıya yakın kesimlerin su blançosunda, haziran ayı ortalarından agustos sanlarına kadar olan 2.5 aylık toprak suyunun noksan oldugu dönem, bitkinin yetişme devresinin dışına, olgunlaşma ve hasat devresine rastladıgından, özellikle tütün ve fındık üretimi açısından olumludur. Sahamızda genellikle aile bünyesinde tüketilmek üzere yetiştirilen sebzeler dışında, üretilen kültür bitkileri için de ayrıca sulamaya ihtiyaç hissedilmez.

3.1.2. Parsel büyüklügü ve mülkiyet durumu

Araştırma bölgesindeki tarım alanları, mevcut nüfusun geçimini temin etmeye yetmediği gibi, küçük parseller halinde ve topografyanın çeşitli kısımlarında son derece dağınık halde oluşu, rasyonel kullanımını ve dolayısıyla verimin olumsuz bir şekilde etkilemiştir. Yapılan araştırmalara göre, sahamızın tarım alanlarının ortalama parsel büyüklügü 3.6 da. kadardır.

Sahanın tamamında kadastrofik çalışmalar henüz tamamlanamadığından, farklı yükselti kademesindeki 2 köy yerleşmesi örnek alınıp karşılaştırılarak, parsel büyüklügü ve mülkiyet durumu hakkında, saha geneli için karakteristik bilgiler verilebilir. Bu köylerden Subaşı 270 m., Çatak ise 500 m. yükselti seviyesinde yer almaktadır. Subaşı köyünün toplam tarım alanı 1670 da. olup, 1613 da.(%96.5)'ı tarım arazisi olarak degerlendirilmektedir. Bu özellik, 0-500 m. yükseltisindeki yerleşmelerin tarım arazilerinin, genel alanları içerisindeki oranlarını yansıtmaktadır. Şüphesiz, yüksek bir oran elde edilmesinde, topografik şartların uygunlugunun etkisini özellikle belirtmekte fayda vardır. Halbuki, yükseklik seviyesi arttıkça topografyanın ortaya çıkardığı olumsuzluk, Çatak Köyü örneginde görülmektedir. Çünkü, genel alanı 1922 da. olan köyün, tarıma ayrılmış arazi miktarı 772.5 da.(%40)'dır. Gerçekten de 500 m. ve daha yüksek seviyelerdeki köylerin de tipik oranı, en az bu civarda olup, aşagı kademelerin yarısından daha azdır.

Subaşı Köyü alanının tamamına yakınının tarım alanı olarak degerlendirilmesine bagli olan ortalama parsel büyüklügü 5.0 da. olmasına ragmen, Çatak Köyü ve benzerlerinde, tarım alanlarının genel alan içerisindeki payının az oluşuna bagli olarak, bu miktar 2.3 da. 'a kadar düşer. Aşagı kademe köyleri, alan itibariyle tarımsal faaliyetler açısından max. düzeyde degerlendirilmişlerdir. Fakat parsel büyüklüklerinde çok daha farklı özellikler göze çarpmaktadır. Örnegin, Subaşı Köyü'nde 0-1 parsel oranı %15.9 iken, Çatak'da %41.1'dir (Tablo 3.3, 3.4). Parsel büyüklügü

arttıkça (0-3 parselden itibaren) parsel sayısında, aşağı kademe köylerinin lehine olan bir gidiş gözlenmektedir (Şekil 3.4). Nitekim, Çatak Köyü'nde 3'ten fazla olan parsel büyüklügünün oranı, genel tarım alanının %23.4'ünü oluşturmakta, halbuki Subaşı Köyü'nde bu oran %55.2 dir.

Tablo 3.3. Subaşı Köyü tarım arazilerinin parsel büyüklüklerine göre dağılımı(1992)

Parsel büy.	Parsel sa.	%'si	Yüzölçümü(da.)	%'si
0- 1	51	15.9	25.0	1.5
1- 3	93	28.9	179.7	11.1
3- 5	68	21.2	266.4	16.6
5- 7	32	9.9	188.0	11.7
7-10	39	12.2	337.9	20.9
10+	38	11.9	616.7	38.2
TOPLAM	321	100.0	1613.7	100.0

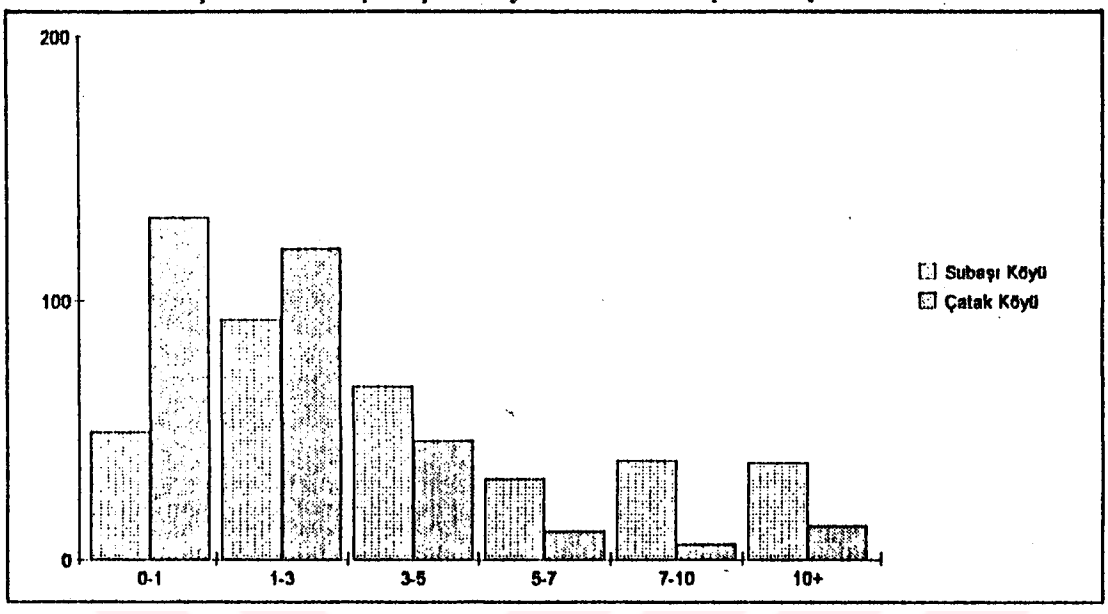
Kaynak:Trabzon Kadastro il Müdürlüğü verileri.

Tablo 3.4. Çatak Köyü tarım arazilerinin parsel büyüklüklerine göre dağılımı(1992)

Parsel büy.	Parsel sa.	%'si	Yüzölçümü(da.)	%'si
0- 1	132	40.1	51.961	6.7
1- 3	120	36.5	213.735	27.7
3- 5	47	14.3	174.105	22.5
5- 7	11	3.4	64.339	8.3
7-10	6	1.8	50.470	6.5
10+	13	3.9	217.893	28.3
TOPLAM	329	100.0	772.553	100.0

Kaynak:Maçka Kadastro ilçe Müdürlüğü verileri.

Şekil 3.4. Subaşı ve Çatak köylerinde arazilerin parsel büyüklükleri

Bütün parsel sayıları köylerin nüfuslarına göre degerlendirildiginde; Subaşı Köyü'nde, nüfusun yogunlugu sebebiyle aile başına ortalama 2.9 parsel (14.5 da.) düşerken, Çatak Köyü'nde ortalama 3.7 parsel (8.5 da.) düşmektedir. Buna göre, köylerin kuruluş alanlarının yüksekligi arttıkça tarım alanlarının mevcut nüfusa göre, yetersiz kaldıgı ortaya çıkmakta, rasyonel kullanımı da güçleşmektedir. Gerçekten de, yüksek köylerin çogunda asıl manada aile başına düşen ortalama 8.5 da. işletme büyüklügündeki tarım alanlarının önemli bir kısmı, sahadan göç eden nüfusa aittir. Aslında 3 da.'dan fazla tarım alanına sahip aile sayısı pek azdır. Fazla gibi görülen oran, ya yarıcılık usulüyle köylerde kalan akrabalar tarafından degerlendirilmekte veya fındık bahçeleri hasat mevsiminde gurbetçiler tarafından yıldan yıla ziyaret edilip ürünü toplanmaktadır. Aynı durum aşagı kademedeki köyler için de söz konusudur. Ancak, buralarda gerçek ortalama işletme büyüklügü biraz daha fazladır.

Yüksek köylerin yetersiz tarım alanlarına sahip oluşları, aşagı kademe köylerine göre daha fazla oranda göç vermelerine sebep olurken, hayvancılık ekonomik fonksiyonunu ön plâna

çıkarmıştır. Yaklaşık 3 da.'lıktarım arazisinde, ancak aileye gerekli olan mısır, patates, lahana, fasulye gibi bahçe bitkileri yetiştirilmekte, yaylacılık şeklinde yapılan hayvancılık ise asıl gelir getiren ekonomik faaliyet türünü meydana getirmektedir. Yükseklik seviyesi 500 m.'nin altında olan köylerde ise asıl gelir, tarım arazilerinden, özellikle fındık ve tütün üretilerek saglanmakta, dolayısıyla bu köylere **tarımcı köyler** adı verilmektedir.

Sahamızın tarım alanlarının işletme bakımından en önemli problemi, zaten az olan ve ailelere yeterli olmayan parsellerin topografya üzerindeki dagılışlarıdır. Parseller, derelerin birbirinden ayırdıgı arazi parçaları üzerinde, genellikle birbirlerinden uzak mesafelerde yer almaktadırlar. Bazan mesafe 100-500 m. olabildigi gibi, özellikle yüksek köylerde 1-2 km.'ye kadar çıkabilmektedir. Öyle ki, sırtlar ve ormanlar aynı aileye ait parsellerin kontrolünü bir merkezden saglayamayacak şekilde engellemektedir (Foto 64). Bu durumda, aile çok erken parçalanmakta, yeni evlenen oğul, 1-2 da.'da olsa uzak mesafedeki arazisi üzerinde inşa ettigi evine geçerek aileden ayrılmakta ve genç yaşta arazisinin mülkiyetini de üzerine almaktadır. Böylece yerleşmeler de giderek dagınık hale gelmektedir.

3.1.3. Tarım ürünleri ekiliş alanları ve üretimi

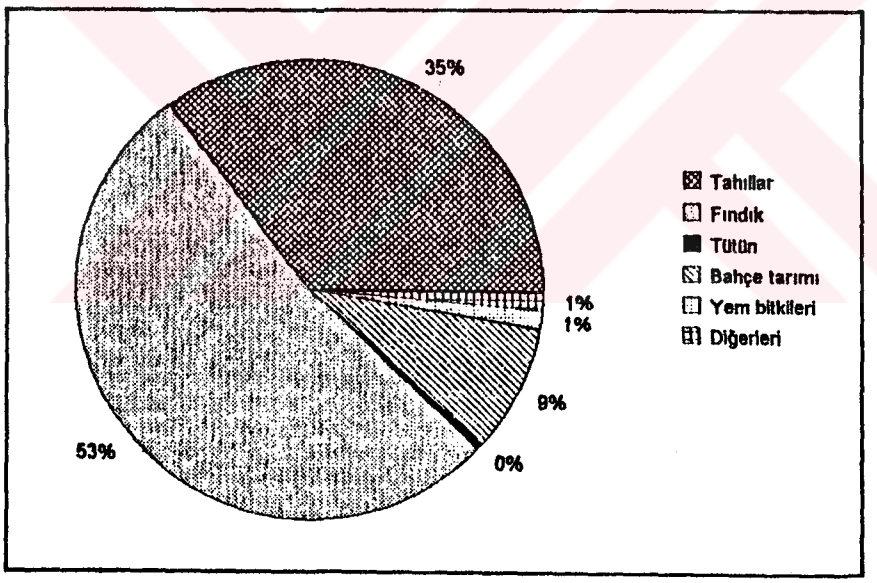
Degirmendere Havzası'ndaki tarım arazilerinin yarıdan fazlası (%53) fındık üretimine ayrılmıştır. Tamamına yakın oranını mısırın teşkil ettigi tahıllar ise genel tarım alanlarının önemli bir kısmını oluşturmaktadır (%35). Gerek toprak, gerekse iklim şartlarının olumlu bir yetişme ortamı sagladıgı ve çok çeşit sebzenin üretildigi bahçeler de, genel tarım alanı içerisinde %9'luk bir paya sahip bulunmaktadır. Bunlara karşılık, kıyıya yakın düşük egimli yamaçlarda yer yer sanayi bitkilerinden olan tütünün tarımı yapılmakta ve %0.5 oranındaki tarım arazisinde dagınık parseller halinde üretilmektedir.

Tablo 3.5. Değirmendere Havzası'nda ekili-dikili alanların ürünlere göre dağılımı(1992)

Yararlanma şekli	Yüzölçümü(ha.)	%'si
Tahıllar	6203	35.1
Fındık	9297	52.7
Tütün	80	0.5
Bahçe tarımı	1590	9.0
Yem bitkileri	250	1.4
Diğerleri	240	1.3
TOPLAM	17650	100.0

Kaynak:Trabzon il ve Maçka ilçe Tarım Müd. verileri.

Şekil 3.5. Ekili-dikili alanların ürünlere göre dağılımı

Bölgemizin tarıma ayrılmış arazilerinde çok az miktarda yem bitkisi ekilmektedir. Üstelik, orta ve aşağı kademe köylerinde, üretime hemen hiç rastlanmaz. Çünkü, buralarda insanların gıda maddesi tüketimine gerekli ürünlerin üretimi için yeterli olmayan arazilere, hayvanlar için gerekli olan besin maddelerinin ekilmesine ayrıca tahammül yoktur. Dolayısıyla, sadece yüksek kademe köylerinin bazılarında

araziye yem bitkileri ekilmektedir. Ancak, tarım arazileri genelinde bu bitkilerin dağılış gösterdiği alan %1.4'ü aşmaz (Tablo 3.5, Şekil 3.5).

Bu bilgilerden sonra önemle belirtmek gerekir ki, yukarıda üretim alanları belirtilen tarım ürünlerinin bazılarının fizyolojik yetişme zamanı, bir yılın 2-3 ayını geçmemektedir. Dolayısıyla, tarım arazileri, yıl içinde ayrıldıkları aslî tarım ürününün üretilmesinin yanında, ikinci hatta üçücü tür farklı ürünlerin yetiştirilmesine de imkan vermektedir. **İnterkültür (enterculture)** de denilen tarımın bu çeşidi, sahamızın tümünde, özellikle havzanın orta ve aşağı çığır köylerinde çok yaygın olarak gözlenmektedir. Yukarıda dağılışı verilen, mevcut tarım arazilerinin birinci türden ürünlerin alan bakımından dağılışlarıdır. Halbuki, fındık bitkisi dışındaki bütün tarım ürünlerinin her birinin yıllık üretimleri, ifade edilenden daha fazla arazide yapılmaktadır.

Araştırma bölgesinde, kuruluş yerlerinin yükseklikleri de dikkate alınarak seçilen bazı yerleşmelerdeki tarım alanlarının ürünlere göre dağılışları, aynı kuşakta yer alan diğer yerleşmelerin özelliklerini de yansıtmaktadır. Örneğin, aşağı kademelerde yer alan Duralı Köyü'nün hâkim tarım ürünü tütün olup, tarıma ayrılmış topraklarının %65.3'ünü teşkil etmekte ve onu %19.6 ile mısır, %13.1 ile de fındık izlemektedir. Halbuki, daha yüksek seviyedeki Bahçekaya Köyü'nün tarım àrazilerinin %94.2 gibi çok önemli bir oranında fındık üretilmektedir. İklim ve toprak şartlarına sıkı sıkıya bağlı olan tütünün üretimi ise bu seviyelerde tamamen terkedilmiştir. Üstelik, fındık, birinci derecede geçim sağlanan ürün haline gelmiş ve geniş alanları oluşturmuştur. Öyle ki, yem bitkileri için tarım alanı ayrılmamıştır. Aynı özelliklerin biraz daha yüksek seviyedeki Yazlık Köyü'nde de görmek mümkündür. Ancak, burada fındık birinci derecede geçim kaynağını teşkil ederken, hayvancılık fonksiyonunun da belirgin hale gelmeye başladığı, yem bitkileri için ayrılan alanın varlığından anlaşılmaktadır (Tablo 3.6).

Tablo 3.6. Değirmendere Havzası'ndaki bazı köy yerleşmelerinde tarım alanlarının ürünlere göre dağılımı(1992)

Köy yerleşmesi	Ekiliş alanı	Mısır	Fındık	Tütün	Sebze	Yem bitki.*	Toplam
Duralı	Dekar	150	100	500	15	--	765
	%	19.6	13.1	65.3	2.0	--	100.0
Bahçekaya	Dekar	80	1942	--	40	--	2062
	%	3.9	94.2	--	1.9	--	100.0
Yazlık	Dekar	350	1600	--	20	120	2090
	%	16.7	76.5	--	0.9	5.8	100.0
Çamkonak	Dekar	500	350	--	210	75	1135
	%	44.0	30.8	--	18.6	6.6	100.0

Kaynak:Havza Tarım İlçe Müdürlüğü verileri.
* Yem bitkileri içerisine çayır alanları dahil edilmemiştir.

Daha önceki görüşleri doğrular mahiyette olan ve 500 m. yükseltisinin üzerindeki köylere örnek teşkil eden Çamkonak Köyü'nde, fındığın üretimdeki payının giderek düştüğü (%30.8) ve mısırın hâkim ürün haline geldiği (%44.0) görülmektedir. Aile bünyesinde tüketilmek üzere üretilen sebzelerin üretim alanları, diğer yerleşmelere göre daha fazladır. Çünkü, hayvancılık fonksiyonu ağırlık kazandığı için bahçe alanları geniş tutulabilmiştir. Ayrıca, genel tarım arazisi içerisinde, yem bitkileri üretimine de daha fazla önem verilmiştir.

Yükselti seviyesi arttıkça köylerin tarım arazisi olarak değerlendirilmelerinde, kış şartlarının sertleşmesi ile tütün ve fındık ürünlerinin üretilmesi zorlaşmakta, üstelik bahçe bitkilerinden mısır, fasulye ve diğer sebzelerin yetişme devresi uzadığından, aynı alandan ikinci bir ürün alınamamaktadır.

Bölgenin tarım alanlarının önemli bir özelliği de nadasa ayrılmamalarıdır. Topraktan faydalanılması esnasında tükenen mineral maddeler, daha ziyade hayvansal gübrelerle takviye

edilmek suretiyle temin edilmektedir. Çünkü, beslenen başlıca hayvan türü olan sığırların gübresi, yakacak olarak değerlendirilmemektedir. Buna bağlı olarak, zaten geçim darlığı içindeki çoğu köylüler, ayrıca para ödeyerek sunî gübre satın alamazlar.

3.1.3.1. Tahıllar

Sahanın tarım arazilerinde birinci ürün olarak ekilmekte olan tahılların sahip olduğu alan miktarı 6203 ha.(%35.1) kadardır. İki çeşit tahıl üretimi yapılmakta ve tahıl alanlarının yaklaşık %99.8'ine mısır, %0.2'sine de buğday ekilmektedir. Yöremiz sahip olduğu iklim şartları ile mısır iklimi grubuna girmektedir (Doğanay, 1992, s:6). Buna bağlı olarak, mısır bitkisi, optimal doğal yetişme şartlarını rahatlıkla bulabilir. Ekimi ilkbahar ortalarında yapılmakta ve yaz sonuna doğru hasat edilmektedir. Yaklaşık 3.5 aylık bu zaman diliminde sahamızın tamamı, sahip olduğu sıcaklık ve yağış şartlarıyla, sulamasız olarak mısır tarımına uygun bir ortam sunmaktadır. Fizyolojik yetişme döneminde bölgede aralıklarla yağan yaz yağışlarının önemi büyüktür (Tanoğlu, 1968, s:184).

Mısır tarımı oldukça eski bir tarihe de sahiptir. Özellikle, yörenin dışa açıldığı 1960 yılına kadar, çok geniş alanlara ekilmiş ve nüfusun asıl besin maddesini oluşturmuş, dolayısıyla yurdumuzun diğer bölgelerinde üretilen buğdayın yerini almıştır. Ancak, son 30 yılda buğdayın yöre halkı tarafından tanınması ve insanların satın alım gücünün artmasıyla, besin maddesi olarak tüketimindeki eski önemini kaybetmiştir. Yöremizde halâ kullanılan **o kadar kıtlık oldu, o kadar kıtlık oldu ki, aç kalıp buğday unu yedik** deyimi, bu ürünlerin önceleri halkın beslenmesindeki önemini ortaya koymaktadır. Besin maddesi olarak çok fazla değer taşıdığı eski dönemlerde, insanların yaşadığı yer türlü topografik şartlarda yaygın olarak mısır ektikleri bilinmektedir. Özellikle Değirmendere Vadisi'nin Maçka'ya kadar olan aşağı

çığırının güneye ve doğuya bakan yamaçları, günümüzde tamamiyle erozyona tabî olmuş, topraktan yoksun eski mısır tarlalarıdır. Bu sebeple, söz konusu alanlar bu gün yerleşme fonksiyonunu da yitirmişlerdir.

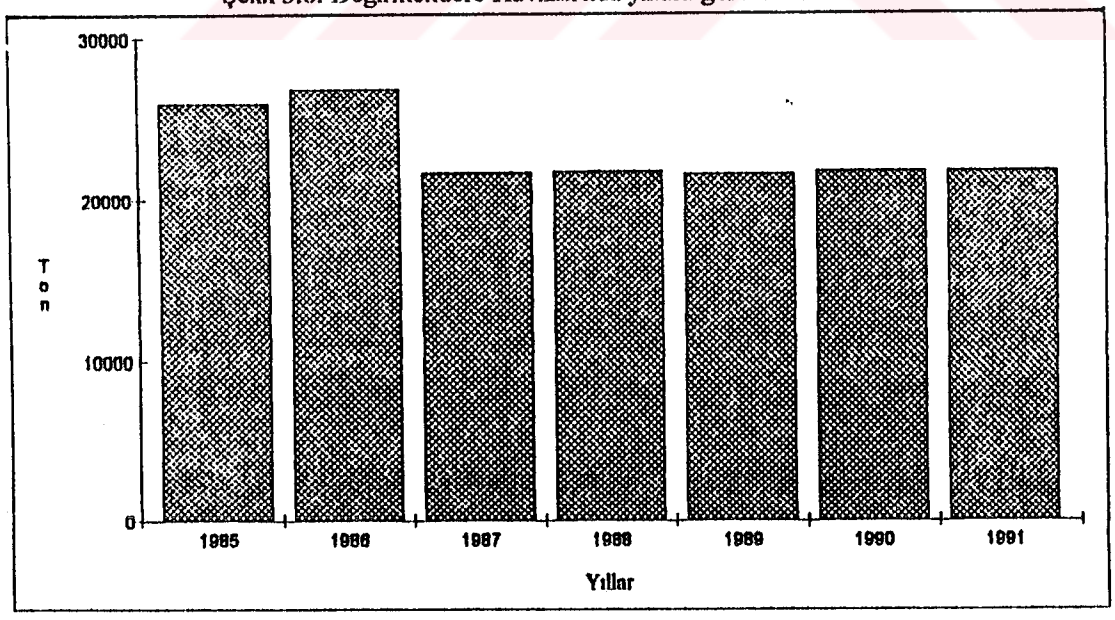
Gerçekten de, mısır ürünü hasat edildikten sonra, bitkinin gövde kısmı, köküne yakın kısmından kesilerek hayvan

Tablo 3.7. Değirmendere Havzası'nda mısır üretimi ve verimliliğin yıllara göre durumu(1985-1991)

Yıllar	Ekim alanı(ha.)	Üretim(ton)	Verim(kg/da)
1985	8150	25900	3177
1986	8150	26800	3288
1987	6192	21600	3488
1988	6192	21670	3499
1989	6192	21500	3472
1990	6192	21672	3500
1991	6192	21680	3501

Kaynak:Trabzon İl ve Maçka İlçe Tarım Müd. verileri.

Şekil 3.6. Değirmendere Havzası'nda yıllara göre mısır üretimi

yiyeceği olarak değerlendirilmekte, 30-40 cm. kadar, toprağa saçak şeklinde açılan kök kısmı ise daha sonra elle koparılmaktadır. Bu surette gevşetilen toprak yüzeyi, saganak halindeki yağışlarla yüksek eğimli yamaçlardan aşağıya doğru taşınmaktadır. Gelecek yıl toprağın tekrar ekime hazırlanabilmesi için tarla yüzeyi el kazmalarıyla bir kazma ağzı (30 cm. kadar) havalandırılmakta ve dolayısıyla eğim doğrultusunda aşağıya çekilmektedir. Böylece her yıl tekrarlanan müdahalelerle toprak, yukarıdan aşağıya hareket ettirilmekte, zaten az olan tarım arazisi 7-10 yıl sonra tamamiyle kaybedilmekte ve neticede ankayanın ortaya çıktığı bu alanlar nüfus tarafından terk edilmektedirler (Foto 20).

Mısırın ekonomik değeri bakımından birinci tür ürün olarak ekildiği %35 oranındaki tarım arazisinden başka, tütünün birinci ürün olarak dikildiği alanlarda da tütün hasadından sonra (ağustos ayı içerisinde) sonbahar mısırı (güzlük) ekilmekte, ancak bu ürünün mısır verimi beklenmeden, sadece gövde kısmından kışlık hayvan yiyeceği olarak faydalanılmaktadır. Bu bakımdan, sonbahar mısırının genel mısır üretimine katkısı pek fazla olmamakta ve genellikle hayvan yemi olarak değerlendirilmektedir.

Bölgemizdeki mısır ekim alanlarının, yerini özellikle fındık üretim alanlarına terk ettiği ve üretim miktarının düştüğü görülmektedir. Nitekim, son yıllarda (1985-1991) mısın ekim alanı %24.0 (1958 ha.) oranında daralmış, buna karşılık üretimi de %10.2 (324 ton)'lik bir artış kaydetmiştir (Tablo 3.7). Gözlemlerimize göre, ekiminden vazgeçilen mısırın üretim alanları, çoğunlukla eğimin yüksek olduğu sahalardır. Günümüzde (1990 yılı sonrası) daha düşük eğimdeki alanlarda üretilmeye başlanmasıyla, verimde artış sağlanarak, yaklaşık 400 kg/ha. olan Türkiye ortalamasına olduça yaklaşılmıştır (Doğanay, 1992, s:124).

Uygun olmayan tarım arazilerine mısır ekilmesinden vazgeçilmesinin asıl nedeni, elde edilen gelirin fındığa göre daha düşük ve üretiminin zahmetli oluşudur. Yöremizden dışarıya olan göçlerin çokluğu, tarlada çalışacak insan gücünü

de azaltmıştır. Halbuki, fındık bir defa dikilir ve mısıra göre pek fazla bakım gerektirmez. Aslında toprağın muhafazası bakımından çok olumlu olan bu tercih,giderek yaygınlaşmaktadır (Tablo 3.9).

Mısır ekim alanları yükselti kademesine bağlı olarak, aşağıdan yukarıya doğru giderek artmaktadır (Şekil 3.2). Bunda, Yukarı kademeye doğru çıkıldıkça, köylerin hayvancılık fonksiyonunun hâkimiyeti dolayısıyla, ürününün insanlar için yine de başlıca besin maddesini teşkil etmesinin rolü ile gövdesinin hayvan yemi, köklerinin de yakacak olarak değerlendirilebilmesinin çok büyük önemi vardır.

Mısırın başlıca üretim alanları 500-1200 m. yükseklikleri olup, aile bünyesinde tüketilmesinin yanında, 1/3 oranında ticarî önem de taşır. Maçka ve Trabzon'da pazarlanan ürün, aile ekonomisine de ek gelir sağlamış olur. Ancak, daha yüksek ve daha alçak seviyelerde genellikle bahçe ziraati şeklinde üretilir ve tamamı aile bünyesinde tüketilir.

Mısır üretimi için gerekli iklim şartlarının kaybolmaya başladığı 1200 m. yükselti seviyesinden sonra, düşük verimli mısır üretiminin yanında, buğday üretimine de rastlanmaktadır. Maçka Deresi'nin havzasında yer alan Sındıran ve Çamlıdüz köylerinde ekilen buğday, yaz buğdayı niteliğindedir. Kış sonunda ekilir ve yaz mevsimi ortalarında hasadı yapılır. Yaklaşık 11 ha. tarım alanında 25 ton kadar gerçekleştirilen üretim, tamamen bu iki köyden sağlanmaktadır. Buğday ekim alanı ve üretimi de mısırda olduğu gibi, yıllar itibariyle önemini giderek yitirmektedir. Çünkü, 1985 yılında aynı üretim bölgesinden 43 da. alanda 15 ton kadar üretilmekte idi.

3.1.3.2. Fındık

Araştırma bölgemizde fındık üretiminin yapıldığı sahalar, genel tarım arazilerinin %53 (9297 ha.)'ü gibi önemli bir kısmını teşkil etmektedir. Bir meyva olmasına rağmen fındığı, yörenin ekonomik yapısı üzerinde en büyük ağırlık taşıması sebebiyle, ayrı bir başlık altında incelemeyi uygun bulduk.

Kıyıdan itibaren yaklaşık 500 m. yükselti seviyesine çıkılıncaya kadar olan sahada yer alan köylerin genel alanlarının ortalama %75-80'ini, fındık bahçeleri oluşturmaktadır (Foto 61). Bölgemizde tarım yapılan sahaların önemli bir kısmının bu yükseltiler arasında dağılış gösterdiği hatırlanırsa, fındık üretiminin ilgili köylerin ekonomilerinde nedenli önem taşıdığı ortaya çıkar. Daha yüksek seviyelere doğru çıkıldıkça, fındık üretiminin aile ekonomisindeki önemi azalmakta ve yerini, ikinci dereceden geçim kaynağı olan hayvancılık veya mısır üretimi almaktadır. Çünkü, fındık bitkisinin ürün verebilmesi için gerekli olan optimal iklim şartları giderek kaybolmaktadır.

Yüksekliğe bağlı olarak, kış şartlarının giderek ağırlaşması ve fındığın karanfil açma döneminde (mart ayı sonu, nisan ayı başı) don olayının olağan hale gelmesiyle, üretim kalitesi düşmekte ve iç tutma yavaşlamaktadır (Emiroğlu, 1970,s:88). Bu bakımdan, özellikle 600 m. yükselti seviyesinden itibaren üretimin ekonomik değeri oldukça düşer. Halbuki, 1200 m. yükseltisindeki Meryemana civarında ve Sındıran Köyü'nün Maçka Deresi boyunca yabanilerine rastlanmakta (Foto 22) ve yöremizin fındığın ana vatanı olduğu yönündeki fikirler kuvvetlenmektedir(Doğanay, 1992,s:218-223).

Fındık, ağaçsı bir bitki olup, yılda bir defa ürün vermektedir. Araştırma sahasında hasat zamanı 1-20 ağustos tarihleri arasıdır.İklim şartlarına son derece duyarlı olduğu için, rekoltesinde yıllar itibariyle farklılıklar olabilmektedir. Fındık dikim alanlarında ise son yıllarda önemli artışlar meydana geldiği görülmektedir. Bunda sahamızdan dışarıya olan göçlerin etkileriyle, tarlalarda çalışabilecek nüfusun giderek azalmasının önemli etkileri olmuştur. Çünkü, fındık bitkisi fidân olarak dikildikten 3-5 yıl sonra ürün vermeye başlar ve yılda bir kez seyrekleme, ilaçlama ve gübrelemenin dışında fazla bir bakım gerektirmez. Üstelik, bu faaliyetler de fazla bir zaman almaz. Göç eden aileler, bahçelerin bakımını ve ürününün toplanmasını ücret ödeyerek veya yarıcılık usulüyle yaptırırlar. Dolayısıyla,

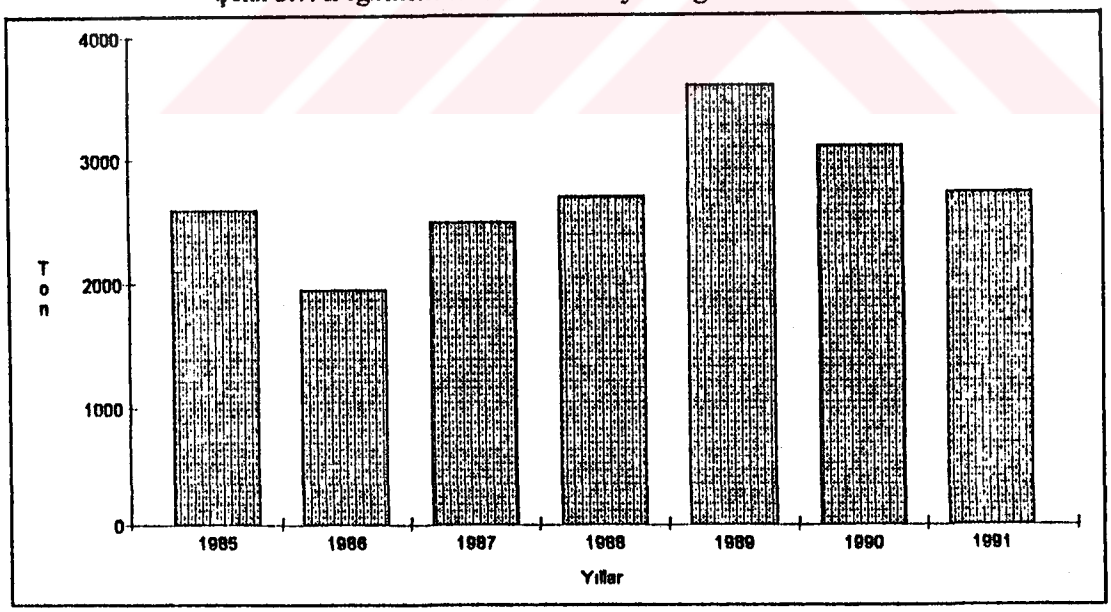
fındık tarımı onlar için önemli bir yük teşkil etmez. Halbuki, mısır, tütün veya diger bahçe ürünleri yıl boyunca zahmetli bir çalışmayı gerektirir. Aslında mısır ve tütün tarım alanlarının, yerini fındık üretim sahalarına bırakması, yörenin önemli problemi olan, yüksek eğimli yamaçlardaki

Tablo 3.8. Değirmendere Havzası'nda fındık üretimi ve verimliliğin yıllara göre durumu(1985-1991)

Yıllar	Ekim alanı(ha.)	Üretim(ton)	Verim(kg/da)
1985	9075	2600	286
1986	9100	1950	214
1987	9150	2500	273
1988	9150	2700	295
1989	9297	3600	387
1990	9297	3100	333
1991	9297	2733	293

Kaynak:Trabzon il ve Maçka ilçe Tarım Müd. verileri.

Şekil 3.7. Değirmendere Havzası'nda yıllara göre fındık üretimi

erozyonun önlenip toprağın muhafazasının sağlanması bakımından oldukça isabetlidir. Fakat bu tercih mezere alanlarında da görülmekte ve fındık tarım alanları dikey doğrultuda genişlemektedir. Yüksek alanlardan benzer şekilde yararlanmak doğru olmadığı gibi, hayvancılığa ve ormancılığa önemli darbeler vurulmaktadır. Yapılması gerekli olan, eğer dikim yapılacaksa, uygun sahaların bir plân dahilinde tespit edilmesidir. Nitekim, son yıllarda dikim alanlarının artmasına karşılık üretiminin, dolayısıyla veriminin düşmesinin asıl sebebi, epizodik elverişsiz iklim şartlarının yanında, bu tür uygulamalardır.

Gerçekten de, sahamızda 1985 yılından itibaren geçen 7 yılda, fındık dikim alanlarında %2.4 oranında artış sağlanmış, ancak verim, üretimdeki bütün iyileştirmelere rağmen (özellikle aşağı kademe köylerinde) aynı değerde artış göstermemiştir. Tablo 57'den de anlaşılacağı üzere, 1989 ve 1990 yıllarında görülen max. artışlar, daha çok ilgili yıllarda olağan üstü uygun iklim şartlarının meydana gelmesindendir (Tablo 3.8, Şekil 3.7).

Fındık mahsulü daldan yaş olarak (zuluf-çotanak) toplanır. Önceleri harmanlarda güneş altında kurutulmaya bırakılır, günlerce bekletilip, çubuklarla dövülerek zulufundan çıkartılırdı. Fındık taneleri de aynı harmanda güneşlendirilerek kurutulurdu. Üreticiler, harmanda 15-30 gün süren zahmetli bir faaliyeti bütün aile fertleri ile birlikte sürdürürlerdi. Harman, evin varsa yakınında, yoksa daha uzaktaki düşük eğimli bir alanda ayrılır, ürünü geceleri de kollamak üzere, kenarında tamamen ahşap malzemeden ve yerden 2 m. yüksekliğindeki 4 kalas üzerine 2x2 ebatlarında **kelif** adı verilen barınak, derme çatma olarak inşa edilip, üzeri de tahta veya çinko ile kaplanırdı. Bazı aileler bu işleri küçük bir çadırla da yerine getirebilirlerdi. İnsanlardan ziyade yabanî hayvanlardan veya geceleyin aniden yağacak sağnak yağışlara karşı fındık ürünü beklenmek suretiyle tedbirler alınırdı (Foto 66). Çünkü, harman yerinin eğimi uygun olmadığından, düz alanlardan seçilmesine rağmen, âni sağanak

yağışları, ürünün önemli bir kısmını alıp götürürdü.

Harman zamanı yöre halkının sosyal kaynaşmasına da sebebiyet verirdi. Özellikle geceleri, harman bekleyen gençler bir araya gelip mani ve türküler söyler, birbirlerine yemek ikramlarında bulunurlardı. Genç kızlar, imece usulü komşulara karşılıklı giderek, fındığın zuluftan çıkarılmasına yardımcı olurlar, bu arada beğenilen kızlar ailelerinden gelin alınırlardı.

Günümüzde dalından toplanan fındık, **patos** adı verilen makinelerle bir kaç saatte zuluftan çıkarılmakta, ürün kaybı ve zahmet en az düzeye inmektedir. Ancak, insan hayatında çok önemli olan bu yöresel gelenekler de yavaş yavaş ortadan kalkmaktadır.

Fındığın hasat edilmesinin, bu ürünü az miktarda üreten veya hiç üretmeyen nüfusu ilgilendiren, bir de ekonomik boyutu vardır. Geniş fındık bahçelerine sahip zengin aileler, ürünlerini yakın çevre köylerinden veya şehirden temin ettikleri gündelikçi işçilere toplatırlar. Dolayısıyla, maddî geliri düşük ailelerin bütçesine bir ay için de olsa ek gelir sağlanır. İşçiler, çalıştıkları süre içerisinde, eğer uzak yerlerden geliyorlarsa çalıştıkları aileye misafir edilirler.

Fındık bahçeleri aynı zamanda, ot temin edilen alanlardır da. Hayvan besleyen aileler, ürünü artırıcı hayvan ve sunî gübreler yanında, ot verimini arttırıcı gübreleri de kullanarak sığırlarına kışlık ot temin ederler. Genellikle aşağı kademe köylerinin fındık üretim alanlarında gerçekleştirlen bu faaliyet neticesinde, az sayıdaki hayvanların ot ihtiyacı karşılanır ve bu köylüler, yaylacılığa pek rağbet göstermeyip ahır hayvancılığı yaparlar. Ayrıca bu bahçeler, yazın yaylaya çıkarılan koyunların dönüşlerinde kışladıkları alanlardır. Kıyıya yakın sahalarda kışlar sert geçmeyip, pek fazla kar yağmadığı için yaylalardaki fırahtiler buralarda da kurulur ve koyunlar yakın çevredeki fındık bahçelerinde de yayılarak yeşil otlarla beslenirler ve akşamları da çevirmelerde barınırlar. Sürüyü 1-2 çoban güder, çayır veya varsa fındık kelifinde barınırlar. Bahçe sahibi ise

kışlama kirası alabildiği gibi, koyun gübresini doğal olarak bahçe toprağına kazandırmış olur.

3.1.3.3. Tütün

Araştırma sahamızın kıyıya yakın kesimleri aynı zamanda tütün tarımına da müsait olan mahfuz bir alandır. Bölgenin kuzey batısındaki Fener Burnu'nun oluşturduğu set, kışın yağmur getiren sert kuzeybatı rüzgarlarının koruyuculuğunu yapar ve sahamız bundan olumlu yönde etkilenir. Dolayısıyla, Akçaabat ve Trabzon'u içine alan tütün tarım bölgesine komşu olması sebebiyle, yöremizde de yer yer tütün üretilmektedir. Üretimin dikey sınırını 600 m. yükseltisi teşkil etmekte ve genellikle havzanın aşağı kesiminin, sabah güneşini erken gören doğuya bakan yamaçlarındaki arazilerde tarımı yapılmaktadır (Şekil 3.2).

Vejetasyon süresi boyunca istek duyduğu 70-80 günlük açık ve güneşli bir dönem ile 500-1000 mm. yıllık yağış miktarı, yaklaşık olarak yöremizde bulunmaktadır (Tekel İşl. Gen. Müd., 1986, s:11). Her ne kadar ilkbaharda alınan fazla orandaki yağışlar **mavi küf** adı verilen hastalığa sebep oluyorsa da, ilaçlama ile bu problem giderilmektedir. Ayrıca, kurutma dönemlerindeki yaz yağışlarının olumsuz etkileri de beşerî tedbirlerle ortadan kaldırılmaktadır.

Yöremizde üretilen tütünler **Şark Tipi**'nde olup, sert içimlidir (Doğanay, 1992, s:133-150). Doğu Karadeniz Bölümü'nde Akçaabat çevresinde doğal yetişme ortamı bulan bu ürünün, yöremize kadar olan geniş alanda üretilmeye başlanmasının nedeni, 1975 yılından önceki dönemlerde tütüne verilen teşvik ve yüksek fiyat idi. Uygun olmayan alanlarda da dikilmeye başlanan tütünlerdeki düşük kalite nedeniyle, teşvikler bu yıldan itibaren kaldırılıp, kapa tütüne (kalitesiz tütün) az fiyat verilence, doğal olarak yerini önemli ölçüde fındık ve mısır üretimine terketmiştir.

Tütünün dikim alanlarında, özellikle 1988 yılından itibaren meydana gelen azalmaya rağmen verimin artması,

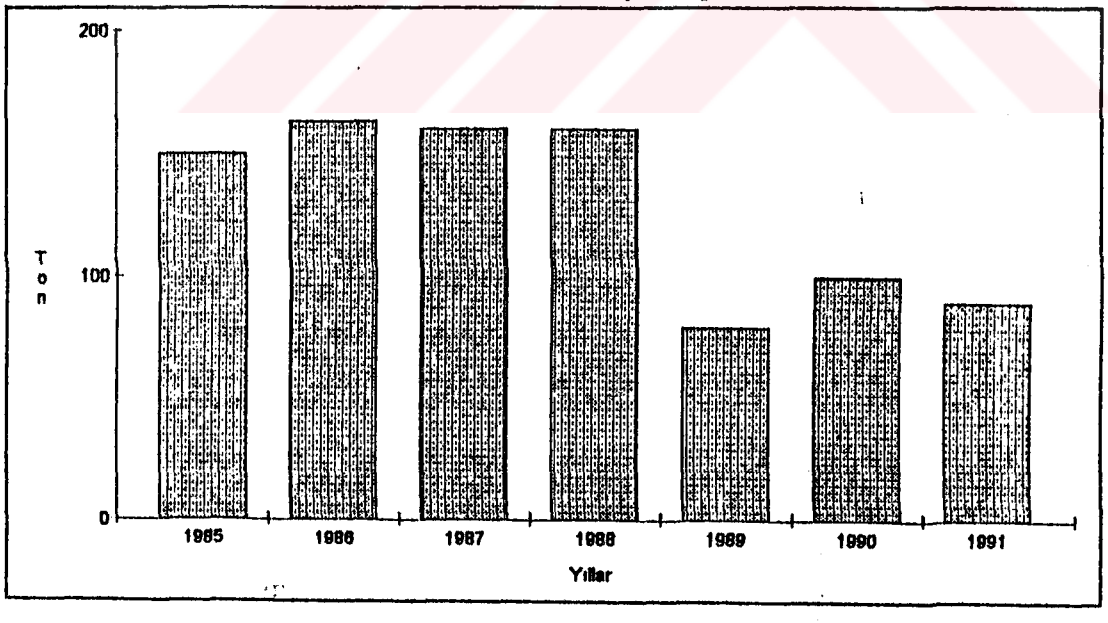
elverişli yetişme ortamına çekilmekte oluşunun ve azalan üretim alanının, entansif metodlarla degerlendirilip, kaliteli ürün elde etmenin ifadesi olarak düşünülmelidir. Nitekim, ortalama yıllık verim Türkiye genelinde 1070 kg/ha. iken sahamızda 1125 kg/ha.'ı bulabilmektedir (D.İ.E., 1988, s:103).

Tablo 3.9. Değirmendere Havzası'nda tütün üretimi ve verimliliğin yıllara göre durumu(1985-1991)

Yıllar	Ekim alanı(ha.)	Üretim(ton)	Verim(kg/da)
1985	136	150	1102
1986	136	163	1198
1987	120	160	1333
1988	120	160	1333
1989	80	80	1000
1990	80	100	1250
1991	80	90	1125

Kaynak:Trabzon Tekel Başmüdürlüğü verileri.

Şekil 3.8. Değirmendere Havzası'nda yıllara göre tütün üretimi

Uretimi yapılan alanlar, yöremizin genel tarım arazisinin %0.5 (80 ha.)'ini oluşturmakta ve 1991 yılı itibariyle 90 ton ürün elde edilmektedir. Bazı yıllar görülen üretim azlığı ise iklim şartlarının elverişsizliginden ileri gelmektedir (Tablo 3.9).

Sahamızda tütün üreticisi yerleşmelerin başında 33370 kg. ile Esiroglu gelmekte ve genel ürtemin %37.1'ini saglamaktadır. Mataracı (4040 kg.), Sakızlı (2050 kg.), Tosköy (1275 kg.) ve Yeşilyurt (1080 kg.) köyleri de diger önemli tütüncü köylerdir. Ancak, şunu önemle belirtmek gerekir ki, bu sanayi bitkisine ayrılan tarım arazileri, aynı köylerin ikinci-üçüncü dereceden ürüne ayrılmış topraklarıdır. Kaldıki, saha genelinde az oldugu gibi, köy tarım arazilerinin de önemsiz bir kısmında dikimi yapılmaktadır.

Tütünün vejetasyon süresi kısa oldugu için (3-3.5 ay kadar) hasadın yapıldıgı agustos ayı ortalarından itibaren, güz mısırı ekilerek, alanı ikinci defa degerlendirilerek kışlık hayvan yiyecegi saglanır. Bazı aileler ise fasulye, patlıcan, domates, biber gibi sebzeleri dikerler. Halbuki, aynı tütün tarlası şubat ayı sonundan itibaren patates de dikilerek, mayıs ayı sonlarına kadar hasat edilip, toprak, tütün dikimine hazırlanmıştır.

Görülüyor ki, sahanın özellikle kıyıya yakın alanlarının elverişli toprak ve iklim şartları yılda bir kaç kez ürünün alınmasına avantaj saglayıp, tarım alanlarının nüfusa olan yetersizligini kısmen de olsa gidermektedir. Tütünün kurutulup saklanması yurdumuzun diger bölgelerinden farklıdır. Çünkü, bu bitki kurutulma aşamasında ıslatılmamalıdır. Halbuki, yöremizde yazın güneşli bir hava hali ardından, ansızın saganak yagmur yagabilmektedir. Bu olumsuz faktörden korunmak için tütün damları inşa edilmiştir (Foto 67). Kurutulduktan sonra gerek tütün damlarında, gerekse evlerde nemlendirilmeye alınan, dikimlerden başlandıgından ancak, bir yıl sonra yorucu faaliyetler sonucunda satışa hazır hale getirilmektedir.

3.1.3.4. Bahçe tarımı

Sahamızda tarım arazilerinin geniş parseller oluşturmaması, onlara tamamen bahçe görüntüsü vermesine rağmen, buraya kadar işlenen konularda genellikle üretilip satılan ve aileler için başlıca geçim kaynağını teşkil eden ürünler, bahçe ürünleri dışında değerlendirildi. Bahçe tarımı başlığı altında ise daha ziyade, her ailenin 1-2 da.'lık ve konutlarının etrafında yer alan, tarıma ayrılmış arazilerde üretim yapılan ve ailenin ekonomik bünyesinde tüketilip, ticarî değeri pek fazla olmayan ürünler konu edinildi. Yıl içinde yeterli orandaki yağış ve diğer iklim elemanlarının varlığı, uygun toprak yapısı üzerinde, yaz yağmurlarından hoşlanmayan ve sulamalı üretilmeye elverişli üzüm, karpuz, muz gibi kurakçıl meyva ile benzer özellikteki sebzeler dışında, hemen her tür bahçe ürününün yetiştirilebilmesine imkân sağlamıştır.

Sebzecilik: Yörede üretilen bahçe ürünlerinin başında sebzeler gelmektedir. Patates ve fasulye ise bunların başlıcalarıdır.

Aileler sadece kendi tüketimlerini düşünerek, patates ve fasulye üretimine pek az tarım alanı ayırırlar. Asıl yararlandıkları araziler, birinci ürün olarak üretilen tütün ve mısır dikilerek değerlendirilmektedir. Tarım arazisi geniş olan aileler bu tür alanları değerlendirerek ekonomilerine ek gelir katarlar.

Araştırma sahasında öncelikli ürün olarak patatese 460 ha., kuru fasulyeye ise 210 ha. tarım arazisi ayrılmıştır. Ayrıca üretilen lahana, marul, taze soğan, patlıcan, domates, yeşil biber, salatalık gibi sebzelerin üretim sahaları m^2'lerle ifade edildikleri ve son derece dağınık olmaları sebebiyle tespit edilmeleri oldukça zordur. Ancak, patates, kurufasulye ve diğer ürünlerin ekildikleri bahçe alanlarına, tütünün ve mısırın üretim alanlarında ikinci-üçüncü tür ürün olarak ekildikleri ve üretimlerinin yapıldığı da dikkate alınırsa, gerçek sebze üretim alanlarının, mevcudun en az iki

Tablo 3.10. Değirmendere Havzası'nda bazı sebze türlerinin yıllara göre üretimi(1985-1991)

Yıllar	PATATES Ek.alanı(ha.)	Üretim(ton)	KURU FASULYE Ek.alanı(ha.)	Üretim(ton)
1985	380	6950	210	230
1986	420	8985	250	215
1987	440	9000	280	250
1988	440	9000	250	200
1989	455	9100	210	210
1990	460	9800	210	160
1991	460	9200	210	189

Kaynak:Trabzon il ve Maçka ilçe Tarım Müd. verileri.

katı olduğu söylenirse abartılmamış olur. Çünkü, dar bir arazi parçasından geçimini temin etmek zorunda olan yoğun nüfuslu aileler, toprağını max. ölçülerde değerlendirmek zorundadırlar ki, ihtiyaç hissettikleri sebzelere de ayrıca gelirlerinin bir kısmını harcamasınlar.

Aile bünyesinde yıl boyunca tüketilen temel sebzelerden olan patates, 1991 yılında 9200 ton, kurufasulye ise aynı yılda 189 ton üretilmiştir (Tablo 3.10). Son yıllarda patates üretim alanları ve üretimi giderek artmakta, kuru fasulye üretiminin yapıldığı alanlar ise tütün ve mısır gibi aslî ürünlerin, yıllara göre arz-talep dengesine bağlı olarak artıp-azalmaktadır.

Sebze alanları dar olduğu için bakımları son derece kolaydır. Sulama gerekmediği gibi, yıl boyunca ahırların altında biriktirilen sığır kermeleri gübre olarak değerlendirildiği için verim bir hayli yüksek olup, üretim sadece ailelere yeter miktarlardadır.

Patates ve fasulyeden sonra, kara lahana da yöre halkının beslenmesinde önemli olup, üretimine en çok rağbet edilen sebzelerdendir. Soğuğa dayanıklı olduğu için en yüksek kademelerdeki köylerde bile geniş üretim alanına sahiptir. Halbuki, bu üç ürün dışındaki sebzelerin çoğu, yüksek

alanlardaki tarım arazilerinde üretilemediklerinden, bu seviyelerde yaşayan insanlar, sağlıkları için yeterli çeşitteki gıda maddelerini alamamaktadırlar. Dolayısıyla, yetersiz beslenme ortaya çıkmakta ve özellikle çocuk ölüm oranına daha sıklıkta rastlanıp, yetişkenlerde guatr hastalığı yaygın hale gelmektedir.

Patates, aşağı kademe köylerinin yanı sıra, 1250 m. yüksekliğine kadar olan mezraa alanlarında açılan orman topraklarında, lahana ve yeşil soğan yaklaşık 2700 m. yüksekliğine kadar olan oba-yayla alanlarında meskenlerin etrafında çevrilen bahçelerde de aile bünyesinde tüketilmek üzere üretilmektedir (Foto 30). Tarım alanı yetersiz olan ailelerin çoğunlukta olduğu yöremizde, fındık üretiminin son yıllarda getirdiği maddî bir girdinin giderek azaldığına bakılırsa, bu ürünün yerine Akdeniz ve Ege bölgeleri ile Samsun'dan getirilerek sahaya yüksek bir maliyet ile ulaştırılan sebzelerin dikilmesi zorunludur. Çünkü, Trabzon İl Merkezi'nin yakın çevresi bu bakımdan yeterli iklim ve toprak şartlarına sahiptir. Fındık üretiminin bu kadar yaygın olmadığı 1975 yılı öncesinde üretilen çok miktardaki sebze, yöremizde tüketime yettiği gibi, yakın illere de satılırdı. (Tandoğan, 1979b, s:106). Halbuki, günümüzde bir çok köylüler sebzelerini şehirden temin etmektedirler.

Meyvacılık: Bölgemizdeki nüfusun geçimini temin edebilmek için ayırdığı tarım arazisi üzerinde, üretimini gerçekleştirdiği fındık, mısır, tütün ve sebzelerin yanında, özel bir tarım alanı ayırmaksızın yetiştirdiği ve aile ekonomisine önemli katkıları olan meyva ağaçları bulunmaktadır.

Meyva ağaçları, çoğunlukla dağınık bir şekilde, fındık bahçelerinde yer alırlarken, konutların yakın çevresinde biraz daha sıkça dağılış gösterirler. Bazı türler ise doğal ortamda kendiliklerinden yetişmektedirler.

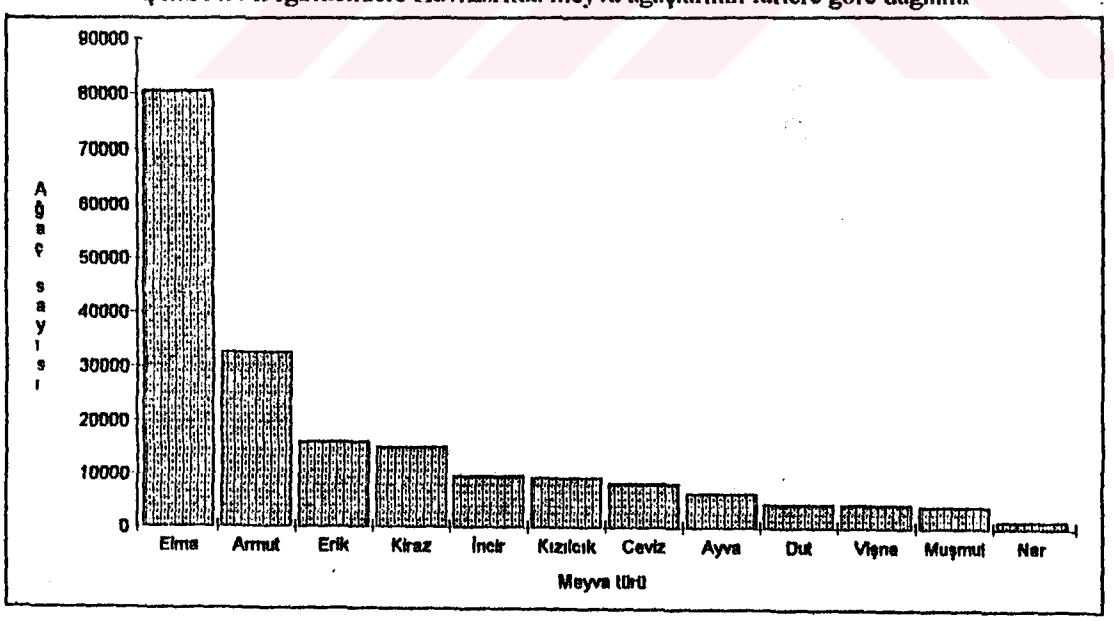
Türlerin yetişmesinde ve dağılışlarında asıl etkili olan faktör iklim şartlarıdır. Örneğin, elma, armut ve ceviz gibi meyveler sahamızdaki bütün daimî yerleşim alanlarında ve tarım

Tablo 3.11. Değirmendere Havzası'nda meyva türlerine göre ağaç sayısı ve üretim(1991)

Meyva türü	Ağaç sayısı	%'si	Üretim(ton)
Elma	80500	41.8	1360
Armut	32500	16.9	560
Erik	16000	8.3	220
Kiraz	15000	7.9	250
İncir	9700	5.0	160
Kızılcık	9250	4.8	95
Ceviz	8300	4.3	76
Ayva	6500	3.4	140
Dut	4600	2.4	35
Vişne	4600	2.4	50
Muşmula	4200	2.1	15
Nar	1500	0.7	15
TOPLAM	192650	100.0	2976

Kaynak:Trabzon il ve Maçka ilçe Tarım Müd. verileri.

Şekil 3.9. Değirmendere Havzası'nda meyva ağaçlarının türlere göre dağılımı

arazilerinde yetişebilmektedir. Çünkü, zaten kurak olmayan yaz sıcaklıklarından rahatsız olmayıp, soğuga dayanıklıdırlar. Bu bakımdan, dagılış gösterdikleri yükselti sınırları 0-1250 m. olarak verilebilir. Halbuki, erik (kara, can), kiraz, vişne, incir, muşmula, dut, nar ve ayva, 750 m. yükseltisinden itibaren optimal yetişme şartlarını kaybederler. Dagılış gösterdikleri alanlar ise özellikle fındık tarımının yogunlukta oldugu sahalardır. Dut, nar, kiraz ve incir ise kıyıya yakın alanlarda yetişen meyvalar olup, konutların etrafına dikilirler. Muşmula, ceviz ve kızılcık ise dogal ortamda kendiliklerinden yetişirler. Cevizin dagılış gösterdigi alanlar, yayvan yapraklı dogal bitki örtüsünün dagılış gösterdigi kuşaktır. Çünkü, kendisi de yayvan yapraklı bir agaç olup, gövdesinden kereste temininde yararlanılmaktadır.

Fındık behçelerinin vazgeçilmez meyvaları, elma, armut ve kara eriktir. Bu üç ürünün üretim fazlalıkları, fındık üretiminin diger tarım ürünlerine göre sahip oldugu alan oranına büyük ölçüde benzerlik gösterir (fındık %52.7, elma, armut ve erik %65). Toplam üretim miktarı 1991 yılı için 2140 ton'dur (Tablo 3.11). Halbuki, diger meyvaların toplam üretim miktarı 836 ton olup, %35'lik orana sahiptirler. Bu üç ürünün toplam agaç sayıları da genel oranın %59.5'ini teşkil etmektedir (Şekil 3.9). Gerçekten de, sahamızda sadece elma, armut ve erik, aile bünyesinde tüketilmelerinin yanında, pazara da indirilir ve bütçeye ayrı gelir katarlar. Diger ürünler, sadece aile bünyesinde tüketilirler. Yaş olarak yenilmelerinin yanında, reçel ve marmelat yapılır, elma ve armutlar seranderlerde uzun müddet bozulmadan saklanır ve kış boyunca tüketilirler. Sahamızda çok az üretildigi için, Tablo 3.11'de yer vermedigimiz, ancak bahsetmeden geçemeyecegimiz bir meyva da karayemiştir. Taflan adı verilen bu agaçsı meyve, aslında Akdeniz iklim şartlarının bir türüdür. Kıyıdan itibaren 500 m. yükselti seviyesine kadar dagılış gösterebilmektedir. Meyvası üzüm salkımı şeklinde ve siyah tanelidir. Kauçuk yapragına benzer yaprakları vardır. Çogu

evlerin etrafını duvar gibi çevrelemiş ve temmuz-agustos aylarında toplanıp, çok begenilerek tüketilmektedir.

Meyva üretiminin en önemli özelligi, entansif metodlarla yapılmamasıdır. Agaç bakımı, ilaçlama ve aşılamaya pek özen gösterilmez. Üretim kendi haline barıkılmıştır. Ancak, elverişli iklim şartları, kendiliginden de olsa bazı türlerin önemli ölçüde ürün vermesine sebep olmaktadır. Dolayısıyla, üretim miktarı da iklim şartlarının yıl içindeki gidişine sıkı sıkıya bagli bulunmaktadır

3.1.4. Bölge tarımının temel sorunları

Degirmendere Havzası'nda sürdürülen tarımsal faaliyetlerin temel sorunları, dogal faktörlerle ilgili olanlardır. Şüphesiz olarak, yetişme yerinin sahip oldugu dogal şartlar, tarımı birinci derecede etkilemektedir. Zira, nemli iklim şartları, bölgeye suyu seven bitkilerin sokulabilmesini saglamış ve yetiştirilen ürünlerin dagılış ve rokeltelerini belirlemiştir. İklim şartları, kıyıdan itibaren yükseklige bagli olarak kısa mesafelerde degişmekte ve denizin ılımanlaştırıcı etkileri yükseklikle birlikte azalıp, kış şartlarının etkili olmasına yol açmaktadır. Dolayısıyla, deniz seviyesine yakın alanların tarımsal ürün çeşitliligi, yükseklik arttıkça azalmaktadır. Mevcut ürünler K-G dogrultusunda geniş alanlara sahip olamamakta ve daha çok D-B uzantısında, kuşak şeklinde bir dagılış göstermektedirler.

Tıpkı iklim şartları gibi, topografyanın kıyıdan itibaren yükseklikle artan engebeli yapısı, tarıma ayrılan arazi oranının azalmasına yol açmakta, aile başına daha küçük parseller düşmektedir. Ayrıca, seviyelere bagli olarak toprağın verimliligi azaldıgından, üretilen tarım ürünlerinden elde edilen verim yeterli olmamaktadır.

Dogal orman alanlarının kıyıya yakın seviyelerden itibaren başlaması da tarım alanlarının güneye dogru genişlemesini dogal olarak engellemektedir. Kaldı ki, bu alanlar zaten tarıma uygun degildir. Buna rağmen, mezraa

alanlarına ve açılmak suretiyle orman alanlarına fındık dikilmekte, ancak optimal yetişme şartlarına sahip olmadığından düşük rekolte gerçekleşmektedir.

Tarım alanları ve üretimin mevcut nüfusa yeterli olmadığı özellikle orta ve yüksek kademe köyleri, önemli nüfus kaybına uğramaktadır. Aşağı kademe köylerinde de nüfusun azalmasıyla, tarlalarda yılda bir kaç kez ürün alınabilmesi avantajı olmasına rağmen, ihtiyaç hissedilen iş gücü kalmamış, bahçe ürünlerinin yerini süratle yıllık ürün veren fındık bahçeleri almıştır.

Azalan bahçe ürünleri zamanla ailelere yetersiz kalmakta ve aynı ürünler pazardan (fındıktan kilo başına elde edilen gelirden daha fazla) ücret ödenerek temin edilmektedir.

Engebeli olan tarım alanlarına tarım makinaları giremediğinden, insan gücüne şiddetle ihtiyaç vardır. Bu bakımdan, gerek fındık, gerekse mısır ve tütün üretimine gerekli ilginin gösterildiği söylenemez. Gübreler sırtta taşınarak toprağa verilmekte, tarlaların ekime hazırlanması, hasat ve ürünün taşınması, tamamiyle insan emeğiyle gerçekleştirilmektedir (Foto 68). Az sayıdaki aile bu hususta eşek veya katırdan yararlanmaktadır.

Sahamızdaki yoğun tarımsal faaliyetler arasında, sadece sulama için beşerî müdahale yoktur. Bitkilerin fizyolojik gelişmesi için gerekli olan su, topraktan ve yağmur şeklinde sağlanır. Ancak, fazla yağış, toprağın yüzeye yakın kısımlarında yıkanmaya sebep olup, kireç birikimini engellediği için, özellikle fındık üretiminde olumsuzluklara yol açmaktadır. Bu tür toprakların, doğal kireç serpilerek, mineral madde desteği sağlanmaya ihtiyaçları vardır.

Tarım alanlarının az oluşu, daha çok doğal gübre kullanımını yaygınlaştırmıştır. Ekonomik gelir düzeyi düşük olan aileler, biriktirdikleri ölçüde hayvan gübresini toprağa verirler. Çünkü sunî gübre satın alamazlar. Nitekim, alanımızda ha. başına kullanılan sunî gübre miktarı 125 kg. kadar olup, Türkiye genelinde bu rakam 541 kg.'ı bulmaktadır (D.İ.E., 1989, s:191).

Bahçe tarımı geçim tipinde yapıldığı için genellikle ailelere ayrıca gelir sağlamaz. Geçmiş yıllarda (1970'li) bu bazda sahamıza (özellikle kıyıya yakın alanlara) önemli para girdisi sağlanmakta idi. Günümüzde (1993 yılı) 1 kg. fındık 10-15 bin TL. gelir sağlarken, örneğin, yıl içinde ilkbahar ve sonbahar mevsimlerinde iki defa üretilebilen taze fasulyeye 8-15 bin TL., 1 kg. patatese 5-7 bin TL., 1 kg. armuta veya elmaya ise 10-15 bin TL. ücret ödenerek satın alınmaktadır. O halde, yılda 3-4 kez ürünün alındığı kıyıya yakın tarıma uygun bahçelerde, özellikle sebze üretimine önem vermek gerekmektedir. Bölgenin kısıtlı tarım toprağı potansiyelinin, daha az gelir getiren fındık gibi yıllık bir ürüne ayrılması, bölge plânlaması açısından da pek çok sorunları ortaya çıkarmaktadır (Doganay, 1984, s:78).

Gerekli aşılama ve diğer ıslah çalışmaları yapıldığı takdirde, yörenin özellikle armut, elma ve erik meyvaları bakımından potansiyel avantajlara sahip olduğunu, tamamen bakımsız bir şekilde bile olsa, üretilen yüksek miktarlarına bakarak anlamak mümkündür.

Günümüz tarım alanlarının dağılış ve kullanımlarında gözlenen problemlerin ışığında, tarım arazilerinin, hangi tür ürüne, hangi eğim ve verim kapasitesindeki toprağın gerektiğine bakılmaksızın, gelişigüzel ve plânsız bir şekilde değerlendirildiğini, ayrıca mevcut tarım topraklarının yarıya yakınının gerçekte topografyanın uygun olmayan kısımlarından elde edildiklerini ve dolayısıyla, çevrenin ekolojik dengesinin bozulmasına yol açtığı belirtilebilir. Bunun için, sahada dikey doğrultudaki tarım alanı açmalarına daha fazla tahammül yoktur. Eğimin uygun olmadığı tarım alanları doğal ortama terkedilmeli, geri kalan araziler verim kapasitelerine göre belirlenip, tarım ürünlerinin üretiminde kullanılmalıdır.

3.2. Hayvancılık

3.2.1. Genel bakış

Değirmendere Havzası'nın sahip olduğu doğal çevre şartlarının, yöre insanına sunduğu alternatif geçim kaynakları arasında, hayvancılığın çok önemli bir yeri vardır. Ortalama yükseltisi yaklaşık 2400 m.'yi bulan yüksek dağlık alanların su bölümü hattından itibaren, deniz seviyesine kadar olan uzaklık, kuş uçuşu olarak 60 km. kadardır. Çok kısa olan bu mesafe içerisinde yer alan ve akarsular tarafından son derece fazla parçalanmış topografik yapı, aynı zamanda yükseltiye bağlı olarak değişen, birbirinden farklı iklim özelliklerini de ortaya çıkarmıştır.

Topografik yapı ile iklim şartlarının tarım alanlarını ve üzerinde yapılan tarımsal faaliyetleri genellikle 0-500 m. yükseltileri arasındaki dar bir sahaya sıkıştırması, bu seviyelerde hayvancılık için gerekli otlak alanlarının ayrılmasını mümkün kılmamıştır. Buna karşılık daha yukarı seviyelere doğru çıkıldıkça, iklim şartlarının sertleşmesi ve ormanların geniş bir alan kaplaması sebebiyle, tarımsal faaliyetler önemini yitirmiş, yerini hayvancılığa terketmeye başlamıştır. Öyle ki, az orandaki tarım alanları ile daha geniş bir sahada dağılış gösteren meralar, tamamen orman alanlarından kazanılmış olup, aşağı seviyelere göre farklı fonksiyonel nitelik gösterirler. Bu sebeple, hayvancılık faaliyetlerinin yoğunluk kazandığı bu seviyelerde yer alan köyleri, **hayvancı köyler** diye adlandırmak mümkündür. Tahrip edilmemiş doğal orman katının 1000-1800 m.'ler arasında yoğun olduğu ve hayvancılık faaliyetlerine uygun mera alanı bırakmadığı belirtilmişti. Ancak, orman örtüsünün ortadan kalkmaya başladığı ortalama 1800 m. yükseltisinden sonra, plâto görünümünde olan ve sahamızın %40 (44603 km.)'ını oluşturan geniş **Alpin çayır** alanları başlamaktadır. Karın yerden kalkmaya başladığı mayıs ortalarındana itibaren, yaklaşık 5-6 aylık bir dönem boyunca **Alp tipi hayvancılık** için son derece elverişli bir ortam oluşturan bu yüksek dağlık alanlar, ekonomik açıdan değerlendirilmeye çalışılmaktadır.

Hayvancılık potansiyeli açısından yöremiz alanı bu şekilde bir dağılış gösterdikten sonra, değerlendirilmesi

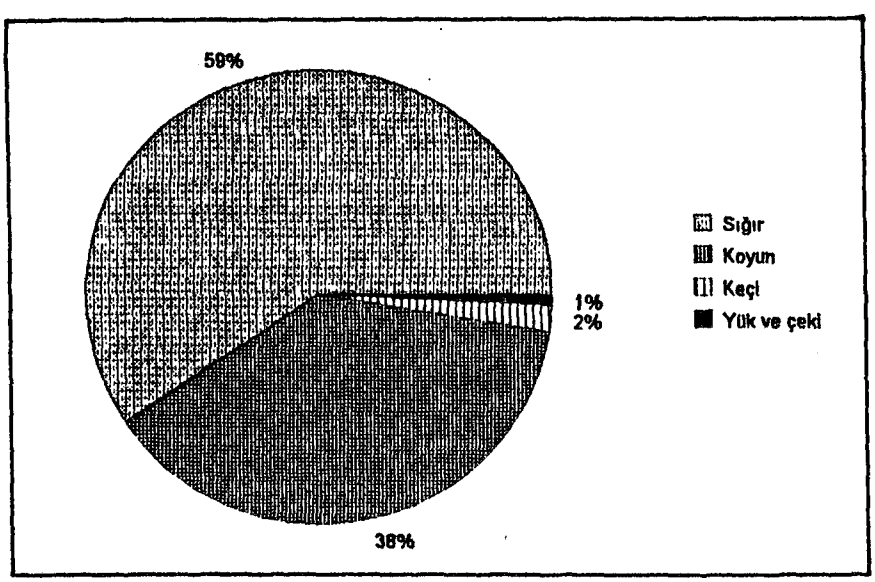
nasıldır sorusuna cevap aranmalıdır. Gerçekten de, 1992 yılı itibariyle, sahada 31214 baş sığır, 20096 baş koyun, 912 baş keçi ile 372 baş yük ve çeki hayvanı olmak üzere toplam 52594 hayvan bulunmaktadır (Tablo 3.12, Şekil 3.10). Başka bir sözle, yörenin hayvan varlığının %59.3'ünü büyükbaş, %39.9'unu küçükbaş, %0.8'ini de yük ve çeki hayvanları oluşturmaktadır. Yerleşmeler bazında ele alındığında, oranlar yer yer değişmekte ise de genel olarak büyükbaş hayvancılığın oldukça görünür bir üstünlüğü vardır (Tablo 3.13).

Tablo 3.12. Değirmendere Havzası'nda hayvan varlığının türlere göre dağılımı(1992)

Türler	Sayısı	%'si
Sığır	31214	59.3
Koyun	20096	38.2
Keçi	912	1.7
Yük ve çeki	372	0.8
TOPLAM	52594	100.0

Kaynak:Trabzon il ve Maçka ilçe Tarım Müd. verileri.

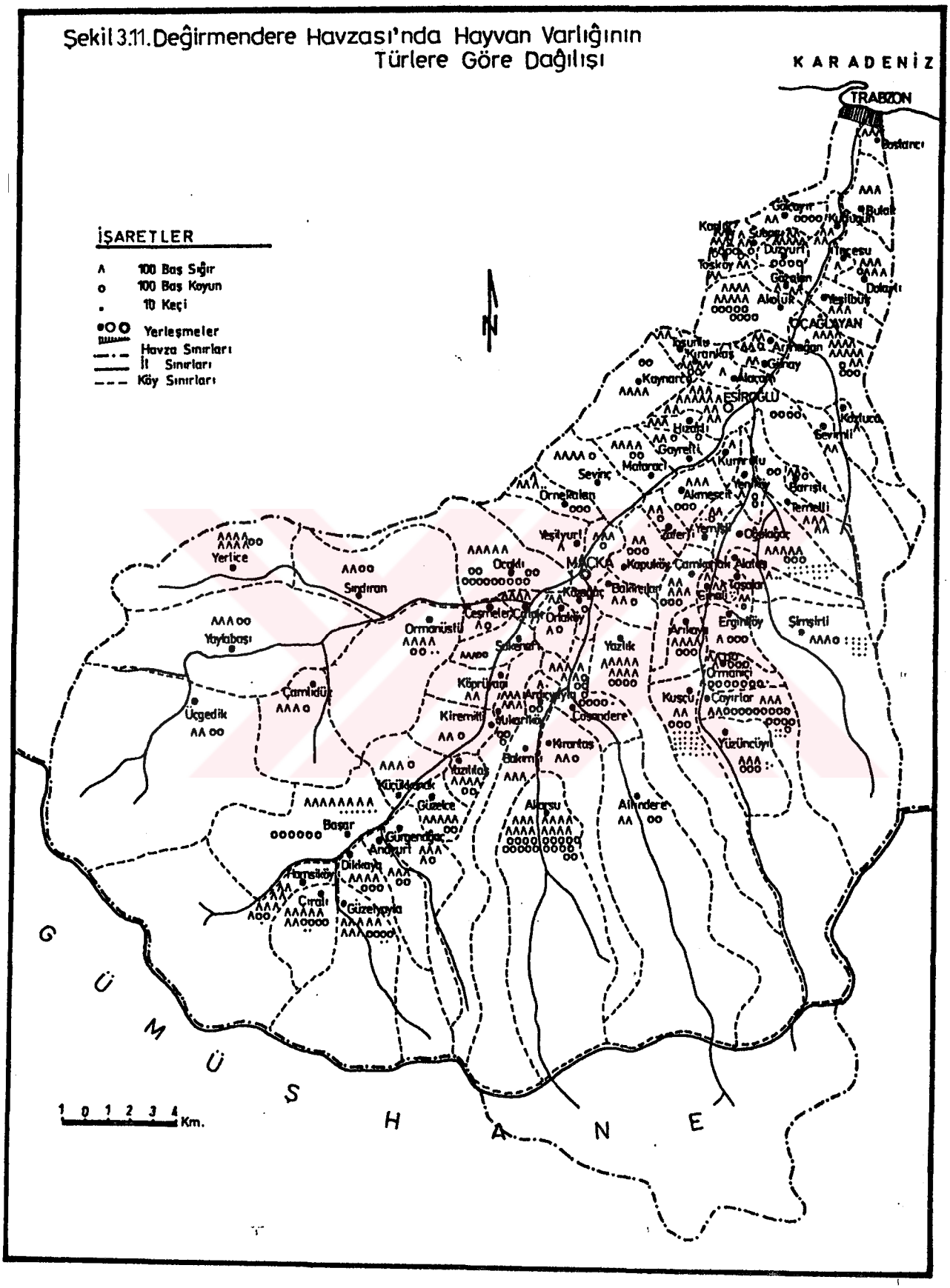
Şekil 3.10. Hayvan varlığının türlere göre dağılımı

Tablo 3.13. Değirmendere Havzası'nda hayvan varlığının yerleşmelere göre dağılışı (1992)

Yerleşme	Büyük baş	Küçük baş		Yük ve çeki			Toplam
	Sığır	Koyun	Keçi	At	Eşek	Katır	
Bostancı	338	-	-	-	-	-	338
Bulak	251	-	-	-	-	-	251
Dolaylı	570	130	-	-	-	-	700
Düzyurt	687	400	-	-	-	-	1087
Gölçayır	225	400	-	-	-	-	625
İncesu	85	-	-	-	1	-	86
Karlık	460	120	-	-	2	-	582
Kutlugün	390	-	-	-	-	-	390
Subaşı	250	110	-	1	1	-	362
Tosköy	355	500	-	2	2	-	859
Yeşilbük	293	-	-	-	-	-	293
ÇAĞLAYAN	1510	350	-	2	3	-	1865
Akoluk	915	945	-	-	6	-	1866
Güzalan	310	-	-	1	1	-	312
Kozluca	80	-	-	-	2	-	82
Sevimli	160	-	-	1	1	-	162
MAÇKA	300	70	-	-	1	-	371
Akarsu	1500	2000	-	20	15	5	3540
Akmescit	280	300	-	1	-	-	581
Alataş	120	27	20	2	3	-	172
Altındere	165	205	-	-	-	-	370
Anayurt	347	174	-	-	2	-	523
Ardıçyayla	140	218	5	1	1	-	365
Arıkaya	350	300	-	3	-	-	653
Bakımlı	287	-	-	1	-	-	288
Bakırcılar	183	68	-	-	4	-	255
Başar	810	610	73	-	8	18	1519
Cinali	327	19	25	2	4	-	377
Coşandere	600	800	5	-	3	-	1408
Çamkonak	515	265	-	2	11	1	794
Çamlıdüz	300	100	-	-	3	-	403
Çatak	360	49	-	1	1	-	415
Çayırlar	500	1400	50	1	5	-	1956
Çeşmeler	140	50	-	-	2	1	193
Çıralı	650	375	18	3	2	-	1048
Dikkaya	410	250	-	3	1	-	664
Erginköy	135	250	-	-	-	-	385
Gürgenağaç	410	130	-	1	7	-	548
Güzelce	490	190	-	1	3	-	684
Güzelyayla	800	425	15	10	18	1	1269
Hamsiköy	750	150	10	1	4	-	915
Kapuköy	165	300	-	2	3	-	470
Kırantaş	200	100	-	2	3	-	305

Şekil 3.11. Değirmendere Havzası'nda Hayvan Varlığının Türlere Göre Dağılışı

Tablo 3.13. (Devam) Değirmendere Havzası'nda hayvan varlığının yerleşmelere göre dağılışı (1992)

Kiremitli	210	60	-	2	4	-	276
Kozağaç	180	70	-	1	2	-	253
Köprüyanı	195	35	-	1	1	-	232
Kuşçu	210	250	280	2	3	-	745
Küçükkonak	285	80	-	-	3	-	368
Nataracı	420	200	-	-	-	-	620
Ocaklı	450	1300	-	2	30	-	1782
Oğulağaç	510	280	185	2	3	1	981
Ormaniçi	275	1200	6	-	4	-	1485
OrmanÜstü	350	200	15	8	7	8	588
Ortaköy	75	130	-	1	-	-	206
örnekalan	400	320	-	-	-	-	720
Sevinç	400	95	-	1	1	-	497
Sındıran	190	180	-	1	3	-	374
Sukenarı	250	200	-	-	2	-	452
Şimşirli	270	90	140	4	12	2	518
Taşalan	175	45	10	-	3	-	233
Üçgedik	210	400	-	1	3	-	614
Yaylabaşı	270	210	-	2	4	-	486
Yazılıtaş	365	140	-	1	2	-	508
Yazlık	750	350	-	2	2	-	1104
Yemişli	160	47	15	2	3	-	227
Yerlice	780	200	-	-	-	-	980
Yeşilyurt	140	10	-	-	-	-	150
Yukarıköy	625	300	-	1	3	-	929
Yüzüncüyıl	250	300	30	1	-	-	581
Zaferli	220	130	-	1	2	-	353
ESİROĞLU	1465	390	10	-	7	-	1872
Alaçam	85	-	-	-	-	-	85
Armağan	400	125	-	-	-	-	525
Barışlı	230	80	-	-	1	-	311
Gayretli	240	50	-	-	-	-	290
Günay	200	40	-	-	-	-	240
Hızarlı	300	80	-	-	-	-	380
Kaynarca	385	200	-	1	1	-	587
Kırankaş	400	200	-	-	-	-	600
Kumrulu	50	4	-	-	-	-	54
Temelli	520	200	-	1	2	-	723
Tosunlu	150	6	-	-	-	-	156
Yeniköy	56	124	-	1	1	-	182
TOPLAM	31214	20096	912	103	232	37	52594

Kaynak: Trabzon İl, Maçka İlçe Tarım ve Trabzon Veteriner İl Müdürlüğü verilerinden yararlanılmıştır

Sahada 100 nüfusa yaklaşık 80 büyük ve küçükbaş hayvan düşmektedir. 1985 yılı itibariyle 135 kadar olan Türkiye ortalamasının yaklaşık %59 oranında daha az gerçekleşen bu miktar, ayrıca her 100 kişiye 46.5 sığır, 29.9 koyun ve 2.8 dolayında da keçi düşecek şekilde gerçekleşmektedir (1992 yılı). Halbuki, Doğu Karadeniz ile Doğu Anadolu bölgeleri arasındaki geçiş kuşağında yer alan İspir ve çevresinde 100 nüfusa 92 baş sığır, 246 baş koyun ve 19 baş keçi düşmektedir. (Köse, 1991, s:269). Doğu Karadeniz Dağları'nın kuzeyi ile güneyi arasındaki hayvan varlığının bu derece farklılık göstermesinin nedeni de doğal çevre faktörlerinde aranmalıdır. Hakikaten, yöremizde kıyıdan itibaren yükselti kademelerine bağlı olarak hayvancılığa verilen önemin değiştiği görülmektedir. Şekil 3.12'den de anlaşılacağı üzere, 0-500 m. yükseltiler arasındaki yerleşmelerde yoğunlaşan nüfusun, tarım alanları üzerindeki baskıcı rolü karşısında, hayvancılık yapılabilmesi için gerekli mera alanı ayrılamamış, toprak elden geldiğince tarımsal amaçlar için değerlendirilmiştir. Sahanın toplam nüfusunun %59.9'unun yaşadığı bu kademedeki 24 köyün hayvan varlığı, sahanın toplam hayvan sayısının %26.9'udur. Ayrıca, her 100 kişiye 35.4 hayvan düşmekte olup, saha geneline göre bu oran oldukça düşüktür. Her ailenin ortalama 1 adet sığırı olmadığı gibi, çoğu köylerde mevcut 50-100 koyun, sadece 1-2 kişiye aittir. Aşağı kademede yer alan bu köylerde beslenen sığırların, aile ekonomisi bünyesinde tüketilmek üzere, sadece sütünden yararlanılır. Hayvanların başlıca besin maddesi ise tarım alanlarından ikinci ürün alındıktan sonra ekilen güzlük mısır bitkisidir. Ayrıca, çeşitli sebze ve ev artıkları da besin maddesi olarak değerlendirilmektedir. Hayvan varlığı giderek azalan bu köylerimizde, yaylacılık da eskisi gibi rağbet görmemektedir. Bazı köylerden 2-3 hane yaylaya çıkmakta ve bazıları da diğer köylülerle birlikte hayvanlarını çobana kiralayarak yaylalara göndermektedirler. Bu kademe köylerinin pek çoğu, genellikle az sayıdaki hayvanlarını ahırda beslemeyi tercih etmektedirler. Örneğin, yaklaşık 850 nüfuslu Temelli Köyü'nde

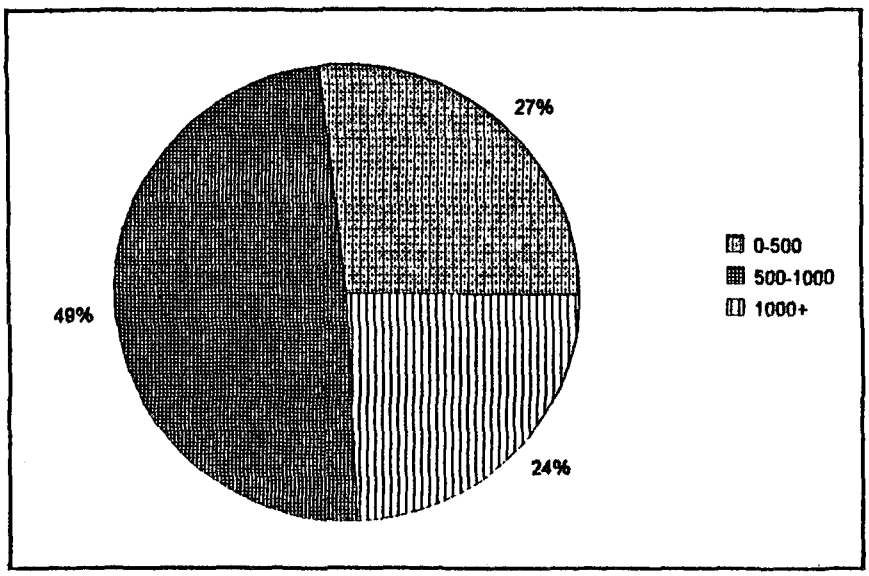
sadece 3 hane, 35 sığır ve 100 koyunla Harman Yaylası'na çıkmaktadır. Aynı köyün geri kalan 845 sığırı ve 100 koyunu ise köyde beslenmektedir. Yaklaşık 850 nüfuslu Bulak Köyü'nde ise 251 baş sığır bulunmasına ragmen, 51 hane (180 nüfus), 150 baş kadar sığırı Deveboynu ve Gırlavu yaylalarına çıkarırlar. Görüldügü gibi, Doganay (1989c, s:577)'ında belirttigi şekilde, aşagı yükseklik kademelerinde yer alan köylerin hayvan varlıgı oldukça azdır. Ancak bazı köylerde hayvan varlıgı yüksek olsa bile, tamamen yayla desteginde sürdürülmektedir.

Tablo 3.14. Değirmendere Havzası'nda hayvan varlığının yükseklik basamaklarına göre dağılımı(1992)

Yükseklik basamağı	Hayvan sayısı	%'si	Nüfus	%'si
0- 500	14157	26.9	39935	59.9
500-1000	25618	48.7	19208	28.8
1000+	12819	24.4	7563	11.3
TOPLAM	52594	100.0	66706	100.0

Kaynak:Trabzon il ve Maçka ilçe Tarım Müd. verileri.

Şekil 3.12. Hayvan varlığının yükseklik basamaklarına göre dağılımı

Daha üst yükselti kademesinde (500-1000 m.) yer alan 41 köyde tarımsal faaliyetlerin azalması, her ne kadar nüfusu göçe zorlamışsa da geriye kalan nüfus, doğal şartların da ortaya koyduğu kolaylıklar sebebiyle, hayvancılığa ağırlık vermiştir. Çünkü, 750 m. yüksekliğinden itibaren başlayarak, orman alanlarına kadar devam eden mezraalar, hayvancılığa uygun şartlar sağlar. Köylüler mezraalardan, kısa bir süre için de olsa hayvanlarını çıkarıp, otlatmaktadırlar. En azından aşağı kademe köylerinde olduğu gibi, hayvanlar dışarıya çıkarıldığında, kültür bitkisi yetiştirilen tarlalara zarar vereceği endişesi yoktur. Bu kademede, hemen her köyün bir mezraası vardır. Dolayısıyla, hayvan sayıları da aşağı kademe köylerine oranla daha fazladır (Şekil 3.19). Çünkü, aynı kademede yer alan yerleşmeler, nüfus bakımından genel alanın %28.8'ine sahip iken, genel hayvan varlığının %48.7'sini elinde bulundurmaktadır. Dolayısıyla, her 100 kişiye 133.4 baş hayvan düşmekte olup, genel alan ortalamasından oldukça fazla bir oranı teşkil eder. Bu yerleşmelerdeki tarım alanları üzerindeki yoğun nüfus baskısı tamamiyle ortadan kalkmış, hayvancılık yapmak üzere mera ve çayır alanlarına yönelinmiştir. Ancak, belirtmekte fayda var ki, aşağı kademe köylerine göre bu köyler, ahır hayvancılığı yerine Alp tipi hayvancılığı benimsemişlerdir. Hayvanlar yayla mevsimi haricinde, sadece kışı geçirmek üzere ahırlarda barındırılmakta ve temel gıdaları olan çayırlar, kurutularak yaylalardan getirilir.

Üçüncü yükselti kademesi olan 1000 m. ve yukarısında yer alan 18 köyün toplam nüfusu, saha nüfusunun %11.3'ünü oluştururken, hayvan varlığının %24.4'üne sahip bulunmaktadır. Bu kademede de 100 nüfusa genel ortalamadan ve aşağı kademelerdeki köylerden daha fazla hayvan varlığı (169.5) düşmektedir. Köylerin kuruluş yerlerinin yayla alanlarına çok yakın olması, iklim şartlarının tarımsal faaliyetleri önemli ölçüde kısıtlaması, bunun yanında ilgili köylerin orman içi veya kenarında yer almalarına rağmen, mevcut yasalar gereğince bu avantajdan yeterince faydalanamamaları, nüfusu tamamen

hayvancılık faaliyetlerine bağımlı kılmıştır. Gerçekte Alpin hayvancılık için son derece olumlu şartlara sahip olan bu köylerdeki mevcut hayvan varlığı bile, sahip olunan avantajlara yeterince yansıtmamaktadır. Şehirlerdeki hayatın insanlara daha cazip gelmesi, bu alanlardan dışarıya fazla miktarda göçlere sebebiyet vermiştir. buna bağlı olarak, zengin hayvancılık potansiyeli değerlendirilemez. Örneğin, kuruluş yeri yaklaşık 1800 m. yükseltisinde olan Yerlice Köyü'nde 123 nüfus bulunmasına rağmen, hayvan sayısı 980 baş kadar olup, nüfus başına yaklaşık 8 baş hayvan düşmektedir (Tablo 3.13). Aynı kademede yer alan diğer köyler de benzer özelliklere sahip olup, yukarıdaki düşünceleri doğrular mahiyet taşımaktadırlar.

3.2.2. Hayvan türleri ve coğrafi dağılımı

Araştırma sahasında önemli bir ekonomik işlevi gören hayvancılık, değişen yükseklik kademelerinde farklı önceliklere sahip bulunmaktadır. Bunun yanında hayvancılığı teşvik eden doğal çevre faktörleri, saha içerisinde, özellikle dikey doğrultuda farklılıklar gösterdiğinden, beslenen hayvanların hem türlerinde, hem de sayısal dağılımlarında farklılıklar gözlenmektedir. Örneğin, aşağı kademe köylerinde otlak alanı bulunmaması sebebiyle, zaten az olan toplam hayvan sayısı içerisinde, küçükbaş hayvanların oranı oldukça düşmektedir. Halbuki, orta kademe köylerinde, mera alanlarının yeterli oluşu, beslenen hayvan sayısındaki küçükbaş hayvan varlığı oranını iyice artırmıştır. Hattâ, bu artışın daha üst kademe köylerinde yer yer büyükbaş hayvan sayısına ulaştığı görülmektedir. Ancak, beslenen hayvan varlığının coğrafî dağılışını izah ederken, ekonomik değeri olan bu faaliyetlerin, yörenin sadece ilgili köyünün sınırları dahilinde kalmayıp, kıyıdan başlayarak dikey yönde dağların zirvelerine kadar uzanan bir doğrultuda gerçekleştirildiğini unutmamak gerekmektedir. Çünkü, aşağı kademe köylerinin sığırları, kışı ahırlarda geçirip, ilkbahar ortalarından

sayıları 10'u bulmayan hanelere ait iken, koyun varlığı bir veya daha fazla köyün ortak olarak kiraladıkları çobanlar vasıtasıyla yaylalara gönderilir veya köy içerisindeki kışlaklarda barındırılırlar.

Orta kademe köylerinde koyun sayısında önemli bir artış görülmesinin esas nedeni bu alanların sahip olduğu geniş mera alanlarının varlığıdır. Örneğin, Arıkaya Köyü'nde 653 baş hayvanın 300'ü koyun, Ardıçyayla Köyü'nün 365 baş olan hayvan varlığının 218'i koyun, 140'ı sığır ve 5'i de keçidir(Tablo 3.12). Koyun besleyiciliği bu kademe köylerinde daha fazla sayıdaki nüfus tarafından gerçekleştirilmektedir. Halbuki, üst kademe köylerinde koyun beslemeyen aile yok gibidir. Orman alanından yoksun, orman altı bitkilerinin yer aldığı yüksek eğimli yamaçlara sahip olan köylerden en önemlileri Şimşirli, Oğulağaç ve Kuşçu'dur. Yerlice Köyü'nde 200 baş, Akarsu Köyü'nde 2000 baş ve Üçgedik Köyü'nde de 400 baş koyun beslenmektedir. Buna karşılık aynı kademede yer alan Hamsiköy'de 150 baş, Güzelyayla Köyü'nde 425 baş, Başar Köyü'nde ise 610 baş koyun ile 73 baş keçi bulunmaktadır. Orta ve yüksek kademe köyleri ile yayla alanlarının yılın 6-7 ayı karla örtülü olmaları sebebiyle, küçükbaş hayvan sürüleri kışı çoğunlukla aşağı kademelerdeki fındık bahçelerinde geçirirler.

Küçükbaş hayvan yetiştirmesindeki temel amaç, ailelerin süt ve yapağı gibi hayvansal ürünlerden yararlanmalarıdır. Et tüketimi aile bünyesinde olmayıp, hayvanlar kesim yapılmak üzere bölge içinde pazarlanmaktadır. Beslenen koyun ırkı çoğunlukla karayakadır. Bu ırk koyunlar, yörenin engebeli topografik yapısına uyum göstermekte olup, birim hayvan başına ortalama 26 kg. et, 0.5-1.5 kg./gün süt ve yaklaşık 1.5 kg. da yapağı verirler. Sağımın yıl içerisinde 3-4 ay sürdüğü düşünülürse, yıllık süt üretimi yaklaşık 50-150 kg. arasında değişmekte ve yıllık ortalama süt verimi 75 kg. civarında gerçekleşmektedir. Türkiye ortalaması olan 48 kg. dan daha fazla üretilmekte olan süt miktarının yanında elde edilen yapağı miktarı ise 30 bin kg. kadardır (D.İ.E., 1988, s:198).

Özellikle yayla mevsiminde 2000 m. yüksekliğinin üzerinde

doğal olarak yetişen, **kırtık(topuk otu)** adı verilen ve boyu 10 cm.'yi geçmeyen, son derece besleyici olan otu otlamak imkânı buldukları için, koyunların hem eti hem de sütü verim ve kalite bakımından oldukça yükselir.

Koyunlar da sıkça rastlanan **koyun çiçeği** ve **şap** hastalıkları, önemli bir sorunu oluştururken, 1992 yılında yaklaşık 10 bin koyuna koyun çiçeği, 654 baş koyuna da şap aşısı uygulanmıştır.

Araştırma sahasındaki keçi varlığı da yetiştirilen diğer hayvan türlerinde olduğu gibi, olması gerekenin altındadır. Eti, sütü ve kılından faydalanmak için yetiştirildiği önemli sürüler yoktur. Ancak, koyun sürüleri arasında çeşitliliği sağlaması bakımından 1-10 baş bulundurulmaktadır. Türleri tamamen **kıl keçisi** olup, aşağı kademe köyleri dışında engebenin arttığı ve orman örtüsünün ortadan kaldırıldığı antropojen çalılık alanlarına kolayca uyum sağladığından, özellikle orta kademe köylerinde beslenirler. Aşağı kademe köylerinde beslenmemelerinin temel nedeni, yoğun tarım alanlarına verebileceği zararların düşünülmesidir.

Saha genelinde toplam 17 köyde yetiştiriciliği yapılmaktadır. Sadece Kuşçu (280 baş), Oğulağaç (185 baş) ve Şimşirli (140 baş) köylerinde, sayıları 100'ün üzerindedir (Tablo 3.12). Toplam sayıları ise 912 baş kadardır. Bu üç köyün keçi varlığı, genel saha oranın %66.3'üdür. Elde edilen kıl miktarı, birim keçi başına 0.5-1 kg. kadar olup, yıllık üretim toplam 850 kg.dır. Oğulağaç ve Şimşirli köylerinde keçi varlığının koyun varlığından daha fazla olduğu görülmektedir. Çünkü, bu köylerde ormandan kazanılan alanlarda, yürümenin dahi zor olduğu yüksek eğim ve bozuk orman alanları keçi yetiştiriciliğini teşvik etmiştir.

3.2.2.2. Büyükbaş hayvancılık

Araştırma sahasında 52594 baş olan hayvan varlığının 31214 (%59.3)'ünü büyükbaş hayvanlar teşkil etmektedir. Büyükbaş hayvan varlığının dağılışı, doğal çevre faktörlerine

bağlı olmakla birlikte, diğer ekonomik faaliyetlerin yoğunluğu ile de bağlantılıdır.

Genel olarak bakıldığında, sahanın nemli iklimi, çayırların her mevsim yeşil kalmasını sağlayarak, büyükbaş hayvancılığın yapılmasına çok büyük kolaylıklar sağladığı görülmektedir. Ancak, yılın yaklaşık 5-6 ayının karla kaplandığı süre içinde, orta ve yüksek kademe köyleri yayla alanlarından yararlanamazlar. Kışın son derece ılıman geçtiği ve karın bazan hiç yağmadığı, bazan da kalış süresinin yılda bir kaç günü ancak bulabildiği aşağı kademe köylerinde, hayvancılık için çok uygun bir ortam mevcuttur. Fakat bu uygunluk, tarımsal faaliyetler için de geçerlidir. O halde, yöre insanının tercihine kalan ekonomik faaliyet türleri içerisinde, bu kademede zaten dar olan sahanın tamamına yakını tarımsal amaçlarla değerlendirilmiş, hayvancılık ise ikinci plâna itilmiştir. Her aile evinin etrafındaki bahçesinden, olumlu doğal şartlar sayesinde, yılda 1-3 çeşit ürün alarak hem geçimini temin etmiş, hem de fazlalık olan arazisinden, daha fazla gelir getiren tarım ürünlerini ekip-dikmekte yararlanmıştır.

Küçükbaş hayvan yetiştiriciliğinin pek az yapılmakta olduğu bu alanlarda, sadece sığır yetiştiriciliği, ancak genellikle aile ekonomisi bünyesinde tüketilmek üzere sütü için yapılmaktadır. Pek çok ailenin bir tane dahi sığırı olmazken, 2-3 adet sığırı olan aileler, bu kadar az sayıdaki hayvanını besleyecek yem bitkilerini ekebilecekleri tarım alanı ayıramazlar. Fındık tarımına şimdiki kadar ilgi duyulmadığı, hayvancılığın yoğun bir şekilde, ancak, yine de yaylacılık desteğinde yapılmakta olduğu eski dönemlerden kalma yaylacılık geleneği sürdürülmekte ve bu kademe köylüleri için esas gaye, yazın bunaltıcı havasından kurtulmak ve hayvanları da bu vesile ile yanlarında götürmeleri olmaktadır. Kısaca, bu seviyelerde, hayvancılık daha ziyade ahır hayvancılığı şeklinde sürdürülmektedir.

Tarımın kazandığı avantajların yükseklik seviyelerinin artışı ile birlikte kaybolmaya başlamasıyla, fonksiyonel

üstünlüğünü hayvancılıga terkettigi görülmektedir. Yaz mevsiminde orta ve yüksek kademelerden karın kalkmasıyla birlikte, yeşermeye başlayan otlar büyüyüp çayır halini alırlar. Aynı dönemde aralıklı da olsa alınan yağış ve sis örtüsünün sık sık yayla alanlarını kaplaması sebebiyle, otlar kurumayıp uzun müddet yeşil kalırlar. Ekonomik faaliyetleri içerisinde hayvancılıga önem veren orta ve yüksek kademe köylüleri, sığır yetiştirilmesi için son derece uygun olan bu avantajı degerlendirirler. Beslenen hayvan varlığı içerisinde sığırın hâkimeyeti, böylece kendiliginden ortaya çıkar. Öyle ki, saha genelinde sadece 16 köyde koyun adedi, sığır adedinden fazladır (Tablo 3.12). Diger bütün köylerde ise sığır varlığının ezici bir üstünlügü vardır. Yaz boyunca biçilen çayırlar kurutulup kışın hayvanlara yedirilmek üzere köye gönderilirler. Ancak, zengin Alpin çayırlar kuşagı olan 1800 m. ve daha yüksek alanlar, sığır yetiştiriciliği bakımından yeterince rasyonel kullanılmamaktadır. Erken otlatma, önemli bir sorunu teşkil ederken, hayvan sayısının belirli alanlarda yogunlaşmasıyla, ot verimi giderek düşmektedir.

Beslenen sığır türü, yörenin topografik yapısı ve iklim şartlarına uyum saglayan ve karasığır adı verilen ırk ile jersey ırkının melezi olanlarla, tamamiyle jersey ırkı sığırlardır (Foto 69). Ortalama canlı agırlığı 250-300 kg. kadar olan bu ırkların, günlük süt verimi 6-8 kg.dır. Ancak, yayla mevsiminde açık ve temiz havada taze otlarla beslenip gürbüzleşen sığırların süt verimi ile kalitesi artmakta, kışın ahırlarda kapalı kalan ve kuru ot yiyen sığırların süt verimi ve kalitesi düşmektedir. Yıllık süt verimi ise yaklaşık 1200-1600 kg. arasında degişmektedir.

Süt miktarının ve sütteki yag oranının yüksek olması nedeniyle, yayla mevsimi süresince elde edilen sütün önemli bir kısmı süt fabrikaları tarafından işlenmektedir. Çünkü, her ailenin az sayıdaki ferdi yaylaya çıktıgı için, ev işleri yapmak, hayvan otlatmak, ot biçmek ve kurutmak çok uzun bir zaman almaktadır. Bu durumda, ucuza da olsa elde edilen sütün

önemli bir kısmı fabrikalara satılmaktadır. Az bir miktarından ise aile, peynir ve yag elde etmektedir. Özel olarak elde edilen tereyagı, varillere konularak yayla mevsimi boyunca, hafta sonları, Maçka ve Trabzon pazarlarında satışa sunulmakta, buralardan da Ankara, İstanbul ve Bursa gibi illere gönderilmektedir. Yine bu dönemde süt fabrikaları satın aldığı yüksek yag oranlı sütten, kaşar peyniri elde etmekte ve yüksek bir kapasitede çalışmaktadırlar. Halbuki, kışın düşen süt verimi ve sütün yag oranı, süt fabrikalarının düşük kapasite ile çalışmalarına yol açmaktadır. Çünkü, köylüler kış mevsiminde sığırlarından elde ettikleri günlük ortalama 4-6 kg. sütü fazla meşguliyetleri olmadığı ve genellikle fabrikalara ulaştırma zorlukları sebebiyle, kendileri işlerler. Elde ettikleri yag ve peynirleri haftanın belirli günlerinde kurulan Maçka ve Trabzon pazarlarına gönderirler.

Büyükbaş hayvancılıkta da erken kesim önemli bir problemi teşkil ederken, zaman zaman yaygınlaşan salgın hastalıklar için tedbirler alınmaktadır. Bu sebeple, 1992 yılı içinde 20500 baş hayvana sığır vebası, 1560'ına Entorotoksemi ve 3744'üne de Şap aşısı ile 1162 baş hayvana Brucella aşısı uygulanmış olup, bu hizmet devlet tarafından karşılıksız olarak finanse edilmektedir.

3.2.2.3. Yük ve çeki hayvanları

Araştırma sahasının çok geniş bir yol ağı ile örülü olması, her köye hattâ mahalle ve mezraalara dahi ulaşacak yolların bulunuşu, yük ve çeki hayvanlarına duyulan eski rağbeti tamamiyle ortadan kaldırmıştır. önceleri katırcılık meslegi yapan insanlar, her kademeden köylerde, özellikle yayla çıkışı ve inişi sırasında, ayrıca ürünlerin pazara naklinde görev üstlenirlerdi. Benzer hizmetler artık motorlu vasıtalarla yapılmaktadır.

Yük ve çeki hayvanlarının toplam sayısı 372 kadar olup, genel hayvan varlığının %o8'ini oluşturur. Toplam 232 baş (%62.4) ile eşek varlığı başta gelmektedir. Çünkü, yörenin

yüksek eğimli topografik yapısına, dayanıklı vücut yapısıyla uyum sağlayabilen bu hayvanın, beslenmesi de kolaydır. At sayısı toplam 103 kadar olup, sahanın toplam yük ve çeki hayvanı varlığının %27.7'sini teşkil eder. Katır sayısında ise düşüklük gözlenmektedir. Toplam sayıları 37 kadar olup, saha genelinin %9.9'unu oluştururlar.

Yük ve çeki hayvanlarının saha içerisindeki dağılışları, dikey doğrultuda, kıyıdaki yerleşmelerden başlayarak artış göstermektedir. Bu dağılışta insanların uğraştıkları ekonomik faaliyetlerin türlerinin çok büyük bir etkisi vardır. Örneğin, aşağı kademede yer alan köy yüzölçümleri içerisinde arazinin de nispeten az eğimli oluşu ve tarım alanlarının yerleşmelere olan yakınlığı, üretilen mahsullerin taşınmasında fazla bir güçlük çıkarmamıştır. Halbuki, orta ve yüksek kademelerde yer alan köylerin daha geniş yüzölçümleri içerisinde, tarım alanları da oldukça dar ve akarsuların birbirinden ayırdıkları uzak yamaçlardadır. Vadi tabanlarına yakın yamaçlardaki fındık bahçelerinden temin edilen ürünlerin, ayıklanmış ağaçların ve tarlalardan elde edilen diğer mahsullerin dolanbaçlı patika yollardan, 500-600 m. yükseklikteki ve 1-3 km. uzaklıktaki konutlara taşınmasının zorluğu ortadadır. Kaldı ki, bazı yüksek eğimli yamaçlardaki ekonomik faaliyet alanlarına sadece patika yollardan ulaşmak mümkündür. İşte bu sebeple, gücünden yararlanılan hayvanlara bu seviyelerde ihtiyaç doğmaktadır. Tercih edilen hayvan türü elbette cüssesi küçük ve eğimli yamaçlarda kolay yürüyebilen eşek olmuştur. Şekil 3.11'de de görüldüğü gibi, aşağı kademe köylerinde sayıları oldukça az olan yük hayvanları, orta ve yüksek kademe köylerinde oldukça fazla bir orana erişmektedirler. Bu köylerden Akarsu, Ocaklı, Güzelyayla, Başar, Ormanüstü ve Şimşirli'nin oluşturduğu 6 köyün toplam yük ve çeki hayvanı sayısı 168 olup, genel miktarın %45.2'sini meydana getirmektedir.

Sahadaki tarım alanlarının genellikle fındık bahçeleri ile kaplı oluşu ve ekim yapılan tarlaların çok dar parseller halinde dağılış göstermesi, insanları tarımsal faaliyetlerinde değil hayvandan, traktörden bile faydalanamaz durumda

bırakmıştır. Dolayısıyla, yurdumuzun çogu bölgelerinde, yük taşımacılıgında oldugu kadar çekme özelliginden de yararlanılan hayvanların, sahamızda çok az miktarda yük taşımacılıgında faydalanıldıgı gözlenmektedir.

3.2.2.4. Kümes hayvancılıgı

Degirmendere Havzası'nda kümes hayvancılıgı, tavuk yetiştiriciligi şeklinde yapılmaktadır. Her aile, sahip oldugu hayvanının yumurtasını ve etini genellikle kendisi tüketmektedir. Ekonomik kaynakların oldukça yetersiz oldugu sahada, nüfusun beslenmesinde tavuk eti ve yumurtasının önemli bir yeri vardır. Ancak, tavuk yetiştirme ve faydalanma esasları pek fazla bilinmediginden, ekstansif metodlarla yapılan yetiştiricilikten yeterince yarar saglanamamaktadır. Aileler, salgın hastalıklar sebebiyle tavuklarını uzun süre ellerinde saklayamamakta, hem et hem de yumurta kaybına ugramaktadırlar. Bu bakımdan, sahamızdaki tavuk varlıgının kesin rakamlarla ortaya konulması mümkün olmamaktadır. Fakat, günümüzde kümes hayvanı varlıgının min. rakamlarla 40 bin civarında oldugu belirtilebilir. Çünkü, yetiştiriciligin güç oldugu Maçka Ilçesi'ne baglı yerleşmelerde toplam 24290 kümes hayvanından, sadece 450'si ördek ve 40'ı da kazdır. Gerçekten de saha genelinde kaz ve ördek yetiştiriciliginin hiçbir ekonomik degeri bulunmamaktadır.

Tarım alanlarının yaklaşık %35.1'i gibi oldukça geniş bir sahada üretimi yapılan mısırın, eskiden oldugu gibi insanlar tarafından fazla tüketilmedigi açıktır. Üretilip pazara gönderilen ürün fazlasının, aileler bünyesinde geliştirilecek ve entansif metodlarla yapılacak tavukçuluk amaçlı degerlendirmesinin saglanması gerekmektedir. Fakat şurasını da unutmamak gerekir ki, yörenin nemli iklim şartları tavuk hastalıklarının gelişip yaygınlaşmasında önemli bir etkeni oluşturmaktadır. Tavuk dışkısı nem dolayısıyla erken kuruyamamakta ve salgın hastalıklara yol açacak mikropların kolayca üreyebilmesine neden olmaktadır. Bu sebeple tedbiri

alınan bir hastalık, kısa bir zaman sonra yeniden salgın hale gelebilmekte ve kitlesel tavuk ölümlerine yol açmaktadır. Alternatif geçim kaynagı olan tavukçulugun egitimi verildigi ve söz konusu olumsuz özelliklerin de dikkate alındıgı takdirde, gelecekte, aile üretiminden, çiftlik üretimine geçişi de mümkün olabilecektir.

3.2.2.5. Arıcılık

Araştırma sahasının kıyıdan, yüksek dag zirvelerine kadar sahip oldugu alandaki farklı iklim şartları, çok sayıda, bir birinden farklı türdeki bitki örtüsünün ortaya çıkmasını saglamıştır. Bunun sonucu olarak, özellikle yayla alanları ve çam ormanları, arıcılık için zengin bir potansiyel teşkil etmiştir. Günümüzde bu potansiyelin gerektigi ölçüde degerlendirildigi söylenemez. Sahada, 1991 yılı verilerine göre toplam 21500 kovan vardı. Ayrıca 500 dolayında belgeli arıcı bulunmaktaydı. Tahmini bal üretimi 155 ton ve bal mumu üretimi de 2.5-3 ton olarak gerçekleşmişti. Kovan başına düşen yıllık 7.2 kg. bal üretiminin, faaliyetlerin teknik seviyesinin yükseltilmesi ile, çok daha fazla olabileceği tahmin edilmektedir. Nitekim, aynı yıl arıcılıgın yaygın ve teknik bir şekilde yapılabilmesi için Maçka'da açılan kursta 28 kişi egitilmiş, 1992 yılında da Esirioglu'nda 2 defa, Duralı ve Bahçekaya köylerinde birer defa açılan kurslarla 97 kişiye daha arıcılık egitimi verilmiştir.

Sahanın yüksek arıcılık potansiyeline ragmen bu işle ugraşan insan sayısı oldukça azdır. Hemen her köyde arıcılık yapan bir kaç kişiye münferit olarak rastlanmaktadır. Arı kovanlarının yarısından fazlası, yayla mevsiminde yüksek alanlara taşınmakta, 4-5 ay kovan açıldıktan sonra, kışı geçirmek üzere aşagı kademedeki köylere indirilmektedirler.

Dogal çevrenin yöremiz insanına sundugu bu avantajın daha iyi degerlendirilmesi gerekmektedir. Çünkü arıcılıgın en önemli özelligi, dogal çevre şartlarının dengesini bozmadan sürdürülebilmesidir. Halbuki, yörenin dogal yapısı üzerinde

yapılan ekonomik faaliyetler bu açıdan bir hayli risk taşımaktadır.

3.2.3. Bölge hayvancılığının özellikleri ve temel sorunları

Sahanın sadece %16 kadarının tarım alanı olarak degerlendirilebilmesi, yaşayan nüfusun bu alanlardaki baskıcı rolünü arttırmıştır. Tarımsal faaliyetlerden elde edilen gelirin ailelere yetersiz oluşu, nüfusu ya göçe zorlamış, ya da alternatif geçim kaynakları aramalarını saglamıştır. Ortalama 1850 m. yükseklik seviye üzerindeki, havza alanının yaklaşık %40'ını oluşturan geniş Alpin çayır katı, hayvancılık açısından degerlendirilmek üzere insanların ilgi odagı durumuna gelmiştir. Yılın 5-6 ayı karla kaplı olan bu yayla alanları, iklim şartları sebebiyle, daha sonraki 5-6 aylık devrede bile, ot ve çayırların yeşil kalabilmeleri için gerekli nemi, sis ve yagış şeklinde bulabilmektedir. Dolayısıyla, temel besini çayır olan sıgırlar başta olmak üzere, mevcut ot potansiyeli, koyunların en iyi şartlarda beslenebilecekleri şartları mevcut hale getirmiştir. Kış mevsiminin bu alanlarda sert geçmesi, daimî yerleşmeyi imkânsız kılması sebebiyle, orta ve aşagı yükselti basamaklarındaki köylerde aile fertlerinin bir kısmı tarımla uğraşırken, diger kısmı sıgır veya koyunlarını yayla alanlarına çıkararak, inşa ettikleri ve kaldıkları süre içerisinde kullanabildikleri konut ve eklentilerine geçici olarak yerleşirler.

Hayvancılık, orta ve yüksek kademe köylerinin hâkim ekonomik fonksiyonudur. Bu köyler de aşagı kademe köylerinde oldugu gibi, faaliyetlerini yayla desteginde sürdürürler. Çünkü, bu alanlarda nüfus az olmakla birlikte, mevcut tarım alanlarının çok dar, dagınık ve verimsiz oluşu hayvancılıga ilgiyi saglamıştır.

Her yıl rutin olarak gerçekleştirilen yaylaya çıkış ve inişte, önceligi orta kademe köylüleri yaparlar. Çünkü, yazdan kurutulup depolanan çayırları çabucak tükenir. Diger kademe

köylerine oranla karın kalkışı ve yagışı takip edilerek ayrı ayrı yükselti seviyelerindeki yaylalara çıkılır ve inilir. Dolayısıyla bu köyler başta olmak üzere, çogu yerleşmelerde yapılan faaliyetler, **Alp tipi hayvancılık** şeklindedir. O halde, yayla alanlarının hayvancılık açısından rasyonel kullanımı öncelikli problem olarak ortaya çıkmaktadır. Fakat, mevcut degerlendirme şekliyle bu alanların potansiyeli, degil daha fazla, şimdiki hayvan varlıgı için bile yeterli degildir. Otlak alanlarının mülkiyeti, erken otlatma, yerleşme ve hayvan barınakları, otların bakımı ve hayvanların saglıgı ile ilgili pek çok problem çözüm beklemektedir. Üstelik aynı sahadan rekreasyon amaçlı degerlendirmelerin düşünüldügü günümüzde, insanlar tarafından daha fazla baskı altında tutulacagı belli olan sahadaki problemlerin önemi, ortaya çıkmaktadır.

Hayvan cinslerinin iyileştirilmesi ve saglık bakımından takipleri konusunda önemli bir mesafe alınmıştır. Ancak, yayla alanlarında yeterince saglıklı şartlarda barındırıldıkları söylenemez. Üstelik içme suyu problemi had safhaya ulaşmıştır. Otlak ve çayır alanlarının mülkiyeti ise halâ geleneksel metodlarla alınıp satılmaktadır. Bu konuda zaman zaman önemli anlaşmazlıklar da olabilmektedir. Bölgenin gelecekte turizme daha fazla açılacagı düşünülürse, gerekli kanunların şimdiden çıkarılması zorunlu hale gelmiştir.

Çayır ve otlak alanlarının gerekli bakımı yapılmadıgı gibi, münavebeli otlatma da yapılmaz. Üstelik, erken otlatma, ot neslinin giderek tükenmesine ve erozyon sonunda toprağın kaybına neden olmaktadır. Elde edilen çayırlar genellikle kış mevsiminde hayvanların beslenmesine yeterli olamamaktadır. Halbuki, Türkiye genelinde 1980 yılı itibariyle, birim hayvan başına teorik olarak 3.8 ha. çayır ve otlak arazisi düşerken, sahamızda bu kritere ulaşılamamaktadır (yaklaşık 0,85 baş/ha.). Ancak, mera hayvancılıgında sıgır başına 0.5 ile 0.6 ha. ve 2-3 ile 6-10 koyun başına da 1 ha.'lık mera alanı düşmesi gerektigi düşünülürse alanımızın sıgır başına sahip oldugu 1.4 baş/ha. ile 2-3,6-10 koyun başına düşen ortalama 10 ha. mera alanı, mevcut potansiyelin sıgır ve koyun bazında

yeterli olduğunu göstermektedir (Doğanay, 1989c, s:579). O halde, gerekli tedbirler alındığı takdirde hayvancılığı teşvik edici çalışmalara da hız verilmesi gerekmektedir.

Kış mevsimini ahırda kapalı bir ortamda geçiren hayvanlar ile genellikle fındık bahçelerinden ve açık havada kışlayan koyunlar, çabuk hastalanmakta ve yetersiz beslendiklerinden et ve süt kaybına uğramaktadırlar. Halbuki, modern hayvancılıkta, Alp tipinde de olsa, hayvanların yaşadıkları ortamın sağlıklı olması şarttır. Özellikle yayla konutlarının alt katlarındaki ahırlarda barındırılan sığırların dışkılarının biriktirildiği kermeliklerin üzerleri açık olduğundan, insan ve hayvan sağlığını tehdit eder mahiyet taşımaktadırlar.

Hayvancılık faaliyetlerinin daha çok geçim tipinde oluşu, ürünlerin ticarî değerinin pek fazla olmamasını sağlamış, dolayısıyla ailelerin ekonomilerine yüksek oranda katkıda bulunamamıştır. Buna karşılık, canlı hayvan ticareti daha yaygındır. Özellikle kesim çağına ulaşmamış kuzu ve danaların kesilmesi, hayvancılığın gelişimi için ayrı bir dezavantajı oluşturmaktadır.

Hayvan ürünlerini işleme konusunda son yıllarda önemli organizasyonların yapıldığı görülmektedir. Örneğin, Maçka ilçesi yakınlarındaki **Maçka-süt** ve Hamsiköy'deki **Hasko** süt işleme fabrikaları yörenin sütünü toplamakta ve yılda toplam 690 ton süt işlemektedirler (Foto 74).

Sahada arıcılık faaliyetleri için çok elverişli bir potansiyel vardır. Üstelik bu faaliyetler, çok hassas dengeler üzerine kurulu olan doğal çevre-insan ilişkilerine zarar vermeyecek şekilde sürdürülebilecek avantajlar sağlamaktadır. Alternatif geçim kaynaklarının pek az olduğu sahamızda, bu tür kaynaklara yönelmek akılcı bir yol olmalıdır. Bu bakımdan, diğer hayvancılık faaliyetleri ile birlikte, tavukçuluk ve arıcılığın tanıtım ve eğitim çalışmalarına süratle başlanmalı ve faaliyetler ucuz kredilerle desteklenmelidir.

3.3. Ormancılık

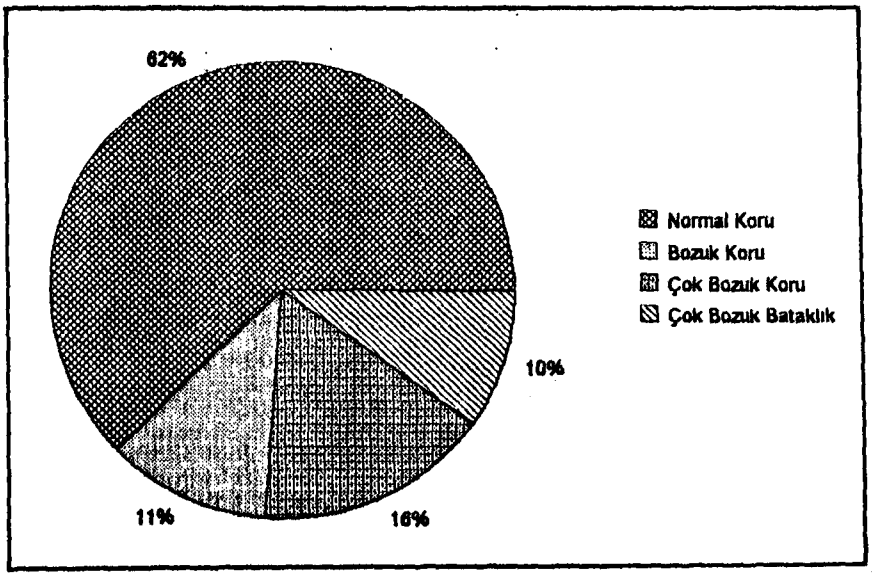
Değirmendere Havzası, orman varlığı bakımından önemli bir potansiyele sahiptir (Tablo 3.15). Bölgenin sahip olduğu fizikî çevre şartları, 0-2000 m. yükseltileri arasında hemen her noktada doğal olarak ağaç yetişebilmesine uygun ortam sağlamıştır. Bu bakımdan, yerleşmeye açılmadan önce, yörenin yaklaşık %60'tan fazlasını tamamen orman örtüsü ile kaplı olduğunu tahmin etmek güç değildir. Ancak, orman alanları uzun yıllar antropojen etkiler sonucu daralmış ve günümüzde, genel alanın %36'sında (39.597 ha.) dağılış göstererek, özellikle 0-

Tablo 3.15. Değirmendere Havzası'ndaki orman serilerinin işletme şekillerine göre dağılımı(1992)

Serisi	N.koru(ha.)	%'si	B.koru(ha.)	%'si	Çok b.koru(ha.)	%'si	Çok b.baltalık(ha.)	%'si	Toplam
Maçka	4683.5	57.3	971.5	11.8	1034.0	12.6	1497.0	18.3	8186.0
Çatak	6484.0	74.9	504.0	5.8	910.0	10.5	758.5	8.8	8656.5
Yeşiltepe	3211.5	50.3	616.5	9.6	2563.0	40.1	--	-	6391.0
Hamsiköy	3695.0	74.9	570.5	11.6	311.5	6.3	357.0	7.2	4934.0
Esiroğlu	5782.5	55.7	1785.5	17.2	1507.0	14.5	1312.0	12.6	10387.0
Araştırma	767.0	73.8	98.5	9.4	177.0	17.0	--	-	1042.5
TOPLAM	24623.5	62.2	4546.5	11.5	6502.5	16.4	3924.5	9.9	39597.0

Kaynak:Maçka Orman Şefliği verilerinden yararlanılmıştır.

Şekil 3.13. Ormanların ekonomik işletme şekillerine göre dağılımı

500 m. yükseklik seviyelerinde, yerini tarım alanlarına terk etmiştir. Halen devam etmekte olan tahribatlarla, daha çok daimî ve geçici yerleşmelere yakın orman sahalarında, orman altı bitkilerinin (Rhododendron, çalı ve fundalık) yaygınlaşması saglanmaktadır (Foto 34). Nitekim, 6.069.112 m olan toplam agaç serveti, 1984 yılında %1.5 oranında azalarak 5.978.521 m. olmuştur (Köse, 1990, s;18).

Ekonomik işletme şekilleri bakımından degerlendirilirse, 39.597 ha.'ı bulan bölge ormanlarının %90.1'ini genellikle ladin, kayın, gürgen ve göknar ormanlarının oluşturduğu koruların meydana getirdigi görülmektedir. Kaliteli tomruk üretiminin saglandıgı koru ormanlarının (özellikle ladin) önemli bir oranı (%62.2) teşkil ettigi sahada, %11.5 oranında bozuk, %16.4 oranında da çok bozuk koruluk ormanlar dagılış gösterir (Tablo 3.15, Şekil 3.13). Buna karşılık genel orman alanının %9.9'unu oluşturan çok bozuk baltalıklar alanında, son yıllarda önemli bir artış görülerek (1983 yılında 3.166 ha.) 3.924.5 ha.'a ulaşmıştır.

Ormanların geniş yer kapladıgı ve önemli bir millî serveti oluşturduğu sahamızda, orman varlıgını korumada 1982 yılından sonra önemli mesafeler alınmıştır. Bunun neticesinde günümüzde normal ve bozuk koruluk alanlarda bir degişme olmamış, sadece çok bozuk koru ve baltalıklarda artış gözlenmiştir. Halbuki, 1970 ile 1983 yılları arasında normal koru alanda 8.538.5 ha.'lık azalma, bozuk koruda 3.336.5 ha.'lık artış meydana gelmiştir (Köse,1990, s:18).

Koru ormanlarının başlıca dagılış gösterdigi seriler, genellikle havzanın orta bölümüne rastlamakta, Maçka, Çatak ve Esiroglu serileri başta gelmektedir. Çok bozuk koruluk ve baltalıkların da yaklaşık olarak aynı sahada yer alması, yerleşim alanlarının, dolayısıyla nüfusun, koru alanlarına olan olumsuz etkilerini ortaya koyması bakımından önem taşımaktadır.

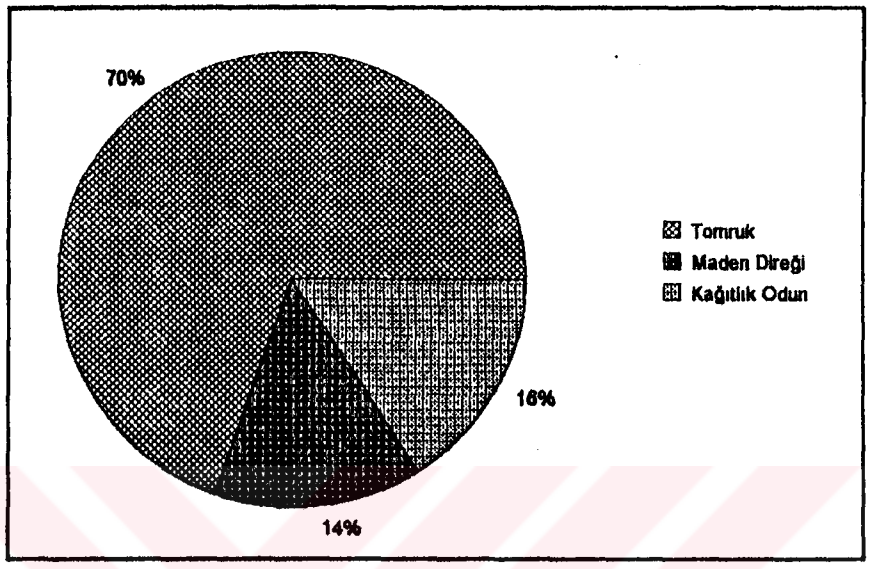
Maçka Orman Bölge Şefligi verilerine göre; 1992 yılında mevcut ormanlardan, başta tomruk (8.700 m.) olmak üzere, maden diregi (1.800 m.) ve kagıtlık yapacak odun üretimi

Tablo 3.16. Değirmendere Havzası'ndaki orman serilerinde yapacak odun üretimi(1992)

Serisi	Tomruk(m)	%'si	Maden direği(m)	%'si	Kağıtlık odun(m)	%'si	Toplam
Maçka(Genel)	8700	69.6	1800	14.4	2000	16.0	12500

Kaynak:Maçka Orman Şefliği verilerinden yararlanılmıştır.

Şekil 3.14. Orman sahalarında gerçekleştirilen yapacak odun üretimi

toplam 12.500 m. olarak gerçekleştirilmiştir (Tablo 3.16, Şekil 3.14). Ayrıca, 18.000 ster (yaklaşık 9.000 ton) yakacak odun saglanmıştır.

Bölgemiz ormanlarında gerçekleştirilen plânlı üretimin yanında, ağaçlar kaçak olarak reçine temin etmek amacıyla gelişi güzel yaralanmakta, bir müddet sonra da kendiliginden devrilmekte ve önemli agaç kaybına sebep olunmaktadır (Foto 71).

Orman örtüsünün sahamızın önemli bir kısmını kaplamasına ve konumu itibariyle çogu köylerin ormanlarla ilgisi bulunmasına rağmen, aynı orandaki ilgi, ekonomik faaliyetlerine maalesef günümüze kadar yansıtılamamıştır. Şüphesiz olarak bunda, sürekli olan bir orman yasasının çıkarılamayışının önemli etkileri vardır. Çünkü, orman sayılabilecek alanların tanımının ilk defa yer aldığı **1937 yılı Orman Kanunu**'ndan sonra günümüze kadar yasalar altı defa değiştirilmiştir.

Halen yürürlükte olan **6831 sayılı Orman Yasası**'na göre,

funda veya makilerle örtülü alanlar orman sayılmaz bendi ile orman sınırları içinde ve bitişiğinde tapulu, orman sınırları dışında ise her türlü tasarruf belgeleri ile özel mülkiyette bulunan ve tarım arazisi olarak kullanılan, dağınık veya yer yer küme sıra halindeki her nevi ağaç ve ağaççıklarla örtülü yerler orman sayılamaz bendi, doğal ormanların yok edilerek kurulduğu köylerin tarım alanı hüviyetini tasdik etmiştir. (Gümüş, 1991, s:42). Halbuki, yöremizde bu tür yerleşmeler zaten yüksek seviyelerde kuruldukları için tarımsal faaliyetler bakımından gerek yetişme şartları, gerekse uygulamada yeterli şartlara sahip değillerdir. O halde, böyle yerleşmelerin tarımsal ekonomik kimliklerinin tasdiki yanlıştır. Söz konusu alanlarda yapılacak ekonomik faaliyetler ormancılıkla ilgili olmalıdır. Ancak, bu yeni kimliği onlara verirken, ormanı koruma ve faydalanma haklarının da köylüye tanınması gerekir. Bu şekilde köylü, kendi malına zarar vermeyecek ve onu gayet ekonomik olarak değerlendirecektir. Aksi takdirde az sayıdaki orman korucuları ile devlete ait ormanların korunması, yasal müeyyidesi ne olursa olsun mümkün değildir.

Bölge ormanlarının bağlı bulunduğu Maçka Orman Bölge Şefliği bünyesinde 1992 yılı itibariyle, 94 sürekli personel çalışmakta idi. Ayrıca orman serilerinde gerçekleştirilen ağaçlandırma, orman bakımı, ağaç kesimi, temizlenmesi ve taşınması gibi işlerde çalıştırılmak üzere 39 mevsimlik işçi görevlendirilmişti. Bu faaliyetler için işçi temini genellikle serilerin yer aldığı köylerden sağlanmakta ve araç-gereç temini için kredili yardım yapılmaktadır. Yevmiye dışında, makta usulüne göre elde edilen yakacak odunun %25'i ormancı köylülere düşük fiyatla satılmakta, ancak satın alınan envalin deposunun köye uzak olması nedeniyle, yüksek taşıma ücreti ödenmekte ve dolayısıyle bu teşvik gerektiği şekilde ucuza mal olmamaktadır. Halbuki, orman köylülerinin, orman envâlinden faydalanmaları, üretim sahalarında sağlanmalıdır. Son yıllarda orman köylülerine kredili galvaniz-saç satışı, meskenlerde çatı örtü malzemesi olarak kullanılan ve önemli ölçüde ladin,

göknar israfına sebep olan hartamaya ilgiyi de tamamen önlemiştir.

Sahamızdaki orman varlığının korunabilmesi bakımından, özellikle, orman içi köylerinin tarıma toprak ayırması önlenmelidir. Bunun için de hayvancılık teşvik edilmelidir. Yoksa, yetersiz ekonomik geçim kaynağına sahip köylüler, orman açmak suretiyle tahribe devam edeceklerdir. Cezaî müeyyideler ise çözüm gibi görülmemektedir. Çünkü, buna benzer bir olayla karşılaşan köylünün ifade ettiği gibi; kendine uygulanan para cezasını **igne battığı yerden çıkar** zihniyetiyle, kaçak olarak kestigi agaçtan elde ettigi gelirle ödediği bir gerçektir. Devletin ormancılıktaki faaliyet payı düşürülüp, köylüye daha yüksek oranda katılım imkânı saglanmalı ve özellikle bu faaliyetlerin durgun oldugu uzun kış mevsimi boyunca ek geçim kaynakları (orman ürünlerini işleme, halıcılık...gibi) saglanmalıdır. Daha da önemlisi, elde edilen orman ürünlerinin, yerinde işlenmesini saglayacak fabrikaların, yöre halkının da katılımıyla kuruması gerekmektedir.

Sahamız ormanlarının geniş dagılışı, yabanî hayvan varlığı bakımından da potansiyel avantajlar sunmaktadır. Bu avantajın günümüzde yeterince göz önünde bulundurulduğu söylenemez. Sadece **Meryemana Araştırma Ormanı**'ndaki dar bir alanda ve deneme mahiyetinde, geyik neslini artırıcı çalışmalar sürdürülmektedir. Halbuki, porsuk ve diger kürk hayvanlarının da yetiştirilmesine uygun bir ortam bulunmaktadır. Ayrıca, orman ve yakını alanlar, mantar üretimi için uygun doğal çevre şartlarına sahiptir. Kültür mantarı üretiminin orman köylüleri için de ayrı bir alternatif geçim kaynagı olabilecegini belirtmekte yarar vardır.

3.4. Madencilik

Araştırma bölgemiz maden varlığı bakımından oldukça fakirdir. Ekonomik işletme degeri olanların sayısı ise çok azdır. Genellikle volkano-sedimanter kayaçların yaygın oldugu sahamızda, muhtelif alanlara dagılmış kireç taşlarına da

rastlanmaktadır. Çimentonun esas hammaddesi oluşturması sebebiyle bazı kireç taşı yereyleri, ekonomik değer taşıyıp, işletmeye uygunluk göstermektedirler. Şüphesiz her tür kireç taşı bu amaçla kullanılamaz (Doğanay, 1992, s:284). Yapılan araştırmalara göre, işletme değerine sahip kireç taşları, potansiyel olarak Düzyurt Köyü'nde, Trabzon-Erzurum Karayolu'nun 15.km.'sindeki Kavak mevkiinde ve Meryemana yakın çevresinde yer almakta ve buralardan, **Trabzon Çimento Fabrikası**'na materyal temin edilmektedir.

Sahanın diğer önemli maden varlığı yine Maçka-Eşiroğlu mevkiindeki Mendiköy civarında, yaklaşık %45.5 Mn. tenörlü, 1750 ton görünür ve 5000 ton muhtemel rezerve sahip manganez yatağıdır. Çok eski yıllarda burada üretim yapılmakta iken son zamanlarda faaliyetleri durdurulmuştur (M.T.A.E., 1980, s:537). Bu arada Maçka'nın Derbanduz mevkiinde 19. Yüzyılda bakır üretilen bir ocak olduğuna ilişkin bilgilere, Osmanlı belgelerinde rastlanmaktadır. Söz konusu ocak, 1850'lerde su baskınına uğradığı için kapatılmıştır (Saydam, 1991, s:263). Dikkaya Köyü yakınlarında, işletilmekte olduğu eski yıllarda, yakın çevresindeki kireç ihtiyacını (özellikle yöreye has bağdadî evlerin yapımı için) karşılayan kireç ocağındaki faaliyet de durdurulmuştur.

Sahamızda 1992 yılı itibariyle dağılış gösteren, ancak yeterli işletme değeri olmayan, gerek yerin yüzeyine yakın, gerekse derinliklerindeki mineral madenlerin bulunuşu, zengin maden suyu varlığının ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Nitekim, Yazılıtaş Köyü'ndeki **Ziyaret Gölü Madensuyu** bunlardan biri olup, 16°C sıcaklığa, 6.00 PH sertlik derecesine ve 0.5 L/sn. debiye sahip bulunmaktadır (M.T.A.E., 1980, s:539). Ayrıca, daha pek çok kaynaklardan fışkıran maden suları zengin potansiyel varlığının olduğunu doğrulamaktadır. Örneğin, Çıralı Köyü'nde, muhtelif maden suları tarafımızdan tespit edilmiştir (Foto 19). Bu tür kaynak suları şişelenip pazarlanmak suretiyle değerlendirilebilirler.

Kiremitli, Küçükkonak ve Yukarıköy'de çok eski yıllarda kiremit ocaklarının varlığı bilinmektedir. Günümüzde sadece

yukarı köyde işler durumda bir kiremit ocağı yer almaktadır. Genellikle yazın çalıştırılır. Ham kil Küçükkonak Köyü'nden temin edilir. Günde 100 kiremit üretim kapasitesinde olup, tam kapasite ile çalıştırıldığında, yılda 60-70 bin kiremit imal edebilmektedir. 1992 yılı itibariyle, 32 bin kiremit üretilmiş ve ısı yalıtımını çok iyi sağlayan bu kiremitler Maçka, Sürmene ve Araklı'da pazarlanmaktadır (Foto 26).

3.5. Sanayi

Araştırma bölgesinin mevcut yer altı kaynakları sanayi açısından yöremizde kurulan sanayi kuruluşları tarafından değerlendirilmektedir. Ayrıca, bölge dışından sağlanan bazı ham maddeleri işleyen sanayi tesisleri de mevcuttur.

Trabzon İli'nin ekonomisinde itici bir rol oynayan sanayi fonksiyonu, aynı zamanda şehrin sahamız içerisinde de yer alan dar kısmında sürdürülmektedir. Değirmendere'nin Karadeniz'e kavuştuğu delta düzlüğü üzerinde yoğunlaşan tesisler, kurulu oldukları alanın bir sanayi bölgesi haline getirmiştir (Foto 72). Bu özelliğinden ötürü Trabzon'un, sahamız dahilinde kalan bu bölümüne **Sanayi Mahallesi** adı verilmiştir. Sanayinin burada yoğunlaşmasının başlıca nedeni, Trabzon-Erzurum Transit Karayolu'nun başlangıcı olması, limana yakınlığı ve doğuda yer alan Artvin ile Rize illerini batıya bağlayan ve sahilden geçen karayollarının bulunuşu, daha da önemlisi Trabzon İli'nin sanayi tesislerinin kuruluşuna en uygun düzlük alanı olması oluşturmaktadır. Dolayısıyla, sahamızda yer almış olan Sanayi Bölgesi'nin hitap ettiği, doğudan batıya ve kuzeyden güneye doğru uzanan geniş bir ardülkesi vardır. Takdir edilir ki, böyle bir potansiyeli sanayi coğrafyası açısından, yapmış olduğumuz çalışma bünyesinde detayları ile değerlendirmek oldukça zordur. Bu bakımdan, geniş bir araştırmanın ileride ayrıca yapılacağını belirtilip, konunun ana hatları üzerinde durulacaktır.

Yöremizdeki potansiyel kireç taşı varlığının da değerlendirildiği en önemli sanayi kuruluşu, **Trabzon Çimento**

Fabrikası'dır. Tesis, 1967 yılında üretime başlamış, 1992 yılında daha verimli çalışmasını sağlamak üzere, kuruluşundaki devlet payı tamamen özel sektöre devredilmiştir. Trabzon ve çevresindeki illere hitap etmekte ve önemli sayıda personel istihdam ettirmektedir (Tablo 3.17). Düzyurt Köyü'nde,

Tablo 3.17. Değirmendere Havzası'ndaki başlıca sanayi kuruluşları(1992)

Kuruluşun adı	Personel	Ürün	Üretim(ton/yıl)
Fındık Tar.Sat.Koop.	400	Fındık kırma,ayıklama	36000
Çimento Fabrikası	269	Traslı çimento,klinker	660000
Celepoğlu Fındık Fab.	50	Fındık kırma	11520
Kuzey Gazetecilik	40	Gazete ve baskı	240
Karadeniz Gazetecilik	33	Gazete ve baskı	163
Celep Motor Fab.	25	Motor gömleği dökümü	71000
Nejat Ongan Un Fab.	21	Un,kepek	19000
Ofluoğlu Metal Fab.	17	Alüminyum levha	880
ABD Koll.Şti.	15	Alüminyum levha	400
Kansan	15	İş makinaları	2400
Ömer Örs	10	Çelik döküm	200
Mepsan	10	Madeni eşya,profil	500
Maçka-Süt	10	Kaşar peyniri,tereyağı	360
Hasko	10	Kaşar peyniri,tereyağı	330
			Üretim(adet/yıl)
Kastaş	150	Beton boru,yol inş.malz.	15000
Ekoma	25	Hidrolik çöp kasası	50
Hekimoğlu	25	Yedek parça	400000
İsmail Baş	15	Oto-lastik kaplama	10000
Bülent Çörekçioğlu	10	Kalorifer kazanı	100
			Üretim(çift/yıl)
Kurşun lastik	35	Lastik ayakkabı	400000
Yılmaz Kauçuk	25	Lastik ayakkabı	800000
Yılmaz Plastik	15	Plastik ayakkabı	400000
Kurşun Plastik	10	Plastik ayakkabı	200000
Kara Ayakkabı ve Kauçuk	10	Lastik ayakkabı	200000
			Üretim(m /yıl)
Ertaş Erkuloğlu	10	Oks.ve karbondioksit gazı	140000

Kaynak:Trabzon Ticaret ve Sanayi Odası verilerinden yararlanılmıştır

istimlâk edilmiş geniş bir alanda yaklaşık 5 yıllık, Meryemana çevresindeki istimlâk alanında da 10 yıllık rezerv bulunmaktadır. Ancak, belirtmekte yarar var ki, potansiyel olarak her iki bölgede bu günkü üretim kapasitesi ile en az 100 yıllık rezervin olduğu, fabrika yetkililerince belirtilmiştir.

Diğer önemli işgücü potansiyeline sahip kuruluş ise yörenin fındık üreticilerinin de üyesi olduğu, yaklaşık 8000 ortaklı **Fındık Tarım Satış Kooperatifi**'dir. Genellikle bölgeden satın alınan kabuklu fındığın kırılarak ayıklanmasını sağlar ve üreticiye, teslim ettiği fındığın kabuğunu düşük bir ücret karşılığında, yakacak olarak kullanmaları için geri verir.

Beton boru ve yol inşaat malzemelerinin üretildiği **Kastaş**, Esiroğlu yakınında, Değirmendere vadi tabanında kurulmuştur. Bir anonim şirket olup, çalıştırdığı işgücünün %80'ini yakın köylerden sağlamıştır. Ürettiği beton direk, travers, büz, bordür taşı, çit direği, ızgara taşı ve muhtelif meton malzemeyi Türkiye'nin çeşitli bölgelerinde pazarlayabilme imkanına sahiptir. Hammaddesi olan kumu, çakılı ve çimentoyu yakın çevresinden sağlar (Foto 73).

Yöremizde plâstik-lâstik ayakkabı sanayisi de gelişmiştir. Türkiye'nin ekonomik zorluklar yaşadığı 1970 yılına kadarki Cumhuriyet döneminde, Karadeniz ve Doğu Anadolu bölgelerinde yaşayan nüfusun oldukça rağbet ettiği, **Trabzon Lâstiği** diye de bilinen lâstik ayakkabı üretimi çok fazla idi. Günümüzde halkın gelir düzeyinin artması ile, talepte azalma olmuş ve üretim de düşmüştür (Tablo 3.17).

Sahamızda 10 kişi ve daha fazla işçi çalıştıran sayısı oldukça azdır. Yukarıda tanıtılmaya çalışılan önemlilerinin yanında, makina yan sanayi ürünleri üreten fabrikalar ile hayvansal ürünlerden süt işleyen fabrikalar ve gazetecilik sanayi kuruluşları yer almaktadır (Tablo 3.17, Foto 74). Şimdilik Hamsiköy (Hasko) ve Çatak (Maçka-Süt) köylerinde faaliyet gösteren iki süt işleme fabrikası, bölgenin yoğun hayvancılık potansiyelini değerlendirecek yeterli kapasitede

degillerdir. Her ikisi de ünlü Trabzon Tereyagı ve Kaşar Peyniri üretmekte olup, ürünler Trabzon, Bursa, İstanbul ve Ankara'da kolaylıkla pazarlanabilmektedir. Bu konuda üretim yapmak üzere daha çok özel teşebbüslere ve fabrikalara ihtiyaç vardır.

Çalıştırdıgı iş gücü sayısı 2-10 kişi arasında degişen atölye tipi sanayi faaliyetlerinin başında yine Sanayi Mahallesi'nde yogunlaşmış, yaklaşık 450 adet oto tamir atölyesi gelmektedir. Gerçekten de, her türlü otobüs, kamyon ve otomobillerin tamir ve bakımının yapılması oldukça gelişmiştir. Buna baglı olarak, lastik kaplama ve bazı yedek parçaların üretimi de yaygın olarak bu atölyelerde yapılabilmektedir. Özellikle iş yerlerinin bir arada bulunuşu, otomobil üretim sanayisine geçiş sürecinin, yakın bir devresini oluşturdugunun göstergesi mahiyetindedir. Bu potansiyelin fabrika kurularak degerlendirilmesi gerekmektedir. Böylece, Trabzon İli ile birlikte araştırma sahamız da mevcut ekonomik zorluklarının önemli ölçüde giderebileceklerdir.

3.6. Ulaşım

İnsanlar, tarih devirleri boyunca yaşayacakları cografya parçasını seçerlerken, cografî çevrenin kendilerine sunabileceği ekonomik kaynakların varlıgına dikkat etmişlerdir. Ancak, herhangi bir cografî mevkiinin önemi, sahip oldugu jeopolitik konumundan kazandıgı avantajlar ve siyasal gelişmelere de baglı oldugu için, tarihî devirler içerisinde azalıp artabilmekte, insanların bu tür alanlara yerleşmeye olan ilgisi de degişebilmektedir. Bu bakımdan, geçmişte oldugu gibi günümüzde de insanların yogun olarak yaşadıkları sahalar, daha çok, cografya şartlarının gerçekleştirdigi özel konumun, avantaj sagladıgı bölgelerdir. Önemli su yolları, karayolları ve denizlere yakınlık bu avantajların başında gelmektedir. Yurdumuz ise gerek matematiksel gerekse özel konumu dolayısıyla, tarih boyunca

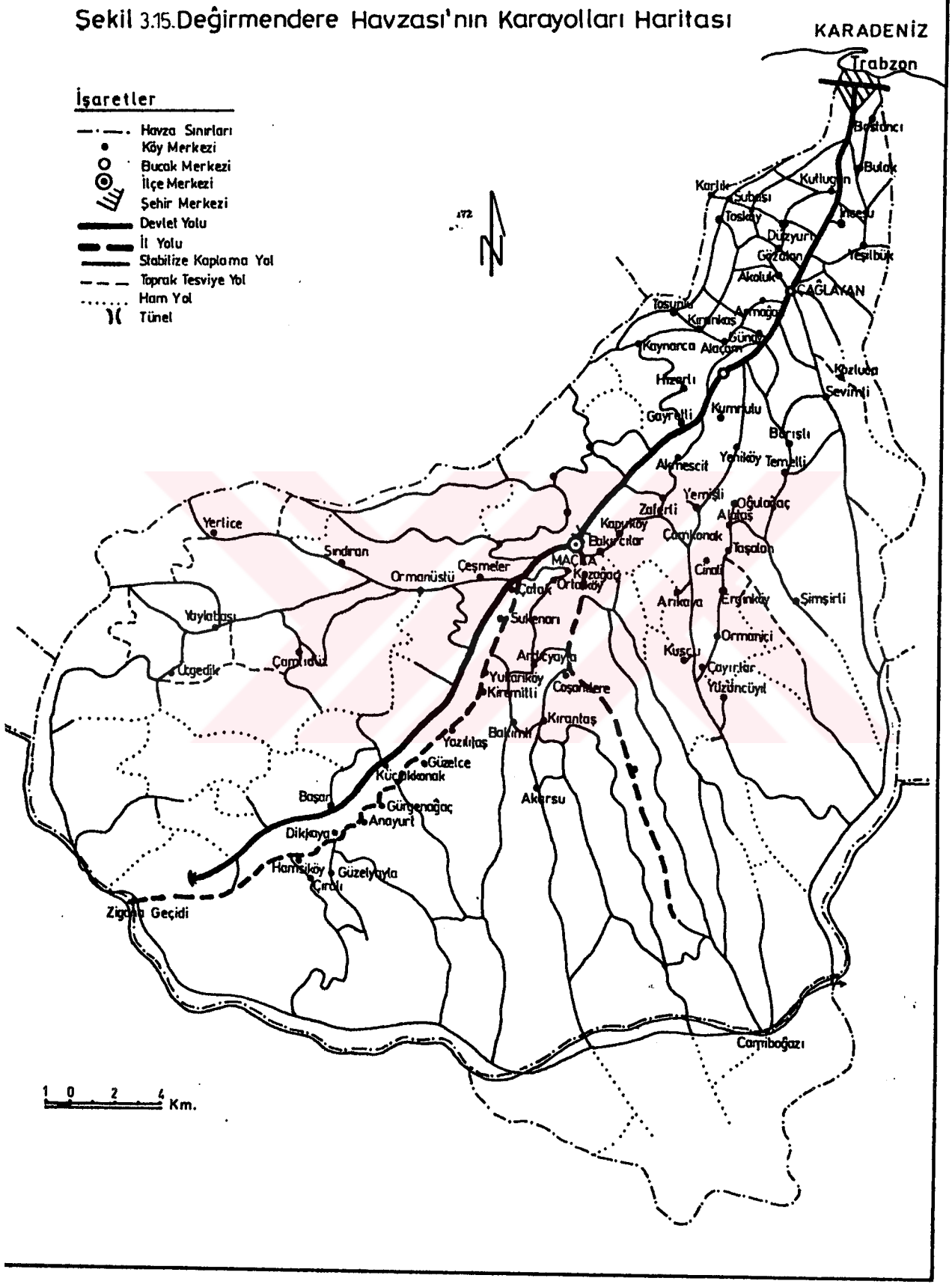
dünyanın ilk ve sık nüfuslanmış bölgeler arasında yer almıştır. Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarını birbirine bağlayan coğrafî konumu, birbirleriyle ekonomik, siyasal ve sosyo-ekonomik bağlar kurmak zorunda olan kıta devletlerinin, Anadolu üzerinden geçiş yapmaları mecburiyetini ortaya çıkmıştır. Böylece, ülkemizi doğudan batıya, kuzeyden güneye doğru geçen karayollarının önemi büsbütün artmış, özellikle de bu yolların başlangıç merkezleri, ilgi odağa durumuna gelmiştir.

Tarihî çağlardan beri, Tebriz-Erzurum üzerinden Çin, Afganistan, Türkistan, Kuzey İran, Kafkasya ve Azerbaycan gibi ülkeleri su yollarına ve dolayısıyla dış dünyaya bağlayan Trabzon-Erzurum Transit Karayolu (E-390), tarihe **İpek Yolu** diye de bilinen ve adı geçen ülkeleri Avrupa'ya ulaştırmak üzere denize kavuşturan en kısa yoldur.

Araştırma bölgemizin kuzeyden güneye kat eden, yörenin özellikle dünya ve Türkiye'nin siyasal konjüktüründe önemli bir rol üstlenmesini sağlayan, ekonomik gidişi de uzun yıllık devreler itibariyle etkileyen bu karayolunun tarihî geçmişi kısaca işlendikten sonra, günümüzdeki durumunun, insan faaliyetleri üzerindeki etkilerinin irdelenmesi gerekmektedir.

İlk ve orta çağlarda yokluklar içinde bulunan Avrupa ülkeleri, zengin ekonomik kaynaklara sahip olan Kafkasya, Orta Asya ve Çin'e ulaşabilmek için büyük ticaret yolunun denize açılan kapısı durumundaki Trabzon Şehri üzerinde önemli nüfuz mücadelelerinde bulunmuşlardır. Çünkü Trabzon, muhtelif tüccarların mallarını değiştirdikleri önemli bir pazar durumunda idi. Öyle ki, Kafkaşya ve Rusya ile deniz yoluyla ticari münasebetleri olan Konya'lı ve Suriye'li müslüman tacirler, Sivas'ta toplanıp, Trabzon'a gelerek, buradan Kafkasya'ya giderlerdi. Arap coğrafya âlimlerinden **Estargo** Trabzon'un Rum hududunda bir yer olduğunu, tacirlerin hep oraya gidip, Rum ürünleri ile kumaşlar satın aldıklarını belirtip, Trabzon'un ilgili yıllardaki ticarî üstünlüğünü ortaya koyar (Albayrak, 1993, s:15). Meşhur **Tacitus** da, Trabzon'u, **elde bulundurulması mühim bir nokta** olarak

Şekil 3.15. Değirmendere Havzası'nın Karayolları Haritası

nitelemek ihtiyacını hissetmiştir (Tekindag, 1974, s:457).

Anadolunun eski sakinleri ile Roma'lıların ve Kafkasya'lıların Trabzon üzerinde yaptıkları hâkimiyet mücadelelerini XI.Yüzyıldan itibaren Türk'ler de katıldılar. Bu tarihlerde meydana gelen haçlı seferleri sebebiyle, ticaret yolları bazı degişiklikler göstermişi, abluka altına alınan Mısır ile Suriye limanları yerine Trabzon Limanı, Ortadoğu'nun alternatif ticaret merkezi olarak gelişmeye başlamıştı. Trabzon-Şam, Trabzon-Basra ve Trabzon-Tebriz yolları, XII. ve XIII. yüz yıllarda Ortadoğu'nun düştügü siyasî kargaşadan daha fazla etkilenerek, tüccarların, gezginlerin ve resmî elçilik heyetlerinin tercih ettikleri yollar olmuştur.

Osmanlı fetihleri sonucunda, özerk İtalyan kolonilerinin birer birer Türk'lerin eline geçmesi ve Karadeniz'in bir Türk Gölü haline gelmesi, bölge ticaretinin niteligini büyük ölçüde degiştirdi. Cografi keşiflerin de etkisi ile ulaştırma, önce Akdeniz'e, sonraları da Atlas Okyanusu-Umit Burnu-Hint Okyanusu güzergahına kayınca, Trabzon-Tebriz Karayolu'nun eski önemi kalmadı. Uzun yıllar iş ticaret hüviyetinde degerlendirilerek, giderek bakımsız bir hale geldi. Ta ki, 16 Agustos 1838'de İngiltere ile, sonraki yıllarda da diger devletlerle yapılan ticaret anlaşmalarıyla uygulanan gümrük vergisinin düşürülmesine kadar. Başta İngiltere olmak üzere Avrupalı devletler, tarihi İpek Yolu'nun Trabzon-İran kesimini canlandırmakla elde edecekleri faydanan farkında idiler. Çünkü, bu hat nakliyat ücretini düşürüyordu. Aynı zamanda malın İstanbul yerine Trabzon'dan satın alınması tercih ediliyordu. Nitekim, Trabzon'un uluslar arası ticarete açık bir şehir haline gelmesiyle, 1830-1834 yılları arasında ticaret hacmi 4 kat artmıştı. Özellikle Tanzimat'tan sonra Sultan Abdülmecit devrinde, geniş çaplı, ticareti geliştirmeye yönelik alt yapı oluşturma çabalarına girişilmiştir. Zamanın ticaret nazırı İsmail Paşa, Karadeniz'i Baharat Yolu'na baglamak amacıyla, Trabzon-Bagdat arasında şose yol yapılmasına çalışmıştı. Hattâ, hem Trabzon'dan hem de Erzurum'dan yol yapım çalışmalarını başlatıp, Trabzon-İran

Karayolu'nu işler duruma getirmek istemişti. Ancak, Kırım Savaşı nedeniyle, düşünülen bu projeler gerçekleştirilemedi. Aynı şekilde, 1868'li yıllarda Trabzon-Erzurum-Tebriz-Isfehan-Hindistan; Trabzon-Erzincan-Sivas-Musul-Basra arasında demiryolu yapımına ilişkin projeler hazırlanmışsa da imkânsızlıklar yüzünden gerçekleştirilemedi(Saydam,1991,s:).

XIX.Yüzyılın sonlarına doğru 314 km.'den ibaret olan Trabzon-Erzurum hattı üzerinde ulaşım, makinalı taşıtlarca sadece yazın yapılabiliyor ve yükün kantarı (1 kantar=230 kg.) ortalama 250-300 kuruşa taşınıyordu. Kış mevsiminde ise at veya deve ile nakledilen eşyanın kantarı 200 kuruş kadardı. Trabzon'dan Erzurum'a hareket eden yolcular yazın 2 veya 3 atlı arabalarla, 6-7 günde ulaşabilirler ve 150'den 200 frank'a kadar ücret öderlerdi (Hayri, 1329, s:13-14).

Kurtuluş Savaşı yıllarında ticarî hüviyetini yitirmiş görülen Trabzon-Erzurum Karayolu'nun yeniden yapımına, yeni Türkiye Cumhuriyet İdaresi altında, özellikle 1945 yılından sonra başlatılan kalkınma hamleleri bünyesinde başlanmış ve çalışmalar hala sürdürülmektedir. Bu yıllardan günümüze gelinceye kadar Kafkasya ve Orta Asya ülkeleri, Sovyetler Birliği'nin kapalı idaresinde yer aldıklarından, tarihi kara yolu sadece İran'ın Avrupa'ya açılan ticari can damarı olma özelliğini korumuş ve yolun geçtiği güzergâhtaki yerleşmelerin ekonomik potansiyelleri ve nüfusları artmıştır. Öyle ki, mevcut karayolu, ticaret potonsiyeline yeterli olmadığından, güzergâh değişiklikleri yapılarak kısaltılmış ve daha da genişletilmiştir. Bu plân çerçevesinde, yöremizden başlayan karayolu hattı Maçka'dan Değirmendere'nin karşı yamacından geçirilerek kış mevsiminde aşılması zor olan Zigana Geçidi'ne varmadan inşa edilen 2 km. uzunluğundaki bir tunel vasıtasıyla Zigana Dağları'nın güney yamaçlarına ulaştırılmıştır.

Eski karayolunun geçtiği güzergâh boyunca, dağınık dokulu yerleşme sistemi içerisinde, her köye ait küçük ticaret merkezleri, yol etrafında sıralanmıştı. Bunlardan özellikle Çatak ve Gürgenağaç köylerinde, vasıta ve yolculara servis hizmeti veren lokanta, kasap, kahvehane, bakkaliye ile lastik

Tablo 3.18. Trabzon-İran Transit Karayolu(E-390)'nun yıllık ortalama günlük trafik yoğunluğu(YOGT)

Yılı	Otomobil	Otobüs	Kamyon+Tır	YOGT Toplam
1982	702	74	1111	1887
1983	786	67	1110	1963
1984	688	71	977	1736
1985	735	118	1140	1993
1986	770	96	1210	2076
1987	1085	80	621	1786
1988	778	30	202	1010
1989	741	81	731	1553
1990	660	72	714	1446
1991	640	44	491	1175
1992	1150	99	496	1745

Kaynak:Karayolları 10. Bölge Müd. verilerine göre

tamir ve bakımı yapan küçük ticarethaneler yer almakta idi. Aynı yolun 55.km.'sinde yer alan ve sahamızın da en yüksek seviyedeki köy yerleşmelerinden olan Hamsiköy'de zengin bir ticaret potansiyeli meydana gelmişti. Yeni güzergahın trafige açıldığı 1988 yılına kadar 7 bakkaliye, 3 fırın, 4 lokanta, 8 kahvehane, 3 otel, 2 terzi, 2 kasap, 1 berber, 2 kereste biçme atölyesi olmak üzere toplam 32 adet işyerinde günün her saatinde canlı bir ticaret faaliyeti hakimdir. Hamsiköy ile yakınındaki Çıralı ve Güzelyayla köylerinden dışarıya olan göç de engellenmişti. Ancak, trafigin karşı yamaçtan verilmesi ile, ticarethaneler kapatılma durumuna gelmiş ve sadece 3 bakkal, 4 kahvehane, 2 kereste biçme atölyesi olmak üzere 9 adet işyeri azalan ölçülerde ticaret yapmak suretiyle varlıklarını sürdürmektedirler (Foto 24).

Aynı sebeple, 1988 yılından 1993 yılına kadar sadece Hamsiköy'den 40 aile (25'i İstanbul'a, 10'u Bursa'ya, 5'i de Trabzon'a olmak üzere yaklaşık 300 kişi) dışarıya göç etmek zorunda kalmıştır.

Eski yolun geçtiği yerleşmelerdeki ticaret hayatı bu şekilde olumsuz etkilenirken, yeni inşa edilmekte olan ve

sahamızdaki bölümü bitirilen karayolunun genişliği ve yapım kalitesinin çagdaş düzeyde oldugu görülmektedir. Eskisine göre 8 km. daha kısalarak Trabzon-Gümüşhane il sınırına kadar 55 km.'lik bir hat şeklinde, sahamızı D-B doğrultusunda boydan boya geçmektedir. Daha şimdiden, güzergâh boyunca yeni ticarethaneler yapılmakta ve önceleri hiçbir yerleşme ünitesi yokken, yol boyunda yeni yerleşmelerin yogunlaşmakta oldugu dikkat çekmektedir.

Karayolları yapımını ülke ekonomisine bindirdigi agır bir yük vardır. Harcanana maliyet ücretinin karayollarının kullanıldıgı degişik ekonomik girdilerle kısa zamanda karşılanması, yapımda tercih edilen bir metod olmalıdır. Çünkü, kullanılış kapasitesi düşük olan bir karayolunun bakımı da ekonomik bir yüktür. Öyleki, 1993 yılı birim fiatlarıyla 1 km. devlet yolunun maliyeti 8 milyar TL., 1 km. il yolunun maliyeti 5 milyar TL. ve 1 m. tunelin maliyeti de 200 milyon TL.'dır. Buna göre, sahamızdaki 55 km. devlet yolunun ve tunelin (200 m.) maliyeti yaklaşık 500 milyar TL.'sını bulmaktadır. Ancak, adı geçen E-390 Karayolu'nun bu yüksek maliyeti ve son derece olumlu jeo-stratejik önemine rağmen, günümüzde bile yeterli ticarî fonksiyon kazandırıldıgı söylenemez. Son 10 yıl öncesine kadar (1982'den sonra) sadece Iran tarafından transit taşımacılıkta yogun olarak kullanılmasının yanı sıra, 1982-1992 yılları arasında bu bazda yarıdan fazla düşüş gerçekleşmiştir (Tablo 3.18). Nitekim, 1982 yılında Trabzon-Maçka arasının ölçüme esas alındıgı yıllık ortalama günlük trafik yogunlugu, kamyon-tır vasıtaları için 1111 iken, 1992'de 496'ya düşmüştür. Bu devreler arasında geçen otomobil yogunlugunda önemli artış görülmesi ve otobüs yogunlugunun ise nispeten artması, bu önemli karayolunun uluslar arası kimligini kaybettigi bir ara dönemi, yeniden yaşadıgını ifade etmektedir. Üstelik son 10 yıllık dönemde bile yıllar itibariyle yogunlukta önemli dengesizlikler söz konusudur.

Mevcut karayolunun, günümüzde olması gerekenden çok daha az bir yogunlukta trafige ve dolayısıyle ticarî potansiyele

sahip olmasını, tarihî çaglardan beri süregelen, bölgesel, siyasî ve ticarî politikalardan ayrı düşünmek mümkün degildir. Çünkü, Rusya, Karadeniz'e hâkim olma düşüncesini günümüzde de gütmektedir. Eski Sovyetler Birligi her ne kadar dagılıp, Bagımsız Devletler Toplulugu haline geldiyse de Rusya, ürettigi politikalarla hala diger üye ve Bagımsız Devletler üzerinde siyasal nüfuz sahibidir. Bu bakımdan, rakip olarak gördügü ve güçlenmesini istemedigi Türkiye'nin, özellikle Karadeniz limanları ve bu limanları Kafkasya, Iran ve Orta Asya ardülkelerine baglayan stratejik karayollarını, kendi etki sahasına kaydırarak, Karadeniz'in kuzeyindeki limanları ticarî bakımdan geliştirip, hâkimiyetine almayı istemektedir. Nitekim, **Kafkas Demir Yolları** ile alternetif karayolları inşa edip, Karadeniz'deki Poti limanına kavuşturmuş ve Trabzon-Tebriz Karayolu hattının potansiyelini büyük ölçüde ele geçirmiştir (Yücel, 1987, s:20).

Bogazları elinde tutup Rusya'yı kendine bagımlı kılan ve ayrıca ekonomik bakımdan yakın çevresinin en gelişmiş ülkesi olan Türkiye'nin, siyasal alanda da benzer hâkimiyeti saglaması gerekmektedir. Ayrıca, günümüzde çok pahalı olan liman depolama ve transit taşımacılık ücreti düşürülüp, aynı hatta demir yolu inşa edilmesi şarttır. Unutulmamalıdır ki, Karadeniz'in kuzeyindeki ülkeleri Ortadogu'ya ve GAP'a ulaştıracak en kısa yol, yöremizden de geçmekte olan **Trabzon-Erzincan-Sivas-Musul-Basra** karayolu hattıdır. Kurulacak demiryolu agı, aynı zamanda Karadeniz sahillerini de iç bölgelere baglayacagı için, gerek karayolu ve gerekse demiryollarının geçecegi hatlar boyunca ticaret gelişecek ve yöre halkı önemli ölçüde topraga bagımlı olmaktan çıkarılıp, ekonomik sıkıntılarından kurtarılabilecektir. Daha da önemlisi, **Karadeniz Ekonomik İşbirligi Projesi**'nin gerçekleştirilmekte oldugu günümüzde, ülkemizin yüksek siyasal ve ekonomik menfaatleri, çok geç kalmış bu uygulamaların tamamlanmasını gerektirmektedir.

Saha nüfusunun E-390 Karayolu çevresinde yogunlaştıgı görülmektedir. Buna baglı olarak, yol boyunca Çaglayan,

Esiroglu nahiyeleri ile Maçka ilçesi önemli yerleşmeler olarak sıralanmışlardır. Özellikle Maçka'nın kuzeyindeki kır nüfusunun yine aynı karayolunun etrafında sahip olduğu yoğunluk, diğer alanlara doğru giderek azalmaktadır.

Bir köy sınırı dahilindeki tek ev ve eklentileri, yerleşme grubu ve mahallelerden oluşan dağınık yerleşme sistemi içerisinde, her köy stabilize kaplama yollarla birbirlerine ve kasaba merkezlerine bağlıdırlar. Mahalleler ve yerleşme grupları ile çoğu tek evlere, stabilize kaplama yollarla ulaştırma sağlanabilmektedir. Ayrıca, daimî yerleşmelere olduğu gibi, kuzey K-G doğrultusunda uzanan yollar, yaylalara da kavuşturulmuştur. Sahamızın en güneyinde, su bölümü hattına yakın, kuzeye bakan dağ yamaçları boyunca, doğudan itibaren en batısına kadar ulaştırılmış ve yine aynı hat boyunca doğudan ve batıdan kuzeye doğru inerek aşağı kademe köylerine bağlantılar kurulmuştur. Bu anayolların da tamamına yakını stabilize kaplamadır. Çoğu ham yol, bir kısmı da toprak tesviye şeklindeki yollar, yayla obalarının ve daha aşağı seviyelerdeki orman alanlarıyla mezraaları birbirine kavuşturmaktadır (Şekil 3.15).

Sahamız genelinde 1229 km.'si stabilize, 131 km.'si toprak tesviye ve yaklaşık 735 km.'si de ham yol niteliğinde olmak üzere, toplam 2095 km. köy yolu vardır. Maçka İleçesi ile Meryemana turistik tesisleri arasında ise 16 km.'lik asfalt il yolu bulunmaktadır.

Sahanın engebeli topografik yapısı dolayısıyla, mevcut yollar iç kısımlara doğru genellikle akarsu vadileri boyunca sokulabilmiştir. Son derece yüksek eğimli yamaçlara dağılmış olan meskenlere, talî yollarla ulaşılmak zorunda kalınmıştır. Çok masraflı ve zahmetli olan bu yolların yapımının yanı sıra, yüksek eğim dolayısıyla, bakımlarını da yapmak oldukça zordur. Çünkü, yıl içerisinde sık ve fazla miktarda alınan yağış, yollardaki kaplama malzemesini taşıdığı gibi, yol kesmeleri sebebiyle, yamaç şevi de bozulduğu için, yamaçlardan kayan toprak malzeme, zaman zaman yollara dökülerek kullanılışlarını engellemektedir. Fakat asıl önemli olan husus, çok yüksek

eğimli yamaçlardan geçmek zorunda olan yolların, pek çok defa heyelanlara sebebiyet vermeleridir. Halbuki, kritik yapıya sahip olan yereylerden yol geçirilirken, akışa geçen sular mutlaka kontrole alınmalı ve yol kesmeleri, istinat duvarları ile desteklenmelidir.

Köy yerleşmelerinden kasaba ve şehirlere olan ulaştırma faaliyetleri, yılın her mevsiminde kesintisiz olarak saglanabilmektedir. Havzanın orta ve yüksek kesimlerindeki köylerin çeşitli mahallelerinden sabahleyin kalkan otobüs ve minibüsler, akşama geriye dönerler. Bu köylerin durakları Maçka İlçe Merkezi'dir. Trabzon'a gidecek olanlar ise, günün her saatinde hareket eden minibüslere binerler. Bu vasıtalar, Maçka-Trabzon ve Trabzon-Maçka arasında, karşılıklı olarak günlük ortalama 30 sefer düzenleyip, yaklaşık 600 kişi taşırlar. Yaz mevsiminde ise Meryemana'ya olan turistik seyahatlerin başlamasıyla sefer sayısı 50'yi, taşınan yolcu sayısı da 1000 kişiyi bulur. Ayrıca, bu mevsimde Trabzon-Meryemana arasındaki direkt seferlerin karşılıklı olarak günlük sayısı, toplam 20 dolayındadır. Trabzon-İran Transit Karayolu'nun özellikle Trabzon-Maçka arasında araç trafiğinin yoğun oluşunun önemli bir sebebi de, Trabzon-Maçka ve Trabzon-Meryemana arasında gerçekleştirilen bu yoğun trafiktir.

Araştırma sahasında Maçka'ya kadar dağılış gösteren köylerin ulaşım bağlantıları direkt olarak Trabzon'adır. Ancak, daha üst kademe köylerden farklı olarak, günün her saatinde dolmuş şeklinde minibüs taşımacılığı yapılmaktadır. Bu sebeple, nüfusun kalabalık olması ve Trabzon'a yakınlık, il merkezinde ticaret ve memuriyet yapan insanların günübirlik köylerine gidip gelmelerini kolaylaştırmış, taşımacılığı da diğer köylere oranla yoğunlaştırmıştır.

Yöremizde yük ve yolcu taşımacılığı yoğunluğunu elinde bulunduran E-390 Transit Karayolu, Trabzon üzerinden, ayrıca Rize, Giresun, Ordu ve Samsun illerini de Doğu Anadolu illerine bağlamaktadır. Bu bakımdan, sahamızda yer alan modern şehir otogarından hareket eden günlük ortalama 125 araçtan (otobüs ve minibüs) 20 kadarı, transit karayolunu kullanmakta

ve günde ortalama 860 kişi taşınmaktadır (sedece gidiş). Kış mevsiminde Doğu Anadolu'da hüküm süren ağır kış şartları dolayısıyla, hareket eden otobüs ve taşınan insan sayısında düşüş görülmekte, diğer mevsimlerde ise olumlu iklim şartları ve turizm mevsiminin başlaması nedeniyle artış sağlanmaktadır. Son yıllarda gerçekleştirilen yol iyileştirme çalışmaları sonucunda, karayolu üzerinde küçük vasıtaların geçiş sayılarında da önemli artışlar gözlenmektedir (Tablo 3.18).

Saha genelinde haberleşmede özellikle 1983 yılından sonra çok önemli gelişmeler olmuştur. Tıpkı yerleşme üniteleri arasında yaygınlaşan yol ağı gibi, telefon bağlantıları da topografyanın çıkardığı zorluklara rağmen oldukça yaygındır. Maçka İlçesi'ne bağlı 10 merkezde, tam otomatik telefon santraline bağlı 6596 kadar açık hat vardır. Trabzon'a bağlı yerleşmelerde ise toplam 7859 adet aboneye telefon bağlanmıştır. Tamamı Maçka İlçesi köylerinde olmak üzere, 224 adet de Manuel telefon bulunmaktadır. Buna göre, sahamızda toplam 14679 adet telefon vardır. Ayrıca, yine Maçka İlçesi'nde bir TV vericisi yer almaktadır.

3.6. Ticaret

Araştırma sahası birinci dereceden Trabzon İl Merkezi'nin fonksiyonel ticarî etki alanı içerisindedir. Çünkü, Trabzon, Doğu Karadeniz Bölgesi'nin en canlı ticaret merkezi durumundadır. Şu halde, onun hinterlandında bulunan sahamızın, Trabzon'un ticarî potansiyelinden ayrı düşünülmesi çok zordur.

Trabzon'un sanayiye dayalı ticaret fonksiyonunun yaklaşık %90 oranında icra edildiği ve dağılış gösterdiği Sanayi ve Değirmendere mahalleleri, araştırma sahamızın da en kuzeyinde yer almaktadır. Sanayi tesisleri ve ticarethaneler çoğunlukla Sanayi Mahallesi'nde yoğunlaşmasına rağmen, Değirmendere Mahallesi'nde de özellikle yan sanaiye dayalı ticaret gelişmiştir. Sahamızın bu bölümü, aynı zamanda Rize-Trabzon sahil karayolu hattının geçtiği ve Trabzon-İran Transit Karayolu'nun başlangıç noktası da olduğu için, ticaret

fonksiyonunun etki sahası sadece Değirmendere Havzası değil, bütün Doğu Karadeniz, hatta Gümüşhane ve Bayburt illeri de dahil olmak üzere geniş bir alandır.

Sanayi kurumlarından olan Çimento Fabrikası'nda üretilen çimento, yöreye ait kamyon ve tırlarla bölgeye ve çevre illere ulaştırılmaktadır. Ayrıca, bu sektöre bağlı toptan ve perakende ticaret yapan 18 adet işyeri bulunmaktadır. Aynı bölgede, kamyon, otobüs ve otomobil tamir ve bakımını gerçekleştiren, küçük sanayi potansiyeli çercevesinde hizmet veren 500'ü aşkın ticarethane yer almaktadır. Buralarda, her türlü karayolu taşıt araçlarının bakımı yapılmakta ve yedek parçaları temin edilmektedir.

Tarıma dayalı ticarî faaliyetler daha çok, yöremizin başlıca tarım ürünü olan fındığa bağlı olarak yapıldığından, sahamız genelinde 1993 yılı için fındık rekoltesinin yaklaşık 2.5 milyon ton olarak gerçekleşmesi beklenmektedir. Sadece bu ürün bazında yöremize (ortalama olarak 1 kg. fındık fiatı 14000 TL.-ki, Fiskobirlik tarafından 1993 yılı fındık baş fiatı 15000 TL.'dır-olarak kabul edilirse) 37.5 milyar TL.'lık girdi sağlanacaktır. Yöremizde geniş alanlarda üretilen mısır, patates, kuru ve taze fasulye gibi tahıl ve sebzelerin genellikle aile ekonomisi bünyesinde tüketilmeleri sebebiyle, önemli bir ticarî değerleri yoktur. Tarımsal faaliyetlere dayalı gelirin, başlıca üretim alanı olan sahamızın orta ve aşağı yükseklik kademelerinde dağılış gösterdiği ve yöre insanının başlıca geçim kaynağını teşkil ettiği görülmektedir.

Hayvancılığa dayalı ticarî faaliyetlerin yoğun olarak yapıldığı yukarı yükseklik kademesine ait köylerde, elde edilen gelir, aynı zamanda yaşayan nüfusun aslî geçim kaynağını da oluşturur. Öyle ki, bu alanlar, özellikle sığır yetiştiriciliğinin yaygın olduğu sahalardır. Elde edilen hayvansal ürünler önemli ölçüde ticarî maksatla değerlendirilmektedir. Halbuki, daha aşağı kademelerdeki hayvan besleyiciliği, daha çok aile tüketimine yöneliktir. Buna göre, sadece Maçka İlçesi'ne bağlı yerleşmelerden, 1992 yılında üretilen 18670 ton sütün, yaklaşık 7200 tonu, Hasko ve

Maçka-Süt kooperatiflerinde, gelişmiş teknik imkânlarla degerlendirilmektedir. Köylüden kg.'ı 3000 TL.'na satın alınan sütün karşılığında, yaklaşık 2.2 milyar TL. ödenmiştir. Geriye kalan 11470 ton süt, geleneksel metodlarla peynir ve tereyagı haline getirilerek, başlıca talep gördügü Trabzon ve dış pazarlara ulaştırılmaktadır. Aynı çevreden saglanan yıllık 103 ton etin %80'i yöre dışında tüketilir ve yaklaşık 3.3 milyar TL. ticarî girdi saglanır.

Araştırma sahasında üretilemeyen gıda maddeleri ile diger ev ihtiyaçları, genellikle merkezî köylerin yol boylarında sıralanmış olan ticarethanelerden saglanır. Ayrıca, daha düşük ticarî potansiyele sahip olan, her köyün 2-3 adet bakkaliyesi ile 1-2 adet kahvehanesi vardır. Merkezî köylerin en önemlilerinden birisi Çamkonak'tır. Yakın köyler, ihtiyacı olan gıda maddelerini bu köyü diger köylere baglayan yol üzerinde yer alan bakkaliyelerden, basit el tarım aletlerini, mevcut küçük demir işleme atelyesinden saglamakta, ayrıca, 1 yorgancı dükkânıyla 3 adet kahvehane bulunmakta olup, küçük bir ticaret merkezi hüviyetini taşımaktadır. Eski Trabzon-Erzurum Karayolu boyunca sıralanan köylerin her birine ait bakkaliye, kahvehane, kasap ve oto lastigi tamirhanesi vardır. Fakat bu yolun eski önemi kalmayınca, sadece merkezî konumdaki Gürgenagaç Köyü'nde bu ticarethaneler giderek azalan ölçülerde canlılıgını sürdürmektedir.

Hamsiköy'ün eski ticaret potansiyeli, günümüzde, yeni E-390 Karayolu'nun geçtigi hatta kaymıştır. Bu nedenle, aynı yolun 50. km.'sindeki Çeşmeler Köyü'nde otel, lokanta, kahvehane ve kasap dükkanları, saylıları artarak tesis edilmektedir (Foto 75). Yaklşık 5 km. kuzeydeki Başar Köyü'nde de mola ve dinlenme tesisleri inşa edilmektedir.

Araştırma sahasının orta ve yüksek kademe yerleşmelerinin odak noktasını, bu köylere hitap eden potansiyeli ile, Maçka ilçe Merkezi teşkil etmektedir. Zaten fazla bir önemi olmasa da, Maçka'nın başlıca ekonomik fonksiyonlarından olan ticareti ayakta tutan, sahip oldugu bu özelligidir.

Maçka ilçesi'nde gerçekleştirilmekte olan ticaret

yogunlugu önemli ölçüde çarşamba günlerinde görülmektedir. Çünkü, aynı gün ilçede pazar kurulmaktadır. Bagli köylerden getirilen tarımsal ve hayvansal ürünler burada satılarak, ihtiyaç hissedilen diger mallar satın alınır. Böylece ilçede yer alan bakkal, lokanta, dayanıklı ve dayanıksız tüketim malları satan iş yerleri, haftanın diger bütün günlerine bedel ticari faaliyeti aynı gün içinde gerçekleştirirler. Bu günün sosyal bir boyutu da, birbirlerine son derece uzak olan ve tanışmayan yöre halkı pazar vesilesi ile bir araya gelir ve kaynaşırlar. Sahamızda genel tüketim ihtiyaçlarının karşılandıgı aşagı kademe köylerinin merkezi bir konumunda ve E-390 Karayolu'nun yanıbaşında kurulu olan, Esiroglu ve Çaglayan yerleşmeleri belediye olmuştur. Trabzon ile Maçka arasında inşa edilen modern karayolu, aynı zamanda Esiroglu ile Trabzon arasındaki mesafeyi 15 dakikaya indirdigi için, bu belediyeler önemli bir ticaret fonksiyon görevini henüz üstlenememişlerdir. Her iki yerleşme de Trabzon İl Merkezi'nin ticarî etki alanındadır. Halbuki, daha önceki yıllarda bu yerleşmeler oldukça canlı birer ticari merkez özelligine sahipti. Çünkü, bu alanda, havzanın su bölüm hatları dogudan ve batıdan, birbirlerine oldukça yakındır. Dolayısıyla, Degirmendere Vadisi'nin karşılıklı yamaçlarında yer alan köyler, birbirleriyle olan baglantıyı ve ticari ihtiyaçlarını adı geçen merkezlerden saglarlar ve ayrıca Trabzon'a gitme geregini duymazlardı. Ancak günümüzde bu köyler ticaretlerini önemli ölçüde Trabzon ile yaparlar.

Araştırma bölgemizde bankacılık hizmetleri, Maçka İlçe Merkezi'deki 2 adet ve Sanayi Mahallesi'ndeki 3 adet olmak üzere toplam 5 banka şubesinden verilmektedir.

Görüldügü üzere, sahanın ticaret etkinligi henüz dışa bagımlı olmaktan kurtarılamamıştır. Ticaretin geliştirilmesi konusunda sanayi fonksiyonuna daha çok agırlık verilmelidir. Ayrıca Trabzon-Iran Transit Karayolu'na gerçek aktivitesinin kazandırılmasıyla, en azından yakın çevredeki köylerin, taşımacılık sektöründe hizmet veren ticaret potansiyellerinin aratacagı, tarım ve hayvancılık ticareti sektörüne bagımlı

olmaktan büyük ölçüde kurtulacagı tahmin edilmektedir. Çünkü, yöre insanının ticaret faaliyetlerine yatkınlıgı ve müteşebbis kabiliyeti yakınen bilindigi gibi, sahadan göç eden nüfusun yerleştikleri bölgelerde kurdukları iş yerlerinde elde ettikleri başarılar da bunun delilidir (Güleç, 1986, s:201).

3.8. Turizm

Araştırma bölgemizin zengin tarihî mirası, dünyada nâdir olarak bulunabilecek güzellikteki zengin bir doğal yapının üzerinde kurulmuş ve çok geniş turizm potansiyelini ortaya çıkarmıştır. Bu kaynakları turizm bazında birbirinden ayrı düşünmek mümkün degildir. Yöreyi turistik cazibe merkezi haline getirmiş olan başlıca zenginlikler şu şekilde gruplandırılabilir.

3.8.1. Tarihî turizm kaynakları

Yöremizin, M.Ö 2000 yılına kadar inebilen uzun bir tarihî geçmişi vardır. Bu süre içerisinde bölge, çeşitli kavimlerin egemenligine girmiş ve yaşayan kavimler kendi geleneklerini aksettiren beşerî yapıları inşa edip, sahaya daha sonra gelen yerleşik topluluklara devretmişlerdir. Takdir edilir ki, inşa edildikleri dönemlerdeki insanların hayat tarzları hakkındaki bilgileri de gelecek yıllara ulaştıran bu yapıların, çok uzun bir dönem boyunca ayakta kalması zordur. Birçokları istilâcı veya yeni yerleşen topluluklar tarafından kısa zamanda yıkılmış, bir kısmı da müdahale görmeksizin 150-200 yıl ömüre sahip olabilmişlerdir. Beşerî yapıların tarih dönemlerine göre çok daha az ömüre sahip olmaları, çok eski tarihî devirlere ışık tutacak bilgileri edinmeyi zorlaştırmıştır. Buna ragmen, bazı yapılar doğal ve beşerî olumsuz etkilere karşı son derece dayanıklı bir şekilde inşa edilmişler, belki de şanslı olmalarından dolayı uzun devrelerde birkaç defa inşa edilmiş ve pek çok asır yaşabilmişlerdir.

Buna göre, sahamızda ilk olarak yerleşenlere ait tarihî

yapılara bulunmasa da, inşası M.S 300'lü yıllara kadar inebilen eserlere rastlanmaktadır. Bu eski eserlerin Bizans dönemine ait oldukları bilinmekte olup, başlıcaları şunlardır.

Sümelâ Manastırı: Trabzon'un Maçka ilçesi'ne bağlı Altındere Köyü'ndedir. Maçka'dan Meryemana Deresi vadisi boyunca uzanan karayolunun 16. km.'sindeki doğuya bakan yamaçta, hâkim Karadağ'ın eteklerinde sarp bir kayalık üzerine kurulmuştur. Manastır yapıları topluluğu, vadiden yaklaşık 300 m. yüksektedir.

Rivayete göre Bizans İmparatoru I.Thodosius (375-395) zamanında, iki Atina'lı keşiş olan Barnabas ile Sopharonice, Karadağ'daki kaya kovuğunu kilise olarak kullanarak Sümelâ Manastırı'nın ilk temelini atmışlardır. Daha sonra Justinianos, Sumelâ Kilise'sini onartarak genişletmiştir. Manastır, asıl gelişimini Kral III. Alexios Kommanos (1349-1390) zamanında sürdürmüş, XIX.Yüzyılda yeniden ele alınarak bir çok bölümleri yenilenmiş ve fresklerle donatılmıştır. Bu dönemde en parlak ve zengin günlerini yaşamıştır. Bundan sonra 1916-1918 yılları arasında bölgedeki Rus işgali sırasında Manastıra el konmuş ve 1923 yılında Türkler tarafından faaliyetine tamamen son verilmiştir.

Manastırın 72 odası, kiliseleri ile büyük bir kütüphanesi ve mutfak gibi üniteleri vardır. Fresklerin en yoğun olduğu mekânlar kaya kilisesi ve ona bitişik şapeldir. Bunların IX.Yüzyılda yapıldığı söyleniyorsa da, XIV.Yüzyıldan itibaren izlenmeleri mümkündür.

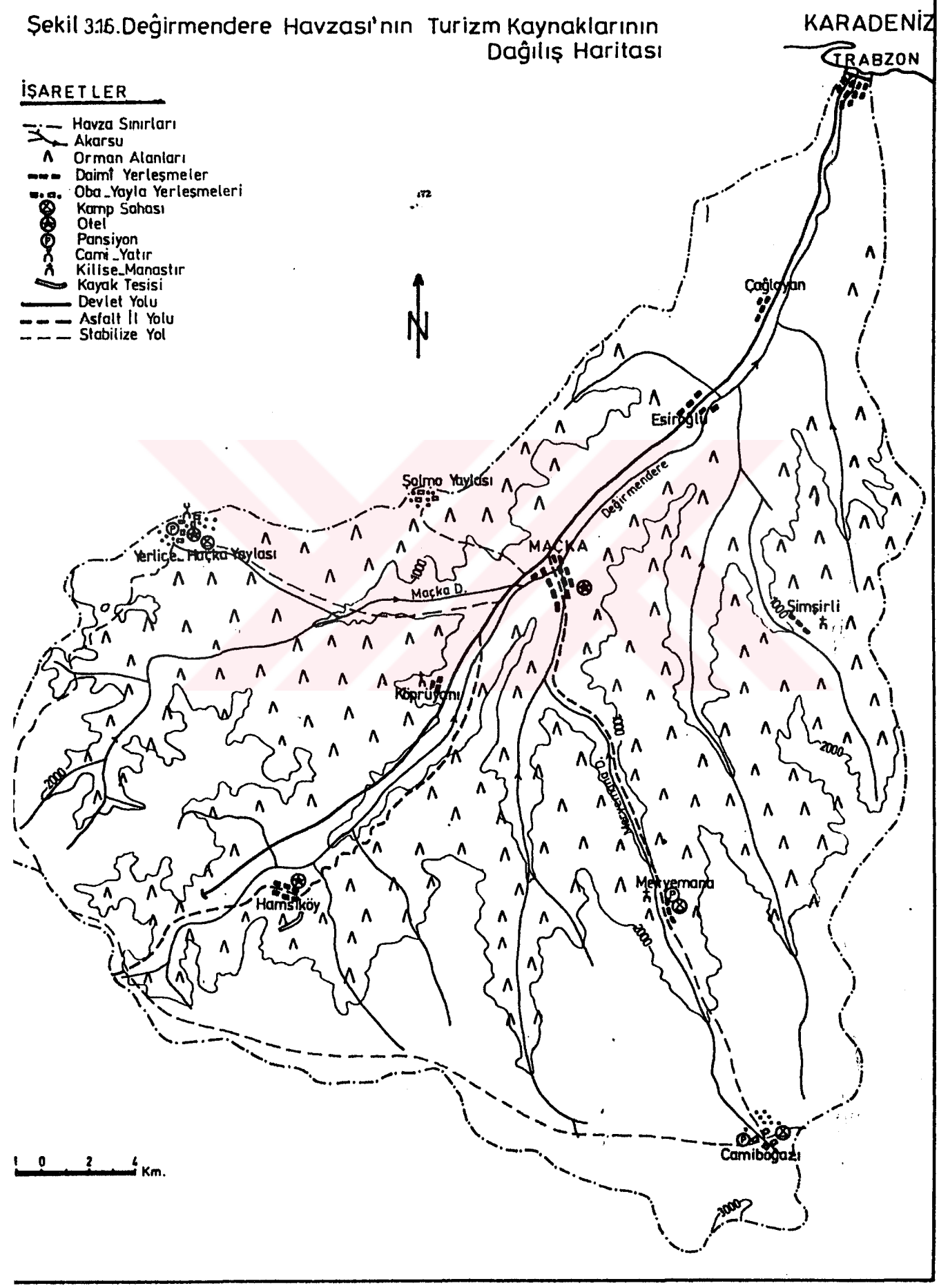
Kilisenin, günümüzde, turistik ilgi odağı olmasını sağlayan en önemli faktörler, olan tarihî özelliğinin yanı sıra, orman üst sınırına yakın sarp ve yeşil bir doğanın oluşturduğu coğrafî bir mekânda inşa edilmiş olmasıdır (Foto 76). Bu sebeple, ziyaretçi sayısında her yıl önemli artışlar olmaktadır. Sadece 1992 yılındaki resmî rakamlara göre; 53384 yerli, 12311 yabancı olmak üzere toplam 65659 kişi tarafından ziyaret edilmiştir. Aynı yılda elde edilen gelir ise 219.6 milyon TL.'dır. Fakat, gayriresmî ziyaretçiler de düşünürlürse, ziyaretçi sayısının 100 bini aştığı

Araştırma sahamızda geniş bir yer kaplayan ve ortalama yükseltisi 2300 m.'yi bulan yayla alanlarının, hayvancılık fonksiyonunun yanında turizm fonksiyonunun da icra edilebilecegi önemli bir potansiyeli vardır. Günümüzde iç turizm bünyesinde degerlendirilmeye çalışılan bu potansiyelin, ileriye dönük ve uluslararası alanda faydalanılacak avantajları da vardır.

Yörenin nemli kış ve bahar mevsimlerinin ardından gelen yaz mevsiminin nemli ve bunaltıcı sıcakları, yaşayan nüfusa son derece olumsuz sağlık şartları sunmaktadır. Bu sebeple, romatizmal ve akciger hastalıkları yöresel bir karakter taşımakta olup, oldukça yaygındır. Halbuki, yayla alanları, özellikle yaz mevsiminde, gündüzleri sıcak-kuru, geceleri serin hava şartları ve bol oksijeni ile daimî yerleşim alanlarının hemen yanıbaşında, yöre insanlarına başka bölgelerde kolay erişemiyecekleri kadar elverişli bir hayat ortamı sunmuştur (Grotzbach, 1984, s:202). Dolayısıyla, çaglardan beri, yörenin sakinleri, hayvancılık fonksiyonunu gerçekleştirirken, en azından 5-6 ay süreyle bu sağlıklı şartlardan da faydalanmak suretiyle hayatlarını sürdürmeyi de amaçlayıp, yaylacılık faaliyetlirini bir hayat tarzı olarak benimsemişlerdir. Nisan ayı ortalarında kıyıya yakın köylerden itibaren başlatılan yayla göçlerinin, büyük bir heyecanla beklenmesi ve geleneksel şenliklerle (yöresel yeni giysilerin giyilmesi, hayvanların süslenmesi ve silah atmak ...gibi) başlamasının önemli bir nedeni de budur (Foto 77).

Yayla mevsiminde obaları yerleşmeye açan aslî kır nüfusunun yanında, yaylacılıkla ilgisi olmayan, ancak sadece rekreasyon amaçlı katılımlarla, yayla alanlarının nüfusu iyice kabarır. Okulların da tatil olmasıyla, şehir yerleşmelerindeki nüfusun önemli bir kısmı, tatilini buralardaki akrabalarının yanında geçirirler. Ayrıca, haftanın tatil günlerindeki günübirlik yayla ziyaretleri gerçekleştiren çalışan kesim, özellikle bu günlerde nüfus yogunlugunu iyice artırarak, şehrin kirli havasından kurtulur ve çalışma günlerinin yorgunlugunu giderirler. Gerçekten de böyle katılımlar her

Şekil 3.16. Değirmendere Havzası'nın Turizm Kaynaklarının Dağılış Haritası

geçen yıl artmakta ve Trabzon İl, Maçka İlçe Merkezleri bu amaçla adetâ boşaltılmaktadır.

Yayla alanlarının merkezî yerlerinde, geçmiş yıllarda, başlangıçta belli günlerde, hayvan ticaretinin yapıldığı ve dolayısıyla insanların bir araya gelip karışıp-kaynaştığı, halkın dernek adını verdiği panayırlar kurulurdu. Günümüzde sağlanan ulaşım kolaylıkları, yayla halkının hayvanını artık panayırlara götürmeden şehirlerden gelen taleplerle, bulundukları yerden satma imkânına kavuşmaları, bu tür toplanma alanlarının ekonomik fonksiyonunu önemli ölçüde kaybetmelirine yol açmıştır. Dolayısıyla, sayıları da azalan dernekler, şimdilerde daha çok rekreasyonal bir özelliğe bürünmüştür. Dernek günlerinde yayla sakinleri, köylerde kalan nüfus ve şehir nüfusundan olan katılımlarla, geleneksel şenlikler yapılmaktadır.

Araştırma bölgemizdeki en önemli dernek, **Kadırga Derneği**'dir. Her yıl temmuz ayının 3.cuma günü gerçekleştirilen bu dernekte, özellikle kadınlar geleneksel giysilerini giyerler. Sabahın geç saatlerinden itibaren başlayarak, derneğe katılan her köyün kadınlı-erkekli halkı sıra ile silah atışları eşliğinde ve horon oynayarak, gayet disiplinli bir şekilde dernek meydanına girerler. Girişteki uyum ve disiplin o köyün diğer köyler nezdinde ün yapmasına sebep olur. Aynı gün yurdumuzun değişik yerlerine göç edip yerleşen pek çok insan da şenliğe katılmak için buraya gelmiştir. Hattâ, yurt dışında çalışmakta olan yöre insanı, yıllık iznini bilhassa bu günlere denk getirmek suretiyle derneğe katılırlar. Kısaca, uzun bir zaman görüşemeyen insanlar bu vesileyle bir araya gelirler. Daha sonraki saatlerde kesilen koyun ve sığırlar yenilir, eğlenilir ve akşam saatlerinde derneğe katılanların önemli bir kısmı alanı terkederler (Foto 77).

Bir günlüğüne dahi olsa yayla alanlarına ticarî bir canlılık da getiren derneklerden başka, çeşitli yaylalara giden yolların merkezî kısımlarında yer alan ve genellikle orman bitişiği olan bazı obalar, doğal güzellikleri ile de

çekici olmuşlar ve sık nüfuslanmışlardır. Rekreasyon amaçlı turizmede son derece elverişli olan bu obaların, turizm ve ticaret potansiyelleri bir anda ön plâna çıkmıştır. Bu tür obaların en güzel örnegi **Yerlice** olup, Akçaabat'a ait **Haçka Obası** ile adetâ birleşmiş durumdadır. Degirmendere ile Kalanima derelerinin su bölümü hattında, yaklaşık 1900 m. yüksekliginde ve orman alanının son buldugu bir sahada kurulan bu geniş obada, genellikle Maçka, Akçaabat ve Tonya ilçelerinin köylüleri yayla mevsimi boyunca yerleşirler. Geniş bir düzlük alana sahiptir. Oba evleri çogunlukla modern tarzda inşa edilmiş olup, bir kısmının inşasında dogal ortamdan saglanan taş ve ahşap malzemenin kullanıldıgı ve geleneksel özelliklerin korundugu, dolayısıyla eski ile yeniyi birleştiren zengin, güzel bir görünümü sunmaktadır. Yörede yaşamış önemli bir din bilgini olan **Haçka'lı Hoca'nın** türbesinin de burada bulunmasıyla, bu geniş obalar alanı, dinî bir ziyaret alanı olma özelligini de kazanmıştır (Foto 34).

Yörenin elverişli yol agı, dogal güzelligi ve dini hüviyeti, turizm talebini artırınca, oba halkına hizmet veren ticarethanelerin sayısı artmakla kalmamış, daha da modernleşmişleşdir. Günümüzde ticarî bir merkez görünümünüde kazanmış bulunan alanda, 3 otel, 5 kasap, 3 lokanta, 4 bakkal, 4 kahvehane ve dinî vecibeler için de 2 adet cami ile bir türbe yer almaktadır.

Yerlice-Haçka obaları gibi, turistik-ticarî potansiyele sahip pek çok oba yerleşmesinden bir digeri de Çakırgöl Dagları'nın kuzeye bakan sırtları üzerinde, yaklaşık 2300 m. yüksekligindeki bir bogazda, karayollarının çevreye dagıldıgı odak noktasında kurulu olan **Cami Bogazı** yerleşmesidir. Burası da çevre obalarının nüfusunun alış veriş yapıtıgı bir ticaret ve turizm merkezidir. Çarşısında 2 otel, 2 kasap ve 2 kahvehane ile bir mescid vardır. Çakırgöl'ü ziyaret eden yerli ve yabancı turistler burada konaklarlar. Yayla mevsiminin her gününde (özellikle hafta sonları) oldukça kalabalıktır.

Araştırma sahasının morfolojik özellikleri dolayısıyla,

güneydoğu bölümünün su bölüm hattı boyunca yükseklikilerin 2500-3000 m. arasında değişen dağlar uzanmaktadır. Çakırgöl dağları 3000 m.'yi aşan yükseltileri ile ilginç buzul topografyasına da sahiptirler. Ayrıca, aşağı seviyelerdeki plâto alanları, orman sınırları üzerinde çok geniş yer kaplamaktadırlar. Yüksek dağlık alanlarıyla orta yükseklikteki platolar, kış mevsimi boyunca nüfusun terk ettiği ve bu sürede fonksiyonel bakımdan henüz değerlendirilmeyen sahalardır. Halbuki, günümüzün aktüel turizm değerleri bakımından oldukça uygun bir potansiyele sahip olan bu alanlar, **Alpinizm** amaçlı değerlendirmelere açılabilir. Yüksek dağlar, yaz mevsiminde tırmanma, plâtolar ise kayak sporu için son derece uygundur (Doğanay, 1987, s:92).

3.6.4. Zengin flora, fauna ve tabiat şartlarına bağlı turizm

Araştırma sahasının sahip olduğu zengin orman potansiyelinin, genel alanının %36'sını bulan tabii zenginlik kaynağını oluşturduğu görülmektedir. Bu potansiyele sadece yapacak ve yakacak temini açısından bakmamak gerekir. Ormanların daha pek çok fonksiyona sahip olduğu bilinmektedir. Buralar bol oksijen kaynağına sahip olup, insanların dinlenmesi ve yürüyüş sporu için ideal alanlardır. Görsel ve sağlık turizmi için de pek çok avantajlara sahiptirler. Ayrıca, ormanların fauna özellikleri de turizm açısından ilgi çekmektedir. O halde, bu geniş alanda mevcut fauna yapısının da değerlendirilmesi gerekmektedir. **Av turizmi** diye nitelendirdiğimiz bu faaliyetler için mevcut yabanî hayvan varlığının tespit edilip korunması sağlanmalı ve sahaya relitik hayvan türleri kazandırılmalıdır. Bunun için de sahamız ormanlarının önemli bir kısmının **Milli Park** haline getirilmesi gerekir. Günümüzde Meryemana Araştırma Ormanı'nda yaklaşık 4800 ha.'lık alan bu duruma getirilmiş olup, bazı relitik geyik türlerinin barındırılması henüz deneme aşamasındadır. Fakat turizm amaçlı kullanıma hitap edecek organizeler pek azdır (Foto 78).

Sahanın bol su geçiren hızlı akışlı akarsuları, kano ve rafting sporu turizmi için son derece elverişlidir. Bu aktüel turizm potansiyeli de digerleri gibi degerlendirilmeyi beklemektedir. Son yıllarda Çoruh Nehri üzerinde bu sporların yapılması için plânlanan turizm tanıtım programlarına yöremizin de dahil edilmesi akılcı bir yoldur (Canalioglu, 1993, s:37).

Yöremiz, sahil turizmine alternatif olarak gösterilen, zengin doğal ormanlara, tırmanma sporuna uygun dağlara, kayakçılık için elverişli topografya ve kar şartlarına, ayrıca, ülkemizde henüz potansiyel alanları tespit edilmemiş ve dolayısıyla, pek fazla tanınmayan akarsu sporları turizmine elverişli özelliklere sahip bulunmaktadır. Daha da önemlisi, bütün bu kaynakların, yer yer tarihî turistik degerlerle bezenmesi, iç içe zengin bir görsel doğal yapıyı ortaya çıkarmıştır.

Bu doğal yapının turizm potansiyelinin degerlendirilmesi, yörenin giderek artan nüfus kaybının durdurulabilmesi açısından oldukça önemlidir. Çünkü, alternatif ekonomik kaynakları oldukça sınırlıdır. Kanaatimizce bölgeye turistik ilgiyi çekebilmek için öncelikle alt yapı tesislerinin kurulabilecegi uygun alanların tespit edilmesi gerekmektedir (Köksal, 1988, s:73).

SONUÇ

Araştırma alanımız, Doğu Karadeniz Bölümü'nde yer alan Zigana dağlarının kuzeye bakan yamaçları üzerinde kurulu olan, Değirmendere akarsuyunun kollarıyla birlikte oluşturduğu 1103 km² izdüşüm alanına sahip havzasıdır.

Sahanın jeolojik yapısı genellikle Üst Kretase yaşlı bazalt-andezit-dasit lav ve proklastlarından meydana gelmiştir. Volkano-sedimanter kayaçlarda, lav, tüf ve aglomeralarda, kireçtaşı ve marnlı yapılarda tabakalanma görülmekte ve sık sık çatlaklara rastlanmaktadır.

Bir antiklinal şeklinde, D-B doğrultusunda denizi gören bir yay gibi uzanan, kenarlardan başlayarak, iç kısımlara doğru yükselti seviyesi değişen dağlık alanlar, akarsular ve yan dereler tarafından son derece derin bir şekilde yarılmışlardır.

Planeter ve coğrafî faktörlere bağlı olarak, yörenin iklim şartları kıyıdan iç kesimlere doğru farklılaşmaktadır. Sahada genel olarak okyanusal iklim tipi hâkimdir.Kıyıya yakın alanlarda yazın alınan az miktardaki yağışa karşılık, buharlaşmanın fazlalığına bağlı olarak bariz bir kurak devrenin görülüşü, psoudomaki bitki örtüsü elemanlarının bölgeye sokulmasına ve yetiştirilen tarım ürünlerinin çeşitliliğine sebep olmuştur.

Sahadaki ortalama yıllık sıcaklık 12.1°C, yıllık yağış miktarı ise 820.1 mm kadardır. Yağışın cinsi tarımsal faaliyetler üzerinde önemli etkilerde bulunmaktadır. Trabzon ve Maçka yakın çevrelerinde hâkim yağış tipinin yağmur olmasına rağmen, ilk karın kasım, son karın nisan aylarında düşmesi, yaylalara çıkış ve iniş tarihlerini belirlediği gibi, özellikle bahar mevsimlerini tarımsal faaliyetler bakımından elverişli kılar. Epizodik max. kar ve dolu yağışları fındık, tütün ve meyva üretiminde önemli kayıplara sebep olmaktadır.

Mayıs, haziran, eylül ve ekim aylarında alınan max. yağışlar, akarsu taşkınlarına, toprağa sızan sular ise kırık-çatlak sisteminin bulunduğu volkano-sedimanter yapıda sık sık toprak akmaları ve heyelanlara yol açmaktadır.

Bölge akarsuları dantritik tipteki drenaj ağı oluştururken, beslenme bakımından plüvionival özellik taşırlar. Akım şartlarını bir taraftan alınan bol yağış, diğer taraftan da yüksek dağların üzerindeki karların erimesi belirler. Bu sebeple, akımda max. seviyeye mayıs ayında ulaşılıp, nisan, mayıs ve haziran ayları, taşkın olayları ve sel felâketleri bakımından önemli riskler taşırlar.

Bölgenin geniş kısımlarında gri-kahverengi podzolik topraklar dağılış gösterip, kıyıya yakın alanlardan itibaren yaklaşık 1800 m. yükselti seviyelerine kadar devam ederler. Nemli iken dağılabilen ve su alınca şişebilen özelliği, yüksek eğimli yamaçlarda heyelan riskini artırmaktadır. Kıyıya yakın alanların toprakları ise sarı- kırmızı podzolikler olup, diğer toprak gruplarına oranla üzereinde tarımın yoğun olarak yapıldığı sahaları oluştururlar. İntrazonal toprak gruplarından olan yüksek dağ-çayır toprakları, 1800 m. ve yukarı yükseltilerde Alp tipi hayvancılığa son derece uygun şartlar ortaya koymaktadırlar.

Yükseltinin kıyıdan itibaren kısa mesafelerde artması, uygun sıcaklık şartları ve yıllık yağış miktarının fazla oluşu, çeşitli bitki topluluklarını ortaya çıkarmıştır. 0-300 m. yükselti seviyeleri arasında yer alan psoudomaki kuşağından sonra, kızılağaç, kestane, meşe, akçaağaç ve gürgen çeşitlerinden oluşan etek ormanları şeridi başlayıp, 750 m. seviyelerine kadar çıkar. Daha çok iğne yapraklıların görülmeye başladığı 750-1200 m. kuşağından sonra, kayın, göknar,ladin ve sarıçam şeridi, yaklaşık 1850 m. yükseltilerine kadar devam eder. Yükseltinin artmasına bağlı olarak iğne yapraklılar da bu seviyelerden itibaren yetişme ortamlarını kaybederler. Ancak, bodur çalı ve ağaççıkların oluşturduğu dar bir kuşaktan (1850-1000 m.) sonra Alpin çayırlar katına gaçilir.

Araştırma sahasının 1990 yılı nüfusu 66706 kişi olup, 1914-1990 yılları arasında önemli artış ve düşüşler göstermiştir. Özellikle 1914-1923 yıllarında kitlesel göçler meydana gelmiş, daha sonraki yıllarda bu tip hareketler olmamakla birlikte, yetersiz geçim kaynakları, halkı bölgeden dışarıya göçe zorlamıştır. Nitekim, 1960- 1990 yılları arasındaki 30 yıllık

dönemde nüfus artışı sadece %10.4 oranında olup, Türkiye ortalamasının (%103) oldukça altındadır. Aynı dönemde, sahadaki toplam 80 köy yerleşmesinin 49'unda nüfus miktarı azalmıştır. Göçler daha ziyade orta ve yüksek kademe köylerinden gerçekleştirilmuştir. Başlıca gidilen yerleşme merkezleri ise Trabzon, Ankara, İstanbul ve yurtdışınadır. Bu durum nüfusun cins yapısına da yansımış, genellikle erkek nüfusun göç etmesiyle Maçka ilçe Merkezi dışındaki yerleşmelerin tamamında kadın nüfusun hâkimiyeti görülmüştür. Bu sebeptendir ki, sahada 100 kadına yaklaşık 126 erkek düşmektedir.

Havza genelinde doğum oranları şehirlerden kırsal alanlara doğru giderek artmaktadır. 0-14 yaş grubu içerisindeki 0-4 yaşındaki çocuk nüfus oranının bir hayli düşük olması(%9.6) ve 19 yaştan sonraki hemen bütün gruplardaki nüfus azlığı(daha çok erkek nüfus) saha nüfusunun gerileyen bir yapıda olduğunu ifade etmektedir.

Faal nüfus grubu içerisinde kadın nüfusun üstünlüğü gayet doğaldır. Eşinin veya ailesindeki diğer erkek nüfusun gurbetçilik yaptığı bir çalışma ortamında kadının köyde daha fazla yük alacağı açıktır.

Değirmendere Havzası'nda 1992-1993 eğitim-öğretim yılındaki toplam öğrenci sayısı 9969'dur. Bunun %57.5'i ilkokul, %15.7'si ortaokul ve %26.8'i de liselerde dağılış göstermektedir. Gerek okul, gerekse öğretmen sayısı yeterli düzeyde olup, öğretmen adedi okullara rasyonel bir şekilde dağıtılamamıştır. Çocukları okula göndermede kız-erkek ayırımı yapılmamakta ve genel nüfusun, çoğu 60 yaş üzerindeki %11.9'u okum-yazma bilmemektedir.

Sağlık hizmetleri 6 adet sağlık ocağında, toplam 11 hekim tarafından ancak yetersiz donanım ve hijyenik şartlarda verilmeye çalışılmaktadır. Yetersiz türdeki besin maddelerini alamamaktan kaynaklanan guatr, paraziter ve solunum yolları enfeksiyonlarına dayalı hastalıklar ile aşırı nemden kaynaklanan romatizmal hastalıklar özellikle orta ve yüksek kademe köylerinde sıkça görülmektedir. Genellikle köy, yayla ve mezraa konutlarının dışında inşa edilen tuvaletlerin septik çukurlarının üzerleri açık vaziyettedir. Kapatılmaları ve bakterilerin yağmur suları

vasıtasıyla akarsu ve kaynak içme sularına karışması önlendiği taktirde sağlık problemleri önemli ölçülerde giderilebilecektir. Ayrıca, yayla mevsiminde basit sağlık hizmetlerinden dahi yoksun olan yayla halkına eğitici ve tatbikî hizmetler ulaştırılmalıdır.

Sahamızdaki ortalama hane halkı büyüklüğü 5.4 kişi olup, Türkiye ortalamasına çok yakındır. Yöre halkının eğitim ve sosyal düzeyinin yüksek oluşu bunda en etkili faktördür.

Yöremiz halkı, üzerinde geçimini temin edeceği son derece engebeli topografik yapının ortaya çıkardığı zorluklara rağmen, mevcut avantajlardan yeterince faydalanabilmek için, zeki ve çalışkan olmak zorunda kalmış ve bu özelliği onun karakteri haline gelmiştir. Tarım alanlarının dar ve yetersiz olması nedeniyle, insanların onu yakın komşusundan dahi itina ile doruması, çocukların erken çağlarda evlendirilmeleri ve akarsuların böldüğü uzak tarım alanlarının yanıbaşında yeni ev açmaları, halâ muhafaza ettikleri önemli sosyal özelliklerdir.

Değirmendere Havzası'nda km²'ye 60.5 kişi düşmekte ve nüfus genellikle tarım yapabilmek için nispeten uygun ortama sahip aşağı çığır ile vadi yamaçlarının alçak eteklerinde yoğunluk kazanmıştır. Öyle ki, 0-500 m. yükseltisindeki %6'lık alanda saha nüfusunun %60'ı, geniş ormanlarla kaplı %25.8'lik 1500-2000 m. yükseltilerinde ise nüfusun %3.6'sı yaşamaktadır. Dağılıştaki farklılığın en önemli sebepleri, yüksek alanların aşağı seviyelere oranla sahip oldukları daha sert iklim şartları ve jeomorfolojik faktörlerin ortaya çıkardığı zorluklardır.

Sahadaki ilk yerleşme temelinin M.Ö. 200 yıllarında ve Orta Asya kökenli İskitler tarafından atıldığı sanılmaktadır. Daha sonraki Roma, Bizans ve Osmanlılar dönemlerinde önemli bir askerî üs, ticarî, ekonomik ve kültürel merkez olması yerleşmeyi cazip hale getirmiştir.

Değirmendere akarsuyu ve kollarının derin vadilerle parçaladığı araştırma sahasında, yerleşmelerin dağılışı vadilere paralellik göstermektedir. Ancak, tarım alanlarının vadilere kavuşan yan derelerle çok yakın mesafelerle bölünmesi, topografik yapı özelliğinden dolayı yeraltı suyunun hemen her yerde kolayca yeryüzüne çıkabilmesi bol yağışlı iklim şartlarıyla bütünleşince,

dar alanda, oldukça küçük ve çok sayıda yerleşmenin olduğu dağınık dokulu bir karakter ortaya çıkmıştır. Bu sebeple, yerleşme birimleri olan tek ev ve eklentilerini, yerleşme gruplarını, mahalle ve köyleri idarî sınırlarından öte birbirlerinden ayırmak âdeta mümkün değildir.

Köy yerleşmeleri sayısı kıyıya yakın kesimlerde artarken, herbirinin alanı yükselti arttıkça fazlalaşmaktadır. Dolayısıyla, yerleşme birimlerinin sıklığı, aşağı kademelerden itibaren yükselti arttıkça azalmakta ve sosyo-kültürel, ekonomik bağlantıları akarsu, tepe, orman gibi doğal engellerle önemli ölçüde kesilmektedir. Böylece, bir köyün bütün üye yerleşme birimleriyle aynı sosyal birliği oluşturması güçleşmektedir.

Araştırma sahasındaki köylerin %15'i orman içi, %72.5'i de orman yakınında yer almaktadır. Ancak, orman-yerleşme ilişkisi sağlıklı bir yapıya yapıya kavuşturulamadığından, genel alanın %42'sini oluşturan bu elverişli potansiyelden ekonomik bakımdan yeterince faydalanılamadığı gibi, antropojen tahriplerle giderek elden çıkarılmaktadır. Başlıca amacın elverişsiz de olsa tarım alanı kazanmak ve yakacak-yapacak odun temin etmek olan tahripler sonucunda ekolojik denge bozularak erozyon şiddetlenmekte ve heyelanlara uygun zemin hazırlanmaktadır. Mevcut yasalar yöre nüfusunun ormanları sahiplenip korumasını engellemektedir. Yeni yasal düzenlemelerle orman-yerleşme ilişkisinin kurulması ve ormanların azaltılmasını değil, artırılmasını sağlayacak tedbirlerle ekonomik bakımdan tarımı tamamen dışlayıp, nüfusu ormancılığa teşvik ederek, göçün durdurulması gerekmektedir.

Gerek ekonomik, gerekse sosyo-kültürel bakımdan yaylacılığın bölge insanının hayatında özel bir yeri vardır. Geçimleri önemli ölçüde hayvancılığa dayalı olan orta ve yüksek kademe köylüleri, mayıs ayı ortalarından ekim ayına kadar, hem sığır ve koyunlarını taze otla besleyip ot fazlasını kış için stok etmek, hem de aşağı kesimlerin nemli ve bunaltıcı havasından kurtulmak için yaklaşık 1850 m. yükseltilerinin üzerindeki yayla alanlarında geçici olarak yerleşirler. Ancak, yaylalara çıkış, karın yerden kalkmasına bağlı olduğu için birkaç kademede gerçekleştirilir. Orta ve yüksek kademe köyleri için ilk basamak kendilerine ait

mezraalarıdır. Buralarda yaklaşık 15 gün süre ile kalınıp, karın yükseklerden çekilip, iyice yeşermesi beklenir. Daha sonra diğer yayla seviyelerine çıkılır. Dönüşte de aynı yollar izlenmektedir. Ancak, aşağı kademe köylüleri yaylaya çıkış ve inişi tek kademede gerçekleştirirler.

Yayla alanlarında nüfusun yerleştiği 223 adet oba vardır. Bunlar, insanların barındıkları ve çevrelerinde etrafı çitlerle çevrili olan küçük bahçelerin yer aldığı aldığı konutlar ile hayvanların barındıkları eklentilerden meydana gelmektedir. Yaylaklarda hayvan otlatmak, ot biçmek ve tereyağı ile peynir elde etmek, obalarda yapılan başlıca faaliyetler arasındadır.

Yayla mevsimi boyunca halkın belirli günlerde bir araya gelip kaynaştığı, hayvan ve tüketim maddeleri alış-verişi yaptığı, eğlendiği yayla merkezleri bulunmakta olup, en çok rağbet edileni **Kadırga Derneği**'dir.

Kış mevsiminde hayvanlar yumuşak iklimi dolayısıyla kıyıya yakın fındık bahçelerinde kışlamaktadırlar.

Araştırma sahasında şehir yerleşmesi özellikleri sadece Maçka İlçe Merkezi'nde bulunmaktadır. Esiroğlu ve Çaglayan belediye merkezleri ise yönetim fonksiyonu haricinde köy yerleşmelerinden önemli farklılıklar göstermemektedirler.

Sahadaki diğer yerleşmelerde olduğu gibi Maçka'nın konumu bir şehrin kuruluş ve gelişimine uygun değildir. Buna rağmen 0.4 km²'lik şehir alanında 1990 yılı itibariyle 7673 kişi yaşamakta olup, km²'ye 19182 kişi gibi yoğun bir nüfus kitlesi düşmektedir. Şehirsel fonksiyonları içerisinde yönetim(%24) ve ticaret(%23) başlıca yeri tutmaktadır.

Değirmendere Havzası'nın sahip olduğu farklı doğal çevre özellikleri konut inşa tarzını ve plânlarını da etkilemiş, buna bağlı olarak, ortalama 35° eğime sahip topografyada koutların tamamına yakınının alt katları yarım, üst katları ise geriye artırılmak suretiyle daha geniş inşa edilmiştir. Eski tip köy konutlarında, orman yakınındaki yayla keliflerinde ve mezraa konutlarında ahşap malzeme yoğun olarak kullanılmıştır. Taş malzeme, bütün konutların alt katlarının inşasında, ikinci katların ahşap çıtalar arasının dolgusunda ve orman uzağı

yaylalardaki keliflerin inşasın da tamamiyle tercih edilmiştir. Konutların tamamında çatılar fazla miktarda alınan yagmur sularını tutmaması için egimli inşa edilmiş olup, örtü malzemesi olarak köy konutlarında kiremit ve galvanizli saç, yayla konutlarında ise hartama kullanılmış iken günümüzde özellikle yayla konutlarında ahşap malzeme temininin güçlügü sebebiyle galvanizli saç kullanımı yaygınlaşmaktadır.

Son yıllarda halkın ekonomik gelir düzeyinin yükselmesi ve yol ağının en ücra yerlere kadar ulaştırılmasının getirdigi kolaylıklar, sahanın hemen her yerinde modern konutların yaygın bir şekilde inşa edilebilmelerine yol açmıştır.

Serander, merek,çeten,tütün damı, odunluk ve koyun ağılından oluşan eklentiler ise yörenin sosyo-ekonomik özelliklerini tamamen yansıtmakta olup, çogunlukla ahşap malzeme kullanılmak suretiyle inşa edilmişlerdir.

Bölgenin yüksek egimli-engebeli topografik şartları, tarım tapılabilecek sahaların çok dar ve dagınık olmasına yol açarken, nemli iklim şatları faaliyetlerin türünü yöreye has olarak belirlemiştir.

Sahanın %95'inde toprak, su, egim ve drenaj şartları tarıma uygun degildir. Tarımsal faaliyetlere nispeten uygun olan %5 oranındaki alanlar ise havzanın aşagı çıgırında dagılış göstermektedir. Bu özellik, aynı alandaki nüfusun yogunluk kazanmasının temel nedenidir.

Ortalama parsel büyüklügünün 3.6 da. , aile başına düşen ortalama parsel sayısının 6.6 oldugu sahamızda, arazinin önemli bir kısmının kullanılamaz nitelikte olması ve bahçelerin dagınık oldugu düşünülürse, rasyonel kullanımının güçlügü kendiliginden ortaya çıkmaktadır. Fazla nüfusun yetersiz tarım alanlarına olan baskısı bu olumsuz özelliklerin yanı sıra, iklim şartlarının sagladıgı avantajlara baglı olarak, aynı alandan yılda 2-3 kez ürün alınarak giderilmeye çalışılmaktadır.

Ekili-dikili alanların %53'ünde fındık, %35'inde de mısır üretimi yapılmaktadır. Fındık ürünü aşagı ve orta yükselti kademelerindeki köylerin nüfusunun başlıca geçim kaynagını oluştururken, mısır üretimi yukarı ve orta yükselti kademe

köylülerinin geçimine önemli ölçüde katgıda bulunur. Ancak, fındık üretim alanlarının ürün yetişmesine elverişsiz olan orman alanlarında orman varlığının aleyhine hızla genişlemesi ve yüksek eğimli yamaçlarda ısrarla mısır üretiminin yapılması, toprağın kısa zamanda kaybedilerek ekolojik dengenin bozulması şeklinde problemler doğurmaktadır.

Tarım alanlarının ve elde edilen gelirin mevcut nüfusa yetersiz oluşu, sahadan dışarıya göçü hızlandırmaktadır. Tarımda sulamaya ihtiyaç bulunmayan sahamızda gübre kullanımına önem verilerek, üretimde toprak şartlarına uygun ürünlerin seçilmesi suretiyle (örneğin, sebzeler) verim ve gelir artırılabilir.

Alanının %40'ını Alpin çayırların oluşturduğu havzada, hayvancılık genellikle yaylacılık şeklinde yapılmakta olup, hayvan varlığı, 1992 yılı itibariyle toplam 52594 baştır. Bunun %59'u büyükbaş, %40'ı küçükbaş, diğerleri de yük ve çeki hayvanlarıdır.

Aşağı yükselti kademelerindeki köylerin alanlarının tamamına yakını tarımsal amaçla değerlendirildiği için, hayvancılığa pek fazla rağbet edilmez. Fakat mezraa alanlarına sahip olan orta, yayla alanlarına yakın olan yüksek kademe köylerinin halkı için hayvancılık önemli bir avantajdır. Bu sebepledir ki, 100 kişiye ortalama 80 büyük ve küçükbaş hayvanın düştüğü araştırma alanında, bu miktar, 0-500 m. yükseltilerinde 35, 500-1000 m. yükseltilerinde 133, daha yukarı seviyelerde ise 170'tir.

Yük ve çeki hayvanlarının tamamına yakını engebeli topografik yapı sebebiyle taşımanın zorlukla sağlandığı yüksek köylere aittir. Varlığın %45'ine bu alanlarda yer alan sadece üç köy sahiptir.

Sahanın nemli iklim şartları entansif tavukçuluğa imkân tanımazken, çok çeşitli bitki türünün varlığı ve yayla alanları, arıcılık faaliyetleri için son derece elverişli bir ortamı yöre insanlarına alternatif geçim kaynağı olarak sunmuştur. Ancak bu uygun potansiyelin farkına varıldığını bile söylemek güçtür.

Hayvanların yayla alanlarında belli merkezlerde yoğunlaşması ve erken otlatma doğal ot dengesini bozmakta, sağlıksız şartlarda barındırılmaları ise hastalıklara sebebiyet verdiğinden önemli

problemlere yol açmaktadır. Bu bakımdan otlakların rasyonel kullanımı süratle sağlanıp, yayla mevsiminde, kurulacak sağlık üniteleri vasıtasıyla insan, hayvan ve ürün sağlığı için yerinde hizmet verilmelidir.

Araştırma sahasının %36'sını ormanlar teşkil etmekte ve tamamına yakınını(%90) genellikle ladin, kayın, gürgen ve göknar ormanlarının oluşturduğu korular meydana getirmektedir. Ormanlardan, 1992 yılı itibariyle yaklaşık 23000 ton yapacak, 9000 ton da yakacak odun temin edilmiştir.

Ormanların, sahamızın önemli bir kısmını kaplamasına ve konumu bakımından çoğu köylerin hitap alanları olmasına rağmen, ekonomik olarak köy nüfusunu da kapsayan değerlendirilmeler henüz yapılamamıştır. Aksine ağaç örtüsü, aşağıdan ve yukarıdan antropojen tahriplerle sürekli olarak daraltılmaktadır. Halbuki, böyle önemli bir doğal kaynağın yöre insanlarının yasal yollardan değerlendirilmelerine açılması gerekmektedir.

Sahamız, maden kaynakları bakımından zengin değildir. Değerlendirilmekte olan başlıca kaynak, Akoluk Köyü ve Meryemana yakınlarındaki bazı kireç taşı yereyleridir.

Etkileri araştırma bölgemizin bütün sosyo-ekonomik yapısına yansımış bir sanayi varlığı bulunmamaktadır. Ancak, kısmen sahamız sınırları içerisine giren Trabzon şehrinin sanayi bölgesi, sadece Trabzon'a değil, Doğu Anadolu ve Doğu Karadeniz bölgelerine de hizmet verilmektedir. En önemli sanayi kuruluşları, fındık kırma, çimento üretim, gazete basım, motor ve metal üretim ile lastik ve plastik ayakkabı fabrikaları başlıkları altında toplanabilir.

Tarihte **İpek Yolu** olarak da bilinen E-390 Transit Karayolu, bölgemizi kuzeyden güneye doğru geçmektedir. Gerek yerleşme ve gerekse ekonomik bakımdan çekici bir merkez olan karayolu, ticaret ve taşımacılık avantajlarını sağlayıp, bölge ekonomisinin can damarı niteliğindedir. Tarihî süreci içerisinde önemi artıp, eksilen karayolu'nda, son yıllarda yapılan bütün iyileştirme çalışmalarına rağmen, istenilen düzeyde uluslararası kullanım sağlanamamaktadır. Halbuki, gündemde olan **Karadeniz İşbirliği Projesi** bünyesinde, Karadenizin kuzeyindeki ülkeleri Orta Doğu

ülkelerine de baglayan jeostratejik öneme sahip karayoluna yeni bir ivme kazandırabilir. Bunlar gerçekleştirildigi taktirde hem yöre, hem de ülke ekonomisi önemli ekonomik gelir saglayacaktır.

Sahanın oldukça sarp ve engebeli topografik yapısı nedeniyle, dagınık dokulu bir yerleşme sistemi içerisinde yerleşme ünitelerine yol ulaştırılmasının güçlükleri ortadadır. Daha da önemlisi, fazla miktarda yagarak yüzeysel akışa geçen yagmur suları, mevcut yolların muhafaza ve bakımlarını zor bir hale getirir. Bu olumsuz faktörlere ragmen, saha genelinde toplam 2095 km.'lik yol agı ile yayla, mezraa ve köyler birbirine baglanarak, çogu tek ev ve eklentilerine dahi yol ulaştırılmıştır. Araştırma sahasında telefonu olmayan köy yoktur. Toplam açık telefon hattı sayısı ise 14679'dur.

Kırsal alanlarda ticaret, çogunlukla tarımsal ve hayvansal ürünler ile transit karayolu çevresindeki ulaştırma ve konaklama hizmetlerine dayalıdır.

Araştırma bölgesinin zengin tarihî mirası, dünyada az bulunabilecek güzellikteki zengin bir dogal yapının üzerinde kurulmuş ve çok çeşitteki turizm potansiyeli bir arada insanların hizmetine sunulmuştur. Başlıcaları, yöredeki eski camii ve manastırlar, ormanlar, yaylalar, akarsular ve yüksek sarp daglardır. Bunlardan sadece Sümelâ Manastırını 1992 yılında 12311'i yabancı olmak üzere toplam kayıtlı 65659 kişi ziyaret ederek, 220 milyon Tl. gelir elde edilmiştir.

Son yıllarda özellikle yayla turizmi bünyesinde verilen yatırım teşviklerinin bölgedeki insan-dogal çevre ilişkisini bozmayacak mikro plânlar yapılmadan yürürlüge konulması sahamız için geri dönülmesi zor sonuçları doguracagını şimdiden belirtmek gerekmektedir.

Kısaca,insanlar için yaşamaya son derece elverişli bir dogal otamın bulundugu Degirmendere Havzası'ndaki mevcut beşerî ve ekonomik zorluklar kader degildir. Olaylara çagın gerektirdigi şekilde bilimsel metodlarla yaklaşıldıgında problemlerin de hızla çözüme kavuştugu ve yöre insanının hak ettigi yaşama seviyesine ülkesi ile birlikte eriştigi görülecektir.

KAYNAKLAR

Kitap ve Makaleler

Akkaş, M. **Trabzon'un İklim Etüdü**, T.C. Başbakanlık D.M.İ. Gen. Müd. Yay.,Ankara, 1990

Akyol, İ.H. "Türkiye'de Akarsu Rejimleri", **Türk Coğrafya Kur. Der.**, S.11-12, Ankara, 1948-49

Alagöz, C.A. "Yayla Tabiri Hakkında Rapor", **Birinci Coğrafya Kongresi Raporları**, Ankara, 1941

———————— "Coğrafya Terimleri Hakkında Muhtıra", **Birinci Coğrafya Kongresi Raporları**, Ankara, 1941

Albayrak, H. "Fethe Kadar Trabzon Transit Yoluna Bir Bakış ve Bir Hatırlatma", **Yunus Der.**, S 1, Trabzon, 1993

Anşin, R. "Doğu Karadeniz Bölgesinde Özellikle Trabzon Yöresi Egzotik Bitkileri", **Karadaniz Teknik Univ. Or. Fak. Der.**, C 2, S 2, Trabzon, 1979

————————(a) **Doğu Karadeniz Bölgesi Florası ve Asal Vejetasyon Tiplerinin Floristik İçerikleri (Yayımlanmamış Doktora Tezi)**. Karadeniz Teknik Univ., Or. Fak., Trabzon, 1980.

————————(b) "Doğu Karadeniz Bölgesi Sahil ve İç Kesimlerinde Yayılan Ana Vejetasyon Tipleri", **Karadeniz Teknik Univ. Or. Fak. Der.**, C 1, S 1, Trabzon, 1980

Ardel, A. **Klimatoloji-Umumi Coğrafya Dersleri-Cilt 1**, İstanbul Univ. Coğ. Ens. Yay., No:7, İstanbul, 1973

Ardos, M. **Türkiye Jeomorfolojisinde Neoteknik**, İstanbul Univ. Coğ. Ens. Yay., No:113, İstanbul, 1979

Atalay, İ. **Türkiye Vejetasyon Coğrafyasına Giriş**, Ege Univ. Ed. Fak. Yay., No:19, İzmir, 1983

Atasoy, H., Tekin, E., Küçük, M. **Meryemana Araştırma Ormanının Toprak Özellikleri ve Haritaları**, Ormancılık Araş. Ens. Yay., No:154, Ankara, 1985

Başol, K. **Demografi-Beşeri Kaynaklar ve Gelir Dağılımı**, İhlâs Matbaacılık, İzmir, 1989

Beret, B. "Çakırgöl Dağında Glasiyal İzler", **Türk Coğ. Der.** İstanbul Univ. Yay., S 15-16, İstanbul, 1956

Bıjıskyan, P.M. **Karadeniz Kıyıları Tarihi ve Coğrafyası-Yayına Hazırlayan Hrand D. Andreasyon**, İstanbul Univ. Ed. Fak. Yay., No:1414, İstanbul, 1969

Bryer, A. "Rural Society in Matzouka", **Continuity and Change in Late Byzantine and Early Ottoman Society**, The University of Birmingham Centre for Byzantine

Studies, Birmingham-UK, 1986

Canalioglu, V. "Trabzon Turizminden Beklentiler", **Yunus Der.**, S 2, Trabzon, 1993

Çezik, A. **Kent Eşigi Araştırması(Türkiye İçin Kent Tanımı)**, Başbakanlık D.P.T. Yay., No:1838, Ankara, 1984

Darkot, B. "Şehir Ayırımında Nüfus Sayısı ve Fonksiyon Kriterleri", **İstanbul Univ. Cog. Ens. Der.**, S 17, İstanbul, 1967

———— **Türkiye İktisadî Coğrafyası**, İstanbul Üniv.Coğ. Ens. Yay., No:5, İstanbul, 1972

Doğanay, H. **Bölge Plânlamasının Coğrafî Esasları**, Atatürk Üniv. Coğ. Böl. Ders Notları, No:8, Erzurum, 1984

———— "Trabzon'da Nüfus Hareketleri ve Göçler", **Atatürk Üniv. Fen-Ed. Fak. Araş. Der.**, S 15, Erzurum, 1986

————**Türkiye Turizm Coğrafyası - Genişletilmiş İkinci Baskı**, Atatürk Üniv. Fen-Ed. Fak. Coğ. Böl. Yay., No:21, Erzurum, 1987

————(a)**Türkiye Beşerî Coğrafyası, Üçüncü Kitap-Türkiyenin Konumu, Sınırları ve Nüfusu-1.Fasikül**, Atatürk Üniv. Fen-Ed. Fak. Yay., No:98, Erzurum, 1989

————(b)"Ordu'da Bazı Oba-Yayla Yerleşmeleri ve Yaylacılık", **Coğrafya Makaleleri**, Atatürk Üniv. Fen-Ed. Fak. Coğ. Böl. Yay., No:3, Erzurum, 1989

————(c)**Türkiye Ekonomik Coğrafyası (1.Kitap, 4.Fasikül)**, Atatürk Üniv. Fen-Ed. Fak. Coğ. Böl. Yay., No:7, Erzurum, 1989

————**Demografya(Nüfus Bilimi-İkinci Basım)**, Atatürk Üniv. Kazım Karabekir Eğit. Fak. Yay., Erzurum, 1991

————(a)**Türkiye Ekonomik Coğrafyası I (2. Baskı)**, Atatürk Üniv. Kazım Karabekir Eğit.Fak.Yay., No:26, Erzurum, 1992

————(b)**Ekonomik Coğrafya-Doğal Kaynaklar (Üçüncü Baskı)** Atatürk Üniv. Kazım Karabekir Eğit. Fak., Yay., No: 29, Erzurum, 1992

Durukanoğlu, N. F. "Doğu Karadeniz Bölgesinde Yağışlar", **Trabzon ve Yöresi 20 Haziran 1990 Sel Felâketi Sempozyumu (Bildiriler Kitabı)**, Karadeniz Teknik Üniv. Yay., Trabzon, 1991

Emiroğlu, M. **Akçakoca'da Nüfus Yerleşme ve Ekonomik Faaliyetler**, Ankara Üniv. DTCF Yay., No:192, Ankara, 1970

———— "Türkiyede Orman İçi Kırsal Yerleşmeleri ve Bolu Örneği", **Coğ. Araş. Der.**, Ankara Üniv. DTCF Yay.,

S 1-2, Ankara, 1972

———— "Bolu'da Geçici Bir Yerleşme Tipi-Güzle", **Cog. Araş. Der.** Ankara Univ. DTCF Yay., S 8, Ankara, 1977

Ergene, A. **Toprak Biliminin Esasları**, Atatürk Univ. Yay., No:245, Erzurum, 1972

Erguvanlı, K. "Trabzon-Gümüşhane Arasındaki Pontid'lerin Bir Kesiti", **Türk Jeoloji Kurultayı Bülteni**.Cilt 3, No. 2, Ankara, 1952

Erguvanlı, K., Tarhan, F. "Doğu Karadeniz Kıyı Şeridinde Kütle Hareketlerinin Mühendislik Açısından Değerlendirilmesi", **Karadeniz Üniv.-Jeoloji Der.**, Özel Sayı, Trabzon, 1982

Erguvanlı, K. **Trabzon-Gümüşhane Arasındaki Bölgenin Jeolojik Etüdü Hakkında Rapor**, Trabzon, 1988

Erinç, S. "Kuzey Anadolu Kenar Dağlarının Ordu-Giresun Kesiminde Land-Şaft Şeritleri", **Türk Cog. Kur. Der.**, S 7-8, Ankara, 1945

———— "Türkiye'de Akarsu Rejimlerine Toplu Bakış", **Istanbul Univ. Cog. Ens. Der.**, No:7, Istanbul, 1957

———— **Jeomorfoloji I**, Istanbul Univ. Cog. Ens. Yay.,No:23, Istanbul, 1968

———— **Klimatoloji ve Metodları**, Istanbul Univ. Cog. Ens. Yay., No:35, Istanbul, 1969

———— **Jeomorfoloji II**, Istanbul Univ. Cog. Ens. Yay., No: 1628, Istanbul, 1971

Eroglu, H. **Türk Inkılâp Tarihi**,M.E.Bak. Basımevi, Ankara,1982

Gattiger, T.E. **Türkiye Jeoloji Haritası Trabzon Paftası**, MTA Ens. Yay., Ankara, 1962

Gologlu, M. **Trabzon Tarihi-Fetihten Kurtuluşa Kadar**, Ankara, 1974

———— **Trabzon Tarihi**, Ankara, 1975

Göney, S. "Mengen Havzasındaki Köy Yerleşmeleri", **Istanbul Univ. Cog Ens. Der.**, C 8, S:16, Istanbul, 2967

———— **Şehir Cografyası I**, Istanbul Univ. Cog. Ens. Yay., No:91, Istanbul, 1972

———— **Büyük Menderes Bölgesi**, Istanbul Univ.Cog. Ens.Yay. No:70, Istanbul, 1975

Grotzbach, E. " Spatial Structure and Devalopment Prospects of Tourism in the Black Sea Region of Turkey", **Ege Cog. Der.**, S:2, Izmir, 1984

Güleç, C. "Karadeniz Kültürü ve Kişiliği Üzerine Bazı Düşünceler", **Birinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri (13-17 Ekim 1986)**, Ondokuz

Mayıs Univ.
Egit. Fak. Der., Özel Sayı, No:1, Samsun, 1986

Gümüş, C. "Kararlı Bir Ormancılık Politikasının İzlenmesinin Taşkın Oluşumuna etkileri", **Trabzon ve Yöresi 20 Haziran 1990 Sel Felaketi Sempozyumu (Bildiriler Kitabı)**, Karadeniz Taknik Univ. Yay., Trabzon, 1991

Gürtan, K. **Demografik Analiz Metodları**, İstanbul Univ. İktisat Fak. Yay., No:260, İstanbul, 1969

Hayri, A. **İktisadî Trabzon-Osmanlıca Yayımlanmış Doktora Tezi**, Ş. Mirkoviç Matbaası, Trabzon, 1329(1913)

İnandık, H. **Bitkiler Coğrafyası**, İstanbul Univ. Coğ. Ens. Yay. No:930, 1969

Jones, D.K.C., Hearn, G.J., Lee,E.M. **Çatak Landslide Disaster, Rapid Response Report**, Rendel Geotecnics, London-UK, 1988

Karaboran, H.(a)"Türkiye'de Mevkii Adları Üzerine Bir Araştırma", **Türkiye Yer Adları Sempozyumu Bildirileri (11-13 Eylül 1984)**, Kültür ve Turizm Bak. Seminer,Kongre ve Bildiriler Dizisi, No:17, Ankara, 1984

————————(b) **Yerleşme Coğrafyası**, Fırat Univ. Fen-Ed. Fak. Coğ. Böl. Ders Notları, Elazığ, 1984

Karpat, K.H.**Ottonan Popilation**,The University Wisconsin Press, 114, USA, 1985

Kılıçaslan, A. **23 Haziran 1988 Tarihli Çatak Heyelanı'nın Beşerî ve Ekonomik Sonuçları (Yüksek Lisans Tezi)**, Atatürk Univ. Sos. Bil. Ens., Erzurum, 1990

Koç, S. "18-20 Haziran 1990 Sel Felâketinin Düşündürdükleri ve Alınması Gerekli Önlemler Üzerine Bazı Örnekler", **Trabzon ve Yöresi 20 Haziran 1990 Sel Felâketi Sempozyumu (Bildiriler Kitabı)**, Karadeniz Teknik Univ. Yay., Trabzon, 1991

Köksal, A. "Karadeniz Bölgesinin Turizm Coğrafyası", **Birinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri (13-17 Ekim 1986), Ondokuz Mayıs Univ. Egit. Fak. Der.**, Özel Sayı, No:1, Samsun, 1988

Köse, A. **İspir ve Çevresinin Bölgesel Coğrafya Etüdü (Yayımlanmamış Doktora Tezi)**, Atatürk Univ. Sos. Bil.Ens., Erzurum, 1991

Köse, S. "Değirmendere Havzasında Orman azalması ve Çevreye Etkisi", **Çevre ve Ormancılık, Ormancılık,Doğa ve Çevre Koruma Kültür Der.**, Cilt 6, S:3, Ankara, 1990

Kurter, A. **Türkiye'nin Morfoklimatik Bölgeleri**, İstanbul Univ. Coğ. Ens. Yay., No:106, İstanbul, 1979

Lowry, H.W. "Privilage and Property in Ottoman Maçuka in the Opening Decades of the Tourkokratia: 1461-1553", **Continuity and Change in Late Byzantine and Early Ottoman Society**, The University of Birmingham Centre for Byzantine Studies, Birmingham-UK, 1986

Nişancı, A. **Sıcaklık Dagılışları ve Hava Durumlarına Baglılıkları İçinde Türkiye'nin Yagış Şartlarının İncelenmesi**, Atatürk Univ.Yay., No:381, Erzurum,1975

————————"Karadeniz Bölgesinin İklim Özellikleri ve Farklı Yöreleri", **Birinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri (13-17 Ekim 1986), Ondokuz Mayıs Univ. Egit. Fak. Der.**, Özel Sayı, No:1, Samsun, 1988

Ögel, B. **Türk Kültür Tarihine Giriş I**, Kültür Bak. Yay. No:224 Ankara, 1978

Saydam, A. "Osmanlı Madenciligi ve XIX. Yüzyılın Ortalarında Trabzon'daki Maden Yatakları", **Ondokuz Mayıs Univ. Egit. Fak. Der.**, S:6, Samsun, 1991

———————— "XIX. Yüzyılda Trabzon'un Ticarî Önemi ve Ulaşım Sektörü", **23-25 Ekim 1991 Tarihli Geçmişten Günümüze Trabzon Ulusal Sempozyumu Bildirisi (Yayımlanmamış)**, Karadeniz Teknik Univ., Trabzon

———————— "Millî Mücadelede Trabzon", **Türk Dünyası Araş. Der.**, S:7, İstanbul, 1992

Selçuk, H. "Trabzon-Gümüşhane Arası ve Meryemana Araştırma Ormanı Agaç ve Agaççık Türleri, Kuzeydogu Karadeniz-de Denize İnen Sarıçam Ormanlarımız", **Ormancılık Araş. Ens. Der.**, Cilt 7, S:2, Ankara, 1961

Selçuk, S. **Esaretin Acı Hatıraları ve 37. Kafkas Fırkası'nın Trabzon'u Düşmandan İstirdadı**, Konya, 1955

Sergün, U. **Kocaeli Yarımadası'nda Kırsal Yerleşme**, İstanbul Univ. Cog. Ens. Yay., N:3370, İstanbul, 1986

Tandogan, A. "Çayeli-Pazar Yöresinin Fizikî Cografyası", **Cog. Araş. Der.**, Ankara Univ. DTCF, Cog. Ens. Yay., S:3-4, Ankara, 1972

————————(a) **Rize ve Trabzon İllerinden Seçilmiş İki Köyde Gurbetçilik İle Parsel Büyüklükleri,Toprak Mülkiyeti ve Tarım Ekonomisi Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi(Yayımlanmamış Doktora Tezi)**, Ankara Univ. DTCF, Ankara, 1979

————————(b) "Çayeli ve Pazar İlçelerinin Ekonomik Yapısı", **Cog. Araş. Der.**, Ankara Univ. DTCF, Cog. Ens. Yay., S:1-4, Ankara, 1979

———————— "İncesu Vadisinde (Çayeli) Cografya Gözlemleri",

Cog. Araş. Der., Ankara Univ. DTCF, Cog. Ens. Yay., S:11, Ankara, 1988

———— **Türkiye'de 1975-1980 Döneminde İller Arası Göçler**, Karadeniz Teknik Univ.Yay., No:141, Trabzon, 1989

Tanoglu, A. "İskân Cografyası, Esas Fikirler, Problemler ve Metod", **Türkiyat Mecmuası**, S:11, İstanbul, 1954

———— **Ziraat Hayatı (Cilt I), Genişletilmiş 2. Baskı**, İstanbul Univ. Cog. Ens. Yay., No.8, İstanbul, 1968

———— **Nüfus ve Yerleşme (Cilt I), 2. Baskı**, İstanbul Univ. Cog. Ens. Yay., No.45, İstanbul, 1969

Taşlı, K. "Hamsiköy (Trabzon) Yöresi Jeolojisi", **Karadeniz Univ. -Jeoloji Der.**, S 1-2, Trabzon, 1984

Tekindag, M.C.Ş. "Trabzon", **İslâm Ansiklopedisi**, Cilt XII/1, İstanbul, 1974

Tolun-Denker, B. **Şehiriçi Arazi Kullanılışı**, İstanbul Univ. Cog. Ens. Yay. No. 83, İstanbul, 1976

———— **Yerleşme Cografyası-Kır Yerleşmeleri**, İstanbul Univ. Cog. Ens. Yay. No.93, İstanbul, 1977

Tunçdilek, N. **Türkiye İskân Cografyası-Kır İskânı**, İstanbul Univ. Cog. Ens. Yay., No.49, İstanbul, 1967

———— **Türkiye'de Yerleşmenin Evrimi**, İstanbul Univ. Deniz Bil. ve Cog. Ens. Yay. No.4, İstanbul, 1988

Trabzon İl Yıllığı, Ankara, 1967

Uzunçarşılı, İ.H. **Osmanlı Tarihi**, Cilt 2, Ankara, 1975

Weniger, C. "Türkiye'de Ziraî İnkişafın Sebep Olduğu Toprak Kaybı", **İstanbul Univ. Orman Fak. Der.**,S 1,İstanbul, 1961

Yücel, T. **Türkiye Cografyası**, Türk Kül. Araş. Ens. Yay., No.68 Ankara, 1987

———— "Türkiye'de Kır Yerleşme Tipleri", **Türk Kül. Araş Der.** Ankara Univ. Basımevi, Ankara, 1988

Bültenler, Raporlar ve Haritalar

1928 Türkiye Nüfusu, Umumî Nüfus Tahriyeti(Vilâyet, Kaza, Şehir ve Köyler İtibariyle) 28 Teşrin-i Evvel 1927, Türkiye Cumhuriyeti Başvekâleti Merkezî İstatistik Müdüriyet-i Umûmiyeti Neşriyatından, 3. Türk Ocakları Merkezî Heyeti Matbaası, Ankara

1936 Genel Nüfus Sayımı, 20 İlkteşrin 1935, TC Başbakanlık İstatistik Genel Direktörlügü, Devlet Basımevi, Neşriyat Sayısı 75, İstanbul

1944 Genel Nüfus Sayımı, 20 İlkteşrin 1940, Neşriyat Sayısı 158, Ankara

1949 Genel Nüfus Sayımı, 21 Ekim 1945, İstatistik Genel Müd., Yay. No.286, Cilt 31, Ankara

22 Ekim 1950 Genel Nüfus Sayımı,D.İ.E.Yay.No.410, Ankara, 1961

23 Ekim 1955 Genel Nüfus Sayımı,D.İ.E.Yay.No.412, Ankara, 1961

23 Ekim 1960 Genel Nüfus Sayımı,D.İ.E.Yay.No.444, Ankara, 1963

24 Ekim 1965 Genel Nüfus Sayımı,D.İ.E.Yay.No.416, Ankara, 1968

25 Ekim 1970 Genel Nüfus Sayımı, İdarî Bölünüş, D.İ.E. Yay.No. 672, Ankara, 1973

26 Ekim 1975 Genel Nüfus Sayımı, İdarî Bölünüş, D.İ.E. Yay.No. 813, Ankara, 1976

12 Ekim 1980 Genel Nüfus Sayımı, İdarî Bölünüş, D.İ.E. Yay.No. 954, Ankara, 1981

20 Ekim 1985 Genel Nüfus Sayımı, İdarî Bölünüş, D.İ.E. Yay.No. 1437, Ankara, 1986

1985 Genel Nüfus Sayımı, Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri, Trabzon, D.İ.E. Yay. No.1237, Ankara, 1989

26 Ekim 1990 Genel Nüfus Sayımı, İdarî Bölünüş, D.İ.E. Yay.No. 1457, Ankara, 1991

Türkiye Maden Envanteri, MTA Ens. Yay., Ankara, 1980

Türkiye İstatistik Cep Yıllığı, D.İ.E.Yay.No.1300, Ankara,1988

Türkiye İstatistik Yıllığı, D.İ.E. Yay. No.1405, Ankara, 1989

Doğu Karadeniz Havzası Toprakları,Köyişleri ve Koop. Bak. Yay. No.230, Ankara, 1981

Köy Envanter Etüdü, Trabzon-1981, Köyışleri ve Koop. Bak. Yay. Ankara, 1984

Ortalama ve Ekstrem Kıymetler Bülteni, D.M.İ.G.M. Yay. No.448, Ankara

Ortalama, Ekstrem ve Yağış Bülteni, Türk Tarih Kur. Matbaası, Ankara

Kaliteli Tütün Yetiştiriciliğinin Esasları, Tekel İşl.Gen.Müd. Yay., İstanbul, 1986

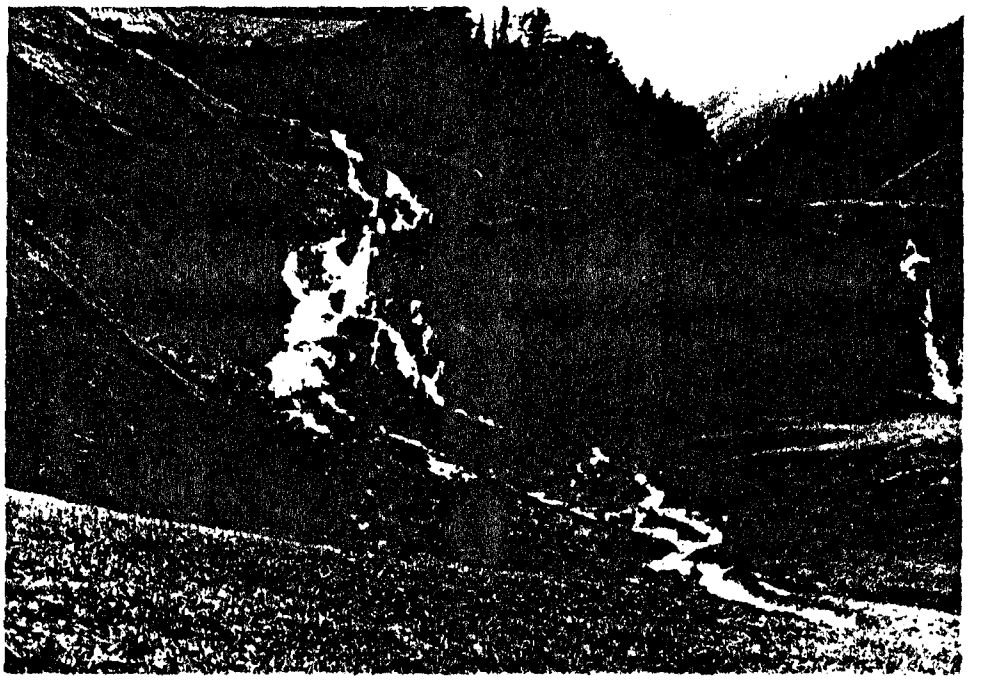
Jeolojik Etüd Raporu, Bayındırlık ve İsk. Bak. Afet İşl. Yay. Ankara,1988

Yeni Türkiye Atlası, M.S.B. Harita Genel Müdürlügü, Ankara

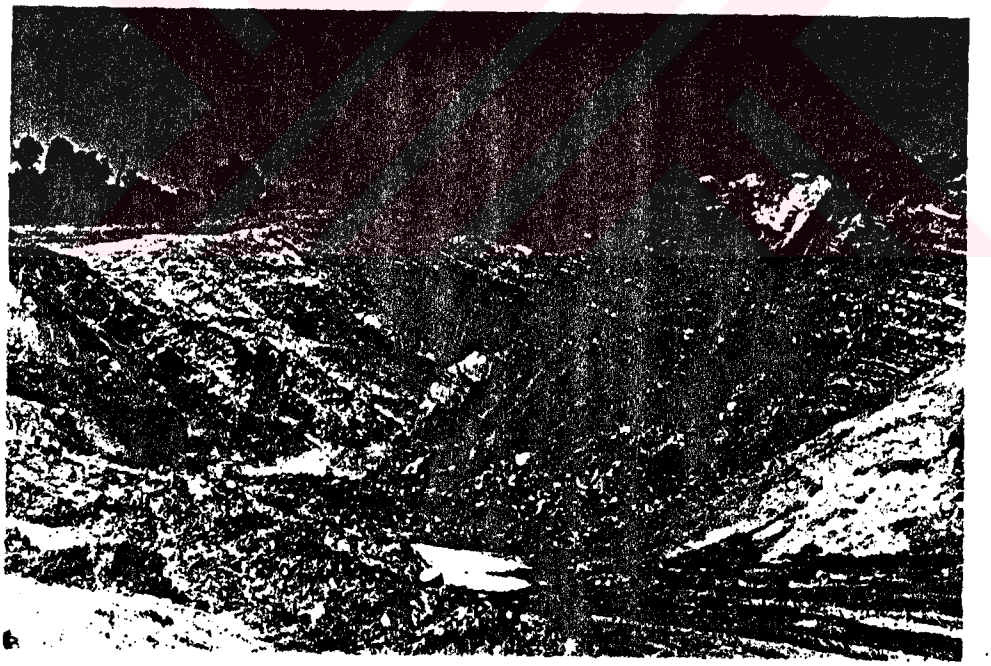
Harita Genel Komutanlığı, 1/25 000 Ölçekli Topografya Haritaları-Trabzon: G42 b3-b4, c1-c2-c3; G43 a2-a3-a4, b1-b4, c1-c4, d2-d3, Ankara, 1958

Harita Genel Komutanlığı, 1/100 000 Ölçekli Topografya Haritaları-Trabzon: G42,G43, Ankara, 1958

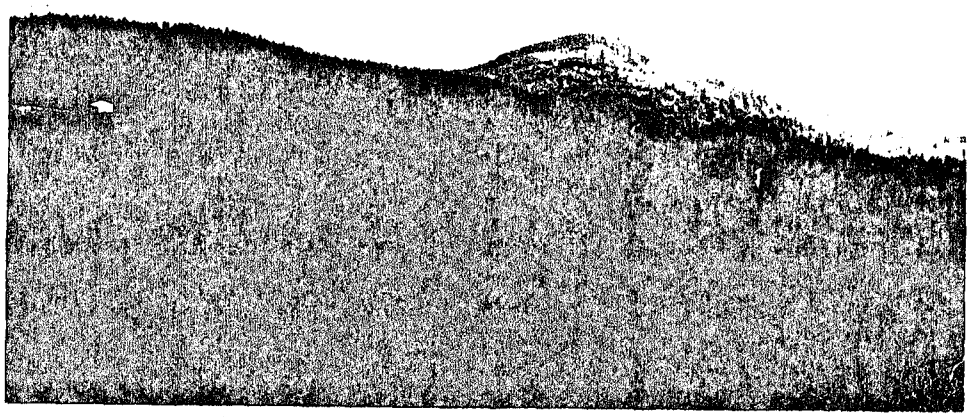
FOTOGRAFLAR

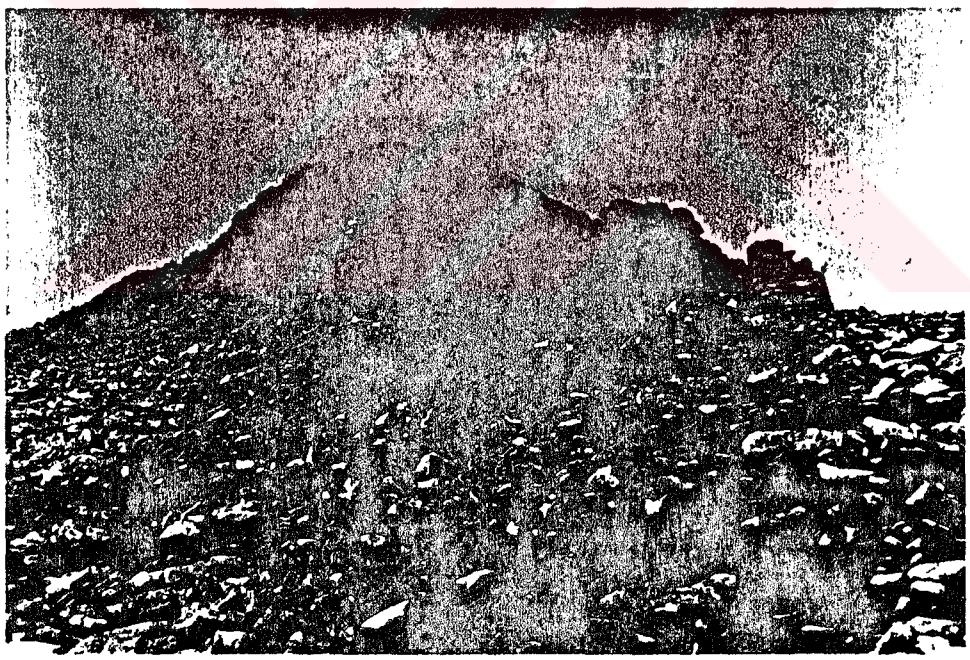
Fotograf 1. Karahava Dere Yamaçlarında Aktüel Travertenler

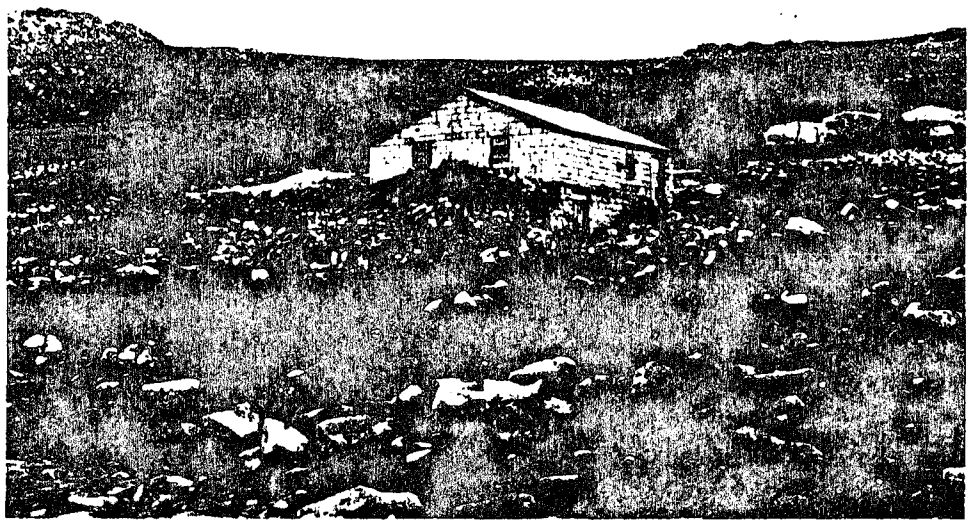
Fotograf 2. Akoluk Köyü'nde Üst Kretase yaşlı marnlı kalkerler

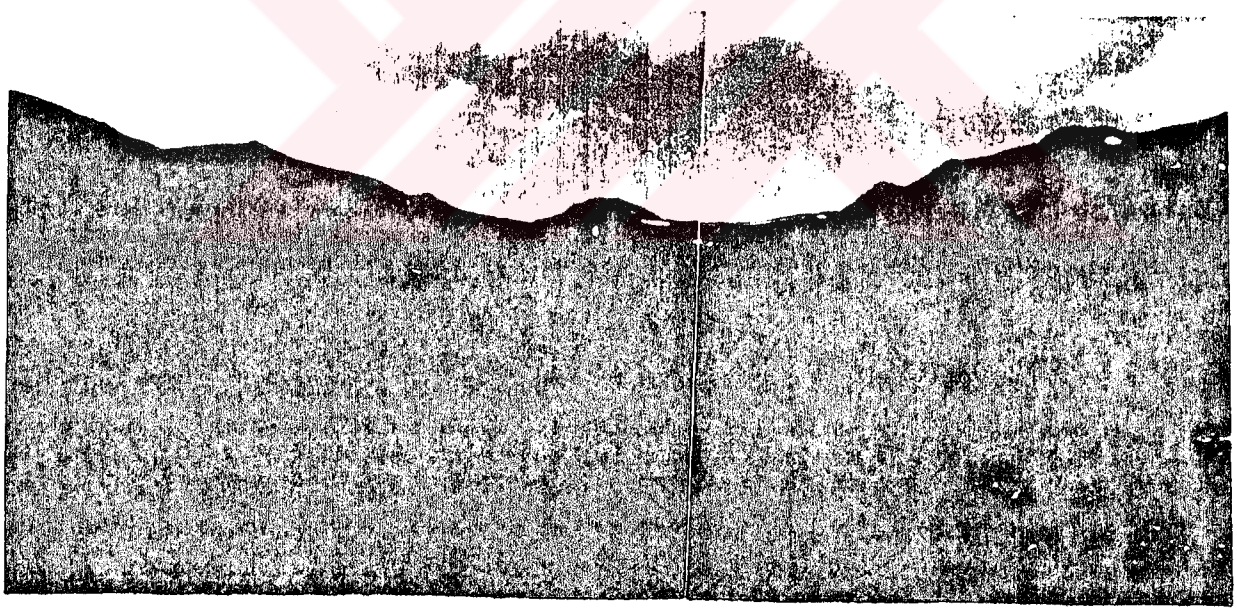
Fotograf 3. Zigana Geçidi'nden bir görünüm

Fotograf 4. Nişandağı kuzey yamaçlarında konjelifraksiyon depoları

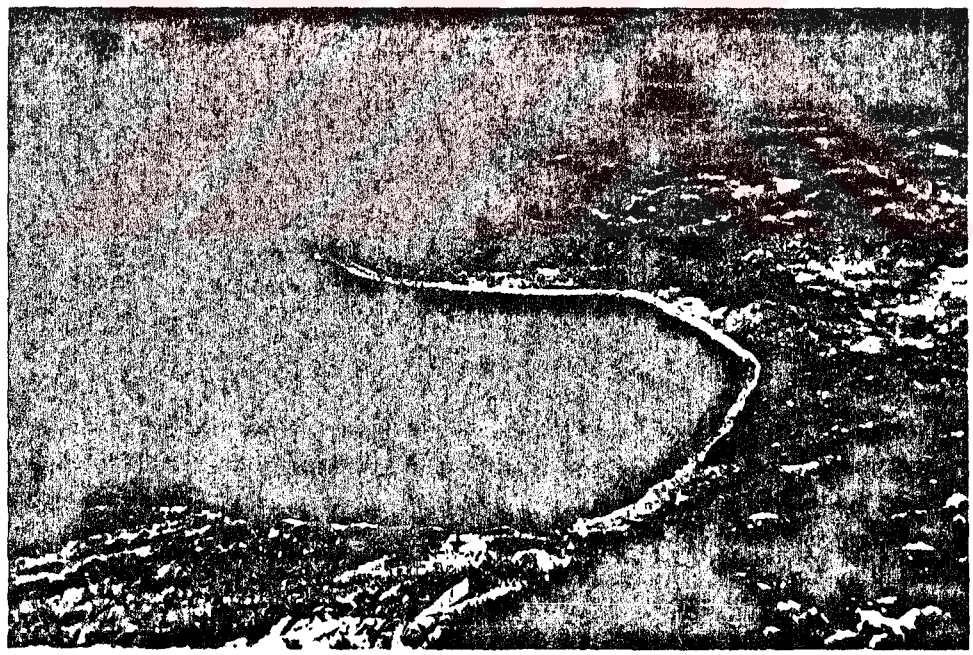
Fotograf 5. Uçurum Tepesi kuzey yamaçlarında konjelifraksiyon depoları üzerinde inşa edilen yayla konutları ve eklentileri

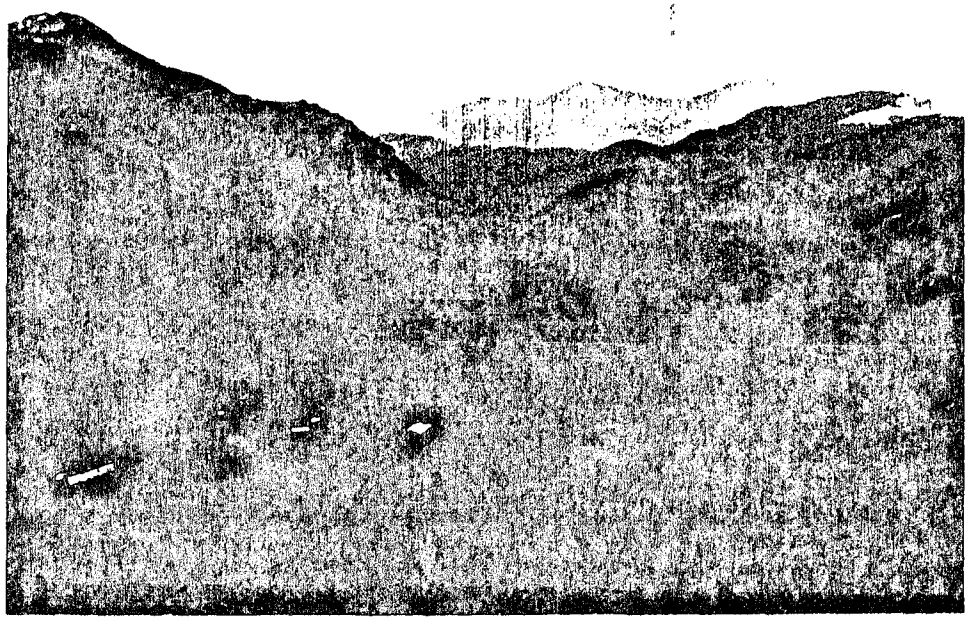
Fotograf 6. Deveboynu Glasiyal Tekne Vadisi'nden güneye doğru bir bakışla Kartal Tepe(3032m.)'nin, ön plânda ise moren depolarının görünüşü

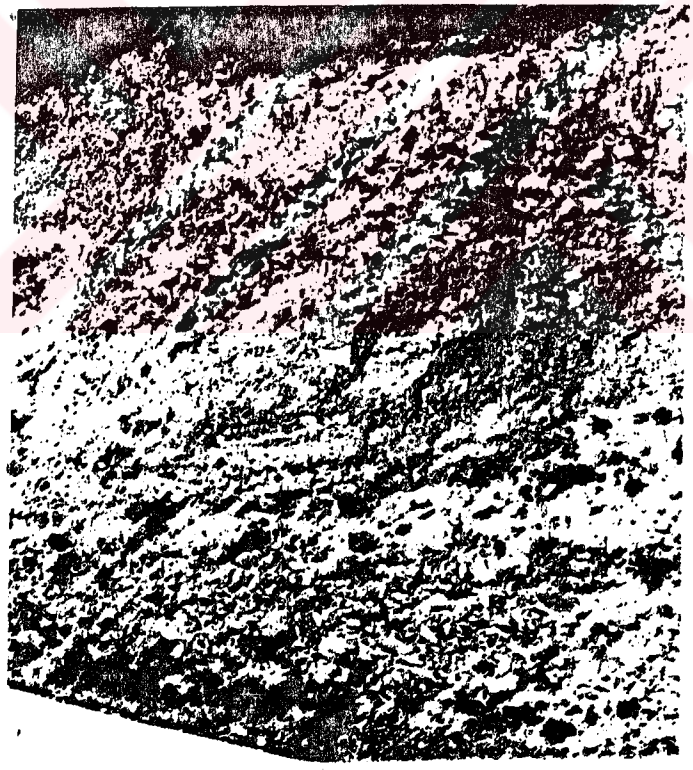
Fotograf 7. Çakırgöl Dağı(3034m.)'nın kuzeybatısında yer alan eski sirk gölü ile ön plânda Meryemana Deresi'nin de kaynağını teşkil eden yarılmış moren seddinin görünümü

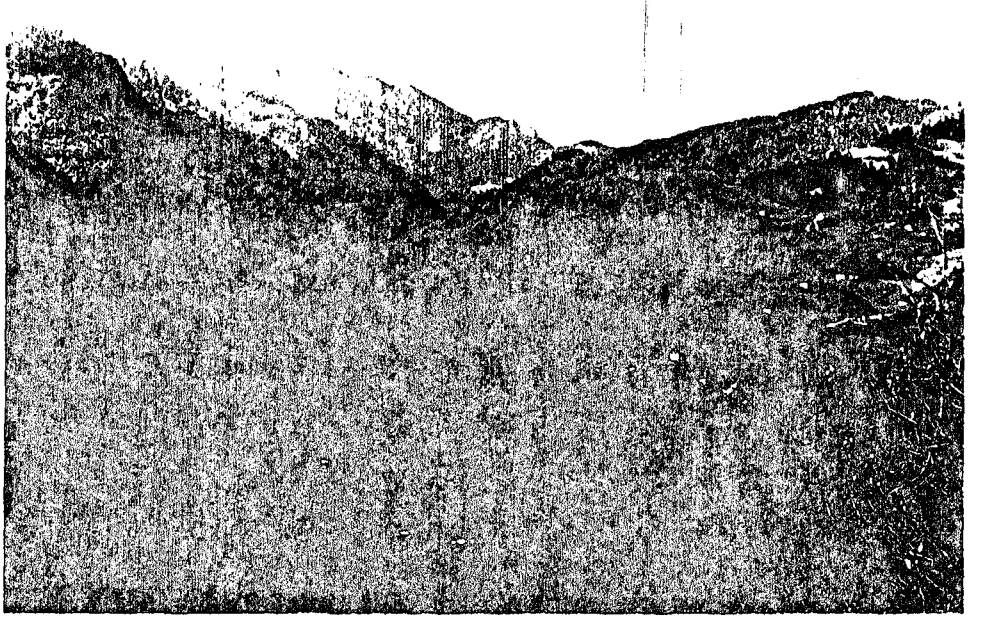
Fotograf 8. Çakırgöl'ün Çakırgöl Dağı kuzey yamaçlarından G-K yönündeki görünümü

Fotograf 9. Degirmendere vadisinin G-K yönünde görünümü

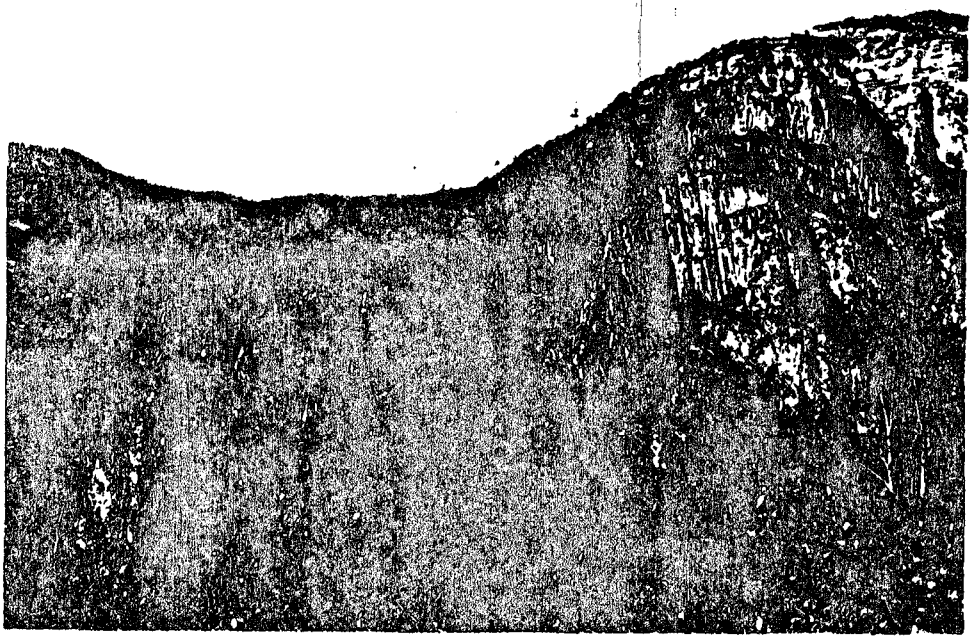
Fotograf 10. Esiroglu civarında Degirmendere dogu yamacında 50-60 m. yüksekligindeki akarsu sekisi

Fotograf 11. Değirmendere'ye Kiremitli Köyü yakınlarında kavuşan bir talî akarsu ve yan dereleri

Fotograf 12. Coşandere Köyü yakınlarında Meryemana Deresi'nin oluşturduğu epijenik yarma vadi

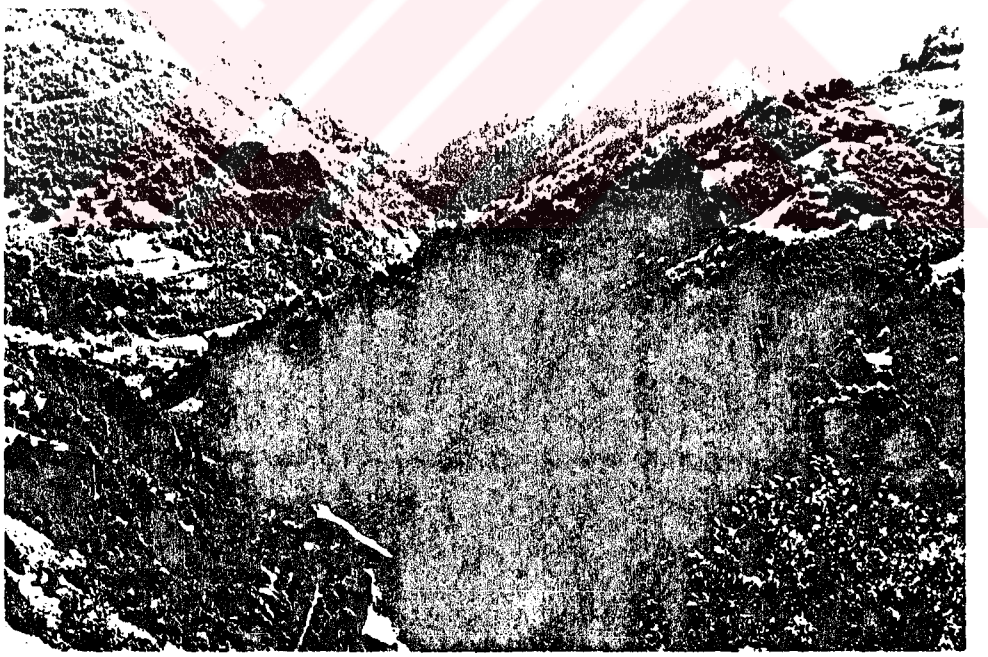
Fotograf 13. Değirmendere vadisi batı yamaçlarında akarsu aşındırması sonucunda ayaka kalmış dirençli kayaçlar

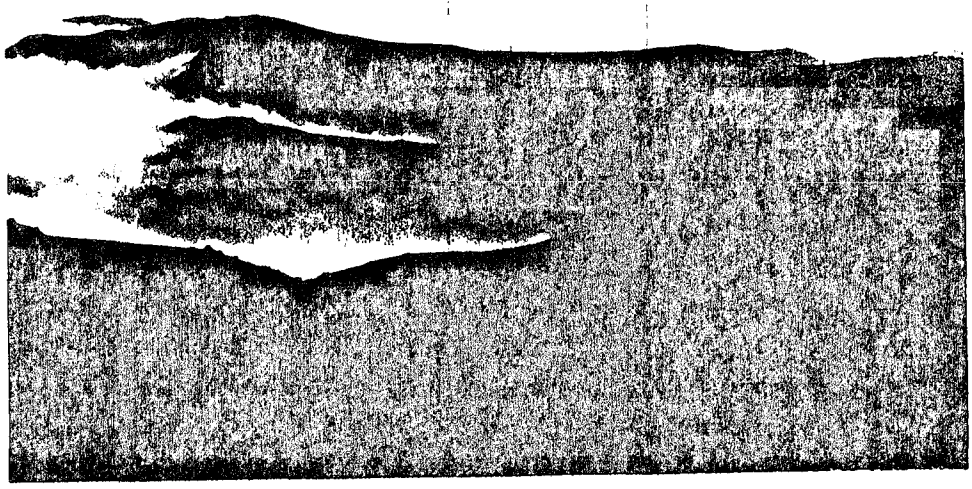
Fotograf 14. Sındıran Heyelanı'ndan bir görünüm

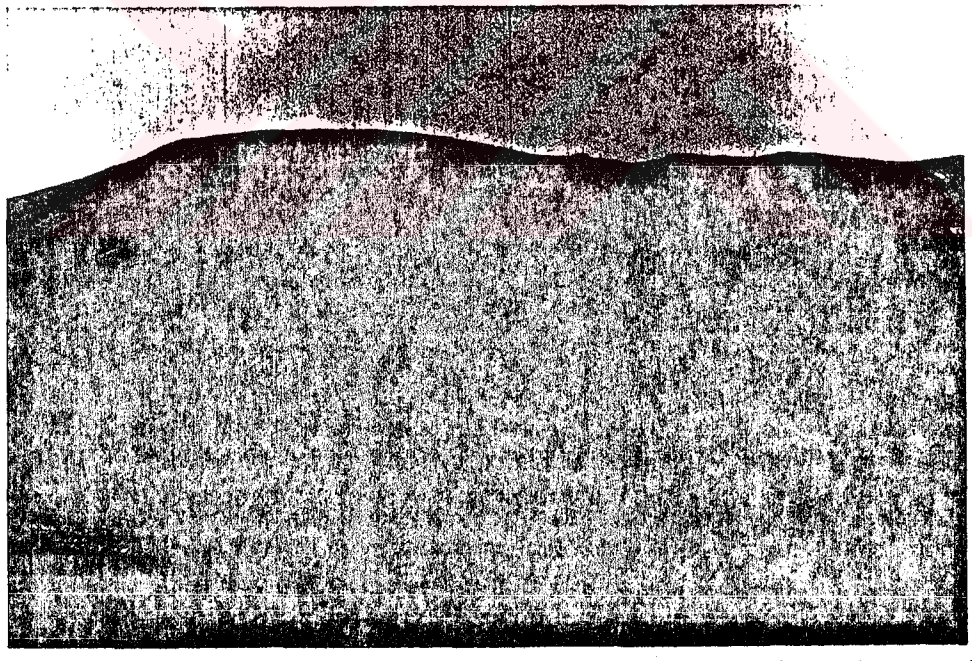
Fotograf 15. Maçka-Cevizlik mevkiindeki heyelanlı sahada yol yapımı çalışmaları

Fotograf 16. Ormanüstü Köyü eteklerinden Maçka Deresi'ne doğru oluşan toprak akması

Fotograf 17. Karadeniz'den yayla alanlarına doğru öğle saatlerinde yükselen sis örtüsü

Fotograf 18. Kaynağını Kolat Dağları'ndan alan Acısu Deresi'nin doğduğu su bölümü çizgisi

Fotograf 19. Hamsiköy yakınlarındaki bir kaynak suyu

Fotograf 20. Değirmendere'nin özellikle doğuya bakan yamaçlarındaki toprak erozyonu

Fotograf 21. Değirmendere'nin aşağı çığırında oluşturduğu alüvyal dolgu düzlüğü

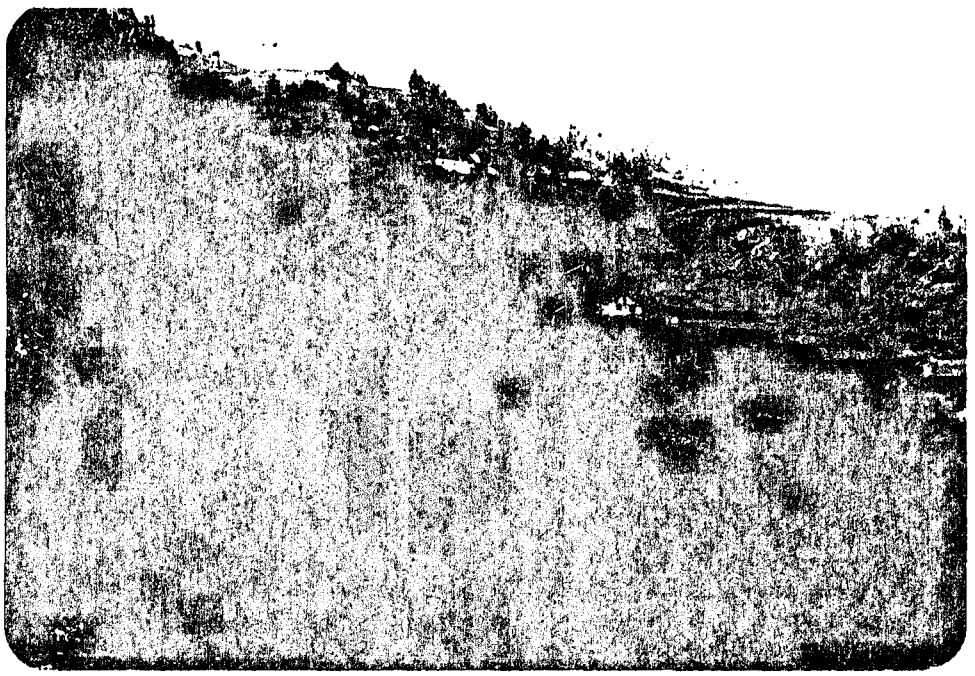
Fotograf 22. Sındıran Köyü yakınlarında 1700 m. yüksekliğindeki orman içerisindeki yabanî fındık ağaçları

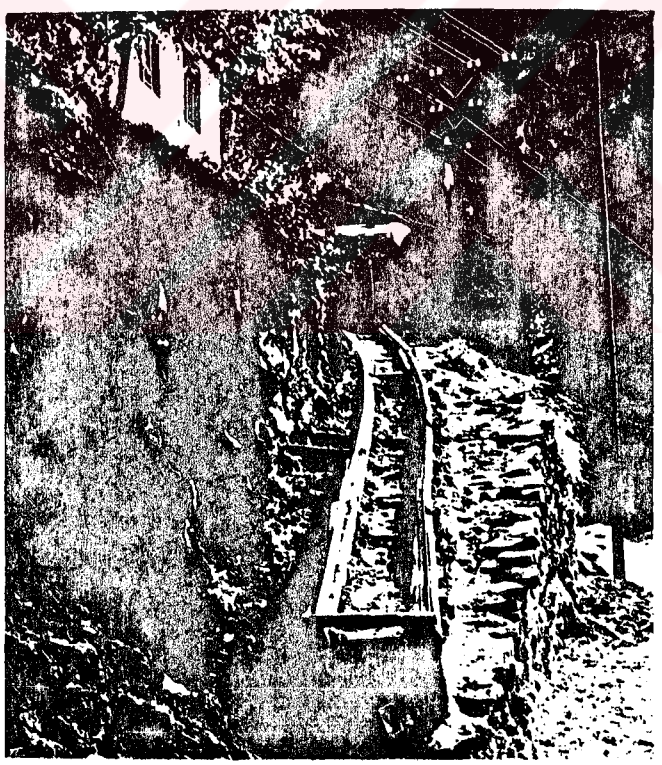
Fotograf 23. Ormanüstü Köyü'nde ormandan kazanılmış alanda kurulu bir mahalle

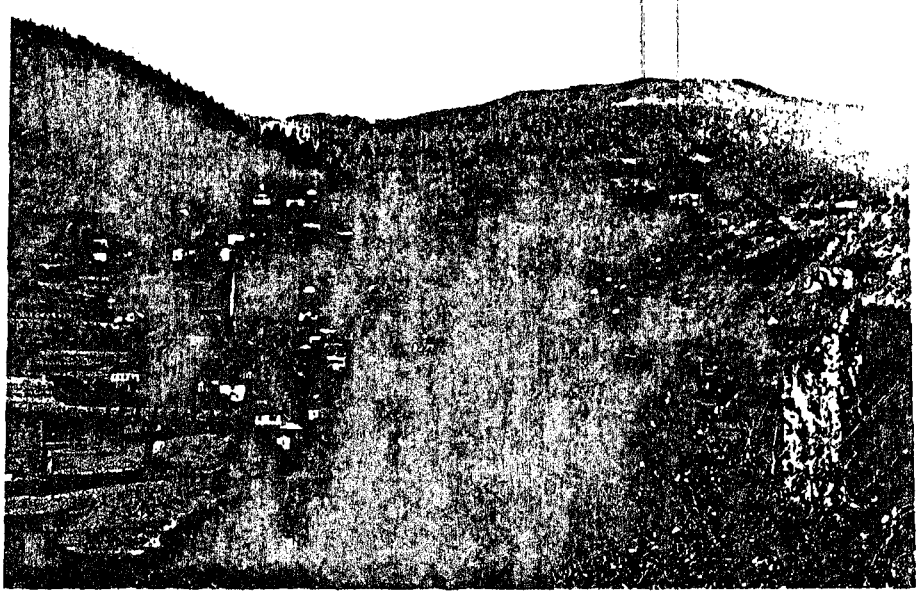
Fotograf 24. Fizikî yapı olarak birbirinden ayrı olmayan Hamsiköy, Güzelyayla ve Çıralı Köyleri

Fotograf 25. Akarsu Köyü'nde tarım alanı-yerleşme ilişkisi

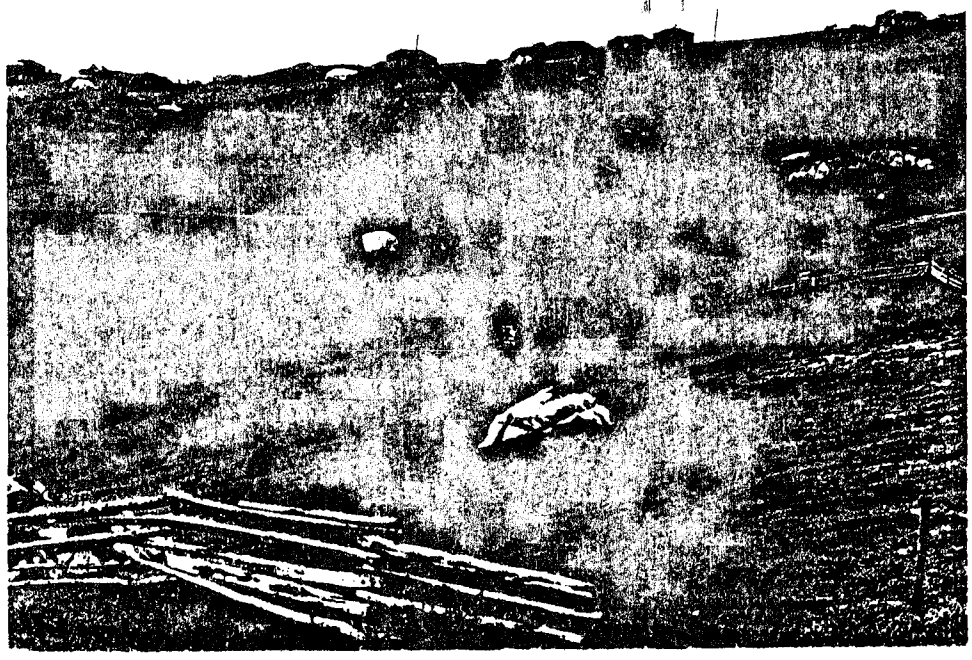
Fotograf 26. Günümüzde de işletilen kiremit ocakları Kiremitli Köyü'ne adını vermiştir.

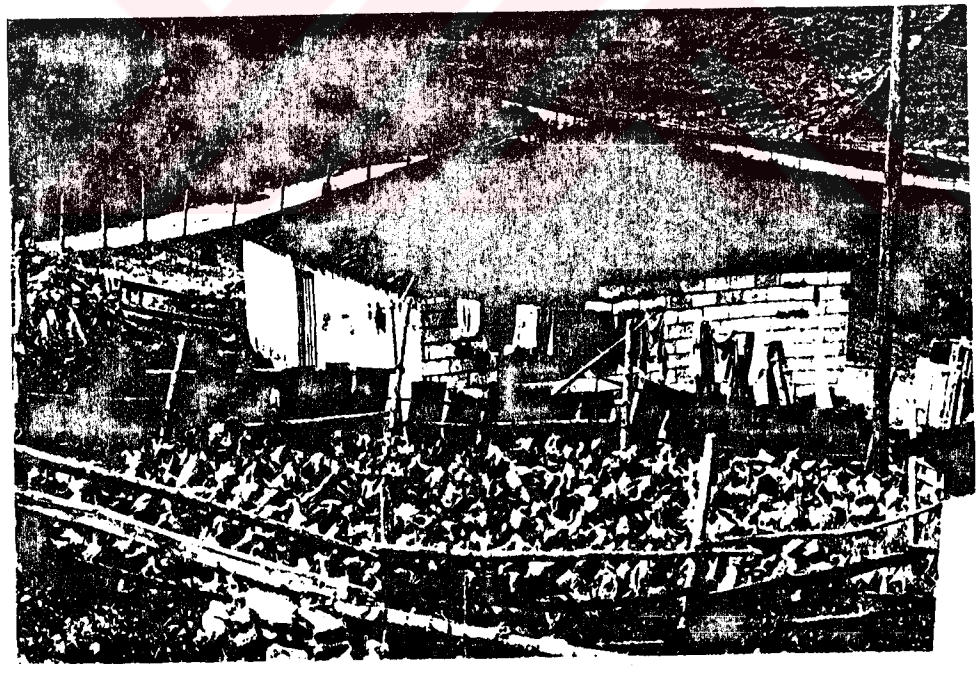
Fotograf 27. Yeşilyurt Köyü'nden bir görünüm

Fotograf 28. Kuşçu Köyü'nde akarsu tabanı, sırtlar ve yamaçlarda kurulu yerleşim birimleri

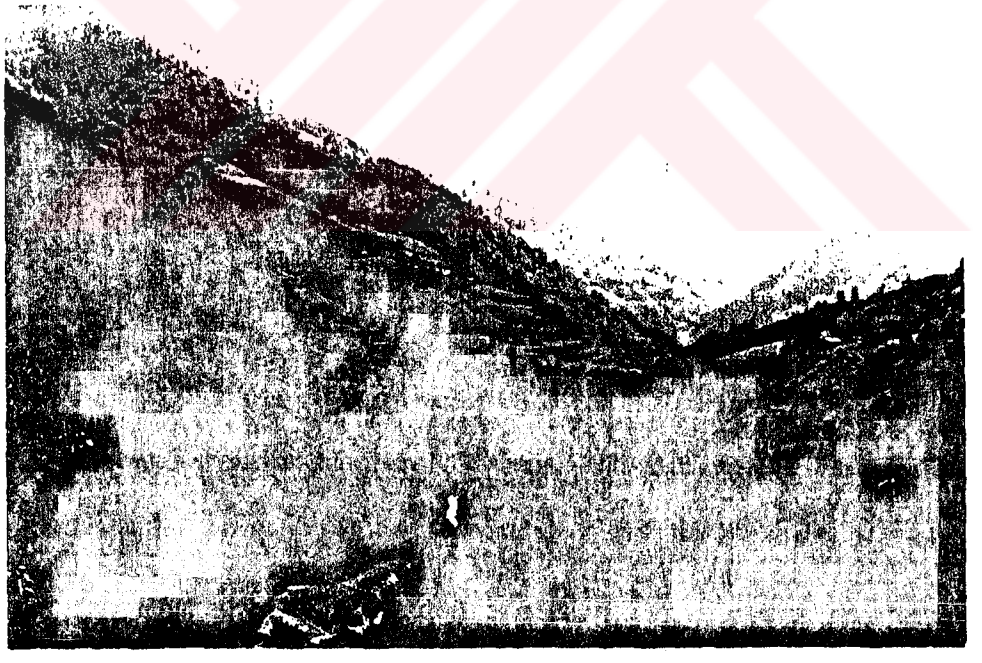
Fotograf 29. Oba-yayla yerleşmelerinden bir görünüm

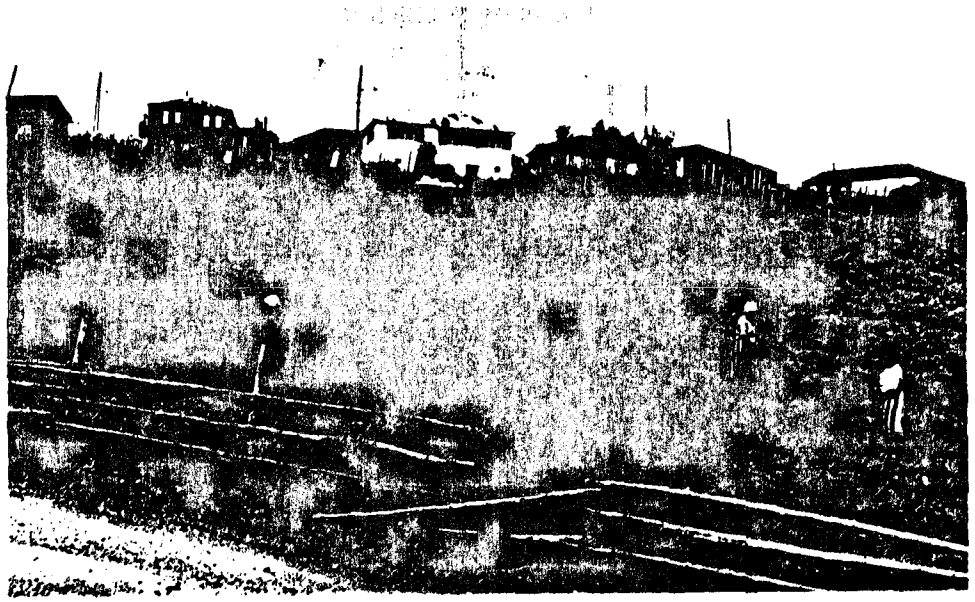
Fotograf 30. Yerlice Yaylası'nda bir konut ve bahçesi

Fotograf 31. Başar Köyü'nde yerleşmenin dağılışı

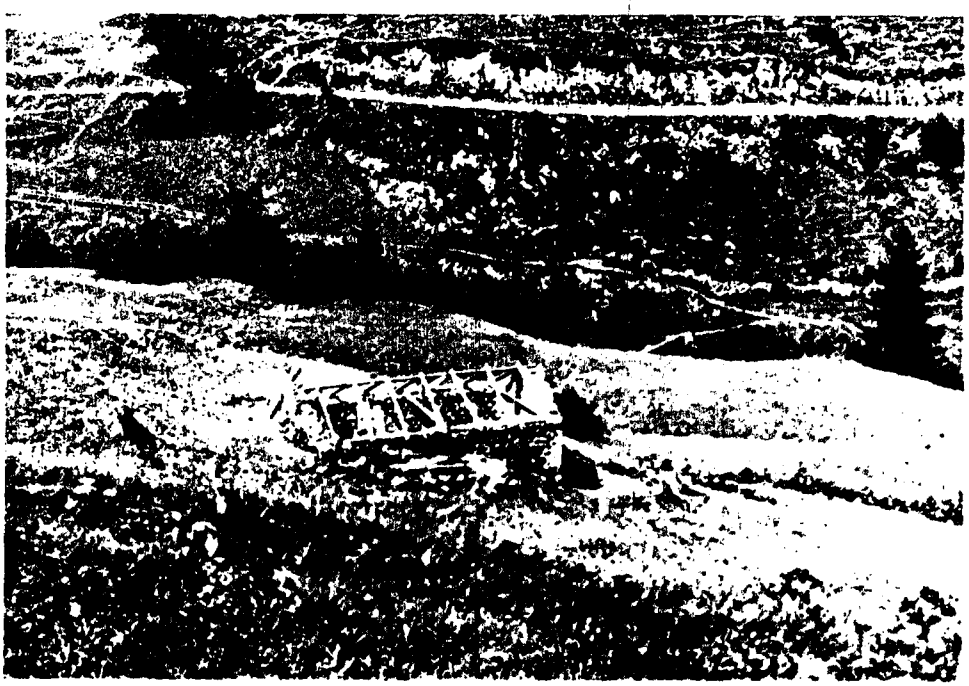
Fotograf 32. Orman tahripleri ile kazanılan alanlara kurulu köylere Ormaniçi Köyü örnegi

Fotograf 33. Yerlice Yaylası'nda çayır alanlarında biçme faaliyetleri ile eski-modern yayla konutları

Fotograf 34. Yerlice Oba-Yaylası'nda yerleşmenin dağılışı

Fotograf 35. Hamsiköy yakınlarında bir güzle

Fotograf 36. Orman alanlarından kazanılan mezraa(mezere)-lara Ormanüstü Köyü'nden bir örnek

Fotograf 37. Hamsiköy'e ait bir mezraada daimî yerleşmeye doğru geçiş süreci

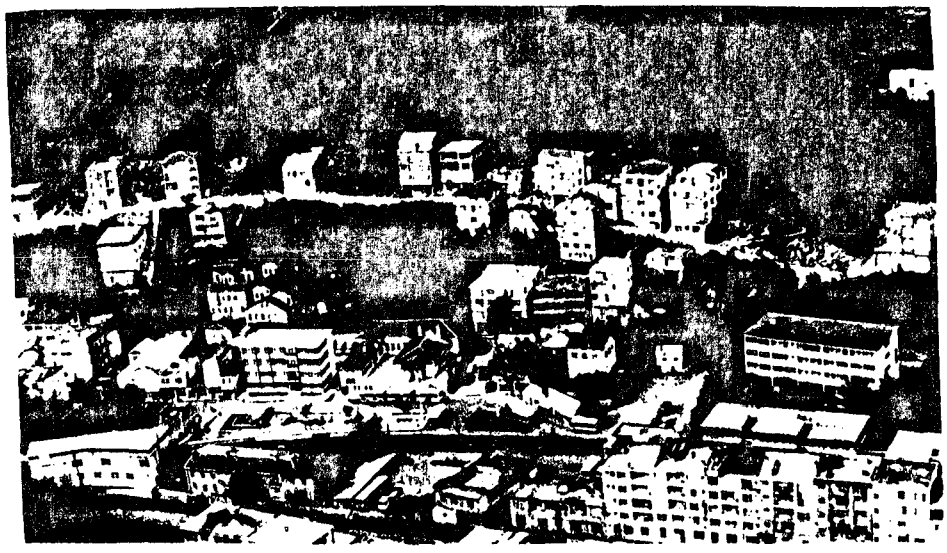
Fotograf 38. Önceleri ormandan kazanılmış bir mezraa iken daimî yerleşmeye açılan Akarsu Köyü Medoş Mahallesi

Fotograf 39. Yaylacıların kışlaklara dönüşü(13 Ekim 1992)

Fotograf 40. Esiroglu Nahiyesi'nin K-G yönünde görünümü

Fotograf 41. Maçka İlçe Merkezi'nden bir görünüm

Fotograf 42. Maçka-Meryemana Karayolu kenarında inşa edilen afet konutları

Fotograf 43. Maçka'da Değirmendere tabanında inşa edilen kooperatif konutları

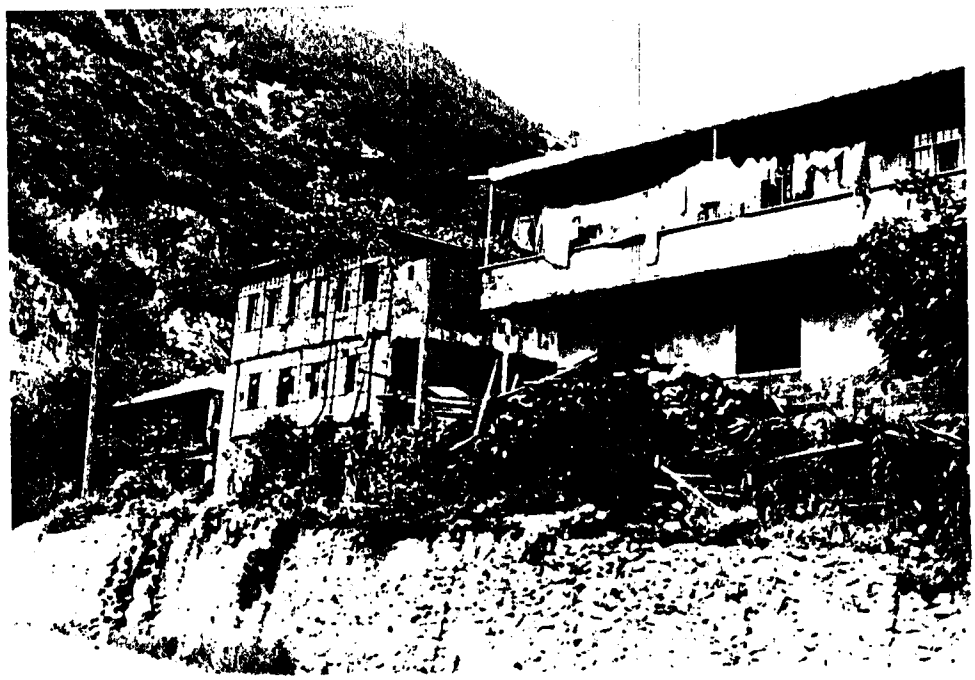
Fotograf 44. Kanlıpelit Köyü'nde tipik bir eski konut ve eklentileri ile aile mezarlığı

Fotograf 45. Aşanalı ve iki odalı eski tip bir konut ile eklentileri(serander, merek ve tuvalet)

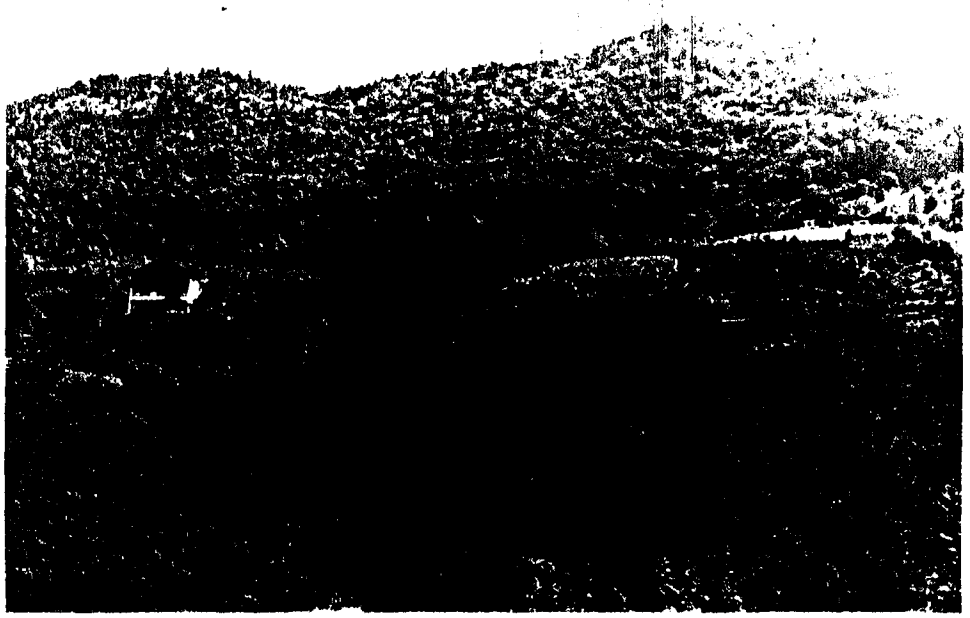
Fotograf 46. Günümüz köy konutu ve eski tip eklentileri (merek ve serander)

Fotograf 47. Küçükkonak Köyü'nde ot deposu olarak kullanılan eski, taş dolgu tipinde inşa edilmiş bir konak ile eklentisi(serander)

Fotograf 48. Hamsiköy'de Bagdadî tarzda inşa edilen ve halen kullanılmakta olan bir konak

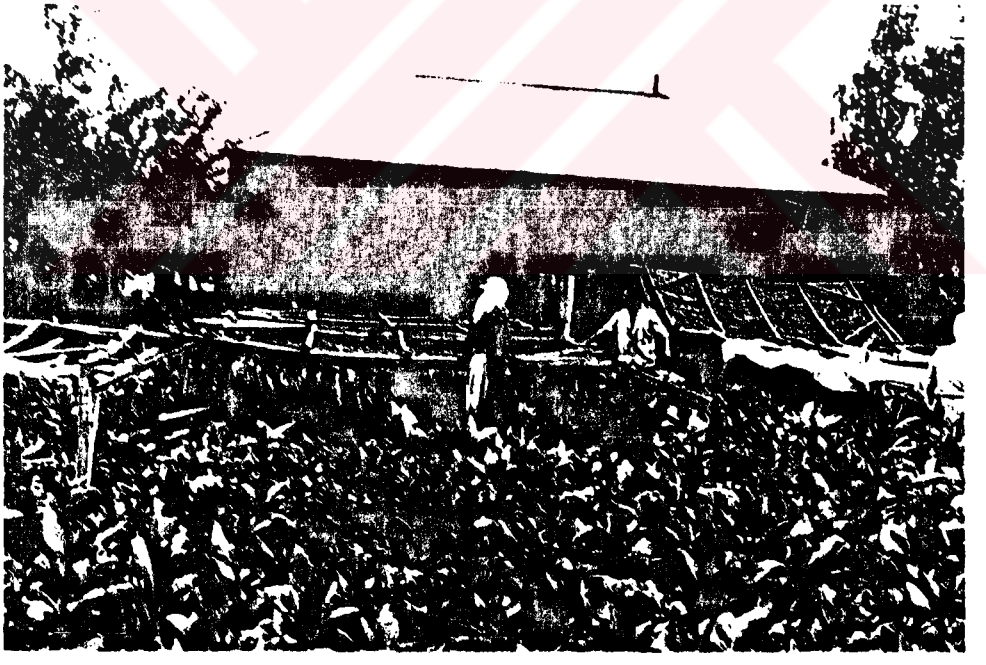
Fotograf 49. Orman kenarında kurulu olan Erginköy'de (980 m.) modern bir konut

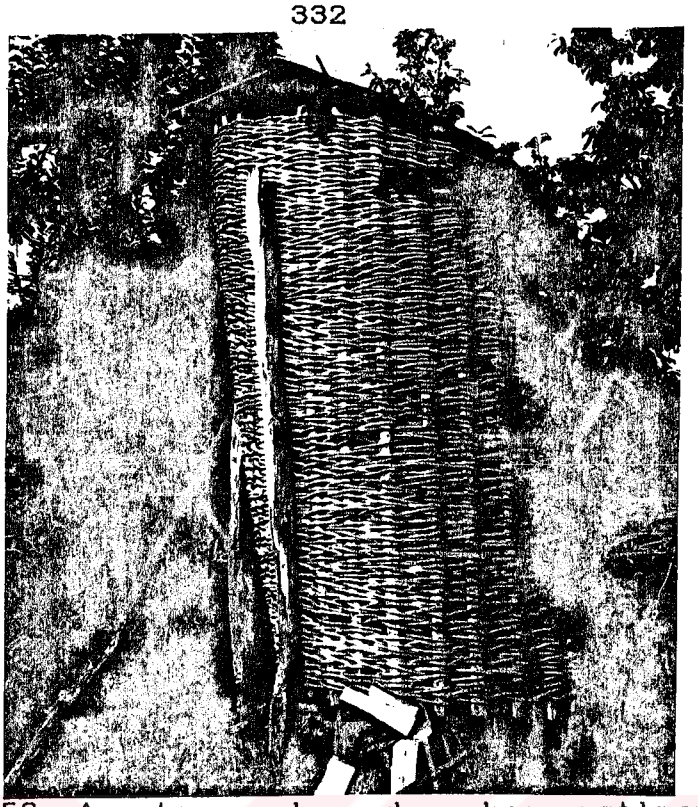
Fotograf 50. Gıda maddelerinin uzun zaman muhafaza edildigi bir serander(serende,serendi)

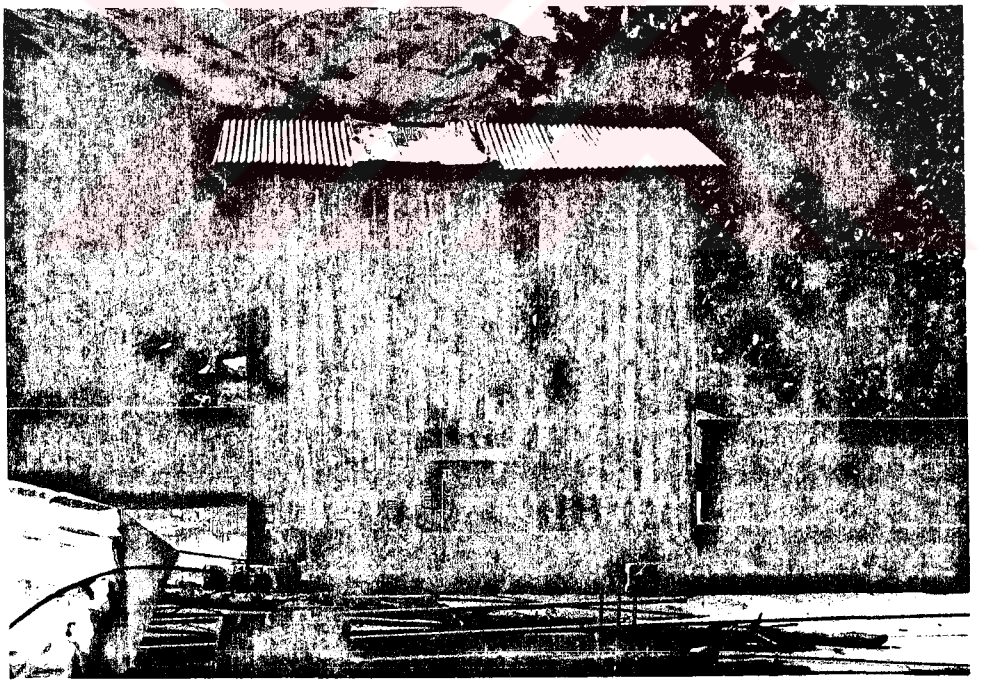
Fotograf 51. Seranderin çatıve gövdesinin yapılış tarzı

Fotograf 52. Tütün damı ve kurutulmak üzere vagonlara asılan tütünler

Fotograf 53. Araştırma alanında sıkça rastlanan çeten (çöten)lerden birinin görünümü

Fotograf 54. Alan darlığı sebebiyle bina çatısında kurulan bir çeten

Fotograf 55. Güzelyayla Köyü'ne ait aynı plânda inşa edilmiş yayla konutları

Fotograf 56. Yaylabaşı Yaylası'nda Konutlar ve eklentileri

Fotograf 57. Bodamış Yaylası'nda kelifler ve eklentileri

Fotograf 58. Yayladaki koyunların geceledikleri bad'lar çoban köpekleri tarafından yabani hayvanlardan kollanır

Fotograf 59. Hamsiköy Mezraası'nda eski ve yeni kon

Fotograf 60. Hamsiköy Mezraası'nda bir konutun görü

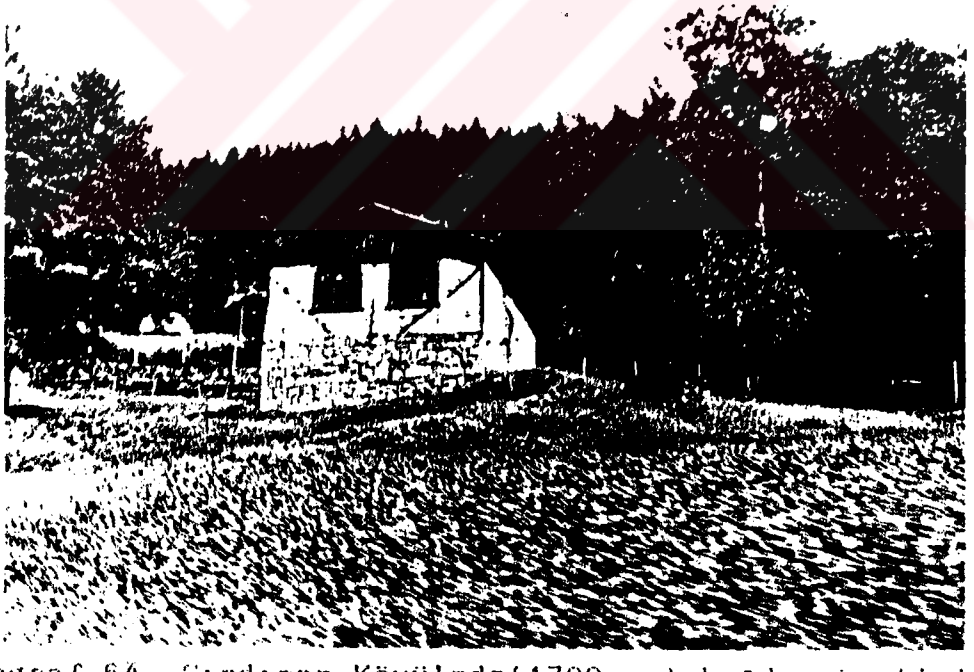
Fotograf 61. Değirmendere aşağı çığırında fındık ve sebze bahçeleri

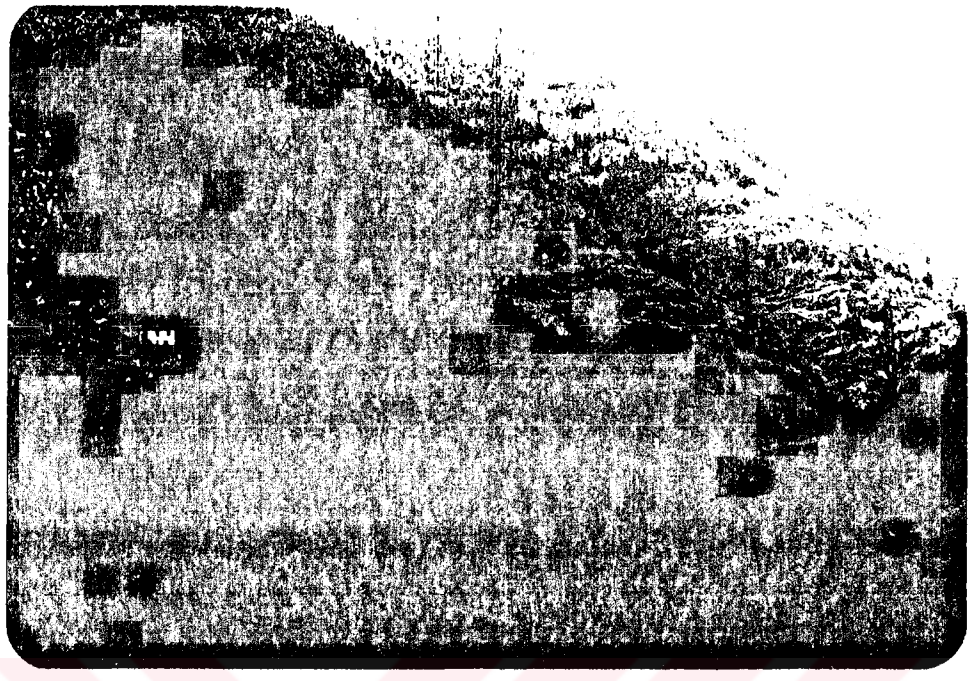
Fotograf 62. Değirmendere orta çığırında orman tahribi ile kazanılan mısır ve fındık tarım alanları

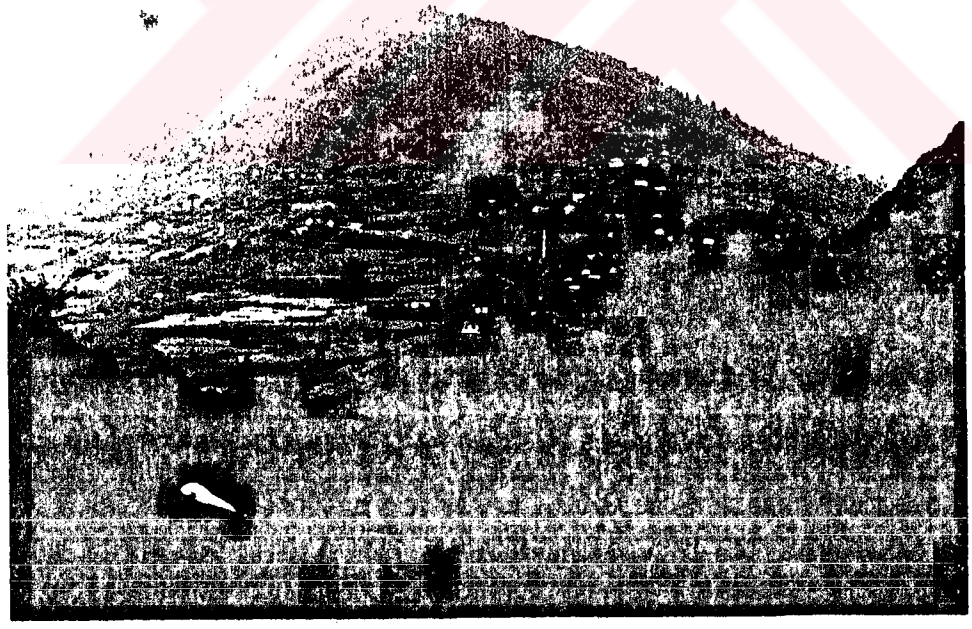
Fotograf 63. Değirmendere'nin doğuya bakan yamaçlarında erozyondan korunmuş tarım alanı ve yerleşme

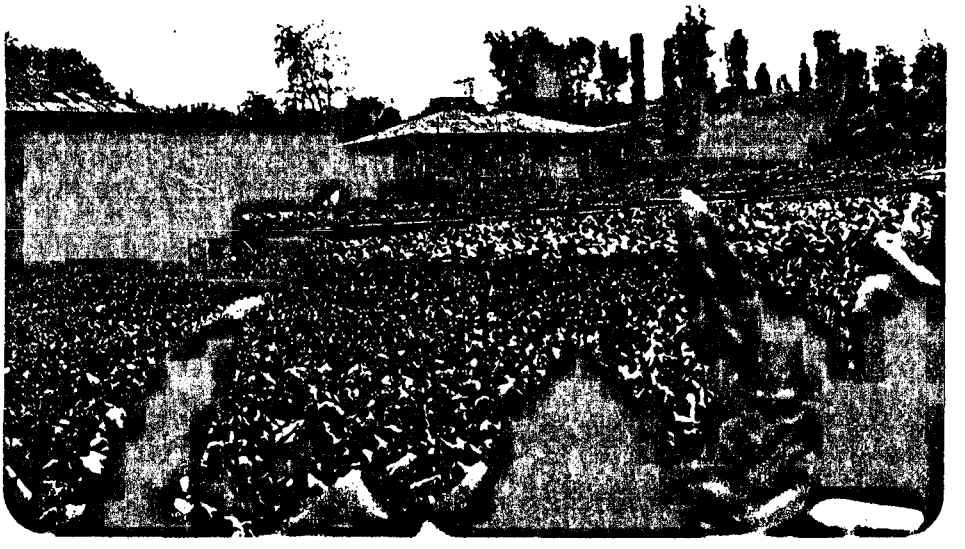
Fotograf 64. Sındıran Köyü'nde(1700 m.) buğday üretimi

Fotograf 65. Akarsu Köyü Medoş Mahallesinde tarım alanı-yerleşmenin dağılışı

Fotograf 66. Harmanda kurumaya bırakılmış fındık ürünü

Fotograf 67. Tütün hasatı ve kurutulması faaliyeti

Fotograf 68. Bel adı verilen tarım aleti ile bahçesini dikime hazırlayan bir kadın

Fotograf 69. Yaylak alanında Karasığır-jersey ırkından bir sığırın görünümü

Fotograf 70. Yaylaya çıkışta da yararlanılan bir yük hayvanı olan eşek görünümü

Fotograf 71. Reçine ve daha sonra da yakacak temin etmek için tahrip edilen ağaçlara bir örnek

Fotograf 72. Değirmendere'nin Karadeniz kıyısında oluştur duğu delta düzlüğündeki sanayi tesisleri kısmen sahamızın içerisinde yer almaktadır